

Cilt 4
Sayı 7
Güz 2012

BİLGE STRATEJİ

Jeopolitik, Ekonomi-Politik ve Sosyo-Kültürel Araştırmalar Dergisi

YORUMLAR / COMMENTARIES

China in a Global Village: The Social Sciences, Ethics and Values in the 21st Century
Tu WEI-MING

US Grand Strategy in the Post-Cold War Era
Peter D. FEAVER

MAKALELER / ARTICLES

BM, Bosna Soykırımı ve Küresel Adalet
Cenap ÇAKMAK, Cansu ATILGAN

Türkiye’de Çok Partili Rekabetçi Siyasetin Doğuşu: Siyasal Değişimin İç ve Dış Dinamikleri
Caner SANCAKTAR

Mısır Devrimi’nde Sosyal Medyanın Rolü
Azime TELLİ

Soğuk Savaş Sonrası Orta Doğu’da Demokrasinin Yayılması
Hasan ÖZTÜRK

AB’de Bireysel Haklar Ve Lizbon Antlaşması
Fırat YALDIZ

Neo-Rusya’nın Akdeniz rüyası: Neo-Rusya’nın Suriye Arap baharı’ndaki rolü
Bülend Aydın ERTEKİN

KİTAP DEĞERLENDİRMELERİ / BOOK REVIEWS

The Future of Power / Joseph S. Nye
Emine AKÇADAĞ

Why Nations Fail? / Doran Acemoğlu – James Robinson
M. Süheyb AYAZ

BİLGE STRATEJİ

Cilt 4, Sayı 7, Güz 2012

BİLGE ADAMLAR
STRATEJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ

BİLGE STRATEJİ

Jeopolitik, Ekonomi-Politik ve Sosyo-Kültürel Araştırmalar Dergisi

Geo-Politics, Political Economy and Socio-Cultural Research Journal

Cilt 4, Sayı 7, Güz 2012 / *Vol.4, No.7, Fall 2012*

ISSN: 1309-212X

İmtiyaz Sahibi / Published By: Bilge Adamlar Stratejik Araştırma Eğt. Dan. Tan. Lob. ve Org. Hiz. A.Ş

Editör / Editor-in-Chief: Doç. Dr. Atilla SANDIKLI

Editör Yardımcısı / Managing Editor: Doç. Dr. Fatih ÖZBAY

Yayına Hazırlayanlar / Editorial Staff: Doç. Dr. Fatih ÖZBAY – Orhan DEDE – Hasan ÖZTÜRK – Erdem KAYA – Emine AKÇADAĞ – Ali SEMİN – Athina TESFA YOHANNES - Tuğçe ERSOY ÖZTÜRK – Cihan ERKLİ

Grafik Tasarım / Graphic Designer: Sertaç DURMAZ

Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi

Mecidiyeköy Yolu Caddesi, Celil Ağa İş Merkezi, No:10, Kat:9, Daire:36-38, Mecidiyeköy-İSTANBUL

www.bilgesam.org | www.bilgestrateji.com | bilgesam@bilgesam.org

Tel: 0 212 217 65 91-Faks: 0 212 217 65 93

Baskı / Printing House: Ecem Basın Yayın Reklamcılık

Hadımköy Yolu Mahallesi San. 1 Bulvarı 169. Sokak No: 3 Büyüçekmece-İSTANBUL Tel: 0 212 886 20 10-0 212 886 20 05

Bilge Strateji dergisi yılda iki kere Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi (BILGESAM) tarafından yayınlanan

hakemli bir dergidir. EBSCOhost, CIAO ve ASOS tarafından taranmakta ve dizinlenmektedir.

Dergide ifade edilen görüş ve fikirler yalnızca yazarlara aittir,

BILGESAM'ın düşüncesi ve politikasını yansıtan metinler olarak değerlendirilemez.

Bilge Strateji Dergisi'nin tüm hakları saklıdır. İzinsiz yayımlanamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

BILGESAM's Wise Strategy Journal is a peer-reviewed journal published on a biannual basis.

This Journal is currently indexed by EBSCOhost, CIAO and ASOS databases.

The opinions expressed herein are those of the author and do not necessarily reflect the views and policies of BILGESAM.

© All rights reserved. No portion of this publication may be reproduced, copied, transmitted without the written permission of

BILGESAM.

BİLGE STRATEJİ

Danışma Kurulu

Salim DERVİŞOĞLU *E. Oramiral*

Advisory Board

İlter TÜRKMEN *E. Bakan/Büyükelçi*

Kutlu AKTAŞ *E. Bakan/Vali*

Oktar ATAMAN *E. Orgeneral*

Sabahattin ERGİN *E. Koramiral*

Sönmez KÖKSAL *E. Büyükelçi*

Güner ÖZTEK *E. Büyükelçi*

Özdem SANBERK *E. Büyükelçi*

Prof. Dr. Sami SELÇUK *Bilkent Üniversitesi*

Prof. Dr. Ali KARAOSMANOĞLU *Bilkent Üniversitesi*

Prof. Dr. Ersin ONULDURAN *Ankara Üniversitesi*

Prof. Dr. İlter TURAN *İstanbul Bilgi Üniversitesi*

Prof. Dr. Nur VERGİN

Prof. Dr. Orhan GÜVENEN *Bilkent Üniversitesi*

Prof. Dr. Çelik KURTOĞLU

Hakem Kurulu

Prof. Dr. M. Oktay ALNIAK *Bahçeşehir Üniversitesi*

Peer Review Board

Prof. Dr. Mustafa AYDIN *Kadir Has Üniversitesi*

Prof. Dr. Salih AYNURAL *Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi*

Prof. Dr. Erhan BÜYÜKAKINCI *Galatasaray Üniversitesi*

Prof. Dr. Hasret ÇOMAK *Kocaeli Üniversitesi*

Prof. Dr. Beril DEDEOĞLU *Galatasaray Üniversitesi*

Prof. Dr. Fuat KEYMAN *Sabancı Üniversitesi*

Prof. Dr. Alexander KORNILOV *Nizhniy Novgorod State University-Rusya*

Prof. Dr. Robert OLSON *Kentucky University-ABD*

Prof. Dr. Oktay UYGUN *İstanbul Üniversitesi*

Prof. Dr. Hakan YILMAZ *Boğaziçi Üniversitesi*

Prof. Dr. Bülent GÖKAY *Keele University-İngiltere*

Doç. Dr. Rhita BOUSTA *Université Lille 2 Droit et Santé – Fransa*

Doç. Dr. Cenap ÇAKMAK *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi*

Doç. Dr. Bekir GÜNAY *İstanbul Üniversitesi Avrasya Enstitüsü*

Doç. Dr. Geun LEE *Seoul National University-Güney Kore*

Doç. Dr. Atilla SANDIKLI *Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi*

Doç. Dr. Fatih ÖZBAY *İstanbul Teknik Üniversitesi*

Yrd. Doç. Dr. Abbas KARAAĞAÇLI *Giresun Üniversitesi*

Yrd. Doç. Dr. İhsan ÇOMAK *TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi*

Yrd. Doç. Dr. Reha YILMAZ *Çankırı Karatekin Üniversitesi*

Dr. Lutz MEZ *Freie Universität Berlin-Almanya*

Dr. Frederick ANSCOMBE, *Birkbeck College, University of London*

Dr. Mohammed M. HASANEN *Gulf University for Science and Technology – Kuveyt*

Yayın Kurulu

Prof. Dr. Ali KARAOSMANOĞLU *Bilkent Üniversitesi*

Editorial Board

Prof. Dr. Hasret ÇOMAK *Kocaeli Üniversitesi*

Doç. Dr. Atilla SANDIKLI *Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi*

Doç. Dr. Cenap ÇAKMAK *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi*

Doç. Dr. Fatih ÖZBAY *İstanbul Teknik Üniversitesi*

Editör'den...

Dünyanın birçok ülkesinin zor zamanlarını yaşadığı bir dönemde Bilge Strateji'nin yeni sayısıyla yeniden karşınızdayız. Nispeten yeni bir dergi olan Bilge Strateji'nin daha fazla kişiye ulaşması ve yapılan akademik çalışmaların daha fazla araştırmacıya ulaşması için dergimizin uluslararası indekslerde dizinlenmesi için girişimlerimiz sürmektedir. Bu girişimlerimiz sonucunda Columbia Üniversitesi de Bilge Strateji dergisini kendi veri tabanına almaya ve Columbia International Affairs Online (CIAO) adını verdiği ve abonelik sistemiyle çalışan sistemine Bilge Strateji'de yayınlanan makaleleri de eklemeyi kabul etti. Böylelikle Columbia Üniversitesi üzerinden yayınlanmış bilimsel çalışmaları araştıranlar Bilge Strateji'de yayınlanmış makalelere de erişebilecekler.

Bu sayıda bir yeniliğe daha başladık. Bu sayı ile birlikte başlatacağımız yorumlar bölümünde sosyal bilimler ve uluslararası ilişkiler alanında saygın isimlerin görüşlerini paylaşacak, gündemdeki konular hakkında düşüncelerini sunacağız. Bu sayıda, Harvard ve Princeton gibi saygın üniversitelerde çalışmış Çinli akademisyen ve düşünür Tu Wei-Ming, milli kalkınmada başarıyı ya da başarısızlığı açıklamak için kültürel özelliklerin incelenmesi gerektiğini belirtmekte, kültürün hayatın her alanına nüfuz ettiğini, kültürel değerlerin siyasi, ekonomik ve toplumsal dinamikler üzerindeki tesirini vurgulamaktadır. Wei-Ming ayrıca Çin Halk Cumhuriyeti'nin hâlihazırda bir ideoloji istikametinde hareket etmediğini, mevcut Çinli dünya görüşünün temelinde eski moda bir bilimciliğin (scientism) yattığını öne sürmektedir.

Yorumlar kısmında bulacağınız bir diğer isim ise Duke Üniversitesi'nden Peter Feaver. Güvenlik çalışmaları ve dış politika üzerine uzman bir isim olan Feaver 2005-2007 yılları arasında Beyaz Saray'da Ulusal Güvenlik Kurulu'na danışmanlık yapmış bir akademisyen. Hem akademik hem de politika tecrübesi olan Feaver, Bilge Strateji okurlarına Soğuk Savaş sonrası ABD'nin yeni stratejisini ana hatlarıyla anlatmaktadır.

Eskişehir Osman Gazi Üniversitesi'nden Cenap Çakmak ve Cansu Atılğan, Yugoslavya'nın dağılması sonrasında Bosna'da yaşanan katliamlar üzerinden Birleşmiş Milletler ve Uluslararası Ceza Mahkemesi'ni tartışmaktadır. Çakmak ve Atılğan'a göre Bosna savaşında BM başarılı bir performans ortaya koyamamıştır. Eski Yugoslavya topraklarında soykırım ve katliamlar gerçekleşirken BM'nin bunları uzunca bir süre seyretmekle yetindiğini belirten Çakmak ve Atılğan, yargılama sürecinde de BM'nin ve UCM'nin etkisizliğini ortaya koymaktadır. Ayrıca yazarlar her ne kadar UCM suçluları yargılasa da suçluların mahkeme önüne getirilmesi noktasında sivil örgütlerin çok daha önemli rol oynadığını ifade etmektedir.

Yarım yüzyılı aşkın süredir siyasette çok partili sistemin uygulandığı Türkiye'nin tek parti sisteminden çok partili sisteme geçişini inceleyen Caner Sancaktar, Cumhuriyet'i kuruluşundan itibaren çeşitli bölümlere ayırarak Türk siyasi tarihini incelemektedir. Türkiye'de çok partili sisteme geçişin iç ve dış faktörler dikkate alınarak incelenmesini savunan Sancaktar bu faktörleri tarihsel perspektifle okur-

lara sunmakta. Azime Telli ise günlük yaşantımızın vazgeçilmezleri arasına giren sosyal medyanın Arap halk hareketlerinde nasıl kullanıldığını ve etkisini Mısır devrimi üzerinden değerlendirmektedir. Telli, özellikle Facebook ve Twitter gibi sosyal medya sitelerinin Mısırlıların organize olmalarında ve yönetime karşı seslerini duyurmalarında nasıl kullanıldığını ortaya koyarak konuyla ilgilenenler için önemli bir çalışma ortaya koymaktadır.

Hasan Öztürk ise Soğuk Savaş sonrasında Amerikalı liderlerin sıklıkla vurguladığı bir tezi test etmektedir. Birçok Amerikalı siyasetçi ve düşünürün Irak ve Afganistan savaşları ile bu ülkelere demokrasinin geleceğini, sonrasında ise komşu ülkelere demokrasinin yayılacağını öne sürmesine rağmen Öztürk bulduğu sonuçlarla bu tezin yanlışlığını ortaya koymaktadır. Öztürk'ün bulduğu sonuçlar Irak ve Afganistan savaşları ile başlatılan bölgeye demokrasi getirme politikalarının uzun vadede başarısız olacağını göstermektedir. Fırat Yıldız ise Avrupa Birliği ülkelerinin de tıpkı Türkiye gibi etnik grupların hak talepleri ve bazen teröre varan muhalefeti ile karşı karşıya olduğunu belirtmektedir. Lizbon Anlaşması ile AB'nin tutumundaki değişime dikkat çeken Yıldız, birey hakkı ile grup hakları arasındaki farklılığın altını çizmektedir. Bireysel haklar noktasında devletin vatandaşına yardımcı olması gerektiğini belirten Yıldız, grup haklarının ise bireysel haklardan farklı olduğunu ve her devletin aynı grup hakkını veremeyeceğini Lizbon Anlaşması maddeleri ile ortaya koymaktadır. Derginin son makalesinde ise Bülend Ertekin Rusya'nın Suriye krizi karşısındaki tutumunu analitik bir dille ele almaktadır. Ertekin, makalesinde tek kutuplu dünya sistemine itiraz eden Rusya'nın Suriye'deki gelişmeleri kendisini uluslararası sistemin diğer üyelerine önemli bir aktör olarak kabul ettirmek için nasıl kullandığını açıklamaya çalışmaktadır.

Bu sayının kitap değerlendirmeleri bölümünde son dönemde yayımlanmış iki önemli eser hakkında değerlendirme yayımlamaktayız. İlk olarak yumuşak güç kavramının mucidi Joseph Nye'nin son kitabı *Gücün Geleceği (Future of Power)* Emine Akçadağ tarafından değerlendirildi. Nye, gücün tek başına maddi kaynaklı olmadığını ve gelecek dönemlerde ortaya çıkacak sorunların çözümü için bir ülkenin ne kadar güçlü olursa olsun tek başına yeterli olamayacağını ve işbirliği gereksiniminin artacağını vurgulamaktadır. M. Süheyb Ayaz ise, Doran Acemoğlu ve James Robinson tarafından kaleme alınan *Devletler Neden Fakirleşir: Gücün, Zenginliğin ve Fakirliğin Kaynakları (Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity and Poverty)* kitabını değerlendirdi. Ülke halklarının kurduğu kurumların ve daha önemlisi liderlerin aldığı kararların o ülkenin geleceğinde belirleyici etken olduğunu belirten Acemoğlu ve Robinson'un kitabı birçok genel kanıyı değiştirecek türden.

Bu sayımızın araştırmacılara faydalı olmasını dilerim.

Doç. Dr. Atilla SANDIKLI
BİLGESAM Başkanı

İÇİNDEKİLER/ TABLE OF CONTENTS

Yorumlar

China in a Global Village: The Social Sciences, Ethics and Values in the 21st Century

Küresel Köydeki Çin: 21. Yüzyılda Sosyal Bilimler, Ahlak ve Değerler

Tu WEI-MING.....1

US Grand Strategy in the Post-Cold War Era

Soğuk Savaş Sonrası Dönemde ABD'nin Genel Stratejisi

Peter D. FEAVER.....5

Makaleler

BM, Bosna Soykırımı ve Küresel Adalet

UN, Bosnian Genocide and Global Justice

Cenap ÇAKMAK, Cansu ATILGAN.....11

Türkiye'de Çok Partili Rekabetçi Siyasetin Doğuşu: Siyasal Değişimin İç ve Dış Dinamikleri

Emergence of Multiparty Competitive Politics in Turkey: Internal and External Dynamics of the Political Change

Caner SANCAKTAR.....31

Mısır Devrimi'nde Sosyal Medyanın Rolü

Role of Social Media in the Egyptian Revolution

Azime TELLİ 65

Soğuk Savaş Sonrası Orta Doğu'da Demokrasinin Yayılması

Diffusion of Democracy in the Post-Cold War Middle East

Hasan ÖZTÜRK.....93

AB'de Bireysel Haklar Ve Lizbon Antlaşması

Individual Rights in EU and the Treaty of Lisbon

Fırat YALDIZ.....107

Neo-Rusya'nın Akdeniz rüyası: Neo-Rusya'nın Suriye Arap baharı'ndaki rolü

Neo-Russia's Mediterranean Dream: The Role of Neo-Russia in the Syrian Arab Spring

Bülend Aydın ERTEKİN.....131

Kitap Değerlendirmeleri / Book Reviews

The Future of Power / Joseph S. Nye

Gücün Geleceği

Emine AKÇADAĞ.....165

Why Nations Fail? / Doran Acemoğlu – James Robinson

Ülkeler Neden Başarısız Olur?

M. Süheyb AYZAZ 168

CHINA IN A GLOBAL VILLAGE: THE SOCIAL SCIENCES, ETHICS AND VALUES IN THE 21ST CENTURY^{1*}

Tu WEI-MING

Before We Begin...

When asking the question, “how do we analyze society?”, we must be made aware of the important distinctions that exist with regard to the academic and social disciplines that narrate, each with their own pre-determined parameters and methods, rather limited ontological and phenomenological accounts. Perhaps among the most well-known of such disciplines today are those related to the reductionist sort and its diametrically opposite faction: the culturalist.

While advocates of the former prefer to examine the seemingly essential components of the subject-matter by opting for empirical and practicable explanations, the latter prefers a rather more sophisticated and holistic inclusion of factors that work, theoretically at least, in tandem to form a functioning grand unit.

However, it was also important to note here that truisms of any kind, either reductionist or culturalist, must be able to withstand academic scrutiny and if they are to endure, be constructed on firm foundations. In this regard, “-isms” of any kind fail to surpass a threshold of acceptable validity and soundness. Disappointingly, cultural philosophers’ works and theories have been misused, misinterpreted, and often misapplied to explain phenomenon that in no way should have seen their works be involved in the attempt to devise a grand narrative of this sort. This misuse is not befitting of a cultural scholar and, if attempted, makes them a culturalist rather than merely a humanities scholar.

It is in this regard that the study of culture can be intimidating and off-setting, for culture requires sophistication and those that opt to add a cultural perspective need to acknowledge this fact and be sophisticated themselves. Lastly, but perhaps most importantly, scholars wishing to bring in a ‘cultural explanation’ to their respective cases need to understand that, unlike other factors, culture can best be an added value within their accounts and certainly not causal, or even a co-relational, variable. Accepting this limitation requires maturity on behalf of the scientist and researcher, for as frustrating as it is, culture cannot and should not be the determining variable or offer a scapegoat hide-behind component within a research.

Cultural China, Political China: Hand-in-Hand

The very notion that a cultural China could exist (and not be represented or necessarily manifest itself directly within the political realm) renders the Chinese situation unique. But when examining cultural China, assuming that a cultural China is actually not made up of one center exerting its cultural interpretation over its societal fringes, it is actually how the peripheries are composed of many

---

* This article paraphrases the speech given by Prof. Tu Wei-Ming at Wise Men Center for Strategic Studies (BILGESAM) on June 4th 2012.

different ‘centers’ of China that generously aid the average Sinology researcher. These peripheral areas are not strictly sovereign territories in a political sense of the term, but constitute more ‘cultural zones’ that developed after the Chinese regime lost a great deal of its cultural illegitimacy given its brutal history of suppressive acts.

These cultural areas need, as do all cultural assets must have, three distinct ‘spaces.’ There spaces are not merely spatial nor necessarily exclusively bound by temporal limitations, but rather exist in realms that, for the lack of a better word, can be called ‘universes.’ Regarding China, we are able to identify three distinctively unique universes:

1. The mainland of China realm,
2. The Chinese diasporas
3. The realm consisting of the foreigners that work or feel a deep emotional and or professional bond with China.

The first of these realms does not only consist of the Chinese’s Han population majority, but includes the remaining 56 minorities that reside within the borders of China proper. Again, these minorities are not differentiated by political means, but through cultural attributes with each uniquely possessing different cultural characteristics. It is, in this sense, lucky that in China, two words exist to allow for a more open interpretation of what exactly constitutes as ‘Chinese.’ Ethnic Chinese, though having amalgamated different cultural assets and characteristics, have created diasporas that are scattered around the world, providing a unique vantage point into Chinese culture. Foreigners that passionately study, work or deal with China can be included within the greater Chinese culture mostly because they embody a modern aspect of Chinese culture and demonstrate the vitality and relevancy of anything to do with China.

However, another important prerequisite that culture demands (in addition to the realms) is consciousness of self-existence. In other words, cultural groups need to uphold their cultural existence by cultivating it after having gained a certain degree of consciousness. As they do so, cultural consciousness could challenge the narratives of the state—though again not in a strictly political sense of the term. Narratives scoped out by the state could lead to contradictions with the cultural groups’ identities and it is precisely this challenge that has vexed China and continues to do so in the 21st century.

A Matter of Identities, Ideology and Values

To understand the cultural history of China, we need to revisit some important events that influenced its development. During the Opium War between Britain and China, trade between the two countries was in China’s favor, given Britain’s desire for silk, tea, etc. The legalization of opium became a contentious issue, as Britain heavily invested in opium. When the emperor threatened to make opium illegal, war broke out, as it would have devastated the British economy. Ever since

this war's end in 1849, China has experienced tumultuous strife in every decade thereafter until the People's Republic of China (PRC) was established in 1949.

Complimenting these external influences were internal government policies that advertently or inadvertently shaped the state and people's narratives on Chinese identity. In this sense, the top-down policies of Communist Chairman Mao Ze-Dong greatly damaged the cultural sphere in China where economic leaps and cultural revolutions politicized nascent cultural values, greatly compounding the identities associated with them. These detrimental circumstances changed somewhat with Deng Xiaoping. A pragmatic thinker, Xiaoping focused on practical results rather than broad strategic brushstrokes that would have further exasperated circumstances in China. Xiaoping essentially let certain parts of society become wealthier than others. Therefore, a shift was seen from equality to liberty and from (social) solidarity to efficiency. Had Xiaoping not reformed communism, the government, although not the Chinese nation, would have lost legitimacy. Taking Shanghai as an example, the city developed and flourished into an economic powerhouse over the course of a few years due to Xiaoping's reform efforts.

During the last years of Xiaoping's tenure in the 1980s, various changes to the political atmosphere could be seen in China. This included the Liberals splitting from the Left, and a gradual emergence of Confucian re-discovery among Chinese society. China soon became a market society, with market penetration in all facets of today's Chinese society. Therefore, with a capitalistic trend running in China's economic markets, a growing liberal society could be seen in the future for China. However, a return to rigid socialism due to impending inequalities and social gaps could be seen. At the time that China decided to adopt communistic ideals, it was seen then as modern and progressive, not imperialistic nor emotionless. While China's current communist system may be ridiculed now, it is difficult to retrospectively judge the decision out of historical context.

These policies and their aftershocks have forced China into deadlocks that now have the state battling for its own legitimacy and, knowing its policies are to blame, it has become paranoid of its own people and societal elements. Its inability to understand religion, including no sensitivity to embracing cultural icons like the Dalai Lama, have not only meant the loss of a great cultural icon that China could have embraced and, from which it could, in a sense, have profited. Also, as remarked earlier, China has failed to fully comprehend identity politics, which has come at a disadvantage given that the country has more than 50 minority groups.

Therefore, China must be able to cultivate social capital in the country. The country can gain cultural power by embracing its ethnic and religious groups, elevating the country's soft power. China must therefore develop a new Chinese cultural identity. In order to have harmony, there must be differences that cultivate it. Whitewashing diversity into homogenization would be aiming for uniformity, not achieving harmony. Embracing 'the other' is therefore the key to achieving this desired societal harmony. China is still nation-building, but is indeed a great civilization. Socialism is still viewed by many to be the Chinese answer to economic inequality that continues to undermine peace and harmony. Adhering to

classical Communism was once viewed as the optimistic future, but the situation has since changed domestically and some out-dated notions need to go with it. Re-enchantment with its Confucian past could also be a great option for China to pursue, although Confucianists are currently a small minority in China.

China's Future

China has many questions to address domestically before it tackles foreign policy matters. China must develop cultural competence and cultural intelligence, and dealing with its own identity issues will help the country tackle its biggest question: “what do we want to be?” China’s self-discovery has led to growing paranoia in lieu of progress on confronting a radical ‘otherness.’ New approaches, like metaphysics and phenomenology, have been suggested to help rescue the once-overly historically materialized notion of Chinese culture and revive the ‘soul’ in Chinese cultural studies. In addition to China, Dr. Wei-Ming stresses that the world indeed is faced with the question of ‘rethinking what it means to be human,’ with ethics currently needing to reach an optimal as it is viewed as a condition and not a constant.

In this regard, Turkey and Indonesia could be important role models for China in the future. Armed with a bold leadership that has apparently moved beyond the outdated models of classical statecraft and positivistic science, along with notions of limiting concepts, the Turkish leaders could teach Chinese leaders a thing or two about making peace with one’s past and embracing differences between culturally and politically diverse groups in order to move towards a common future. India, with its pluralistic cultural space and benign tolerance could show China how a large state need not fear its own population. If anything, it needs to stop antagonizing elements of it in order to not ‘rule’ over them, but ‘lead’ them as a legitimate government embraced by all.

US GRAND STRATEGY IN THE POST-COLD WAR ERA *

Peter D. FEAVER

I wanted to talk to you about ‘grand strategy,’ which is a level of strategy above military strategy. There is tactics, operations, strategies. ‘Grand strategy’ refers to the efforts by states to integrate all elements of national power (military, economic, diplomatic, hard power and soft power), to deal with the threats that they face and the opportunities.

This topic, grand strategy, is very much in the news, and very popular in the United States right now because the American strategic studies community believes that we may be in the middle of a debate about, or a change, in our grand strategy. In particular, a debate about whether America is in decline and whether other countries are rising: is it China, is it Brazil, Russia, India? Is it Turkey, and other regional states that are rising? So there is a debate about America’s role in the world. There are so many conferences on “grand strategy” and therefore many opportunities to debate. My position is different from many other academics, and so what I will present to you is the “truth” but it is the truth held by only a few of us. So if you added up most people, they would disagree with me. They are all wrong, but they would still disagree with me.

The traditional view of “grand strategy” is that we, the United States, had one during the Cold War and then did not have one after the Cold War. That is the traditional view. The traditional view is that during that Cold War, there was a coherent “grand strategy” and we knew its name. It was called “containment.” We could even give an author: George F. Kennan, who came up with the name “containment.” This was a coherent statement of America’s role in the world: what was the threat we faced, and how to meet that threat. The purpose of containment was to avoid the last war. You heard that generals prepare to fight the last war. Well, “grand strategists” prepare to avoid fighting the last war. The goal of containment was to confront the Soviet threat without having another war like World War II (another war that was a hot war, spread across many continents, millions of people dead). The Soviet threat appeared to be as great, if not greater, than the threat posed by Nazi Germany and Imperial Japan.

So the challenge for the strategists was how to meet that threat without having a war, and the solution was containment. But when the Soviet Union disappeared at the end of the 1980s, and the Cold War ended, the traditional view was that the U.S. was unable to come up with a grand strategy for the post-Cold War period. The traditional view of grand strategy is that we have been making it up as we go along, with no coherent vision, and just dealing with crises as they come up. I think that view is wrong. On the contrary, what we have had is a fairly coherent grand strategy that you can trace back to [former U.S. president] George Bush Sr., in some of the strategic documents that he laid out. But it then continued under Clinton, continued under George W. Bush, and continued under Obama. And this

---

* This speech was given by Prof. Peter D. Feaver at Wise Men Center For Strategic Studies (BILGESAM) on 26 June 2012.

again is a non-traditional view. The traditional view is that there has been wild swings, from Bush to Clinton, and then Clinton to Bush, and finally from Bush to Obama. All with very different approaches, and very different world views. I argue ‘no,’ that there is much more continuity across those four administrations, at the level of grand strategy. There are big differences in terms of rhetoric, the way they talk about it and they put new labels on it. They, of course, criticize the predecessor, whom they describe as “an idiot who wrecked America’s role in the world” and now they are going to do everything totally different to salvage America’s standing. And yet they continue doing much of the same grand strategy.

The grand strategy that we have followed is at least as bi-partisan and coherent as what happened during the Cold War. It does not have a label like “containment,” but it has the same coherent structure, at least as coherent as containment. And that phrase right there should tell you how I have “cooked the books,” and how I have made it very easy to prove my case. I say “at least as coherent as containment” because containment was not very coherent. It did not make it clear whether, for example, “did we need to defend in Southeast Asia or not? Northeast Asia?” These are big debates. My students today were born after Clinton was elected so they have no memory of the Cold War. They think the Cold War was a time of great coherence when everyone agreed on what to do. Of course it was not like that. It was a time of great debate. Well, we’ve had the same level of debate in the post-Cold War period, and we’ve made, more or less, a similar degree of coherence. Without the label, you can trace the essence of the grand strategy in the national security strategies that the administrations produce. The president is required by law to write a national security strategy and make it public, and you may have read them. I worked on Clinton’s national security strategy that was released in 1994. My job was to help coordinate that. When I went back into the White House in 2005, my office had the lead for the Bush national security strategy released in 2006. I would argue that there is a lot more continuity between those two, not just because I worked on both of them, but because the way that American leaders have seen their role in the world has been remarkably coherent. And there are five pillars.

The first pillar is what I call the “velvet-covered iron fist.” The “iron fist” is a military much greater than is needed for the near-term threats: a military that vastly exceeds what you would need if all you were doing was confronting the near-term threats faced by the United States. The “velvet glove” is accommodating political rivals, or other states that might want to challenge you. The combination between the velvet and the steel is to dissuade, to persuade, other states that might by a hostile peer-rival not to be hostile, or not to seek peer status, and not to be a rival. Remember, the goal of containment was to avoid World War II. The goal of our grand strategy of the last two decades has been to avoid the Cold War. Grand strategists try to avoid the last war. The goal has been to avoid a Cold War, meaning a situation in where we face a hostile peer-rival capable of challenging the United States globally on economic and military dimensions. You do that by dissuading them. You keep a military that is so much stronger than is needed for near-term threats so that no state feels that if they increase their defense spending, they can catch up to the United States. They cannot catch up, because the U.S. has exceeded

them by so much. At the height of the Cold War, the Reagan buildup, the U.S. was spending something like 26% of global defense spending. Every countries' defense spending in the world, you add it up, roughly a quarter was spent by the U.S. At the height of Bush Jr.'s [administration], it was roughly 50%. Add up everybody else, and we were about as much as everybody else. Were the threats we faced in 2006 greater than the threats we faced in 1986? No. The military, other countries had fallen further behind. But the U.S. was spending at that rate, in part, it was waging several wars (that is very expensive), but it was also in part to maintain an advantage over other states. So the gap between the United States and its next most powerful competitor is wider today than it was in 1990, at the [end] of the Cold War. This is deliberate, as this is the iron fist.

But around that iron fist is a velvet glove of accommodation. The U.S. has sought to accommodate states that might otherwise be hostile, and give them concessions that their own power would not grant them, but would nevertheless give them more of a desirable stake in the status quo (so that they are happy with the status quo, and not want to revise the status quo: the status quo with the U.S. as the only superpower). If the U.S. as the only superpower was dictating and imposing its will on every other state, that would produce a gradually hostile backlash. And the theory was "we will not do that. We will accommodate. We will accommodate on trade issues. We will accommodate Japan on trade issues. We will give [former Russian president] Yeltsin a seat at the G-8, even though power-wise Russia does not deserve it, but give them a greater stake in the existing order." Promoting other states, the G-20...all of these things were designed to increase the acceptability of the existing world order to other states so that states that might be strong enough in economic terms (like the EU) will not seek to become hostile to us.

The biggest example is China, of course. The rhetoric during the campaign season while they are running for office is displayed as the presidents talking about getting tough on China and we are going to confront China. Once in office, however, all of the administrations have pursued more of an engagement strategy, more of an appeasement strategy. They do not call it "appeasement" (that is a bad word in American diplomacy), but they will give it other names. The Bush Administration labeled this approach "responsible stakeholder." The idea is that we give China a stake holding position in the existing order, and so it will not even want to disrupt it, even as its power increases. All of this was designed to prevent another Cold War. That logic is laid out in the draft defense planning guidance from the Bush administration in 1992, in more careful language than I just described. And it is continued even to Obama, so if you read the 2010 national security strategy, in Obama's language, it is all about American leadership. "America will maintain the world's finest military, the best-trained, best-equipped, most capable fighting force in history" and Obama says we will not surrender that. It is a strategy of leadership, not of accepting 2nd tier status or coequal with other would-be rivals. That is the first pillar.

The second pillar is, while we are status quo (that is, we like the existing distribution), we would like to gradually change the world in a direction, which is to make it look more like the United States politically through the spread of democracy and Western conceptions of human rights. The theory is that this will make the world a safer place because democracies tend not to fight each other. But it will also make the world more congenial to American interests, because those states who share our values will, over time, share more of our interests and should be easier to cooperate with. This was an explicit part of the Clinton national security strategy, and the label they gave it was “enlargement.” Therefore, enlarging the sphere of democracies is pillar two.

Pillar three is making the world look more like us economically: embracing globalization, market liberalism, market capitalism. The theory is what is good for globalization and good for free trade will also be good for the U.S. and good for the rest of the world. It will increase prosperity throughout the rest of the world and it will increase prosperity in the United States. Pillar two and pillar three will reinforce each other. Democracies will last longer if they have the prosperous economic conditions of market capitalism, and you cannot pursue market capitalism indefinitely without freeing up human rights for your middle class. So the two [pillars] work together in tandem. And so, to the extent that we do change the world, the U.S. grand strategy is “let’s change it in direction of looking more and more like the United States.” There are very explicit efforts by all the administrations to promote Western conceptions of human rights, Western conceptions of economic market principles. Those are the first three pillars.

The fourth pillar says that the greatest threat in the near to mid-term is the spread of weapons of mass destruction to hostile states who might not (if they had WMDs) be as strong as the Soviet Union, and thus a peer-rival to the United States. But if they had WMDs, they could disrupt regional orders, and be a threat to regional stability, and thus had to be stopped. The way that the director of Central Intelligence [CIA] in the Clinton administration, Jim Woolsey, the way he described it is, he said “we have slain the dragon in the forest, [that is the Soviet Union] but there are still poisonous snakes in the forest.” They are not a dragon, but they can still bite us. So we will direct our attention to poisonous snakes, with the snakes being states that are seeking WMDs. That is the highest near-to-midterm threat, and thus the focus of military and diplomatic strategy is to prevent states from getting WMDs. If they do get WMDs, the goal is to persuade them to give them up, and if we cannot persuade them, to use military force to do so. All administrations (from Bush Sr. to Clinton to Bush Jr. to Obama) have identified this as the high level near-term threat. There is remarkable consistency across the administrations. The rhetoric on Iraq that Bush used was drawn from the Clinton administration. And after all, Clinton bombed Iraq several times using the same arguments about Iraqi WMDs as Bush did, so there is quite a lot of consistency. So those four pillars have enjoyed bi-partisan support across all administrations, including Obama.

In the Clinton administration, there was an attempt to raise a fifth pillar – the fifth pillar identifying ethnic conflict as a near-term threat worthy of top-rank

concern, similar to WMDs. But that was very controversial, that did not have equal support, and as the Clinton administration demonstrated in Somalia, Rwanda, Sudan, and very unevenly in Europe, they were unwilling to spend much military might to prevent ethnic conflict. So yes, a little bit was seen in the Balkans, very constrained in Kosovo, but nothing in Rwanda, nothing in Sudan. And as soon as we get our nose bloodied in Somalia, pull out. So that did not achieve consensus to be the fifth pillar. We did not get the fifth pillar until 9/11.

If you notice, when he was running for election, Governor [George W.] Bush said “we need to downgrade ethnic conflict, nation-building, etc., so we can elevate the other four pillars.” He did not talk about it in precisely these terms, if you sketch out what he was saying, we have to get back to pillar one (making America strong), pillar two (American values), but especially pillar three (free trade), and worrying about proliferation and not this national, nation-building ethnic conflict angle on issues. That was what he was planning to do until 9/11 happened and immediately, elevated as the fifth pillar the threat from radical networks willing and capable of striking the United States. This was a top-tier threat, the Bush administration argued, that required all elements of national power. And yet, Bush did not say “and we will downgrade the other four and just focus on this fifth one.” He said, “we are going to do the other four, indeed the other four are important for addressing the fifth.” So what is the solution to radicalism? It is spreading democracy. How can we promote democracy? It is by spreading trade; this will help us defeat terrorism.

You see how he saw the other four pillars as addressing the fifth. And the fifth did not lower the importance of the fourth (WMDs). In fact, he said “if the fifth and the fourth combine, terrorists getting access to WMDs, that is the worst of all.” So we have to pursue the fourth pillar (Iraq) even while we are pursuing fifth pillar (Afghanistan). This is the Bush approach. And while Obama campaigned against the Iraq War to be sure, when he came in, he did not campaign against the war on terror. He relabeled it, no longer calling it the War on Terror. But he has maintained all of the policies that the Bush administration had, especially in the second term of waging the war on terror. In some ways, the drone strikes, he has actually increased what was a smaller effort in the Bush administration, became a much bigger effort in the Obama [administration]. There is remarkable consistency across those five pillars.

Now, when he was campaigning, Obama talked about adding a sixth pillar: climate change -- that the threat from global warming, in the long run, might be as grave to especially U.S. national and global national security as any of these other threats. In the long run, candidate Obama in 2008 said “we must take steps now to address this threat before it’s too late.” But once he got elected, he did not do what he had said he was going to do (he tried but did not get much support from the Congress). And so, at least in his first term, he did not do much on climate change. So I would not call that the sixth pillar. I think that is still in debate. If he wins a second term, will he make climate change, will he elevate it and make it a sixth pillar? Maybe, [but] I doubt it. I think the political moment may have passed for that, at least for the next couple years, but in any case, he did not do it, and so he only

had those five pillars. So that is where we were until about 2011. That was certainly the way the Obama administration described America's role in their 2010 national security strategy. But because of the fiscal pressure on the U.S. defense budget, because of the economic challenges the U.S. faces, the administration proposed a series of cuts, half a trillion dollars in defense cuts over 10 years. We probably can absorb those cuts, the first half trillion, even though that actually comes on top of an earlier \$100 billion or so that had been cut already. We probably can absorb those cuts and still keep that strategy viable, barely. They have to tweak it in the margins, as they are counting on savings in the Middle East, and hoping in the pivot to Asia to do it with a lot more symbolism than substance. And there is some smoke in mirrors there. But overall it probably is viable with the \$500 billion. The challenge for the U.S. is there is another \$500 billion, another half a trillion dollars. This is called the "sequester." Because Congress and the President could not agree on a debt deal last summer, they agreed to a gimmick which delayed the decision, temporarily raised the debt limit, and so avoided default. But to prevent themselves from indefinitely delaying, they inserted what we call a "poison pill." They both swallowed this poison pill and accepted into law that if they do not fix it by the end of this year, another \$500 billion of cuts will come out of the defense budget. Very few people in Washington, and no one in the Obama administration, believe that we can take those \$500 billion dollars of cuts and keep the same strategy. So we might finally be at a point where we will be forced into making a big change in our strategy, and forced to it by these cuts.

The real challenge for the U.S. is ironically not in the foreign policy realm, not in the outside threats, but rather the internal domestic problem of fixing the debt ceiling problem. If we do not do that, we will be forced, because of the defense cuts, into developing a different grand strategy. If we do solve the fiscal problem, I will expect that either [Republican presidential nominee] Romney or Obama would continue the grand strategy largely as I have outlined. Yes, there will be changes on the margins, for sure, they will talk about it in different terms. But both have, at least, rhetorically committed to a strategy of American leadership, of not accepting American decline. And if they can afford to maintain it, I think either would want to maintain it. The real challenge is whether that fiscal crisis can be averted. And that is what people are worrying about in Congress right now.

I hope I have persuaded you that there is more continuity than change across those points. Maybe it is obvious to you viewed from a distance maybe, as you do not get caught up in the campaign rhetoric and the inside Washington dynamic which exaggerates the differences. Certainly every administration comes in hoping to be different from the predecessor. But what is striking is how they end up reverting back to something closer to the continuity of the predecessors. I think that is basically a good thing, because I think this has been a successful grand strategy, as grand strategies go. There are very few great powers that have had as long as a successful run as the United States. The United States has made many mistakes, to be sure. Compared to the historical record of great powers, they have not done so badly; at least that is what I argue.

BM, BOSNA SOYKIRIMI VE KÜRESEL ADALET

UN, Bosnian Genocide and Global Justice

Cenap ÇAKMAK,* Cansu ATILGAN**

Öz:

Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra uluslararası siyasi düzenin karşı karşıya kaldığı önemli sınavlardan biri olan Bosna'daki iç savaş ve savaş sırasında işlenen uluslararası suçların kovuşturulması ile ilgili sorunda BM, küresel adaleti sağlama konusunda oldukça başarısız bir sınav vermiştir. Çatışmaların başlamasından itibaren edilgen ve etkisiz bir tutum sergileyen BM, mahkemenin kurulması ve yargılamalar sırasında da bireylerin haklarını koruyucu bir politikadan çok siyasi dengeleri gözetken bir tutum içinde olmuştur. Savaş suçlularını yargılamak için kurulan mahkeme'nin öncü sayılabilecek kararlarında ise BM'nin değil gönüllü çalışan sivil toplum örgütlerinin önemli rolleri söz konusudur.

Anahtar Kelimeler: Bosna soykırımı, BM, Güvenlik Konseyi, küresel adalet, sivil toplum örgütleri

Abstract:

The United Nations has failed to effectively address the international crimes committed in the Former Yugoslavia during the civil war that broke out in early 1990s. The UN had a difficult test when it failed to both take effective measures to prevent the clashes and prosecute the perpetrators of the war crimes committed in the combat zone. The UN, which has remained passive and inactive during the conflict, paid particular attention to considering political balances rather than the pursuit of justice. To this end, it adopted a reluctant approach towards the International Criminal Tribunal (ICTY) set up to prosecute the war criminals in Former Yugoslavia. The success stories of this tribunal may be attributable to the indispensable role played by the non-state actors which remained committed to the collection of war crimes evidence from combat sites. Civil society actors also took an aggressive stance during the hearings before the Tribunal, which issued path-breaking rulings that gave a new direction to international criminal law.

Keywords: Bosnian genocide, UN, Security Council, global justice, civil society organizations

---

* Doç. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi / Associate Professor at Department of International Relations at Eskişehir Osmangazi University.

** Araştırma Görevlisi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü / Research assistant at Department of International Relations at Eskişehir Osmangazi University.

GİRİŞ

Uluslararası Adalet Divanı'nın (UAD) Bosna soykırımı ile ilişkili olarak Sırbistan'ı aklayan tutumu uluslararası barış, istikrar ve güvenliği sağlama ve korumada birincil derecede yetkili ve sorumlu uluslararası kuruluş olan Birleşmiş Milletler'i (BM) bir kez daha tartışmaya açtı. Bir aydan fazla devam eden İsrail saldırılarına karşı cılız bir tepki dahi gösteremeyen BM bir kez daha yetersizlik, acizlik ve irade eksikliği ile suçlanırken UAD de çok sayıda uluslararası ceza hukukçusu tarafından eleştirildi. Özellikle 1990'ların başından itibaren uluslararası insani krizleri yönetme konusunda birçok kez test edilen, ancak hemen hemen hepsinde başarısız olduğu açık bir şekilde gözlenen BM'ye yönelik eleştiri ve suçlamaların bugün hem sayısı giderek artmakta hem de tonlarında belirgin bir sertleşme görülmektedir. BM'nin özellikle kitlesel ölümlerin yoğun olarak yaşandığı insani krizleri önleme ya da çözme konusunda inisiyatif geliştirememesi bu örgütün meşruiyetinin ve varlık sebebinin sorgulanmasına dahi neden olmaktadır. Bu sorgulamanın çok basit ve açık, ama bir o kadar da geçerli bir nedeni var: uluslararası toplumun vicdanını derinden yaralayan küresel olaylara da müdahale etmeyecekse BM'nin var olması için geriye hangi neden kalmaktadır?

Belirtmek gerekir ki BM'nin acizliği sadece uluslararası krizleri önleyememe ya da bu tür krizleri durduramama ile sınırlı değildir. İkili ya da çok taraflı ihtilafları çözüme kavuşturmada çoğu kere neredeyse hiçbir katkı sağlayamayan BM, bu ihtilafların silahlı çatışmalara dönüşmesi ve bu çatışmalarda çok sayıda sivilin ölmesi durumunda adeta felç olmaktadır. Ama bunlardan belki de daha önemlisi, şimdiye kadar kısmen başarılı gibi gözüktüğü sıcak çatışmalar sonrası yargılamalar konusunda da BM aslında görüldüğünden çok daha kötü bir karneye sahiptir. Oldukça tartışmalı ve henüz herkesçe kabul edilen bir tanıımı yapılamamış olan saldırı suçu bir tarafa, haklarında çok sayıda uluslararası hukuki düzenleme bulunan soykırım, insanlığa karşı suçlar ve savaş suçları gibi uluslararası suçların faillerini yargılama ve cezalandırmada bugüne kadar BM'nin sergilemiş olduğu tavır tatminkâr olmaktan oldukça uzaktır.

Hiç şüphe yok ki Bosna'da olan bitenler, BM'nin insani krizleri yönetmede başarısız kaldığı örneklerin ilki olmasa da en önemlisidir. Bosna'daki katliamlar ana hatları ile de olsa hemen hemen herkesçe bilinmektedir. On binlerce Müslüman, Sırlar tarafından öldürülmüş, çok sayıda Müslüman kadına sistematik bir şekilde tecavüz edilmiştir. Eski Yugoslavya'da işlenen suçların faillerini yargılamak için kurulan Uluslararası Ceza Mahkemesi tecavüzün Müslümanları aşağılamak için bir yöntem olarak sistematik bir şekilde kullanıldığını ortaya koymuştur. Yine çatışmalar sırasında çok sayıda Müslüman yaşadıkları yerleri terk etmek zorunda bırakılmıştır.

Bütün bunlar olurken çatışmaları durdurmak adına BM kayda değer çok az şey yapmış, yapılanlar da mağdurların durumunu daha da kötüleştirmiştir. Bosna-Hersek'e uygulanan silah ambargosundan büyük ölçüde Müslüman Boşnaklar zarar görmüştür. BM'nin etkin müdahalesi ise tam da Müslümanların toparlandığı anda gelmiştir. Bu müdahalenin sonunda dayatılan çözüm ile Sırlar büyük ölçüde

özerk bir cumhuriyet (Republika Srpska-Bosna Hersek Federasyonu'nu oluşturan iki özerk bölgeden biri) sahibi olmuşlardır. Sonrasında ise bununla yetinmeyen Sırp lar, bağımsızlık taleplerini yüksek sesle dile getirmektedirler.

Böylece iç savaşa müdahale etmeyerek katliam kampanyasının tırmanmasına göz yummuş BM, diğer taraftan dolaylı da olsa Sırp ları adeta ödüllendirmiştir. Yeni dünya düzeni ya da düzensizliği Somali, Ruanda, Kosova, Afganistan ve Irak gibi devletlerde olduğu gibi Bosna'da da çok önemli deneyimler kazandırmıştır. Uluslararası müdahalenin yoğunluğu ve amacı değişmiştir. Artık, klasik barış koruma teknikleri işlememektedir. İnsani nedenler, acımasız jeopolitik mantık ve artan çıkarlarla çatışma sonrası devlet ve toplumların yeniden inşası söz konusudur.¹ Bu durum ilerleyen süreçte kendisini göstermiştir.

Siyaseten büyük bir hayal kırıklığına neden olsa da BM'nin Savaş Suçları Mahkemesi'ni kurması ve bu Mahkeme'de Bosna'da yaşanan etnik temizliğin sorumlularından en azından bazılarının yargılanması oldukça önemli görülebilecek bir adım olmuştur. Ama görünüşte ve resmîyette bu Mahkeme BM'nin inisiyatif ile kurulmuşsa da, denilebilir ki Mısır asıllı dünyaca ünlü uluslararası ceza hukuku profesörü M. Cherif Bassiouni'nin önderliğindeki sivil girişim ve çabalar olmasaydı "Sırp kasabı" Miloseviç'in ve diğer savaş suçlularının Lahey'deki Mahkeme'nin sanık sandalyesine oturması belki de hiç mümkün olmayacaktı.

1. BM VE ESKİ YUGOSLAVYA'DA İŞLENEN ULUSLARARASI SUÇLAR

Eski Yugoslavya topraklarındaki trajedi 1991 yılının başlarında, Yugoslavya Cumhuriyeti'nin dağılmasından kısa bir süre sonra başlamıştır. Çok kısa bir süre içinde dağılma süreci tehlikeli bir yönetime girmiş ve milyonlarca insanın güvenliğini etkiler bir hale bürünmüştür. İç savaş sırasında özellikle Sırp lar tarafından işlenen ve sıradan öldürmeden işkence ile öldürmeye, zorla göç ettirmeden sistematik tecavüzlere kadar değişen suçların varlığı oldukça belirgin idiyse de uluslararası camia uzunca bir süre çatışmalara müdahale etmemeyi tercih etmiştir. Özellikle konuya bir Avrupa meselesi olarak yaklaşan Avrupa devletleri ABD'nin toplu kıyımlara müdahil olmasını istememiştir.¹ Bu nedenle bazı Avrupa devletleri sorunu çözmek adına bazı adımlar atmıştır. Ancak bu teşebbüsler geride sadece hayal kırıklığı bırakmıştır.

Nihayetinde BM Güvenlik Konseyi soruna müdahil olmaya karar vermiştir. Zira sorunun çözümsüz kalmaya devam etmesi küresel barış ve güvenliği koruma rolünü üstlenen örgütün imajını ciddi anlamda zedeleyebilir ve meşruiyetini olumsuz etkileyebilirdi. 25 Eylül 1991 tarihinde Konsey, problemin ciddiyetini kabul etmiş ve durumun bu şekilde devam etmesinin uluslararası barış ve güvenliğe tehdit olduğu yönündeki endişesini ifade etmiştir.² Her ne kadar Avrupa devletlerinin girişimlerini desteklese de Konsey ayrıca bütün devletlerin, Yugoslavya'da barış

¹ Avrupa devletleri Bosna'daki olayları görmezden gelememişlerdi zira toplu kıyımlar basın ve yayın yolu ile bütün dünyada bilinir hale gelmişti. Bryan F. MacPherson, "Building an International Criminal Court for the 21st Century," *Connecticut Journal of International Law* 13, No. 1, (1998): 13.

² BM Güvenlik Konseyi Kararı S/RES/713 (1991).

ve istikrar sağlanması amacı ile genel ve tam bir ambargo uygulaması gerektiğine karar vermiştir. Bu ambargoya göre Konsey'in aksi kararı olmadıkça savaştan taraflara silah ve askeri mühimmat satışı yasaklanmaktaydı.³

Ancak bu girişim çatışmayı sona erdirmeye yetmediği gibi şiddetin derecesini de azaltmamıştır. Bu nedenle Konsey bir adım daha atarak savaştan taraflara 1949 tarihli Cenevre Sözleşmeleri hükümlerini gözetmek zorunda olduklarını hatırlatmıştır. Konsey ayrıca Sözleşmelerin vahim ihlalleri anlamına gelecek suçları işleyenlerin bunların emirlerini verenlerin bireysel olarak sorumlu olacakları uyarısında da bulunmuş, uyarı işe yaramamıştır.⁴ Çok sayıdaki güvenilir raporun gösterdiğine göre katliamlar ve toplu kıyımlar devam etmiş ve uluslararası insancıl hukukun en temel kuralları bile sıklıkla ihlal edilmiştir. 13 Ağustos 1992 tarihinde Konsey "etnik temizlik" kampanyasına işaret etmiş ve eski Yugoslavya topraklarındaki ihlalleri şiddetle kınamıştır.⁵ Aynı kararda BM Güvenlik Konseyi ayrıca çatışmadaki bütün tarafların, eski Yugoslavya'daki ilgili aktörlerin ve Bosna Hersek'teki bütün askeri güçlerin bu karar hükümlerine uymak zorunda olduklarını da karara bağlamıştır. Konsey, bu karara uyulmadığı takdirde Konsey'in BM Statüsü'nün Beşinci Bölümünde ifade edilen ilave önlemlere başvurabileceğini ima etmiştir.⁶

BM Güvenlik Konseyi 6 Ekim 1992 tarihinde bir Uzmanlar Komisyonu (Commission of Experts) kurulmasına karar vermiştir. Kurulması öngörülen Komisyon iç savaş sırasında işlenen katliamları araştırma ve bunlarla ilgili delil toplama ile görevlendirilmiştir.⁷ Bu amaçla görevlendirilen Komisyon'un görevi ilgili BM Güvenlik Konseyi kararında şu şekilde ifade edilmiştir:

BM Güvenlik Konseyi, Genel Sekreter'den, acil olarak, Konsey'in 771 (1992) sayılı kararına ve de işbu karara binaen sunulan bilgileri inceleme ve analiz etmek için tarafsız bir Uzmanlar Komisyonu kurulmasını istemektedir. Bu Komisyon, sunulan bilgiler ile birlikte, kendi çaba ve araştırmaları neticesinde elde edeceği ya da başka kişi veya kurumlardan gelen bilgileri de inceleme yetkisinde olacak ve bu bilgiler ışığında, Eski Yugoslavya topraklarında Cenevre Sözleşmeleri'nin ve diğer uluslararası insancıl hukuk kurallarının ihlal edilip edilmediği konusunda Genel Sekreter'e ulaştığı sonuçları iletacaktır.⁸

Uzmanlar Komisyonu'nun çalışmaları sonucunda 65.000 sayfalık belge, 300 saatlik video kaydı ve 3.300 sayfalık analiz raporları toplanmıştır.⁹ Bu bilgiler Komisyon'un hazırlamış olduğu Nihai Rapor¹⁰ eklenmiş ve daha sonra kurulan Mahkeme sav-

³ A.g.e., para 6.

⁴ BM Güvelik Konseyi Kararı S/RES/764 (1992), para. 10.

⁵ BM Güvenlik Konseyi Kararı S/RES/771 (1992), para. 2.

⁶ A.g.e., para. 7.

⁷ BM Güvenlik Konseyi Kararı S/RES/780 (1992).

⁸ A.g.e., para. 2.

⁹ Cherif Bassiouni, "From Versailles to Rwanda in Seventy-Five Years: The Need to Establish a Permanent International Criminal Court," *Harvard Human Rights Journal* 10, No.10 (1997): 40.

¹⁰ Final Report of the Commission of Experts Established pursuant to Security Council Resolution 780 (1992).

cısına ulaştırılmıştır.

Ancak BM çerçevesinde kurulmuş olmasına rağmen Komisyon'un kolay çalışmadığını belirtmek gerekir. Her şeyden önce Komisyon, saha çalışması için gerektiği halde BM'den herhangi bir finansal destek alamamıştır. Sonuç da çalışmalarını tamamlamak için başka kaynaklar aramak zorunda kalmıştır. Komisyon, raporunu hazırlarken Komisyon'a başkanlık eden Cherif Bassiouni'nin çalıştığı DePaul Üniversitesi'ndeki Uluslararası İnsan Hakları Enstitüsü (The International Human Rights Law Institute-IHRLI) tarafından sağlanan bilgi ve belgelere dayanmak zorunda kalmıştır.¹¹ Genel hatları ile Komisyon'un hazırladığı rapor şu sonuçlara ulaşmıştır:

Komisyon'a ulaşan raporlar ve yine Komisyon'un yaptığı araştırmalar bu çatışmadaki kurban sayısının oldukça fazla olduğunu göstermektedir. İşlenen suçlar son derece korkunç ve vahşidir. Komisyon her raporu doğrulayabilecek durumda değildir. Ancak işlenen vahşetin büyüklüğü son derece açıktır.

Komisyon, Cenevre Sözleşmeleri'nin ve diğer uluslararası insancıl hukuk kurallarının ağır bir şekilde ihlal edildiği bilgi ve delillerine ulaşmıştır; bu bilgi ve deliller, Uluslararası Mahkeme'nin Savcılık makamına ulaştırılmıştır.

... "Etnik temizlik" uygulamaları, cinsel saldırı ve tecavüz bazı taraflarca öylesine sistematik bir şekilde sürdürülmüştür ki bunların önceden planlanmış bir politikanın ürünü olduğu açıktır. Bu tür suçların işlenmesini önlemedeki sürekli başarısızlık ve bu suçların faillerini kovuşturma ve cezalandırmadaki sürekli başarısızlık da bir ihmâl politikasının varlığını açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Bunun anlamı da üst sorumluluğunun dik-kate alınabilir olmasıdır.¹²

Komisyon'un çalışmaları gerçek bir başarı ile sonuçlanmıştır. Ancak Komisyon üyeleri ve çalışanları sahada çalışmalarını sürdürürken Komisyon'un varlığı siyasi bir çözüm için tehdit olarak algılanmıştır. Özellikle ABD ve AB, siyasi bir çözüme taraftar olmaları nedeni ile Komisyon'un etkinliğinden rahatsız olmuştur. Komisyon'un topladığı bilgi ve deliller, uluslararası bir ceza mahkemesi tarafından kovuşturulması gereken suçların işlendiğini açık bir şekilde ortaya koyduğu için suç failleri ile müzakere etme olanağı ortadan kalkmış olacaktır. Bu nedenle Komisyon'un çalışmalarını sona erdirmek siyaseten gerekli görülmüştür.¹³ Sonraki dönemde Güvenlik Konseyi, Komisyon'un çalışmasını sona erdirmemişse de,¹⁴ etkili bir şekilde çalışmasını engelleme adına çeşitli şekillerde engellemelerde bulunmuştur. Bu engellemeyi sağlayan "önlemleri" Komisyon'un başkanı olarak

¹¹ Bassiouni, "From Versailles to Rwanda", 41.

¹² A.g.e., Bölüm V. "General Conclusions and Recommendations."

¹³ Bassiouni, "From Versailles to Rwanda", 41.

¹⁴ BM Güvenlik Konseyi Kararı S/RES/827 (1993). Bu kararda Konsey, Komisyon'un çalışmalarına devam etmesi gerektiğini ifade etmiştir.

birinci elden yaşayan ve tecrübe eden Bassiouni şu şekilde ifade etmiştir:

Bazı daimi üyelerin emri–veya en azından desteği–ile idari bir karar alınarak yasal çalışmanın sonlandırılması istendi. Buna uygun olarak Komisyon’un başkanına, Komisyon’un çalışmalarını 30 Nisan 1994 tarihine kadar sonlandırılmasını isteyen idari bir tebligat gönderildi. Komisyon’un görevi sona erdirildiğinde hala 250.000 Amerikan doları parası vardı ve üstelik nihai raporunu hazırlamamıştı. 30 Nisan ile 31 Aralık 1994 tarihleri arasında Başkan nihai rapor ve eklerini tamamladı ve akabinde hazırlanan çalışmaların Birleşmiş Milletler tarafından yayımlanmasını görmek için Temmuz 1995’e kadar çalıştı.¹⁵

Güvenlik Konseyi’nin –ya da en azından bazı üyelerinin- Komisyon’un çalışmalarını niçin sona erdirmek istedikleri çok açık değildir. Konsey’in, Eski Yugoslavya topraklarında işlenen vahşet sorununa eğilmek üzere uluslararası bir ceza mahkemesi kurmaya karar vermesi bu soruyu daha da anlamlı hale getirmektedir. Komisyon’un ara raporunu sunmasından kısa bir süre sonra,¹⁶ 808 (1993) sayılı kararı ile Konsey, 1991 yılından beri eski Yugoslavya’da işlenen suçların faillerinin kovuşturulması amacı ile uluslararası bir ceza mahkemesi kurulmasına karar vermiştir.¹⁷

Bu karar çerçevesinde BM Genel Sekreteri’nden, altı gün içinde, kararda öngörülen uluslararası bir mahkemenin kurulabilmesi ile ilgili bir raporu Konsey’e sunması istenmiştir.¹⁸ Karara istinaden Genel Sekreter istenilen raporu hazırlamıştır; raporda Genel Sekreter, mahkeme Statüsü’nün içeriği ile ilgili detaylı ve geniş bilgiler vermiştir.¹⁹ Genel olarak Genel Sekreter’in teklifi, BM Güvenlik Konseyi’nin, BM Statüsü’nün Beşinci Bölümü’ne uygun olarak uluslararası barış ve güvenliğe yönelik tehditler ile ilgili görevi çerçevesinde yetkisini kullanarak bir uluslararası ceza mahkemesi kurması gerektiği tavsiyesini içermektedir.²⁰ Genel Sekreter’in sunmuş olduğu teklifi Güvenlik Konseyi değişiklik yapmadan kabul etmiş ve 827 sayılı karar ile mahkemeyi kurmuştur.²¹ İlgili karara göre devletlerin tam bir işbirliği içinde olması şartı getirilmiştir.²² Karar çerçevesinde Güvenlik Konseyi hem devletler hem de hükümetler arası kuruluşlardan kurulacak olan uluslararası mahkemeye her türlü destek ve katkıyı vermelerini istemiştir.²³ Mahkeme 25 Mayıs 1993 tarihinde faaliyete başlamıştır.²⁴ Kısa bir süre sonra 25

¹⁵ Bassiouni, “From Versailles to Rwanda”, 42.

¹⁶ Interim Report of the Commission of Experts Established pursuant to Security Council Resolution 780 (1992).

¹⁷ BM Güvenlik Konseyi Kararı S/RES/808 (1993).

¹⁸ A.g.e., Giriş.

¹⁹ Report of the Secretary-General pursuant to paragraph 2 of Security Council Resolution 808 (1993), U.N. Doc. S/25704 (1993).

²⁰ A.g.e.

²¹ BM Güvenlik Konseyi Kararı S/RES/827 (1993).

²² A.g.e., para. 4.

²³ A.g.e., para. 5.

²⁴ Ancak belirtmek gerekir ki mahkemenin kurulması o kadar kolay olmamıştır. Mahkemenin kurulması kararının alınması sırasında oldukça sert tartışmalar yaşanmıştır. Özellikle muhalif üyeler mahkemenin

Eylül 1993 tarihinde yargıçlar seçilmiş ve 15 Ağustos 1994 tarihinde Mahkeme savcısı göreve başlamıştır.²⁵

Statü'nün birinci maddesine göre söz konusu Mahkeme, 1991 yılından itibaren eski Yugoslavya topraklarında işlenen ve uluslararası insancıl hukuk kurallarına göre suç sayılan fiilleri yargılama yetkisine sahip olacaktır.²⁶ Statü'ye göre sadece sıradan bireyler değil devlet başkanları dâhil olmak üzere üst düzey yöneticiler de Mahkeme'nin yargı yetkisine giren suçlar ile ilgili olarak yargılanabilecektir.²⁷ Genel anlamda Mahkeme'nin yargı yetkisi Cenevre Sözleşmeleri çerçevesinde belirlenmiştir.²⁸ Bunun yanı sıra Mahkeme ayrıca savaş hukuku kurallarının ihlali,²⁹ soykırım³⁰ ve insanlığa karşı suçlar³¹ ile ilgili olarak da kovuşturma ve yargılama yetkisine sahip olacaktır. Mahkeme ulusal mahkemeler ile birlikte paralel yargı yetkisine sahip olacaktır.³² Bununla birlikte Uluslararası Mahkeme'nin ulusal yargı organlarına göre daha üstün olacağı kabul edilmiştir.³³

Yine Statü'ye göre, Mahkeme'nin yargı yetkisine giren suçların failleri ile ilgili olarak araştırma ve kovuşturma yetkisine sahip olacak bağımsız bir savcı atanacaktır.³⁴ Savcı bağımsız hareket edecek ve görevlerini yerine getirirken Mahkeme'den ayrı bir organ olacaktır. Savcının bağımsızlığı, kendisinin herhangi bir hükümet ya da başka bir kaynaktan talimat alamayacağı hükmü ile güçlendirilmiştir.³⁵ Ancak savcının Güvenlik Konseyi tarafından atanacak olması³⁶ bağımsızlığı ile ilgili kuşku ve eleştirilere neden olmuştur.

Bununla birlikte Mahkeme savcısına oldukça geniş yetkiler tanınmıştır. Statü'ye göre savcı soruşturma başlatma hakkına sahip olduğu gibi bir konuda harekete

---

kurulmasının siyasi çözüm ihtimalini ortadan kaldıracakını öne sürerken bazı üyeler de mahkemenin Güvenlik Konseyi'nin değil Genel Kurul'un kontrolünde kurulması üzerinde durmuştur. Daha geniş ayrıntı için bakınız; Bassiouni, "From Versailles to Rwanda in Seventy-Five Years: The Need to Establish a Permanent International Criminal Court," sf. 44.

²⁵ Mahkeme'nin yargılama süreçlerinin gerek teknik gerek hukuki gerekse siyasi boyutları ile ilgili çok sayıda akademik çalışma yapılmıştır. Bu konuda özellikle bakılabilecek kaynaklar şunlardır: George H. Aldrich, "Jurisdiction of the ICTY," *American Journal of International Law*, Cilt 90, No. 1, (1996): 64-69; Louise Arbour, "The International Tribunals for Serious Violations of International Humanitarian Law in the Former Yugoslavia and Rwanda," *McGill Law Journal*, Cilt 46, No. 1, (2000): 195-201; Louise Arbour ve Aryeh Neier, "History and Future of the International Criminal Tribunals for the Former Yugoslavia and Rwanda," *American University International Law Review*, Cilt 13, No. 6, (1998): 1495-1508; M. Cherif Bassiouni and Peter Manikas, *The Law of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia* (Irvington-on-Hudson, NY: Transnational Publishers, 1996); Morten Bergsmo, "International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia: Recent Developments," *Human Rights Law Journal*, Cilt 15 (1994): 405-410.

²⁶ The Statute of the International Tribunal, annexed to Report of the Secretary-General pursuant to paragraph 2 of Security Council Resolution 808 (1993), Md. 1.

²⁷ A.g.e., Madde 7.

²⁸ A.g.e., Madde 2.

²⁹ A.g.e., Madde 3.

³⁰ A.g.e., Madde 4.

³¹ A.g.e., Madde 5.

³² A.g.e., Madde 9(1).

³³ A.g.e., Madde 9(2).

³⁴ A.g.e., Madde 16(1).

³⁵ A.g.e., Madde 16(2).

³⁶ A.g.e., Madde 16(3).

geçmek için yeterli neden olduğuna karar verme yetkisine sahiptir.³⁷ Savcının yetkileri arasında ayrıca şüphelileri, mağdurları ve tanıkları sorgulamak ve saha araştırması yürütmek ve bilgi toplamak da yer almaktadır.³⁸ Ayrıca Mahkeme savcısı, gerçekler ve zanlılara yönelik suçlamaları içeren bir iddianame hazırlayabilecektir.³⁹ Ancak bu iddianame ilk olarak Yargılama Dairesi'nin incelemesine sunulacaktır. Bu noktadan sonra harekete geçmek, Savcı tarafından sunulan iddianamenin ilgili daire tarafından onayına bağlı olacaktır.⁴⁰

Statü'ye göre Mahkeme'nin mahkûmiyet kararları Yargılama Dairesi'ndeki yargıların çoğunluğu tarafından alınabilecektir.⁴¹ Her ne kadar Mahkeme uluslararası nitelikte ise de Statü'ye göre suçlulara verilecek cezalar eski Yugoslavya mahkemelerindeki genel uygulama göz önüne alınarak belirlenecektir.⁴² Hüküm giymiş kişilerin affedilebileceği ihtimalinin de⁴³ Statü'de yer alması önemli bir eksikliktir.

Bununla birlikte Statü'nün uluslararası ceza hukukunda önemli bir aşamayı temsil ettiği bir gerçektir. Kısmen de olsa Mahkeme ve Statüsü savaş suçlarını işleyen ve uluslararası hukuk normlarını hiçe sayan bireylerin yargılanmaması uygulamasını sona erdirmiştir. Özellikle diplomatik bağışıklık gerekçesi ile geniş bir hukuki korumaya alınmış olan devlet başkanlarının Mahkeme tarafından yargılanabileceği gerçeği önemli bir gelişme olmuştur. Mahkeme'nin kurulması, artık devlet başkanlarının sorumlu tutulup tutulmayacakları sorusunun geride kalmasına işaret etmektedir. Mahkeme'nin kurulması ile birlikte artık sadece devlet başkanlarının sorumlu tutulabilecekleri tartışma konusu haline gelmiştir.⁴⁴ Bu çerçevede Sırbistan Devlet Başkanı Slobodan Miloseviç'in Mahkeme tarafından eski Yugoslavya'da işlenen suçlar nedeni ile sorumlu tutulması ve yargılanmış olması hiç şüphesiz en önemli ve belirgin örnektir. İnsanlığa karşı suçlar, savaş suçları ve Bosnalı ve Kosovalı Müslümanlara karşı soykırım suçu işlemekle itham edilen Miloseviç, ülkesini ABD ve NATO'nun yasa dışı müdahalelerine karşı koruduğunu ileri sürmüştür.⁴⁵ Mahkeme'nin yargılama süreci ve gerçekleştirilmiş eylemler değerlendirildiğinde bu söylemler yersiz savlar olarak kalmış, Miloseviç'in söz konusu suçları işleyen bir birey olarak yargılanması büyük bir adım olarak süreçte yerini almıştır.

Bu başarılarına karşın Mahkeme'nin çok önemli eksiklikleri olmuştur. Bu eksikliklerin ortaya çıkmasında siyasi endişeler önemli rol oynamıştır. Siyasi dengelerin göz önünde bulundurulması Mahkeme'ye bakışı etkilemiş ve daha verimli olabileceken Mahkeme'nin kısmen de olsa etkisiz kalmasına neden olmuştur. Bu çerçevede belirtilmesi gereken en önemli eksiklik Mahkeme'nin BM Güvenlik Konseyi'nin kontrolünde kurulmuş olmasıdır. Bilindiği gibi Güvenlik Konseyi, kendi çıkar ve gündemlerini dikte etmeye çalışan büyük güçlerin müzakereleri-

³⁷ A.g.e., Madde 18(1).

³⁸ A.g.e., Madde 18(2).

³⁹ A.g.e., Madde 18(4).

⁴⁰ A.g.e., Madde 19(1).

⁴¹ A.g.e., Madde 23(2).

⁴² A.g.e., Madde 24(1).

⁴³ A.g.e., Madde 28.

⁴⁴ "Bringing Justice to the Former Yugoslavia the Tribunal's Core Achievements," <http://www.un.org/icty/cases-e/factsheets/achieve-e.htm>.

⁴⁵ Michael Byers, "Soykırımdan Son Kırma, Savaş Hukuku", (İstanbul: Detay Yayıncılık, 2007), 182.

ni sürdürdükleri siyasi bir organdır. Genel bir kural olarak, yargı organı olan bir Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin siyasi etki ve diğer dış baskılardan uzak olması gerekirken söz konusu Mahkeme'nin BM Güvenlik Konseyi'nin kontrolüne verilmiş olması önemli bir eksiklik olarak görülmelidir.

Teoride Mahkeme'nin bağımsızlığı bağımsız bir savcılık makamının ihdas edilmesi ile sağlanmıştır. Mahkeme'nin statüsü açık bir şekilde savcının yetkilerini siyasi bir baskı olmadan kullanacağını ifade etmektedir. Her ne kadar bazı statü maddeleri savcının bağımsızlığını bir kez daha vurgulasa da savcının BM Güvenlik Konseyi tarafından atanması Mahkeme'nin adil niteliği ile ilgili kuşkulara yol açmıştır.

Mahkeme'nin finansal olarak Güvenlik Konseyi'ne bağımlı olmaması Mahkeme'nin Konsey'in etkisi ile hareket etmeyeceğinin bir güvencesi olarak ileri sürülmektedir. Statü'nün 32. maddesine göre Mahkeme'nin masrafları, BM Tüzüğü'nün 17. maddesi çerçevesinde BM'nin düzenli bütçesinden karşılanacaktır.⁴⁶ Her ne kadar ilk bakışta bu düzenleme Mahkeme'nin bağımsız olduğu intibasını uyandırsa da tartışmaya açıktır. Bassiouni'ye göre aslında tam tersi bir düzenlemeye ihtiyaç vardı:

Eğer Güvenlik Konseyi, Mahkeme'yi kendi barışı koruma bütçesi çerçevesinde finanse etmiş olsaydı Mahkeme Genel Kurul'un çok çetrefilli bütçe prosedürlerinden geçmek zorunda kalmayacaktır. O dönemde Genel Kurul'un bütçesi oldukça düşüktü ve neticede başlangıçtan itibaren Mahkeme yetersiz finanse edilmiştir. BM Genel Merkez personelinin Mahkeme üzerindeki idari ve finansal kontrolü, personel, seyahat ve şahitlerin korunması ile ilgili önemli kararların New York'un inisiyatifine bırakılmasına neden olmuştur. Bütün bu düzenlemeler Mahkeme'nin çalışmalarını, özellikle soruşturma ve kovuşturma kapsamındaki çabalarını engellemiş, geciktirmiş ve karmaşıklaştırmıştır.⁴⁷

Daha da önemlisi, kuruluşundan itibaren mahkeme yaklaşık bir yıl boyunca etkin hale gelmeden varlığını sürdürmek zorunda kalmıştır. Mahkeme, ancak savcının resmen atandığı 1995 yılında faaliyete başlamıştır. Konsey'in sorunu ele alması için zaten oldukça uzun bir zaman geçmişti. Katliamların henüz 1991 yılında başlamış olduğu düşünüldüğünde Konsey'in 1993 yılında ilk kez ciddi bir biçimde soruna eğilme iradesi göstermiş olması aslında Konsey'in olaylara ilgisiz kaldığını açık bir şekilde göstermektedir.

Mahkeme ile ilgili bir başka eksiklik de ne Sırbistan ve Karadağ hükümetinin ne de Bosnalı Sırp geçici hükümetinin Mahkeme'nin yetkisini kabul et-

⁴⁶ The Statute of the International Criminal Tribunal for Former Yugoslavia, Madde 32.

⁴⁷ Bassiouni, "From Versailles to Rwanda", 44.

miş olmasıdır. Beklendiği üzere iki taraf da soruşturma ve kovuşturma konusunda Mahkeme ile işbirliğini reddetmiştir.⁴⁸ Ancak Güvenlik Konseyi'nin açık kararlarına rağmen bu resmi kurumların işbirliğini reddeden tutum ve politikalarına karşı herhangi bir önlem alınmış değildir. Bu kayıtsızlık neticesinde de bir kez daha siyasi çözüm arayışı adalet arayışına galip gelmiştir.⁴⁹

2. MAHKEME'NİN BAŞARISININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Eski Yugoslavya'da işlenen savaş suçlarının faillerinin yargılanması için kurulan Mahkeme hiç şüphe yok ki birçok açıdan, ama özellikle uluslararası ceza hukukunun gelişimine yaptığı katkı sayesinde büyük önem taşımaktadır. Bununla birlikte Mahkeme'nin başarısının sınırlı düzeyde kaldığını söylemek mümkündür. Ancak bu sınırlı başarı –ya da başarısızlık– Mahkeme'nin kendisinden ya da Mahkeme'nin etkinliği için uğraşan ve büyük bir kısmını sivil toplum örgütlerinin oluşturduğu aktörler kümesinin yetersizliğinden değil, BM'nin bu coğrafyadaki soruna yeterince eğilmemesinden kaynaklanmıştır. Mahkeme'nin katkılarında devlet dışı aktörlerin önemli rolü varken Mahkeme'nin yetersizliğinde BM'nin ve BM'yi yönlendiren büyük güçlerin etkili olduğu göze çarpmaktadır.

2.1. Mahkeme'nin Yetersizliği ve BM

Mahkeme, BM Güvenlik Konseyi'nin BM Şartı Beşinci Bölüm'de yer alan yetkilerine göre kurulmuş olsa da Konsey, devletlerin Mahkeme ile ilgili yükümlülüklerini yerine getirmemeleri konusunda bir şey yapmamıştır. İşbirliği yapmayan ve aranan zanlıları Mahkeme'ye teslim etmeyen ve bu yükümlülüklerine uymayan devletlere yönelik olarak bu yetkiler çerçevesinde yaptırımlar uygulanması gerekirken BM bu yola başvurmamıştır.⁵⁰

Mahkeme'nin kurulmuş olması çatışmayı önleyemediği gibi çatışmanın şiddetinde de bir değişikliğe neden olmamıştır. Hatta Mahkeme'nin kurulmasından sonra silahlı çatışmanın daha da şiddetlendiği bile iddia edilmiştir.⁵¹ Mahkeme'de yargılanan zanlıların sayısı aslında çatışmalarda doğrudan yer alan ve Mahkeme yargısına giren suçları yoğun bir şekilde işleyenlerin ancak çok küçük bir kısmını oluşturmuştur. Daha da önemlisi, haklarında iddianame hazırlananların önemli bir kısmı, özellikle üst düzey askeri ve siyasi sorumluların büyük bir çoğunluğu hiçbir zaman mahkeme önüne çıkarılamamıştır. Hatta suçluların mahkeme önüne çıkarılma şans ve ihtimalinin piyango kazanma ihtimalinden bile daha küçük olduğu öne sürülmüştür.⁵²

Mahkeme'nin kurulmasından uzunca bir süre geçmesine rağmen Mahkeme'nin etkisizliğini de dikkate alan Milosevic bu sefer Kosova topraklarında Bosna'dakine benzer katliamlara öncülük edebilmiştir. Eski Yugoslavya'da savaş suçları ve diğer suçları işleyenler, savaş kurallarından haberdardı; ancak bunlar, yaptıklarının temelde yanlış olmadığı düşüncesindeydiler. Topyekûn bir savaşın içinde oldukla-

⁴⁸ A.g.e., 45.

⁴⁹ A.g.e.

⁵⁰ A.g.e., 46.

⁵¹ Michael L. Smidt, "The International Criminal Court: An Effective Means of Deterrence?" *Military Law Review* 167, No.1 (2001):188.

⁵² A.g.e.,189.

rını düşünen taraflar siviller ile savaşımlar arasındaki hatlara itibar etmemişlerdir. Çatışmayı bir ölüm kalım mücadelesi gören ve daha çok bu motifle etnik temizlik yapan savaş suçluları, Slobodan Milosevic hakkında iddianame hazırlanmasından sonra bile sistemli bir şekilde suç işlemeye devam etmişlerdir. Bir başka deyişle, Mahkeme'nin kovuşturmasına maruz kalma ihtimali bile suçluları suç işlemekten caydırmamıştır.⁵³

Mahkeme'nin etkisizliğinin en temel nedeni Mahkeme'yi kuran BM Güvenlik Konseyi kararının eksik oluşudur. Her ne kadar Konsey kararı devletlerin işbirliğini gerektiriyor gibi görünse de bir işbirliği çerçevesi ve mekanizması, ama en önemlisi de işbirliği yapma yükümlülüğünü yerine getirmeyen devletlere yönelik bir yaptırım çerçevesi belirlemediği için, karar ile kurulan Mahkeme de yetersiz kalmıştır.

BM Güvenlik Konseyi kararındaki açık ifadeye rağmen devletler kurulan Mahkeme ile işbirliği içine girmemiştir.⁵⁴ İşbirliği yapmama eğilimi kendini özellikle savaş suçlusu zanlılarının Mahkeme önüne bir türlü çıkarılmaması gibi bir sonuç doğurmuştur. Örneğin 2000'li yıllarda bile Mahkeme tarafından aranan ve haklarında iddianame düzenlenmiş otuzdan fazla savaş suçu zanlısı Bosna Hersek'i oluşturan federal devletlerden biri olan Sırp Özerk Cumhuriyeti (Republika Srpska) ya da Sırbistan'da serbestçe dolaşabilmiştir.⁵⁵ Güvenlik Konseyi'nin açık kararlarına ve Dayton Anlaşması hükümlerine rağmen bu iki siyasi birimin yöneticileri de haklarında iddianame düzenlenmiş olan zanlıları Mahkeme'ye teslim etmekte direnmiştir.⁵⁶

Bu kayıtsızlığın sonucunda da aslında Mahkeme tarafından yargılanması gereken çok sayıda zanlı serbestçe dolaşabilmiştir. Birçok savaş suçu zanlısı yakalanmadığı gibi yakalananlar da Mahkeme'nin kurulmasından uzunca bir süre sonra Mahkeme önüne çıkarılabilmektedir. Örneğin Bosna'daki etnik temizliğin elebaşlarından Klasnic ancak 3 Nisan 2000 tarihinde Bosna-Hersek'teki Stabilizasyon Gücü'ne (Stabilization Force-SFOR) bağlı Fransız komandoları tarafından yakalanabilmiştir.⁵⁷ Stabilizasyon Gücü'nün bütünüyle BM denetimi altında olmamasına rağmen bir Güvenlik Konseyi kararı ile yetkilendirildiği, kararın sadece Statü'ye taraf olmayan devletlerin vatandaşlarına uygulandığı belirtilmektedir.⁵⁸

Kuruluşundan sonraki iki sene boyunca Mahkeme hiçbir zanlıyı yargılayamamıştır çünkü zanlılardan hiçbiri Mahkeme'ye nakledilememiştir. Bosna'da işlenen savaş suçlarının en önemli elebaşlarından olan Tadic bile 1994 yılında Almanya'da tutuklanmasına rağmen ancak 1995 yılında Lahey'deki Mahkeme'ye

⁵³ A.g.e.,189-190.

⁵⁴ A.g.e.,191.

⁵⁵ Susan W. Tiefenbrun, "The Paradox of International Adjudication: Developments in the International Criminal Tribunals for the Former Yugoslavia and Rwanda, the World Court, and the International Criminal Court," *North Carolina Journal of International Law & Commercial Regulation* 25, No.3 (2000):555.

⁵⁶ A.g.e.,556.

⁵⁷ Payam Akhavan, "Beyond Impunity: Can International Criminal Justice Prevent Future Atrocities?" *American Journal of International Law* 95, No.1, (2001): 8.

⁵⁸ William A. Schabas, *An Introduction to the International Criminal Court*, (Cambridge University Press, 2007), 169.

teslim edilmiştir.⁵⁹ Boş geçen birkaç yılın ardından ise kısmi de olsa bazı sonuçlar elde edilmeye başlanmıştır. Kendiliğinden teslim olan zanlılar bir yana, özellikle bazı devletlerin – Almanya, Avusturya gibi –zanlıları Mahkeme’ye teslim etmede fazla tereddüt göstermemiş olmaları Mahkeme’nin yargılamalara başlamasına yardımcı olmuştur. Burada dikkat edilmesi gereken nokta bu transferlerde BM’nin herhangi bir rolünün olmamasıdır. Zanlıları teslim eden devletler, ilgili karar ve uluslararası hukuk kurallarına bağlı yükümlülükleri dolayısıyla değil daha çok bir devlet politikası sonucunda böyle bir tutum izlemiştir.⁶⁰

Büyük umutlarla kurulmuş olmasına karşın Mahkeme asıl sorumluluğu olan suçluların çoğunu yargılamada başarılı olamamıştır. Devletlerin işbirliği yapmaması ve zanlıları teslim etmemesi nedeni ile Mahkeme sadece “küçük balıkları” yargılayabilmiştir.⁶¹ Örneğin Hırvatistan, Mahkeme tarafından aranan zanlıları teslim etmek için çaba gösterirken Sırbistan arananlar listesindeki zanlıları tutuklamak için bile herhangi bir girişimde bulunmamıştır.⁶² Mahkeme’nin önüne sadece az sayıda zanlının çıkarılmış olması Kosova’da Bosna’dakilere benzer vahşetlere yol açmıştır. Bazı devletler zanlıları teslim etmeye yanaşmadığı gibi kendileri de yargılamaktan kaçınmıştır.⁶³

Mahkeme’nin yetkisi zaman ve mekana bağlı olarak sınırlıdır. Mahkeme’nin etkinliğinin 2012’den itibaren giderek azalması beklenmektedir. Mahkeme’nin kısa ömürlü olması ve sadece ağır suçlarda en çok sorumluluk sahibi olanları cezalandırması da bir başka eleştiri unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Yugoslavya’daki savaş ve mezalim Mahkeme’nin kurulmasından sonra iki yılı aşkın süreyle devam etmiştir. Cezasız kalmanın önlenmesi adına, Mahkeme’nin de onayıyla Bosna Hersek, Temmuz 2002’de bir takım hukuki düzenlemeleri kabul etmiştir. Kurulan hukuki yapının cezai kısmında yer alan Savaş Suçları Komisyonu çerçevesinde, Mahkeme’den farklı olarak ağır suçların karara bağlanması ve kovuşturulması sınırlıdır. Üstelik yararı veya zararı tartışılmakla birlikte bu Komisyon’un Mahkeme’nin gözetiminde olmadığı belirtilmektedir.⁶⁴

2.2. Mahkeme’nin Katkıları ve Başarıları

Mahkeme özellikle suçluların yakalanması ve zanlıların adalete teslimi konusunda başarı gösterememişse de kovuşturulan zanlılar hakkında aldığı kararlar ve geliştirdiği içtihatlar ile uluslararası ceza hukukuna önemli katkılar sağlamıştır. Aslında bu noktada vurgulanması gereken zanlıların yakalanması ve adalete teslim edilmesi konusundaki zaafan Mahkeme’nin sorumlu tutulamayacağıdır. Yukarıda da belirtildiği gibi devletlerin işbirliği konusunda isteksiz davranmaları ama daha da önemlisi BM’nin işbirliği yapmayan devletlere yönelik herhangi bir yaptırım öngörmemesi bu zaafın en temel nedeni olarak gösterilebilir.

⁵⁹ Sean D. Murphy, “Progress and Jurisprudence of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia,” *American Journal of International Law*, Vol. 93 No. 1 (1999): 58.

⁶⁰ A.g.e., 59-60.

⁶¹ Tiefenbrun, “The Paradox of International Adjudication”, 570.

⁶² A.g.e., 571.

⁶³ A.g.e., s. 582.

⁶⁴ Cherif Bassiouni, “Crimes against Humanity, Historical Evolution and Contemporary Application”, (Cambridge University Press, 2011), 191, 230.

Mahkeme aslında yargılanması gereken zanlıların ancak çok küçük bir kısmını yargılayabilmiş olsa da kendisine ulaştırılan zanlıları yargılama konusunda önemli başarılar elde etmiştir. Özellikle tecavüzün sistemli bir şekilde Sırplar tarafından kullanılmasını dikkate alan Mahkeme, Tadic kararında tecavüzü insanlığa karşı suçlar kategorisinde değerlendirmiştir.⁶⁵

Burada önemli bir ayrımı bir kez daha vurgulamak gereklidir. Mahkeme yargılamalar konusunda oldukça etkili olmuştur. Verdiği kararlar, uluslararası ceza hukukuna ve uluslararası insancıl hukuka önemli katkılar sağlamıştır. Ancak Mahkeme aslında yargılanması gereken çok sayıda zanlıyı yargılayamamıştır. Zira zanlıların Mahkeme önüne çıkarılması için gerekli çaba gösterilmemiştir.

Milosevic ve diğer savaş suçlularının yargılanması için kurulmuş olan Mahkeme özellikle uluslararası ceza hukukuna önemli katkılar sağlamıştır. Uluslararası insancıl hukukun temel kavramlarını açıklığa kavuşturan ve geliştiren Mahkeme, uluslararası ve uluslararası olmayan silahlı çatışmalara uygulanabilir uluslararası hukuk kuralları ayrımını yumuşatarak yerel nitelikte de olsa silahlı çatışmalara uluslararası kuralların uygulanabilmesinin yolunu açmıştır.⁶⁶

Mahkeme Milosevic'i yargılayan bir yargı kurumu olarak ün kazanmış ve popüler hale gelmiştir. Ancak unutulmamalıdır ki, Milosevic'in Mahkeme'ye teslim edilmesi daha önceden kurulan mekanizma sayesinde değil, yoğun bir uluslararası baskı sonrasında gelmiştir. Yoksa ne Mahkeme Statüsü'nde ne de ilgili BM Güvenlik Konseyi kararlarında haklarında yargılama emri çıkartılan ya da Mahkeme savcısı tarafından kovuşturulan zanlıların Mahkeme önünde yargılanma amacı ile çıkarılmasını sağlayacak herhangi somut bir mekanizma belirtilmemiştir. Her ne kadar Mahkeme Statüsü devletlerin işbirliği yapmasını istiyorsa da bu çerçevede belirlenmiş herhangi bir mekanizma olmadığı için genelde Sırplar, haklarında iddianame düzenlenmiş zanlıları Mahkeme'ye teslim etmemekte ısrar etmişlerdir.⁶⁷

Ünlü uluslararası ceza hukukçusu Theodor Meron'a göre eski Yugoslavya için kurulan savaş suçları Mahkemesi'nin uluslararası hukukun gelişimine yaptığı en önemli katkı, taraf olsun olmasın bütün devletlerin uymakla yükümlü olduğu teamül hukuku olarak Cenevre Sözleşmeleri'ne atıf ve vurgu yapmış olmasıdır.⁶⁸ Meron'a göre Mahkeme'nin bir başka önemli katkısı ise Bosna'daki çatışmaları uluslararası barış ve istikrara tehdit olarak gören BM Güvenlik Konseyi'nin bu gözlemine binaen kurulmuş olmasıdır. Buna göre, aslında ilk bakışta yerel gibi gözükken çatışma bazı faktörlerin de etkisi ile uluslararası kabul edilmiş, bu da Mahkeme yargısının içeriğini ve çatışmalara uygulanacak hukuk kurallarını önemli ölçüde etkilemiştir.⁶⁹

"İnsanlığa karşı suçlar" gibi aslında tanımı oldukça zor olabilecek bir kavrama Mahkeme savcı ve yargıçları önemli bir işlerlik kazandırmışlardır. Mahkeme,

⁶⁵ A.g.e., 572-580.

⁶⁶ Jelena Pejic, "Accountability for International Crimes: From Conjecture to Reality," *International Review of Red Cross* 84, No.845 (2002):15.

⁶⁷ A.g.e., 18.

⁶⁸ Theodor Meron, "War Crimes in Yugoslavia and the Development of International Law," *American Journal of International Law* 88, No.1 (1994):79-80.

⁶⁹ A.g.e., 81-82.

içeriğinin nasıl belirleneceği aslında oldukça problemlili gözükken bu suç kapsamını nesnel ölçütler ile belirleme başarısı göstermiştir. Sonuç olarak “insanlığa karşı suçlar” kategorisi ahlaki ve etik tartışmaların alanından uluslararası ceza hukukunun alanına başarılı bir çalışmanın sonucunda taşınabilmiştir.⁷⁰

Daha genel ve teorik katkılarının yanında Mahkeme'nin pratikteki en önemli katkısı özellikle cinsel şiddet içeren suçlara yönelik tutumu olmuştur. Mahkeme'nin cinsel saldırı failleri aleyhine aldığı cesur kararlar sayesinde savaş zamanlarının en korumasız grupları arasında yer alan kadın ve kızlara yönelik ağır suçlar ilk kez böylesine ciddi bir şekilde yargılama konusu olmuştur.

Cinsel şiddet eski Yugoslavya topraklarındaki çatışmalar sırasında mağdurları aşışlamak, duygusal ve fiziksel olarak yıkıma uğratmak, karışıklık ve terör yaratmak, insanları kaçırmak ve istenmeyen insanların tamamen yok olmalarını sağlamak gibi amaçlar için sistematik olarak kullanılmıştır. Bu hareketlerin ve fiillerin amaç açısından bakıldıklarında soykırım motifi ile işlendikleri açıktır. Kadınlara yönelik cinsel şiddetin temelde Büyük Sırbistan'ı tesis etmek için sistemli bir etnik temizlik ya da soykırımın bir parçası olarak kullanıldığı gözlemlenmiştir.⁷¹

Yugoslavya'da Sırpolar tecavüzü birçok sebepten ötürü bir savaş aracı olarak kullanmışlardır. Burada temelde hem fiziksel hem de kültürel bir zarar vermeyi amaçlamışlardır. Kadın cinselliğine ve iffetine İslam'da atfedilen büyük önemi özellikle göz önünde bulunduran Sırpolar, sistematik tecavüzler ile Müslüman kadınları büyük bir utanç içinde bırakmayı hedeflemişlerdir. Ayrıca tecavüze uğrayan kadınların özellikle geleneksel yapının baskın olduğu topluluklarda dışlanacağı düşüncesi de Sırpoları tecavüzlere yönelmiştir. Zira arzu edilen ihtimalin gerçekleşmesi durumunda Müslümanlar arasında evlilikler ve dolayısıyla da doğumlar hızla azalacaktır.⁷²

Benzer şekilde, fiziksel şiddet nedeni ile travma yaşayan kadınların da travma döneminde cinsel aktiviteden kaçınacakları, bunun da doğurganlığı düşüreceği planlanmıştır.⁷³ Böylece tecavüz failleri, aslında sonuçları uzunca bir süre sonra görülebilecek bir soykırımı sistematik ve planlı bir şekilde uygulamaya koymak istemişlerdir.⁷⁴ Bu çerçevede Sırpoların kullandığı en önemli yöntem “zorla hamilelik” (forced pregnancy) yöntemi olmuştur. Zorla hamilelik ya tecavüz ya da tıbbi yöntemler ile uygulanmıştır. Hamileliğin kesinleşmesinden sonra mağdur, hamileliğin ileri bir aşamasına kadar failler tarafından alıkonulmaktadır. Burada temel amaç, Müslüman nüfusun yapısını değiştirmektir.⁷⁵

Mahkeme bu suçların faillerine yönelik oldukça önemli kararlar almıştır. Çok sayıda akademik çalışmaya konu olan ve savaş ya da barış zamanlarında işlenen

⁷⁰ Guenael Mettraux, “Crimes Against Humanity in the Jurisprudence of the International Criminal Tribunals for the Former Yugoslavia and for Rwanda,” *Harvard International Law Journal* 43, No.1 (2002): 315.

⁷¹ Jonathan M. H. Short, “Sexual Violence as Genocide: The Developing Law of the International Criminal Tribunals and the International Criminal Court,” *Michigan Journal of Race & Law* 8, No.3 (2003): 505.

⁷² A.g.e., 509-510.

⁷³ A.g.e., 511.

⁷⁴ A.g.e., 512.

⁷⁵ A.g.e., 513.

cinsel saldırı suçları ile değerlendirmelerde sıklıkla atıfta bulunulan kararları ile Mahkeme uluslararası ceza hukukunun uzun süre ihmal edilmiş bu eksikliğini giderme yönünde önemli adımlar atmıştır. Mahkeme'nin Tadic kararı, özellikle cinsel saldırı suçlarının uluslararasılaştırılması ve bu çerçevede kovuşturulabilir suçlar kapsamına alınması açısından büyük önem taşır. İlk haline göre önemli sayılabilecek değişiklikler içeren Tadic iddianamesi cinsel şiddete spesifik referanslar yapmıştır.⁷⁶

Dusko Tadic, çok sayıda Bosnalı Müslümanın öldürülmesinden ve bir kampta yaklaşık kırk kadının sistematik bir şekilde tecavüze ve cinsel şiddete uğramasından birinci derecede sorumlu tutulmuştur.⁷⁷ Örneğin Omarska Kampı'nda Bosnalı Müslüman kadınlar günlerce tecavüze maruz kalmıştır. Tadic'e karşı yöneltilen ve şahit ve mağdurlar tarafından teyit edilen resmi suçlamalarda kadınların kampta alıkonuldukları ve özellikle geceleri tecavüze uğradıkları belirtilmektedir. Akşamları kampa gelen Sırp askerlerin kamptaki kızlara ve kadınlara tecavüz ettiklerinin ifade edildiği resmi belgelerde 12 yaşındaki kız çocuklarının bile aynı cinsel şiddete maruz kaldığının altı çizilmiştir.⁷⁸ Aynı kampta sürekli tecavüze uğrayan Suada Ramic isimli Müslüman bir kadın, savaş bittikten sonra bile kalıcı tıbbi ve fiziksel hasarlar ile baş etmek zorunda kalmıştır.⁷⁹

Mahkeme'nin özellikle Tadic kararı, bir iç çatışmada bile olsa işlenmiş olan savaş suçlarının suç olma vasfının uluslararası bir mahkeme tarafından tanınmış olması açısından oldukça önemlidir.⁸⁰ Tadic davasını izleyen davalarda Mahkeme eski Yugoslavya'da işlenen tecavüz suçlarını hem tecavüz hem de kadınlara karşı cinsel şiddet bağlamında ele almıştır.⁸¹

Mahkeme Statüsü özellikle kadınlara yönelik şiddet konusunda önemli hükümler içermektedir. Ancak burada önemli olan uygulamada –yani yargılamada – Mahkeme'nin Statü'deki hükmü nasıl yorumladığı ve bu yorumu hangi etkilerle yaptığıdır. Mahkeme'nin Statü'yü mağdurlar lehine yorumlamasında devletlerin ya da BM'nin değil, sivil toplumların önemli bir rolü olmuştur. Köleleştirme (enslavement) fiilini insanlığa karşı suçlar kategorisinde kabul eden Mahkeme, Savcı vs. Kunarac, Kovac, Vukovic (Foca) davasında zanlıları köleleştirme suçlaması ile yargılamıştır. Bu davada Mahkeme köleleştirmenin süresini dikkate almamıştır.⁸²

Yine Mahkeme, çoğu kere tecavüzü işkence fiili ile birlikte değerlendirme yoluna giderek zanlının daha ağır ceza almasını amaçlamıştır. Yukarıda verilen Foca davası örneğinde Mahkeme yine çok yerinde bir kararla işkencenin resmi bir görev-

⁷⁶ Kelly D. Askin, "Sexual Violence in Decisions and Indictments of the Yugoslav and Rwandan Tribunals: Current Status," *American Journal of International Law*, Vol. 93 No. 1 (1999): 100.

⁷⁷ Marsha A. Freeman, "International Institutions and Gendered Justice," *Journal of International Affairs* 52, No.2 (1999):101.

⁷⁸ A. g. e., 102.

⁷⁹ A. g. e., 103.

⁸⁰ Pejic, "Accountability for International Crimes: From Conjecture to Reality", 17.

⁸¹ Rhonda Copelon, "Gender Crimes as War Crimes: Integrating Crimes Against Women into International Criminal Law," *McGill Law Journal* 46, No.2 (2000): 232.

⁸² Angela M. Banks, *Overview of Sexual Violence and International Criminal Law*, (Laney: Women's Initiatives for Gender Justice, 2005), 14.

li tarafından yapılmış olmasının şart olmadığını belirtmiştir.⁸³ Bu davayı izleyen davalarda da aynı yorum benimsenmiş ve emir altında işkence yapmak geçerli ve kabul edilebilir bir mazeret olarak Mahkemece dikkate alınmamıştır.⁸⁴

Yukarıda sözü geçen davada, Mahkeme mağdurlara tecavüz eden Kunarac'ın ağır ruhsal ve bedensel tahribata neden olması nedeni ile aynı zamanda işkence suçunu işlediği sonucuna varmıştır.⁸⁵ Zanlılardan Vukovic'in ileri sürdüğü tecavüzlerin nefret ya da cinsel içerikli olmadığı bu nedenle işkence sayılamayacağı gerekçesi Mahkeme tarafından yine yerinde bir kararla reddedilmiştir. Burada Mahkeme fiilin güdüsünden çok şekline bakmış ve hükmünü buna göre vermiştir.⁸⁶ Yine zanlıların, mağdurların tecavüze yeterince direnmedikleri, dolayısıyla ilgili fiillerin Statü'de tanımlandığı şekli ile tecavüz sayılamayacağı iddialarını Mahkeme "gerçekler açısından saçma ve hukuken gerçek dışı" nitelemesiyle dikkate almamıştır.⁸⁷

Cinsel suçlar konusunda Mahkeme, Bosnalı askerlerin Celebici kampındaki esirlere yönelik cinsel sömürü ve işkence suçlamaları nedeniyle de kararlar vermiştir. Askerler savaş suçu ve dört Cenevre Sözleşmesi'nin ağır ihlali gerekçesiyle suçlanmıştır. Yargılama iki yıl sonra, Kasım 1998'de karara bağlanmıştır. Tüm bunların yanı sıra yargılama devam ederken, nöbetçi asker olan Hazim Delic kampdaki iki kadın esire yönelik işkence olarak tekrarlanan tecavüzden ve bu temelde Statü'nün 2. ve 3. maddelerinin ihhalinden suçlu bulunmuştur. Böylelikle tecavüz ilk kez bir işkence yöntemi olarak bir davada birincil suç sayılmıştır.⁸⁸

2.3. Mahkeme'nin Başarısında Sivil Toplumun Rolü

Mahkeme'nin bu başarılarında daha önce de değinildiği gibi BM'nin fazlaca bir katkısı yoktur. Gerek işlenen savaş suçları ile ilgili delillerin toplanmasında gerekse zanlıların en ağır cezaları almalarında –ve en önemlisi Mahkeme'nin uluslararası ceza hukukuna önemli katkılar yapmasında–devlet dışı aktörlerin oynadığı rol oldukça önemlidir. Sistematik tecavüzün Mahkeme tarafından bir savaş suçu olarak kabul edilmesi, tamamen insan hakları alanında çalışan sivil toplum örgütlerinin katkı ve çabalarının bir sonucudur. Başlangıçta söz konusu Mahkeme'yi kuran BM Güvenlik Konseyi kararı tecavüzü bir savaş suçu olarak tanımlamamıştır. Sivil toplum örgütlerinin liderliğini üstlendiği ve çok iyi organize edilmiş bir kampanyanın ardından tecavüz, Mahkeme'nin yargı yetkisine dâhil edilmiş ve tecavüz zanlıları savaş suçu işlemekten yargılanmışlardır.⁸⁹

Mahkeme'nin yargılamalardaki başarısı büyük ölçüde sivil toplum örgütlerinin çabalarına ve duyarlılıklarına bağlanabilir. Eski Yugoslavya'da işlenen savaş suçlarının faillerinin yargılanması için kurulan Mahkeme'nin özellikle kadınlara yö-

⁸³ A.g.e., 16.

⁸⁴ A.g.e., 17.

⁸⁵ A.g.e., 17.

⁸⁶ A.g.e., 19.

⁸⁷ A.g.e., 14.

⁸⁸ Alona Hagay-Frey, "Sex and Gender Crimes in the New International Law, Past, Present, Future", (Martinus Nijhoff Publisher, 2011), 90.

⁸⁹ Short, "Sexual Violence as Genocide", 528.

nelik suçlar ile ilgili almış olduğu ve uluslararası ceza hukukuna önemli katkılar sağlayan kararları büyük ölçüde sivil toplum örgütlerinin baskısı ve çalışmaları sonucunda alınmıştır.

Öncelikle kadın hakları grupları Mahkeme'ye özellikle kadın yargıçların seçilmesi için çaba göstermiştir. Kadın yargıçların kadınlara yönelik suçlar ile ilgili tutumları Mahkeme'nin kararlarına olumlu bir şekilde yansımıştır.⁹⁰ Mahkeme'nin cesur ve önemli kararlarından biri olan Tadic davasında başlangıçta hazırlanan iddianamede tecavüz ve cinsel suçlar arka planda kalmışken sivil toplum örgütleri yargılamalar sırasında Mahkeme'ye sundukları görüşler (amicus brief) ile yargılamaların seyrini değiştirmişlerdir.⁹¹ Sonuçta Tadic iddianamesine tecavüz suçu eklendiyse de kadın hakları grupları bununla yetinmemiş ve cinsel şiddetin bir işkence şekli olarak iddianamede yer almasını hedeflemişlerdir.⁹²

Duruşmalar boyunca özellikle cinsel şiddet içeren diğer davalarda da sivil toplum örgütleri büyük katkılar sağlamıştır. Davalara özel bir katılım şekli (amicus curiae) ile katkıda bulunmaya hakları olan örgütler çok sayıda yazılı ve sözlü görüş sunmuşlardır.⁹³

3. GENEL DEĞERLENDİRME

Bosna'da 1990'lı yılların başında meydana gelen iç savaş sırasında işlenen savaş suçlarına ve katliamlara karşı Birleşmiş Milletler sistemi etkili bir tutum benimseyememiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrası kurulan ve Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra birkaç önemli sınavdan geçen BM sistemi, Bosna'da büyük bir hayal kırıklığı yaşatmıştır. Uluslararası düzenin önemli aktörleri eski Yugoslavya topraklarındaki soykırım ve diğer suçları uzunca bir süre seyretmekle yetinmişlerdir. Örneğin BM ve AB, Bosna'daki soykırım konusunda etkili bir tutum benimseyememiştir. Bunun en temel nedeni olarak büyük güçlerin askeri müdahale seçeneğini dikkate almamış olmasıdır. Bassiouni'ye göre gerek BM gerekse AB yetkilileri, askeri seçeneğin masada olmadığı bir ortamda çatışan taraflara etkili bir teklif götürememişlerdir.⁹⁴

Özellikle BM çatışmanın sona ermesinde ve suçluların kovuşturulmasında önemli bir rol oynamadığı gibi çoğu kere engelleyici bir tutum benimsemiştir. Etkin bir tutum alamamanın ötesinde iç savaş sırasında işlenen suçlar ile ilgili delillerin toplanmasına bile katkıda bulunmaktan kaçınan BM, özellikle gönüllü katkılar ile sürdürülen çalışmalara da dolaylı ama etkin önlemler ile sekte vurmaya çalışmıştır. Ancak özellikle sivil toplum örgütleri ve bu örgütlerde görev alan gönüllüler savaş suçları ile ilgili önemli deliller toplamış, toplanan bu deliller sonradan kurulan mahkemede zanlıların mahkûm edilmelerinde önemli bir işlev görmüştür.

BM'nin zoraki kurduğu ancak gönüllü katkıları ile faaliyet gösteren Uzmanlar Komisyonu tam otuz beş saha araştırması yapmıştır. Araştırmalarında toplu mezarların kazılması da dâhil olmak üzere detaylı yöntemler kullanmıştır. Komis-

⁹⁰ Copelon, "Gender Crimes as War Crimes", 229.

⁹¹ A.g.e., 230.

⁹² A.g.e., 231.

⁹³ Murphy, "Progress and Jurisprudence of the International Criminal Tribunal", 78-79.

⁹⁴ Bassiouni, "From Versailles to Rwanda", 41.

yon ayrıca dünyanın en büyük ve geniş tecavüz araştırması ve soruşturmasını da yürütmüştür. Bu saha araştırmalarına katılanların büyük bir kısmı gönüllülerden oluşmuştur. Komisyonun çalışmalarındaki başarı artık büyük güçlerin siyasi önceliklerini tehdit eder hale gelmiştir. Her ne kadar basının savaşla ilgili rapor ve haberleri ihmal edilebilmiş ise de Komisyon'un çalışmaları gerçekten de savaşta işlenen korkunç suçların boyutunu ortaya koymaya başlamıştı.⁹⁵

Richard Goldstone'un mahkemenin savcısı olarak atanmasının geciktirilmesi de tamamen siyasi bir girişimdir. Burada asıl amaç, Uzmanlar Komisyonu'nun topladığı delillerin ve hazırladığı raporların savcının eline geçmesini önlemektir. Bu çerçevede önce Komisyon'un çalışmaları belirlenen tarihten önce durdurulmuş, Komisyon'un görevine resmen son verilmiş ve bu arada da savcının ataması geciktirilmiştir. Ancak bütün bu engellemelere rağmen Komisyon başkanı Bassiouni ve Goldstone kendi kişisel çabaları ile iletişime geçerek zanlılar hakkında işlem başlatılmasını sağlamışlardır.⁹⁶

Mahkeme yargılamalarındaki başarı da büyük ölçüde sivil toplum örgütlerinin katkısına bağlanabilir. Delillerin toplanmasında önemli roller üstlenen sivil toplum örgütleri, mahkemenin işlevsel bir kurum haline gelmesinde etkin bir tutum benimsemiş ve duruşmalar sırasında aktif katkılarda bulunmuştur. Bu katkıları sonucunda da mahkeme, uluslararası ceza hukukunda öncü sayılabilecek kararlara imza atabilmiştir.

---

⁹⁵ A.g.e., 41.

⁹⁶ A.g.e., 45-46.

KAYNAKÇA

Akhavan, P. "Beyond Impunity: Can International Criminal Justice Prevent Future Atrocities?" *American Journal of International Law* 95, No. 1 (2001): 7-31.

Aldrich, G. H. "Jurisdiction of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia." *American Journal of International Law* 90, No. 1 (1996): 64-69.

Arbour, L. "The International Tribunals for Serious Violations of International Humanitarian Law in the Former Yugoslavia and Rwanda." *Mc Gill Law Journal* 46, No. 1 (2000):195-201.

Arbour, L. & Neier, A., "History and Future of the International Criminal Tribunals for the Former Yugoslavia and Rwanda." *American University International Law Review* 13, No. 6 (1998):1495-1508.

Askin, K. D. "Sexual Violence in Decisions and Indictments of the Yugoslav and Rwandan Tribunals: Current Status." *American Journal of International Law* 93, No. 1 (1999): 97-123.

Banks, A. M. *Overview of Sexual Violence and International Criminal Law*. Lahey: Women's Initiatives for Gender Justice, 2005. Bassiouni, C. *Crimes Against Humanity, Historical Evolution and Contemporary Application*. Cambridge University Press, 2011.

Bassiouni, C. "From Versailles to Rwanda in Seventy-Five Years: The Need to Establish a Permanent International Criminal Court." *Harvard Human Rights Journal* 40 (1997): 11-62

Bassiouni, M. ve Manikas, P., *The Law of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia*. NY: Transnational Publishers, 1996.

Bergsmo, M., "International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia: Recent Developments." *Human Rights Law Journal* 15 (1994): 405-409.

Copelon, R. "Gender Crimes as War Crimes: Integrating Crimes Against Women into International Criminal Law." *McGill Law Journal* 46, No. 2 (2000): 217-240.

M. A. "International Institutions and Gendered Justice." *Journal of International Affairs* 52, No. 2 (1999): 513-532.

Hagay-Frey, A. *Sex and Gender Crimes in the New International Law, Past, Present, Future*. Leiden: Martinus Nijhoff Publisher, 2011.

MacPherson, B. F., "Building an International Criminal Court for the 21st Century." *Connecticut Journal of International Law* 13, No. 1 (1998):1-60

Meron, T., "War Crimes in Yugoslavia and the Development of International Law." *American Journal of International Law* 88, 1 (1994): 78-87.

Mettraux, G., "Crimes Against Humanity in the Jurisprudence of the International Criminal Tribunals for the Former Yugoslavia and for Rwanda." *Harvard International Law Journal* 43, No. 1 (2002): 237-316.

Murphy, S. D., "Progress and Jurisprudence of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia." *American Journal of International Law* 93, No. 1 (1999):57-97. Pejic, J., "Accountability for International Crimes: From Conjecture to Reality." *International Review of Red Cross* 84, No. 845 (2002):13-33.

Schabas, W. A., *An Introduction to the International Criminal Court*. Cambridge: Cambridge University Press, 2007. Short, J. M., "Sexual Violence as Genocide: The Developing Law of the International Criminal Court." *Michigan Journal of Race & Law* 8, No. 3 (2003): 503-526.

Smidt, M. L., "The International Criminal Court: An Effective Means of Deterrence?" *Military Law Review* 167, No.1 (2001): 156-240.

Taşdemir, F., *Uluslararası Nitelikte Olmayan Silahlı Çatışmalar Hukuku*. Ankara: Adalet Yayınevi, 2009.

Tiefenbrun, S. W., "The Paradox of International Adjudication: Developments in the International Criminal Tribunals for the Former Yugoslavia and Rwanda, the World Court, and the International Criminal Court." *North Carolina Journal of International Law & Commercial Regulation* 25, No.3 (2000):552-576

Resmi belgeler

BM Güvenlik Konseyi Kararı S/RES/713 (1991).

BM Güvelik Konseyi Kararı S/RES/764 (1992).

BM Güvenlik Konseyi Kararı S/RES/771 (1992).

BM Güvenlik Konseyi Kararı S/RES/780 (1992).

BM Güvenlik Konseyi Kararı S/RES/808 (1993).

BM Güvenlik Konseyi Kararı S/RES/827 (1993).

Final Report of the Commission of Experts Established pursuant to Security Council Resolution 780 (1992).

Interim Report of the Commission of Experts Established pursuant to Security Council Resolution 780 (1992).

Report of the Secretary-General pursuant to paragraph 2 of Security Council Resolution 808 (1993), U.N. Doc. S/25704 (1993).

The Statute of the International Tribunal, annexed to Report of the Secretary-General pursuant to paragraph 2 of Security Council Resolution 808 (1993).

TÜRKİYE’DE ÇOK PARTİLİ REKABETÇİ SİYASETİN DOĞUŞU: SİYASAL DEĞİŞİMİN İÇ VE DIŞ DİNAMİKLERİ

Emergence of Multiparty Competitive Politics in Turkey: Internal and External Dynamics of the Political Change

Caner SANCAKTAR *

Öz:

Çok partili rekabetçi siyaset demokrasinin temel özelliklerinden ve önkoşullarından birisidir. Dolayısıyla makalede, Türkiye’de demokrasinin gelişimi “çok partili rekabetçi siyasetin doğuşu” bağlamında ele alınıyor. CHP’nin otoriter karakteri ve yapısı 1923-1945 döneminde çok partili rekabetçi siyasetin doğuşunu engelledi. İkinci Dünya Savaşı yıllarında ve sonrasında meydana gelen iç ve dış gelişmeler ise çok partili rekabetçi siyaset için siyasal, ekonomik ve toplumsal zemini hazırladı ve CHP iktidarına baskı uyguladı. Böylece yeni iç-dış gelişmeler ve baskılar 1945-1950 döneminde Türkiye’de çok partili rekabetçi siyaseti doğurdu.

Anahtar Kelimeler: *Çok partili siyaset, Cumhuriyet Halk Partisi, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, Serbest Cumhuriyet Fırkası, Demokrat Parti*

Abstract:

Multi-party competitive politics are one of the major characteristics and preconditions of democracy. Thus, in the article, the development of democracy in Turkey is studied within the context of “emergence of multiparty competitive politics.” The authoritarian character and structure of the Republican People’s Party (CHP) hindered the emergence of multi-party competitive politics in the 1923-1945 period. Internal and external developments during and after the Second World War prepared the political, economic, and social ground of multi-party competitive politics and forced the CHP government to accept multi-party politics. Consequently, new internal-external developments and pressures in Turkey also produced multi-party competitive politics in the period of 1945-1950.

Keywords: *Multiparty Politics, Republican People’s Party, Progressive Republican Party, the Free Republican Party, Democratic Party*

---

* Yrd. Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyesi. / Assistant Professor at Department of International Relations at Kocaeli University.
E-mail: caner.sancaktar@kocaeli.edu.tr

GİRİŞ

Demokrasi, sadece vatandaşların periyodik olarak belli aralıklarla oy kullanmaları değildir; oy kullanmadan öte vatandaşların, kamusal meseleler hakkında bilgi sahibi olmaları ve bu meseleler ile ilgili kararların alınma ve uygulanma süreçlerine katılmalarıdır. Bilgi edinme ve katılım sürecini (yani demokrasiyi) sağlayan önemli araçlardan ikisi siyasal partiler ve baskı gruplarıdır. Dolayısıyla “çok partili rekabetçi siyaset”, demokrasinin temel özelliklerinden ve önkoşullarından birisidir.

Türkiye’de çok partili rekabetçi siyasetin doğuşu, uzun soluklu ve sancılı modernleşme süreci içerisinde gerçekleşti. Bu süreç “Batılılaşma” yani “Batı gibi olma”; daha açık bir ifade ile “Batı Avrupa medeniyetine ait siyasi, iktisadi, askeri, hukuksal ve kültürel değer ve kurumların ya olduğu gibi veya kısmen değiştirilerek ithal edilmesi” sürecidir. Böyle bir süreç 1923 devrimi ile başlamadı. Türkiye’nin modernleşme ve demokratikleşme süreci 18. yüzyılın sonlarında III. Selim reformları ile başladı, II. Mahmut reformları ile hızlandı, 1839 Tanzimat ve 1856 Islahat fermanları ile derinleşti, Birinci (1876) ve İkinci (1908) Meşrutiyet ile olgunlaştı. Dolayısıyla, 1923 Kemalist Cumhuriyet Devrimi yaklaşık 130 yıllık modernleşme reformlarının oluşturduğu bir zemin üzerinde gerçekleşti.¹ Öyleyse, modern Türkiye Cumhuriyeti’nde çok partili rekabetçi siyasetin doğuşu yaklaşık 130 yıllık “modernleşme mirası” üzerinde gerçekleşti.

Bu makale, demokrasinin temel özelliklerinden ve önkoşullarından birisi olan çok partili rekabetçi siyasetin Türkiye’de doğuşunu tartışmaktadır. Başka bir ifadeyle, Türkiye’de demokrasinin doğuşu, “çok partili rekabetçi siyasetin doğuşu” bağlamında ele alınmakta ve böylelikle, Türkiye’nin demokratikleşme sürecinin çok önemli bir yönüne ışık tutulmaktadır. Bu amaçla makalede sırasıyla Cumhuriyet Halk Partisi’nin 1950 yılına kadarki evrimi, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Serbest Cumhuriyet Fırkası deneyimleri, 1945-1950 döneminde Demokrat Parti’nin kuruluşu ve iktidara gelişi incelenmektedir.² Tüm bu konulara geçilmenden önce siyasal partiler hakkında genel bir teorik çerçeve sunulmaktadır.

1. SİYASAL PARTİLER

LaPalombara ve Weiner’e göre siyasal parti olmanın dört kriteri vardır: (i) Sürekliliği olan kurumsal örgüt, (ii) ülke çapında iyice yerleşmiş kalıcı örgütsel ağ, (iii) siyasal iktidarı ele geçirme amacı, (iv) halkın desteğini alma kaygısı/çabası.³ Bu kriterlere göre; sürekli ve istikrarlı bir örgüt yapısından yoksun siyasal hizipler, ülke çapında örgütsel ağ olmayan parlamento grupları, siyasal iktidarı etkilemeyi

¹ Modernleşme süreci hakkında bkz. İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2005)

² Aslında 1945-1950 döneminde toplam 28 yeni siyasal parti kuruldu ve böylece Türkiye’de çok partili rekabetçi siyaset oluştu. Kurulan bu yeni partilerden en önemlisi/güçlüsü, 1950 seçimlerinde tek başına iktidara gelen ve 27 Mayıs 1960 askeri darbesine kadar 10 yıl boyunca ülkeyi yönetecek olan Demokrat Parti oldu. Bu nedenle makalenin son bölümünde, 1945-1950 döneminde kurulmuş olan 28 yeni siyasal parti içinden sadece Demokrat Parti ele alınmıştır.

³ Esat Çam, *Siyaset Bilimine Giriş*, (İstanbul: Der Yayınları, 1987), 181.

(ele geçirmeyi değil) amaçlayan baskı grupları, halk desteği aramayan siyasi kulüpler/dernekler/cemiyetler ve darbeci gruplar siyasal parti sayılamazlar.

Fransız siyaset bilimci Maurice Duverger'e göre siyasal partiler ya parlamento içinden ya da parlamento dışından doğarlar. Parlamento içinden doğan partiler, parlamenterlerin ortak düşünce ve amaçlar etrafında bir araya gelerek parlamento içinde siyasal grup oluşturmaları, oy hakkının gelişmesi neticesinde halkın desteğine yönelmeleri ve yerel örgütlenme ağları oluşturmaları neticesinde ortaya çıkar. Parlamento dışında doğan partiler ise, parlamento dışı aktörler tarafından kurulan partilerdir. Örneğin 19. yüzyılda Avrupa ülkelerinde işçi sendikaları veya sosyalist düşünce dernekleri/ cemiyetleri/kulüpleri tarafından kurulan sosyalist partiler ve kiliseler veya çeşitli dinsel gruplar (tarikatlar, mezhepler, cemaatler) tarafından kurulan muhafazakâr partiler bu tip partilerdir. Ayrıca İkinci Dünya Savaşı sonrasında bağımsızlıklarını kazanan Afrika ve Asya ülkelerinde kurulan ulusalcı-bağımsızlıkçı partiler de parlamento dışı kurulan partilere örnektir. Çünkü bu partiler parlamento içerisinde değil, sömürgeci devlete karşı verilen bağımsızlık mücadelesi (kurtuluş savaşları) sürecinde kurulmuş olan partilerdir.

Duverger iki ana parti tipi tanımlamıştır: Kadro partileri ve kitle partileri. Kadro partileri kısıtlı oy döneminde iktisadi ve siyasal elitler tarafından kurulmuş zayıf örgütlü, iç disiplini az, iç ilişkileri gevşek, halktan kopuk, seçim zamanında harekete geçen, seçim zamanı dışında ise faaliyetleri az olan partilerdir. Kitle partileri Avrupa ve ABD'de kısıtlı oydan genel oya geçiş sürecinde işçi ve köylü sendikaları/dernekleri/örgütleri tarafından kurulmuş, belli bir parti ideolojisi etrafında iç disiplini ve ilişkileri sıkı, hem seçim döneminde hem de seçim dışı zamanlarda faaliyetleri yoğun, mümkün olduğu kadar geniş halk yığınlarına ulaşmaya çalışan güçlü örgütlü partilerdir.

19. yüzyılda Avrupa'da liberal ve muhafazakâr partiler “kadro partileri” şeklinde, sosyalist, sosyal demokrat ve çiftçi/köylü partileri ise “kitle partileri” şeklinde kuruldu. Yani sağcı partiler kadro, solcu partiler ise kitle tipi partiler şeklinde ortaya çıktı. Ama Birinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan faşist partiler sağcı olmalarına rağmen kitle partisi özelliği taşıyordu. Mussolini'nin Faşist Partisi ile Hitler'in Nasyonal Sosyalist Partisi buna örnektir. Seçme-seçilme hakkının tabana doğru genişlemesi ve kitle partilerinin güçlenmesi sonucunda kadro partileri, geleneksel yapılarını ve taktikleri değiştirmek zorunda kaldı. Böylece kadro partileri, gittikçe parti içi disiplini sıkılaştırmaya, örgüt yapısını güçlendirip yaygınlaştırmaya, faaliyetlerini yoğunlaştırmaya ve halk yığınlarına eskisine oranla daha fazla önem vermeye başladı.

Dört tip parti sistemi vardır: Tek partili sistem, çok partili sistem, iki partili sistem ve hâkim parti sistemi. Tek partili sistem, adından da anlaşılacağı gibi, tek bir partinin olduğu, siyasal rekabetin olmadığı ve adeta parti ile devlet yönetimlerinin iç içe geçtiği/birleştiği sistemdir. Bu tip parti sistemi faşist rejimlerde ve 1990'lı yılların başında yıkılmış olan sosyalist ülkelerde görüldü. Ayrıca, İkinci Dünya Savaşı sonrasında bağımsızlığını kazanan Afrika ve Asya ülkelerinin ezici çoğunluğunda tek partili sistemler mevcuttu. Bu tip ülkelerde sistemin tek hâkimi olan parti, devlet aygıtını kullanarak ülkeyi ve toplumu tepeden aşağı doğru “mo-

dernleştirmeye” çalışır, yani “modernleştirici görev” üstlenir. Tek parti iktidarına karşı muhalefet etmek “ulusal devlete, ulusal bağımsızlığa, ülkenin bütünlüğüne ve modernleşmeye karşı muhalefet etmek” olarak algılanır/değerlendirilir.

Çok partili sistem, iktidara aday ikiden çok partinin var olduğu ve bu partiler arasında siyasal rekabetin yaşandığı sistemlerdir. Bu tip sistemlerde hiçbir parti genellikle tek başına iktidarı ele alamadığı için partiler arası ittifaklara ve koalisyonlara sıkça rastlanır. Hükümetler de genellikle koalisyonlar şeklinde kurulur. Eğer ülkede sadece iki parti var ise veya var olan çok sayıdaki partilerden sadece ikisi iktidara aday olabiliyorsa, buna iki partili sistem denir. Amerikan ve İngiliz parti sistemleri buna en güzel örneklerdir. Hâkim parti sisteminde ise çok sayıda parti arasından sadece birisi iktidarı elinde bulundurur, diğer partiler iktidar partisine rakip olamayacak kadar zayıftır ve iktidar partisi hemen hemen tüm toplumsal kesimleri kapsar.

Bu parti sistemleri çeşitli tarihsel, sosyo-kültürel ve ideolojik faktörlere göre ortaya çıkıp gelişir. Ayrıca, M. Duverger’e göre seçim sistemleri ile parti sistemleri arasında sıkı bir ilişki vardır: Tek turlu çoğunluk seçim sistemi iki partili sisteme, iki turlu çoğunluk seçim sistemi ittifaklarla yumuşatılmış çok partili sisteme ve nispi temsili seçim sistemi katı (partiler arası ittifakların kurulmadığı) çok partili sisteme yol açar.⁴

Siyasal partiler, ilk olarak Batı Avrupa ülkelerinde ve ABD’de kapitalizmin, burjuva toplumunun, sanayileşmenin ve kentleşmenin siyasal ürünleri olarak 19. yüzyılda ortaya çıktı. Ardından Avrupa ve ABD dışındaki diğer ülkelerde de siyasal partiler ortaya çıkıp gelişti. İkinci Dünya Savaşı sonrasında ise siyasal partiler artık siyasal hayatın ve demokrasinin vazgeçilmez aktörleri haline geldi. Hem tek partili sosyalist ülkelerde hem de çok partili kapitalist/liberal ülkelerde siyasal partiler siyasal hayat içinde çok önemli roller üstlenmeye başladı.⁵

Batı Avrupa ülkelerinde ve ABD’de siyasal partiler genellikle toplumsal hareketler ve mücadeleler içinde doğup gelişti. Elbette, entelektüel ve siyasal seçkinler de siyasal partilerin kurulmasında ve gelişmesinde önemli rol oynadılar. Ama bu sürecin ana dinamiğini işçiler, köylüler ve burjuvazi gibi değişik toplumsal sınıfları/kesimleri içine alan ve devrimlere kadar varan toplumsal hareketler/mücadeleler oluşturdu. Bu nedenle Lipset ve Rokkan’a göre dört tip “toplumsal mücadele/çatışma” Avrupalı siyasal partileri doğurdu ve geliştirdi: (i) merkez-çevre mücadelesi; (ii) devlet-kilise mücadelesi; (iii) tarım-sanayi mücadelesi; (iv) işçi-işveren mücadelesi.

Merkez-çevre mücadelesi, feodal parçalanmışlıktan merkezi ulus-devlete geçiş sürecinde ortaya çıktı ve merkezci-ulusalcı partiler ile bölgeselci-ayrılıkçı partileri doğurdu. *Devlet-kilise mücadelesi*, reform hareketleri ile burjuva devrimleri

⁴ Partilerin doğuş kökenleri, parti tipleri, parti sistemleri ve parti sistemlerini doğuran nedenler hakkında daha ayrıntı bilgi için bkz.: Maurice Duverger, *Siyasal Partiler*, (Çev.) Ergun Özbudun, (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1974) ve Ergun Özbudun, *Siyasal Partiler*, (Ankara: Ankara Üniversitesi, 1979)

⁵ Ahmet Kotil, “Dünyada ve Türkiye’de Siyasal Partiler”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 7-8, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1983), 2000.

sırasında ortaya çıktı ve liberal laik partiler ile muhafazakâr partileri üretti. Sanayi devrimi ve hızlı kentleşme sürecinde ortaya çıkan *tarım-sanayi mücadelesi* çiftçi/köylü partilerini doğurdu. *İşçi-işveren mücadelesi* ise kapitalist üretim ilişkilerinin gelişmesi ve yaygınlaşması çerçevesinde oluşup büyüyen işçi ve kapitalist sınıflar arasında ortaya çıktı. Bu çetin mücadele sosyalist, sosyal demokrat ve liberal partilerin doğup gelişmesinin zeminini hazırladı.⁶

Asya, Afrika ve Latin Amerika ülkelerinde ise farklı bir süreç yaşandı. Çünkü bu kıtalarda kapitalizm, burjuva toplumu, sanayileşme ve kentleşme Avrupa ve ABD'ye göre çok daha geç gelişti. Ayrıca bu kıtalar Batı Avrupalı gelişmiş (merkez) kapitalist devletler tarafından sömürgeleştirildi ve çok uzun yıllar bu statüde kaldı. Dolayısıyla Avrupa'da siyasal partileri doğuran mücadeleler bu kıtalarda ya hiç yaşanmadı ya da çok düşük düzeyde yaşandı. Bu kıtalarda siyasal partiler kısmen 19. yüzyılın ikinci yarısında, ama büyük ölçüde 20. yüzyılda ortaya çıkıp gelişti. Bu kıtalardaki partileri kuranlar genellikle ülkelerin askeri-sivil bürokratları ve aydınları oldu. Partilerin temel amacı Avrupa'daki gibi işçilerin, köylülerin veya burjuvazinin taleplerini ve programlarını iktidara taşıyıp bu kesimlerin çıkarlarını savunmak değildi. Temel amaç toplumun bir bütün olarak "modernleştirilmesi" ve "ulus devletin inşası" idi.

Bu ülkelerde modernleşme süreci ilerledikçe ve kapitalist üretim ilişkileri geliştikçe yerel kapitalist ve işçi sınıfları oluştu. Köylülük, tarım ürünleri üretip ihraç eden bu az gelişmiş (çevre) kapitalist ülkelerde kalabalık ve güçlü idi. Böylece, modernleşme ve kapitalistleşme sürecinde bu üç toplumsal sınıf (köylüler, gelişmekte olan kapitalistler ve işçiler) arasında iktisadi, siyasal ve sosyo-kültürel çelişkiler ortaya çıkmaya başladı. Ancak bu aşamadan sonra Asya, Afrika ve Latin Amerika ülkelerinde Avrupa'dakine benzer işçi, burjuva ve köylü partileri doğup gelişti. Ama bunlar, Avrupa'daki benzerleri kadar devletten bağımsız olmadı. Çünkü geç modernleşen ve kapitalistleşen bu ülkelerde askeri-sivil bürokrasinin partiler ve siyaset üzerinde çok güçlü kurumsallaşmış vesayeti vardı. Güçlü askeri-sivil bürokrasi vesayetine ve sık sık gerçekleşen askeri darbelere rağmen bazı (hepsi değil) Asya, Afrika ve Latin Amerika ülkelerinde çok partili rekabetçi siyaset gelişmeyi başarabildi. Bu başarı bir günde kendiliğinden gelmedi. Bunun için, başta işçi sınıfı olmak üzere sivil toplum askeri-sivil bürokrasiye karşı mücadele etti ve çetin mücadeleler sürecinde büyük bedeller ödedi.

Köken olarak parlamento içinden veya dışından türemiş olsun, tip olarak kadro veya kitle partileri olsun, sistem olarak tek partili veya çok partili olsun, ortaya çıkış şekli olarak toplumsal mücadeleler veya elitler (askeri-sivil bürokrasi, siyasiler, servet sahipleri, entelektüeller, vs.) tarafından kurulmuş olsun, siyasal partiler tüm ülkelerde çok önemli işlevler üstlenen siyasal örgütlerdir. Bu işlevlerin en önemlileri şunlardır: Yöneticilerin eğitilmesi ve değiştirilmesi; siyasal program geliştirme; iktidar ile toplum arasında haberleşmeyi ve iletişimi sağlama; mevcut siyasal sistemi meşrulaştırma ve radikal unsurları sistem içine çekme; toplumsal sınıfların/grupların taleplerini düzenleme; sivil toplumun siyasal katılımını ve si-

⁶ Bkz.: Seymour Martin Lipset, Stein Rokkan, "Cleavage Structures, Party Systems, and Voter Alignments", *The West European Party System*, (Ed.) Peter Mair, (Oxford: Oxford University Press, 1990), 91-138.

vil denetimi sağlama; siyasal sistemin değişimine olanak sağlama; sosyo-ekonomik bölünmeleri ve çatışmaları siyasal iktidara yansıtma ve taşıma; siyasal kültürü şekillendirme.⁷

2. CUMHURİYET HALK PARTİSİ’NİN KURULUŞU, GELİŞİMİ VE İKTİDARI⁸

Kurtuluş Savaşı döneminde Anadolu’nun pek çok ilinde yerel direniş örgütleri kuruldu. Temel sorun ülkenin işgalden kurtarılması için halkın seferber edilmesi idi. Bu amaç doğrultusunda kurulmuş olan en önemli ve kapsamlı örgüt Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti (ARMHC) oldu. Ülke çapında faaliyet gösteren tüm direniş örgütlerini bir çatı altında toplamayı, her türlü fırkacılığı ve hizip ayrılığını ortadan kaldırmayı ve böylece düşmana karşı topyekün bir direniş geliştirmeyi amaçlayan Cemiyet, Eylül 1919’da Sivas Kongresi’nde kuruldu.

Daha kuruluş aşamasında ARMHC içinde iki grup ortaya çıktı: Mustafa Kemal’in (Atatürk) liderliğini yaptığı Birinci Grup ile muhaliflerin oluşturduğu İkinci Grup. Birinci Meclis Ankara’da toplandığında ARMHC çoğunluğu oluşturmaktaydı. Ayrıca Meclis’te Tesanüt Grubu, Halk Zümresi, Islahat Grubu, Yeşil Ordu, Türkiye Komünist Fırkası ve Halk İştirakiyun Fırkası gibi başka gruplar da vardı. Bu gruplar 1921 ve 1922 yıllarında tasfiye edildi. Böylece Meclis’te sadece ARMHC kaldı. Böyle bir ortamda Birinci Grup ile İkinci Grup arasındaki çatışma sertleşti. Sertleşen çatışma ve anlaşmazlık Meclis’i çalışmaz duruma getirdi. Bu nedenle her iki gruba mensup mebuslar 1 Nisan 1923 günü seçimlerin yenilenmesi kararını alarak Birinci Meclis’i dağıttılar.

Birinci Grup, seçim çalışması olarak “Dokuz Umde (İlke)” adlı beyannamesini hazırladı. Bu beyanname, “Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Gazi Mustafa Kemal” imzasıyla 8 Nisan 1923’te yayımlandı. Beyannamede ilkelere ve hedefler şöyle sıralanmaktaydı: İktisadi kalkınmayı sağlamak; memleket ve milletin refahını sağlamak; güven ve asayişini sağlamak; bütün kanunları yeniden ele almak ve düzenlemek; aşar usulünü düzeltmek; tütün ekim ve ticaretini yeniden düzenlemek; çiftçileri, sanayicileri ve tüccarları destekleyecek şekilde bankaları yeniden düzenlemek; Ziraat Bankası sermayesini ve kredilerini artırmak; ziraat makineleri ithalatını artırmak; yatırımları teşvik etmek; demiryolları yapmak; ilköğretimi birleştirmek ve merkezileştirmek; sağlık ve sosyal yardım

⁷ Daha fazla bilgi için bkz. Çam, a.g.e., 187-202.

⁸ Bu bölüm için kullanılan temel kaynaklar: Feroz Ahmad, “Türkiye’nin Cumhuriyet Dönemi Siyasal Gelişmeleri”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt 7, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1983), 1991-1994; Mete Tunçay, “Cumhuriyet Halk Partisi (1923-1950)”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt 8, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1983), 1923-2024; Tunçay, “Siyasal Gelişmenin Evreleri”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt 7, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1983), 1967-1977; Sina Akşin, “Cumhuriyet Halk Partisi’nin Siyasal, Toplumsal ve İdeolojik Kökenleri”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt 8, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1983), 2037-2040; Cemil Koçak, “Siyasi Tarih (1923-1950)”, Türkiye Tarihi, cilt 4: Çağdaş Türkiye, 1908-1980, (Ed.) Sina Akşin, (İstanbul: Cem Yayınevi, 1997), 85-141; Koçak, “Tek Parti Yönetimi, Kemalizm ve Şeflik Sistemi: Ebedi Şef / Milli Şef”, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Cilt 2, Kemalizm, (Ed.) Tanıl Bora, Murat Gültekin, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2002), 119-137; Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, Cilt 6, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1988), 1914-1924.

kurumlarını düzenlemek; askerlik süresini kısaltmak; özel teşebbüsü koruyacak kanunlar çıkarmak.

Dokuz Umde ile seçimlere giren ARMHC Birinci Grubu, İkinci Grubu Meclis dışında bırakmayı başardı. İkinci Meclise İkinci Gruptan ancak üç kişi girebilirdi. İkinci Meclis, 7 Ağustos günü toplandığında gündemdeki en önemli konu kurulacak partinin tüzüğünü hazırlamak idi. Dokuz Umde esas alınarak 9 Eylül günü “Halk Fırkası Nizamnâmesi” kabul edildi. İki gün sonra “Halk Fırkası” resmen kurulmuş oldu.⁹ Fırkanın ismi, 10 Kasım 1924’te “Cumhuriyet Halk Fırkası (CHF)” ve Mayıs 1935’te 4. Büyük Kurultayda “Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)” olarak değiştirildi.

1923 tüzüğü partinin amacını (i) milli hâkimiyetin halk için ve halk tarafından kullanılmasına rehberlik etmek, (ii) ülkeyi modernleştirmek ve (iii) hukuk devleti düzenini kurmak olarak tanımladı. Partiye üye olabilmenin ön koşulları ise şu şekilde belirlendi: Partinin bu üç amacını kabul etmek, yakın geçmişte yolsuzluk ve zararlı çalışmalar yapmamış olmak, Kurtuluş Savaşı’na karşı bir tutum takınmamış olmak, özel ve siyasi bir çıkar sağlamaya çalışmamak, birlik ve dayanışma prensibini ve ortamını bozmamak.

1925 Haziran’ında CHF ülkeyi 14 bölgeye böldü ve her bölgeye birer müfettiş atayarak genel bir örgütlenmeye girişti. Örgütlenme modeli son derece merkeziyetçi ve otoriter bir özellik taşıyordu. Bölge müfettişleri ve il parti teşkilatı başkanları (mutemetler) partinin Umumi İdare Heyeti tarafından tayin ediliyordu. 1925 yılında belediye başkanları seçim yerine atama yoluyla belirlenmeye başlanınca yerel yönetimler, partinin Umumi İdare Heyeti ve tabi ki Genel Başkan Atatürk’ün kontrolüne girdi.

Ekim 1927’de toplanan 2. Büyük Kurultay,¹⁰ partinin niteliğini “Cumhuriyetçi, Halkçı, Laik ve Milliyetçi” olarak belirledi. Böylece “Kemalizm’in Altı İlkesi”nden ve “CHP’nin Altı Oku”ndan dördü ilk defa bu kongrede açıklanmış oldu. Güvenliğin ve asayişin sağlanması, mali durumun iyileştirilmesi, hukuk devleti prensibinin geliştirilmesi, sosyal hayatın esasını teşkil eden ailenin korunması ve desteklenmesi, ekonominin geliştirilmesi, milli, laik ve parasız eğitimin geliştirilmesi, dış siyasette barışçıl ilişkilerin geliştirilmesi ve bağımsızlığın korunması, tarım ve sanayi kesimlerinin krediler ile desteklenmesi, bir devlet bankasının kurulması, büyük sanayi yatırımlarının gerçekleştirilmesi bu Kurultayda belirlenen hedefler oldu. Kurultayda kabul edilen yeni tüzük, “Gazi Mustafa Kemal Atatürk Hazretleri”ni partinin “Değişmez Genel Başkan”ı ilan etti.

CHF, kuruluşundan 1931 yılına kadar programsız bir parti olarak varlığını sürdürdü. Dokuz Umde ile 1923 ve 1927 tüzükleri partinin programı yerine geçti. Mayıs

⁹ Genel Başkan Mustafa Kemal (Atatürk); Genel Başkan Yardımcısı İsmet (İnönü); Genel Sekreter Recep (Peker); Üyeler Sabit (Sağiroğlu), Celal (Bayar), Cemil (Uybadın), Refik (Saydam), Saffet (Arıkan), Münir Hüsrev (Göle), Kazım Hüsnu, Zülfü (Tigrel).

¹⁰ ARMHC’nin kurulduğu 1919 Sivas Kongresi, partinin “1. Büyük Kurultayı” olarak kabul edilmişti. Bu nedenle, Halk Fırkası’nın resmen kuruluşundan dört yıl sonra toplanmış olan 1927 Kurultayı, partinin “2. Büyük Kurultayı” olarak kabul edildi.

1931’de toplanan 3. Büyük Kurultay ilk parti programını hazırlayıp kabul etti. Bu program, “Altı Ok”un eksik oklarını tamamladı. 2. Kurultayda kabul edilen ve parti tüzüğüne giren dört ilke’ye ilaveten, devletçilik ve inkılapçılık ilkeleri de parti tüzüğüne ve programına sokuldu. Böylece, Recep Peker tarafından “Altı Ok” sembolüne sokulan Kemalizm’in altı ilkesi tamamlanmış oldu.

Kurultay, halkçılık ilkesi bağlamında “sınıf yok, işbölümü var” ilkesini benimsemişti. Böylece, batı liberal Avrupa’da 19. yüzyılda geliştirilen ve 20. yüzyılın ikinci çeyreğinde Alman ve İtalyan faşist partileri tarafından benimsenen “organizmacı toplum anlayışı”, CHF tarafından özümsemiş oldu. Ayrıca bu kurultayda, “korporatist sermaye birikimi modeli” kabul edildi: “Normal sermayenin yegâne kaynağı milli çalışma ve tasarruftur” hükmünü parti programına alan CHF, devlet eliyle yatırımların yapılmasını ve milli müteşebbislerin (yani Türk milli kapitalist sınıfın) desteklenmesini “milli iktisadi politika” olarak kabul etti.¹¹ Siyasi kadrolar ve yüksek bürokrasi ile Türk ticaret burjuvazisi arasında kurulan işbirliği yeni zenginler tabakasını meydana getirdi.¹² Bu stratejik işbirliği, bugünkü gelişmiş Türk milli kapitalist sınıfının temelini oluşturdu.

3. Kurultayda kabul edilen yeni tüzüğe göre, değişmez Genel Başkan kendi yardımcısını ve parti Genel Sekreteri’ni seçecek; bu üçlünün oluşturacağı organ da parti milletvekili adaylarını tayin edecek. Böylece, CHF dışında başka bir partinin olmadığı ortamda, TBMM’nin tüm milletvekilleri “Değişmez Genel Başkan-Genel Başkan Yardımcısı-Genel Sekreter üçlüsü” tarafından belirlenmeye başlandı. Millete düşen görev, tayin edilen isimlere oy vermek olacaktır. Dolayısıyla, değişmez Genel Başkan ve onun tayin ettiği iki isim (Genel Başkan Yardımcısı ile Genel Sekreter) sadece parti politikasını değil aynı zamanda yasama organını (TBMM) da belirliyor ve kontrol ediyordu.

Kurultayda alınan bir başka karar, partinin daha sıkı ve yaygın bir örgütlenmeye gitmesi ve Altı İlke’nin millete anlatılması oldu. Bu doğrultuda 19 Şubat 1932’de halkevleri kurulmaya başlandı. Halka Altı İlke’yi benimsetmek ve halkı CHF’nin kontrolüne sokmak amacıyla toplam 478 halkevi ve 4.322 halkodası açıldı.¹³ Bunlar, CHP muhalefetine bastırmak amacıyla 8 Ağustos 1951’de Demokrat Parti iktidarı tarafından kapatılacaktır.

Mayıs 1935’te toplanan 4. Büyük Kurultay, “Fırka”yı “Parti”ye dönüştürdü. CHP’nin 4. Kurultayı, parti-devlet özdeşliğini ilan etti: “Parti, kendi bağrından doğan hükümet teşkilatı ile parti teşkilatını, birbirini tamamlayan bir birlik tanır” (1935 Tüzüğü, madde 95). Parti-devlet özdeşleşmesi, İkinci Dünya Savaşı’nın sonuna kadar devam etti. Bu otoriter anlayış ve uygulama, ancak Mayıs 1946’da toplanan Olağanüstü Kurultayda iç ve dış baskılar nedeniyle terk edilecektir.

¹¹ CHP iktidarı döneminde korporatizm hakkında bkz.: Aykut Kansu, “Türkiye’de Korporatist Düşünce ve Korporatizm Uygulamaları”, *Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce*, Cilt 2, Kemalizm, (Ed.) Tanıl Bora, Murat Gültekinçil, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2002), 259-266.

¹² Korkut Boratav, “İktisat Tarihi (1908-1980), Türkiye Tarihi, Cilt 4: Çağdaş Türkiye, 1908-1980 (Ed.) Sina Akşin, (İstanbul: Cem Yayınevi, 1997), 292-293.

¹³ François Georgeon, *Osmanlı-Türk Modernleşmesi (1900-1930)*, (Çev.) Ali Berktaş, (İstanbul: YKY, 2006), 71.

18 Haziran 1936’da yayımlanan Genel Başkan Vekili İsmet İnönü’nün genelgesi, parti faaliyetiyle hükümet idaresi arasında daha sıkı bir yakınlık ve beraberlik sağlanması gerektiğini açıkladı:

“Cumhuriyet Halk Partisi’nin, memleketin siyasal ve sosyal hayatında güttüğü yüksek amaçların gerçekleştirilmesini kolaylaştırmak ve Parti’nin gelişmesini artırmak ve hızlandırmak için bundan sonra Parti faaliyetiyle Hükümet idaresi arasında daha sıkı bir yakınlık ve daha ameli bir beraberlik sağlanmasına karar verilmiştir.”¹⁴

Bu genelge doğrultusunda İçişleri Bakanı, CHP Genel Yönetim Kurulu üyeliğine alındı ve kendisine partinin Genel Sekreterlik görevi verildi. Ayrıca tüm illerde valiler CHP il teşkilatları başkanlıklarına ve mülki genel müfettişler de parti müfettişliğine getirildi. Türkiye Cumhurbaşkanlığı ile CHP Genel Başkanlığı makamları ise 29 Ekim 1923’te Cumhuriyetin ilanından beri zaten Atatürk’ün şahsında birleşmiş idi. Ayrıca, Eylül 1923’te Halk Fırkası kurulduğundan beri İsmet İnönü hem Başbakanlık hem de parti Genel Başkan Yardımcılığı görevlerini üstlenmekteydi. 1937 yılında İsmet İnönü istifa edince Cumhurbaşkanı ve CHP Genel Başkanı Atatürk tarafından Başbakanlık görevine atanan Celal Bayar, aynı zamanda CHP Genel Başkan Yardımcılığı görevini de üstlendi. Bu durum (Başbakanlık ve CHP Genel Başkan Yardımcılığı makamlarının aynı kişide toplanması) Eylül 1947’ye kadar sürdü. Bu tarihte Hasan Saka Başbakan olurken parti Genel Başkan Yardımcısı Hilmi Uran oldu.

Parti-devlet özdeşleşmesi, 13 Şubat 1937’de CHP programında yer alan Altı Ok’un anayasaya girmesiyle en yüksek noktaya ulaştı. Çünkü artık bu tarihten itibaren CHP’nin “Altı Oku” aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti’nin de “Altı İlkesi” haline geldi. Bu süreci yumuşatan iki gelişme 1939 yılı içinde gerçekleşti: 29 Mayıs’ta toplanan 5. Büyük Kurultay parti Genel Sekreteri’ni hükümet dışında bırakarak Genel Sekreterlik-İçişleri Bakanlığı özdeşliğine son verdi. Bu kurultaydan bir ay sonra alınan yeni bir parti kararı, il valiliği ve CHP İl Başkanlığı görevlerini birbirinden ayırdı.

Fakat bu iki gelişmeye rağmen parti-devlet özdeşliği devam etti. Özdeşlik sonucunda özellikle CHP ile ordu arasında “derin ve köklü bağlar” oluştu.¹⁵ CHP ve ordu içinde “tek parti-tek devlet-tek millet-tek lider” anlayışı gelişti ve bu anlayış devletin “resmi ideolojisi” haline getirildi. Bu anlayış/ideoloji aslında CHP tarafından üretilmedi, İtalya ve Almanya’daki faşist rejimlerden ithal edildi.¹⁶ Bu faşizan anlayış/ideoloji sonucunda “CHP-Türkiye Cumhuriyeti-Türk Milleti-Atatürk özdeşliği” ortaya çıktı. Bu “resmi ideoloji ve özdeşlik” topluma dayatılmaya çalışıldı. Böylece kaçınılmaz olarak CHP “baskıcı-otoriter partiye”, bir bütün olarak

¹⁴ Bkz.: Hikmet Bila, Sosyal Demokrat Süreç İçinde CHP ve Sonrası, (İstanbul: Milliyet Yayınları, 1987), 94-95.

¹⁵ Sungur Savran, Türkiye’de Sınıf Mücadelesi, Cilt 1 (1919-1980), (İstanbul: Kardelen Yayınları, 1992), 139.

¹⁶ Feroz Ahmad, İttihatçılıktan Kemalizme, (Çev.) Fatmagül Berktaş, (İstanbul: Kaynak Yayınları, 1999), 176-177.

siyasal rejim de “baskıcı-otoriter rejime” dönüştü.

Atatürk’ün ölümü üzerine 11 Kasım 1938 sabahı CHP Meclis Grubu yeni Cumhurbaşkanı adayını belirlemek için toplandı. Malatya mebusu İsmet İnönü üzerinde karar kılındıktan sonra toplanan TBMM Genel Kurulu oy birliğiyle İnönü’yü Cumhurbaşkanı seçti. 26 Aralık’ta toplanan CHP Olağanüstü Kurultayı, Atatürk’ü partinin “Ezeli Başkan”ı ilan ederken, İsmet İnönü’yü boşalan “Değişmez Genel Başkanlık” makamına oturttu. Ayrıca Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Türk milletinin “Milli Şef”i ilan edildi. Bu durumun gerekçesi, yapılan tüzük değişikliğinde şu satırlarla açıklanıp meşrulaştırılmaya çalışıldı:

“Siyasi partiler, milli ve vatani yüksek menfaatleri temin edici prensiplerde kanaatleri birleşmiş vatandaşların teşkil ettikleri siyasi cemiyetlerdir. Millet arasında politik kanaatleri birbirine uygun olanlar kendi halinde dağınıktırlar, bunları ancak bir şef birleştirir ve hepsini bir teşkilat altında toplar.

Şefin rolü her memlekette ve bilhassa parti hayatına yeni girmiş memleketlerde çok mühimdir. Çünkü, politik kanaatleri ekseriye prensipler halinde birleştirip olgunlaştıracak ve prensipleri zihinlere aşılacak ve mütemadiyen besleyecek, memleket siyasetine istikamet verecek, millet efradını politik sahada yetiştirecek olan Şef’tir.

Her cemiyette ve her parti içinde bu yüksek vasıflarda şahsiyetleri daima hazır bulmak kolay olmadığı gibi bir siyasi partinin idare-i ailiyesini eline teslim ve emanet ettiği makam ve şahsiyet üzerinde sık sık değişiklikler yapması da otoriteyi zayıflatmak bakımından mahzurdan ari addedilemez.

Cumhuriyet Halk Partisi gibi milletin kurtuluş ve ilerleyiş mücadelesinde kendisine rehberlik etmiş, Cumhuriyetçilik, İnkılâp-çılık, Laiklik gibi Türk milletini mütemadiyen itibar ve refah mevkiine yükseltmekte olan prensipleri değişmez bir akide siyasiye olarak kabul ve ilan etmiş olan ve siyasi bir partinin dar çerçe-vesinden çıkarak, hemen bütün vatandaşları sinesinde toplamış olan bir partinin şefliğine intihap edilecek olan âli şahsiyetin (Milli Şef) vasfını da iktisab etmiş olması tabii olduğuna göre Parti Umum Reisi’nin yüksek şahsiyetini her dört sene de bir ve her kurultay toplanışında müzakere ve münakaşaya mevzuu ittihaz etmeyip, parti Umum Reisliği’nde (Değişmez) vasfını esas olarak kabul etmek bu yüksek makamın istikrarını temin ve otoriteyi takviye bakımından milli menfaate daha uygun görülmüştür.”¹⁷

Milli Şef ilk iş olarak 26 Mart 1939 tarihinde yapılan genel seçimde, uzun bir dö-

¹⁷Kurultay zabtından aktaran Koçak, Türkiye’de Milli Şef Dönemi, (Ankara: Yurt Yayınları, 1986), 65.

nemdir Meclis'te görev almakta olan Cumhurbaşkanı eski Genel Sekreteri Hasan Rıza Soyak, Fuat Bulca, Neşet Ömer İrdelp, Şükrü Kaya, Muhittin Baya Pars, Şakir Kesebir, Recep Zühtü Soyak, Kılıç Ali gibi kendisine muhalif kişilerin Meclise girmelerini engelledi. Dolayısıyla 26 Mart seçiminin en önemli yönü, çiçeği burnunda Milli Şef'in, hükümet ve partiden sonra Meclis'te de denetim ve otoritesini artırmış olması ve tamamen kendi onayından geçmiş bir Meclis yaratmasıdır.

5. Büyük Kurultay 29 Mayıs 1939'da toplandı. Parti tüzüğünde yapılan bir değişiklikle "Müstakil Grup" oluşturuldu. Buna göre, CHP'li 21 vekil TBMM'de "Müstakil Grup" olacak ve CHP'den "bağımsız" davranacak, görüş bildirme ve oy kullanma hakkı olmaksızın CHP Meclis grup toplantılarına katılabileceklerdi. Meclis toplantılarında ise, görüşlerini kendi grup kararları yönünde ifade ederek oylarını kullanacaklardı. "Bağımsız" olması düşünülen Müstakil Grup'un başkanı İnönü idi; Başkan Yardımcısı ise bizzat İnönü tarafından atanmaktaydı.

Müstakil Grup, muhalefetsizliğe karşı artan tepkilere ve İnönü'nün demokratik olmadığı yönündeki eleştirilere bir çare olarak düşünülmüş ve CHP bünyesinde oluşturulmuştu. Tabi ki Milli Şef'in bu grubu başıboş bırakma niyeti yoktu. Çünkü her ne kadar CHP içinden üretilmiş yapay bir uzuv olsa da, zamanla içinde gerçek muhaliflerin yuvalandığı kontrolden çıkmış bir yapı haline gelme ihtimali mevcuttu Müstakil Grup'un. İşte bu ihtimalden dolayıdır ki, Cumhurbaşkanı CHP değişmez Genel Başkanı Milli Şef İsmet İnönü, aynı zamanda Müstakil Grup'un da Başkanı oldu. Bu nedenle, 6. Büyük Kurultayda (1943) üye sayısı 35'e çıkarılacak olan bu grup, hiç bir zaman CHP, TBMM ve hükümet üzerinde etkin bir denetim kuramadı. Faaliyeti süresince Müstakil Grup, hiçbir konuda CHP hükümetine karşı aleyhte ya da çekimsiz oy kullanmadı, her zaman hükümeti kayıtsız şartsız destekledi. Yani "Müstakil" Grup'un adı dışında hiçbir şeyi "Müstakil" değildi. Müstakil Grup'un gerçek anlamda "Müstakil" olmasına bizzat Cumhurbaşkanı / CHP Başkanı / Milli Şef İnönü izin vermedi.

İkinci Dünya Savaşı döneminde iç politikada yaşanan önemli bir gelişme 11 Kasım 1942 günü kabul edilen Varlık Vergisi Kanunu oldu. Kanun, savaşın başından itibaren elde edilen kazançlara hükümet tarafından el konulmasına olanak veren bir düzenlemeydi. Resmî gerekçe, hükümet tarafından "olağanüstü savaş koşullarının yarattığı yüksek kârlılığı vergilemek" olarak açıklandı. Varlık Vergisi Kanunu, savaş ekonomisi ortamında karaborsacılık yoluyla büyük paralar kazanmış olan kentlerdeki savaş zenginlerinden büyük meblağlarda vergi almayı amaçlayan bir kanundu. Kanun; (a) il ve ilçe merkezlerinde kimin ne kadar vergi ödeyeceğini belirleyecek "servet tespit komisyonları" kurulmasını, (b) komisyon kararlarının nihai ve kesin olmasını, (c) vergi ödeme süresinin 15 gün olmasını, (c) bu süre içinde tahakkuk eden vergiyi ödemeyenlerin mallarının haczedilerek icra yoluyla satılmasını, (d) buna rağmen borcunu ödemeyen mükelleflerin, borçlarını "bedenen çalıştırarak ödetmek" amacıyla çalışma kamplarına gönderilmesini öngörüyordu.

Uygulamada Türklere "hoşgörü" gösterilirken, ekonomide önemli rolleri olan gayrimüslim azınlıklara "katı" davranıldı ve bu kesimlerden alınan Varlık Vergisi çok yüksek tutuldu. Vergiyi verecek kişilerin saptamasında ve vergi miktarının

belirlenmesinde, kişilerin siyasal nüfuzları ve iktidar ile olan bağları önemli rol oynadı. Sonuç, Varlık Vergisi yoluyla “gayrimüslim azınlık sermayesi”nin önemli bir bölümünün “Müslüman Türk sermayesi”ne dönüştürülmesi oldu.

Örneğin; İstanbul’da kurulan üç komisyon tahakkuk eden vergi listelerini 18 Aralık 1942’de açıkladı. Tahakkuk eden vergilerin %87’si gayrimüslim, %7’si Müslüman mükelleflere yüklenmişti. Geri kalan %6 değişik kalemlerde olup, bunların da çoğu gayrimüslim azınlıklara ve yabancılara aitti. Aralık 1942 ve Ocak 1943’te İstanbul’da gayrimüslimlere ait binlerce taşınmaz mülk el değiştirdi. El değiştiren mülkler arasında İstiklal Caddesi’ndeki yapıların büyük bir kısmı bulunuyordu. Satılan mülklerin %67’si Türkler, %30’u resmi kurum ve kuruluşlar tarafından alındı. 21 Ocak 1943’ten itibaren İstanbul’da binlerce gayrimüslime ait ev ve işyerleri Varlık Vergisi kapsamında haczedilerek son derece ucuza satıldı. Kendilerinden talep edilen varlık vergisini nakit ödeme-dikleri gerekçesiyle 1.400 gayrimüslim, borçlarını “bedenen çalışarak ödemek” için Erzurum Aşkale’deki çalışma kampına gönderildi. Bu vergi 1944 başlarında yürürlüklükten kaldırıldı. Toplam 114 bin mükelleften 315 milyon TL varlık vergisi tahsil edildi.¹⁸

1944’te Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu kabul edildi. Bu kanun ile amaçlanan, savaşın başından itibaren büyük kazançlar sağlamış olan kırsal kesimin savaş zenginlerinden büyük oranlarda vergiler toplamak idi. Kanun, savaş ortamında karaborsacılık yaparak büyük paralar kazanmış olan toprak ağalarını ve tarım tüccarlarını hedef alıyordu. 1946’da kaldırılıncaya kadar bu vergiden 167 milyon TL toplandı.¹⁹ 1945’te ise Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu hazırlandı. Bu kanun tasarısı üzerine yapılan tartışmalar esnasında CHP içinde ciddi ayrışma yaşandı. Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu ve Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu tasarısı CHP içindeki zengin toprak ağalarını ve tarım tüccarlarını çok rahatsız etti. Böylece bu kesimler CHP’den ve “Kemalizm”den koptu.²⁰

Savaş yıllarında CHP içinde Almanya’ya karşı büyük bir sempati vardı. Bu nedenle CHP hükümeti 1943 yılında Almanya’ya karşı olan anti-faşist, sosyalist ve demokrat kişilere karşı geniş kapsamlı kovuşturma başlattı. Doğudan SSCB ordusu ve batıdan Amerikan-İngiliz-Fransız ittifakı Alman ordusunu Berlin’e doğru süpürmeye başlayınca ve 1944’ün başlarında artık Almanya’nın mağlup olacağı kesinleşince, CHP içindeki “faşist Alman sempatisi” hızla yerini “liberal Amerikan sempatisi”ne bıraktı. Amerika yanlısı görünmek amacıyla 1944 yılında CHP içinde ve CHP dışında varolan Alman sempatanlarına/ taraftarlarına yönelik geniş kapsamlı kovuşturma/tasfiye operasyonu başlatıldı.

Savaş boyunca tarafsızlığını korumuş olan CHP iktidarı, 23 Şubat 1945 tarihinde Almanya ve Japonya’ya savaş ilan etti. Bu savaş ilanı tamamıyla sembolikti. Çünkü bu iki devlet fiilen yenilgiye uğratılmış durumdaydı. Sembolik savaş ilanının iki temel

¹⁸ Bkz.: http://tr.wikipedia.org/wiki/Varlik_Vergisi, Erişim: 25 Ağustos 2011; Boratav, “İktisat Tarihi (1908-1980), 306-307 ; Boratav, Türkiye İktisat Tarihi, 1908-2002, (Ankara: İmge Kitabevi, 2003), 85 ve Bila, a.g.e., 132-134.

¹⁹ Boratav, Türkiye İktisat Tarihi, 85 ve Boratav, “İktisat Tarihi (1908-1980), 307.

²⁰ Savran, a.g.e., 90-91 ; Boratav, “İktisat Tarihi (1908-1980), 312 ve Boratav, Türkiye İktisat Tarihi, 95.

nedeni vardı. Birincisi, savaşın galibi ve kapitalist dünyanın tartışılmaz lideri ABD ile iyi ilişkiler geliştirme amacı idi. İkinci neden ise, kuruluş çalışmalarını sürmekte olan Birleşmiş Milletler'e kurucu üye olarak katılma isteği idi. 4-11 Şubat 1945 tarihleri arasında SSCB, ABD ve İngiltere liderleri (Stalin, Roosevelt ve Churchill) arasında düzenlenen Yalta Konferansı'nda, Nisan'da San Francisco'da Birleşmiş Milletler Konferansı'nın toplanmasına, bu konferansta Birleşmiş Milletler örgütünün kurulmasına ve 1 Mart 1945 tarihine kadar Almanya ve Japonya'ya karşı savaş ilan eden devletlerin kurucu üye olmalarına karar verilmişti. Yani, 1 Mart 1945 tarihine kadar Almanya ve Japonya'ya karşı savaş ilan edildiği takdirde ancak Türkiye Birleşmiş Milletler'e kurucu üye olabilecekti.

Ülke içinden ve dışarıdan (özellikle ABD'den) gelen baskılar, 1945 yılından itibaren CHP'yi demokratikleşme yolunda adımlar atmaya mecbur kıldı. Bu demokratikleşme sürecinin başlamasında, Almanya'nın savaş sonunda yenilmiş olması büyük rol oynadı. Çünkü Almanya'nın yenilmesi ve bu ülkede tek partili faşist rejimin çökmesi, CHP içinde Almanya'ya ve faşizme duyulan sempatiyi gerilettiler, savaşın galibi Amerika'ya ve çok partili liberal demokrasiye duyulan sempatiyi ise artırdı. Böylece CHP demokratikleşme sürecine girdi. Bu süreçte birinci önemli adım, 1945 yılında başka partilerin kurulmasına müsaade edilmesi oldu. İkinci önemli adım ise, Mayıs 1946'da toplanan Olağanüstü Kurultayda "parti-devlet özdeşliği"ne resmen son verilmesi oldu.

3. İKİ PARTİ DENEYİMİ

İkinci Dünya Savaşı öncesi tek partili CHP iktidarı döneminde iki önemli parti deneyimi yaşandı. Bunlardan ilki muhalefetin örgütlenmesi sonucunda ortaya çıkan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, diğeri ise Atatürk'ün isteği üzerine kurulan güdümlü Serbest Cumhuriyet Fırkası'dır. Bu iki parti deneyiminin incelenmesi, tek partili CHP dönemini anlamamız açısından son derece önemlidir. Bu nedenle 1945-1950 döneminde çok partili rekabetçi siyasetin doğuşunu incelemeyen önce bu iki deneyimi incelemekte büyük fayda olduğu kanısındayım.

3.1. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası: Muhalefetin Örgütlenmesi²¹

İkinci bölümün başında da belirttiğim gibi, Birinci Meclis içinde bulunan gruplar 1921-1922 yıllarında tasfiye edilmiş, 1923 seçimlerinde de ARMHC İkinci Grubundan sadece üç kişi Meclise girebilmiş ve böylece 11 Eylül'de Halk Fırkası'na dönüşecek olan ARMHC Birinci Grubu Meclise tek başına hâkim olmuştu. Bu durum Atatürk'e ve onun partisine karşı tepkileri artırdı. Muhalefet Meclis içinde değil, Meclis dışında gelişip örgütlendi. Çünkü Meclis içinde muhalefete yaşam alanı bırakılmamıştı. Saltanatın kaldırılması (1 Kasım 1922), Cumhuriyetin ilanı

²¹ Bu bölüm için kullanılan kaynaklar: Erik Jan Zürcher, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2003); Toktamış Ateş, Türk Devrim Tarihi, (İstanbul: Der Yayınları, 1993), 345-349; Suna Kili, Türk Devrim Tarihi, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009), 209-211; Ömür Sezgin, Gencay Şaylan, "Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt 8, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1983), 2043-2051; Koçak, "Siyasi Tarih (1923-1950)", 97-104; Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, Cilt 6, s. 1882-1885.

(29 Ekim 1923) ve hilafetin lağvı (3 Mart 1924) gelişen muhalefeti daha da güçlendirdi.

Meclis dışında 1920’li yılların ilk yarısında Atatürk’e ve CHF’ye karşı oluşan muhalefetin bileşimine baktığımızda şu dört ana unsuru görüyoruz: İstanbul’da kümelenen eski İttihatçılar; saltanat ve hilafet yandaşı muhafazakâr kesim; 1921-1922 yıllarında Meclisten tasfiye edilen gruplar; 1923 seçimlerinde tasfiye edilen İkinci Grup mensupları. Ayrıca İstanbul’daki Hüseyin Cahit Yalçın’ın Tanin’i, Ahmet Emin Yalman’ın Vatan’ı ve Velid Ebüzziya’nın Tevhid-i Efkâr’ı muhalif gazeteler olarak göze çarpıyordu. Fakat tüm bu muhalif unsurlar bir muhalefet partisi meydana getirebilme potansiyelinden uzak idi. Bunun en önemli nedeni muhalifler arasında fikir, amaç ve ideoloji birlikteliğinin olmayışıydı.

Meclis dışında parçalı/heterojen muhalefet gelişirken, Meclis içinde de CHF içinden “çatlak sesler” yükseliyordu. Bu seslerden en önemlileri Kazım Paşa (Karabekir), Rauf Bey (Orbay), Ali Fuat Bey (Cebesoy), Adnan Bey (Adıvar), Refet Bey (Bele), İsmail Bey (Canbolat), Sabit Bey (Sağiroğlu), Feridun Fikri Bey (Düşsel), Cafer Tayyar Bey (Eğilmez), İhsan Hamit Bey (Tiğrel), Halet Bey (Sağiroğlu), Mersin Mebusu Besim Bey, Trabzon Mebusu Muhtar Bey, Rüşti Paşa, Halis Turgut Bey, Faik Bey, Necati Bey gibi Kurtuluş Savaşı’nda yer almış ve CHF içinde etkili olan isimler idi. Bunlardan ilk beşi Meclis ve CHF içinde doğan muhalefetin baş aktörleri idiler ve İstanbul’daki muhalif basınla yakın temas halindeydiler. Ayrıca şu vurgulanmalıdır ki, bu isimlerin hiçbirisi Saltanat ve Hilafet yanlısı, Cumhuriyet ve laiklik karşıtı kişiler değillerdi. Atatürk ve İsmet İnönü gibi İttihat ve Terakki geleneğinden gelen ve Batıcı/modernleşmeci fikirlere sahip olan askerler, siyasetçiler ve bürokratlar idiler. Bir başka ifadeyle, hepsi de, III. Selim’den bu yana süregelen modernleşme/Batılılaşma macerasından fazlasıyla nasiplerini almış kişilerdi.

Dolayısıyla, 1924 yılına gelindiğinde hem Meclis dışında hem de Meclis/CHF içinde güçlü bir muhalefet potansiyeli mevcuttu. Bu potansiyel her an bir muhalefet partisi doğurabilecek güce sahipti. Bu doğumun sancıları, Menteşe Mebusu Esat Bey’in İmar ve İskân Bakanı’na bir soru önergesi vermesiyle başladı (20 Ekim 1924). Önerge, Türkiye ve Yunanistan arasında gerçekleşen nüfus mübadelesi sürecinde Türkiye’ye gelen muhacirlere Türkiye’den Yunanistan’a gidenlerin bıraktıkları taşınmaz malların dağıtımı sırasında bir takım yolsuzlukların yapıldığına ilişkin idi. Önerge, Atatürk ve İsmet İnönü’nün başını çektiği iktidar ile muhalifler (yukarıda ismi geçenler) arasında sert tartışmalara neden oldu. 5 Kasım’da soru önergesi tüm hükümeti kapsayacak şekilde gensoru önergesine dönüştü. Üç gün sonra İsmet İnönü hükümeti 19’a karşı 148 oyla güven sağladı. 8 Kasım güven oylamasını takiben 29 CHF mebusu partiden istifa etti. İstifa eden mebuslar 17 Kasım 1924 tarihinde Cumhuriyet’in ilk ciddi muhalefet partisini kurdular: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TCF).

TCF’nin Genel Başkanı Kazım Karabekir, Genel Başkan Yardımcıları Adnan Adıvar ile Rauf Orbay, Genel Sekreteri Ali Fuat Cebesoy oldu. İsmail Canbolat, Halis Turgut, Rüşti Paşa, Ahmet Şükrü, Necati Bey ve Faik Bey Fırka’nın Merkez Yönetim Kurulu’nu oluşturdular. Rauf Orbay bir Amerikan gazetesine verdiği deme-

cinde, yeni partinin kuruluş amacını, Atatürk'ü devirmek değil, onu ve hükümeti denetlemek ve sürekli bir muhalif grubu canlı tutmak olarak açıkladı.

CHF mebusları ve yandaşları bu yeni oluşumu, İttihat ve Terakki hareketinin yeniden canlandırılması, saltanat ve hilafet yandaşı gerici güç odaklarının ilerici-modern CHF'ye karşı bir komplosu olarak nitelendirdi. CHF'den istifaların yaşanması ve TCF'nin kurulması İnönü hükümetinin istifasına neden oldu. 22 Kasım'da Fethi (Okyar) Hükümeti, İnönü'ye göre daha ılımlı olduğu için TCF mebuslarından güvenoyu aldı.

TCF İstanbul, İzmir, Ankara, Sivas ve özellikle doğu illerinde hızla örgütlendi. TCF, ARMHC ve CHF kökenli askeri-sivil bürokratlar ve siyasilere tarafından kurulmuştu. Buna rağmen ülke çapında örgütlenmeye başlayınca değişik kesimler parti bünyesine dâhil olmaya başladılar. Eski İttihatçılar, ARMHC İkinci Grup üyeleri ve saltanat-hilafet yanlısı unsurlar TCF'ye destek verdi ve partinin yerel örgütlerinde yer aldı. Örneğin TCF'nin İstanbul İl Teşkilatını örgütleyen ve başkanı olan kişi ünlü İttihatçı Kara Vasıf'tır. İstanbul'daki İttihatçı basın da yeni bir muhalif partinin kuruluşunu memnuniyetle karşılayarak TCF'ye büyük destek verdi.

TCF'liler hedef olarak İsmet İnönü'yü seçtiler, Atatürk'ü ise eleştirmekten ve karşılarına almaktan özenle kaçındılar. Atatürk'ün "Cumhurbaşkanı" sıfatıyla "tarafsız (partiler üstü)" kalmasını umut ettiler. Ancak Atatürk, "CHF Genel Başkanı" olduğunu ve bu nedenle "tarafsız" kalamayacağını açıkça ifade etti. Böylece Atatürk TCF'ye karşı net tavır almış oldu. Kuşkusuz bu durum, TCF'yi varlığını sürdürmesi ve etkinliğini artırması konusunda çok zor durumda bıraktı.

CHF iktidarı ile TCF arasında gerginlik artarak devam ettiği sırada doğu illerinde 1925 Şubat'ında dini ve etnik temelli Şeyh Sait İsyanı patlak verdi. Fethi Okyar hükümeti derhal Meclis kararıyla doğu illerinde sıkıyönetim ilan etti ve orduyu asilerin üzerine saldı. TCF sıkıyönetim oylamasında olumlu oy kullanarak alınan önlemler konusunda hükümete tam destek verdi. Kazım Karabekir, Mecliste yaptığı konuşmasında, ayaklanmayı "vatana ihanet" olarak değerlendirdi ayaklanmaları "lanetledi".

Ayaklanmanın durdurulamaması nedeniyle CHF Meclis Grubu Fethi Okyar'a 2 Mart günü güvensizliğini bildirdi. İstifa eden Fethi Okyar'ın yerine İsmet İnönü geçti ve 4 Mart günü yeni İnönü hükümeti kuruldu. Hemen ardından hükümete olağanüstü yetkiler veren Takriri Sükûn Kanunu çıkarıldı ve iki İstiklal Mahkemesi kuruldu. TCF, henüz yeni yürürlüğe girmiş olan 1924 Anayasası'na aykırı olduğu gerekçesiyle Takriri Sükûn Kanunu'na ve İstiklal Mahkemeleri'nin kurulmasına karşı çıktı.

Ayaklanma kısa sürede bastırıldı. 15 Nisan'da yakalanan Şeyh Sait ve arkadaşları, Diyarbakır İstiklal Mahkemesi'nde yargılanıp 29 Haziran günü idam edildiler. Takriri Sükûn Kanunu'na dayanılarak Tevhid-i Efkâr, Son Telgraf, Sebilürreşat, Orak-Çekiç, Aydınlık, Seyhan, Saday-ı Hak, İstikbal, Kahkaha, Tanin, Vatan gazeteleri kapatıldı. Ankara İstiklal Mahkemesi'nde ilk yargılananlar TCF üyeleri değil, solcular oldu. 33 sosyalist tutuklanarak mahkemeye çıkarıldı. Bunlardan 12 kişi

altı ile on yıl arasında değişen hapis cezalarına çarptırıldılar. Komünist şair Nazım Hikmet Ran “gizli örgüt üyesi olduğu” gerekçesiyle gıyabında on beş yıl hapse mahkûm edildi. Bu karar üzerine Ran, ülkeyi terk edip Moskova’ya sığındı. Bu gibi cezaların ve tutuklamaların amacı sosyalist hareketin gelişmesini engellemektir.

TCF’nin İstanbul’daki binaları polis tarafından basılıp arandı. Fırka’nın örgütlenme çalışmalarını yürütmesi için Urfa, Mardin ve Siverek’e gönderilmiş olan emekli vali Fethi Bey, seferberliğe karşı propaganda yaptığı gerekçesiyle Diyarbakır İstiklal Mahkemesi tarafından yargılanıp beş yıl hapse mahkûm edildi. Ankara İstiklal Mahkemesi, partinin programında yer alan “efkâr ve itikadât-ı diniyeye hürmetkâr” ifadesi ile “gericiliğin” kışkırtıldığını ileri sürerek hükümetten “gerginin yapılmasını” istedi. Mahkemenin çağırısına kulak veren İnönü Hükümeti, Takriri Sükûn Kanunu’nun kendisine tanıdığı yetkiye dayanarak 3 Haziran günü TCF’yi kapattı. Böylece yaklaşık altı ay süren ilk çok partili siyasal yaşam deneyimi hükümet kararıyla sona erdirilmiş oldu.

TCF önder kadrosunun siyasal yaşamdan tasfiyesi 1926 yılında Atatürk’e yönelik İzmir Suikastı girişimi sonrasında gerçekleşti. Suikast girişimi bahane edilerek İstiklal Mahkemesi, bir kişi hariç (Halit Akman) bütün TCF mebuslarını tutukladı. Tutuklanan mebuslardan Kazım Karbekir, Ali Fuat Cebesoy, Refet Bele ve Cafer Tayyar Eğilmez Atatürk’ün özel isteğiyle beraat ettirildiler; geri kalan mebuslar ise değişik cezalara çarptırıldılar. Mebuslardan Arif Canbulat, Ahmet Şükrü, Abidin, Halis Turgut ve Rüştü Paşa suikast girişimiyle doğrudan bağlantıları olduğu gerekçesiyle idam edildiler.

“Suikast girişimiyle ilişkilendirilen TCF’li paşalar bile, ancak ordunun örtük baskısı ve cumhurbaşkanının araya girmesi sonucu beraat ettirilmişlerdir. Hele Ankara’da muhakeme edilen Cavit Bey gibi İttihatçılar suikastla herhangi bir ilgileri kanıtlanmadığı halde, sırf eski kırgınlıklar ve geleceğe ilişkin endişeler nedeniyle asılmışlardır.”²²

Yurt dışına kaçmış olan Rauf Orbay ise on yıl hapse mahkûm edildi. Kazım Karabekir, Refet Bele ve Ali Fuat, Atatürk’ün ölümünden sonra siyasete ve Meclise geri dönebildiler. Diğer bazı kişiler ise ancak 1950’li yıllarda siyasete geri dönebildiler.

3. 2. Serbest Cumhuriyet Fırkası: Güdümlü Muhalefet²³

Şeyh Sait İsyamı ve ardından gelen İzmir suikastı girişimi CHF iktidarına muhalefeti sindirme imkânı verdi. Bu iki olay her türlü muhalif grupların bastırılmasında, dağıtılmasında ve sindirilmesinde iki bahane/gerekçe olarak kullanıldı. Şeyh Sait

²² Tunçay, “Siyasal Gelişmenin Evreleri”, 1968-1969.

²³ Bu bölüm için başvurulan kaynaklar: Cem Emrence, Serbest Cumhuriyet Fırkası, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2006); Çetin Yetkin, Serbest Cumhuriyet Fırkası Olayı, (İstanbul: Karacan Yayınları, 1982); Tevfik Çavdar, “Serbest Fırka”, Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi, Cilt 8, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1985), 2052-2059; Koçak, “Siyasi Tarih (1923-1950), 106-108 ve Kili, a.g.e., 229-232.

İsyanı ve İzmir suikastı ile ilişiği olsun olmasın fark etmez, muhalif unsurlar bu iki olayla ilişkilendirilerek ya hapse atıldı ya idam edildi ya da sürgüne gönderildi. Muhalif gazeteler ve örgütler kapatıldı. Fakat toplum içinde CHF iktidarına karşı hoşnutsuzluk artarak devam etmekteydi. Her türlü baskıya rağmen bu hoşnutsuzluk her an örgütlü bir siyasal harekete dönüşebiliirdi. İşte bunun önüne geçmek amacıyla bizzat Atatürk tarafından Paris Büyükelçisi Fethi (Okyar) Bey'e Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF) kurduruldu.

Bir güdümlü muhalefet partisi olarak SCF'nin temel işlevi mevcut toplumsal hoşnutsuzluğun şu ya da bu biçimde toplumsal isyana veya örgütlü siyasal muhalefete dönüşmesini engellemek ve toplumsal hoşnutsuzluğu rejim/ Atatürk/CHF karşıtı olmayan güdümlü muhalefet partisine kanalize ederek kontrol etmek idi. Yeni partinin, şikâyetleri dile getiren ve iktidara ulaştıran bir aracı kurum olması planlandı. Böylece, CHF iktidarı ile toplum arasında var olan gerginliđin²⁴ yumuşatılması amaçlandı. Ayrıca Feroz Ahmad'ın yorumuna göre SCF'den beklenen;

“İktidardaki Cumhuriyet Halk Fırkası'na ılımlı bir muhalefet sunması ve Türkiye'nin Batı, özellikle Batılı mali çevreler nezdindeki itibarını artırmasıydı. Rejim, kitlelerden öylesine kopuktu ki, yeni partinin hükümeti açıkça eleştirecek olan önderlerinin devlet korumasına muhtaç olacağına içtenlikle inanıyordu. Oysa gerçekte halk, iktidar partisinden çok uzaklaşmış durumdaydı ve muhalefeti büyük bir coşkuyla karşıladı.”²⁵

İşte böyle bir ortamda SCF, 12 Ağustos 1930 tarihinde resmen kuruldu. Yeni partinin kuruluş çalışmaları, Atatürk'ün Harp Akademisi yıllarından beri yakın arkadaşı olan Büyükelçi Fethi Okyar'ın Paris'ten yurda dönüşüyle başladı. Üç-dört aylık yoğun çalışma ve müzakerelerden sonra yeni partinin Fethi Okyar başkanlığında kurulmasına karar verildi. Bu durum 11 ve 12 Ağustos tarihlerinde karşılıklı iki mektup ile kamuoyuna duyuruldu:

“Cumhuriyet Halk Fırkası'nın mali, iktisadi, dâhili, harici siyasetlerinin birçok noktalarına aykırı bulunan ayrı bir fırka ile siyasi mücadele sahnesine atılmak arzusundayım. Zat-ı devletleri Reiscicumhur olduktan maada şimdiye kadar mensup bulunduğum Cumhuriyet Halk Fırkası'nın da umumi reisi olmaları dolayısıyla işbu arzumun nazar-ı devletlerinde ne yolda kabul buyurulacağını bilmek lüzumunu hissediyorum” (Fethi Bey)

²⁴ şerif Mardin'e göre Osmanlı İmparatorluğu'nun toplumsal tarihi Merkez-Çevre çelişkisi ve çatışmasına dayanır. Merkez'i, Osmanlı hanedanlığı ve padişaha bağlı askeri-sivil bürokrasi oluşturuyordu. Çevre ise köylüleri, çiftlik beylerini, loncaları, eşrafi, ayanı, esnafı, dini cemaatleri/tarikatları içeriyordu. Bu Merkez-Çevre çatışması modern Cumhuriyete bir Osmanlı mirası olarak geçti. Cumhuriyetle birlikte Merkez, modernleşmeci/Batıcı askeri-sivil bürokrasidir ve CHF/CHP bu Merkezin partisidir. CHF/CHP iktidarı ile Çevre (köylüler, toprak beyleri, esnaf, eşraf, ayan, dini cemaatler/tarikatlar) arasında Cumhuriyet'in ilk kuruluş yıllarından itibaren çelişki/çatışma yaşandı. Bkz.: şerif Mardin, “Türk Siyasasını Açıklayabilecek Bir Anahtar: Merkez-Çevre İlişkisi”, Türkiye'de Siyaset: Süreklilik ve Değişim, (Ed.) Ersin Kalaycıoğlu, Ali Yaşar Sarıbay, (İstanbul: Der Yayınları, (yayın tarihi yok)), 123-146.

²⁵ Ahmad, İttihatçılıktan Kemalizme, 169.

“Reisicumhur bulunduğum müddetçe Reisicumhurluğun üzerime verdiği yüksek ve kanuni vazifeleri, hükümette olan ve olmayan fırkalara karşı adil bir şekilde ve tarafsız yapacağıma ve laik cumhuriyet esası dâhilinde fırkanızın her nev’i siyaset faaliyeti ve ceryanlarının bir engele uğramayacağına inanabilirsiniz.”
(Gazi Mustafa Kemal) ²⁶

“İzin-onay” prosedürü ile kurulan yeni partinin genel başkanı Fethi Okyar, Genel Sekreteri Nuri Bey (Conker) oldu. CHF milletvekilleri Senih Bey, Nakiyettin Bey, Tahsin Bey (Uzel), Haydar Bey (Yuluğ), Ahmet Bey (Ağaoğlu), İbrahim Süreyya (Yiğit), Reşit Galip, Refik İsmail, Mehmet Emin (Yurdakul) ve Süreyya Bey (İlmen) ise SCF’nin kurucu üyeleri oldular.

Parti’ye, Atatürk’ün isteği ve teşvikleri doğrultusunda, görece daha liberal olan ve İsmet İnönü’nün devletçi politikalarını eleştiren CHF’li vekiller katıldılar. Parti’nin programında ilk göze çarpan nokta, daha fazla “iktisadi liberalizm” istenmesi oldu. Partinin programı Fethi Okyar tarafından yazıldı ve Ahmet Ağaoğlu, Reşit Galip, Nuri Conker, Tahsin Uzel tarafından kontrol edilip bazı düzeltmeler yapıldı. Ardından program Atatürk’e sunuldu. Atatürk “gerekli” düzeltmeleri yaptıktan sonra program son halini aldı. Özel girişimciyi desteklemek, devletin iktisadi faaliyetlerini ve müdahalelerini sınırlandırmak, yabancı sermayeye güvence vermek, dış ticareti kolaylaştırmak, dış finans çevreleri ile iyi geçinmek, vergi sisteminde değişiklikler yapmak gibi liberal düşünceler SCF’nin programında yer alıyordu. Bu yönüyle İstanbul’daki iş çevrelerini ve Anadolu’daki toprak beylerini cezbeden program, aynı zamanda ağır vergileri ve yoksulluğu eleştirmesi nedeniyle yoksul köylülerin ve küçük esnafın da sempatisini çekiyordu.

Toplumsal hoşnutsuzluğun yüksek olduğu durumlarda muhalefet partisi, iktidar tarafından denetim altında tutuluyor olsa da kaçınılmaz olarak hoşnutsuz yığınların istekleri tarafından etkilenir. Bu durum, “güdümlü” SCF için de geçerli idi. Atatürk’ün en yakın arkadaşları ve takipçileri tarafından kurulmuş olan ve ideolojik olarak modernleşmeci-liberal bir karakter taşıyan SCF, örgütlenme alanı genişledikçe daha başka unsurları da içermeye başladı. Böylece SCF çatısında beş ana grup yer almaya başladı: (i) CHF’li olup da İsmet İnönü’ye karşı olanlar, (ii) CHF’nin uyguladığı devletçi politikalarından zarar gören ve bu nedenle CHF’ye karşı olan yerel eşraf, (iii) Cumhuriyete ve laikliğe karşı olan çevreler, (iv) daha demokratik bir siyasal rejim ve toplum beklentisi içinde olan çevreler, (v) iktisadi sıkıntı çeken halk yığınları (köylüler, alt kademe memurlar, işçiler, işsizler, küçük esnaf).

Toplumun hemen hemen her kesiminden ilgi gören ve yoksul halk yığınları tarafından bir “umut kapısı” olarak algılanan SCF, kurulduğu ilk günden itibaren toplumsal hoşnutsuzluk ve muhalefet tarafından etkilenmeye başlamıştı. Halk yığınlarının partiye olan ilgisi tüm açıklığı ile Fethi Okyar’ın İzmir gezisinde ortaya çıktı. SCF kurmaları 4 Eylül 1930 günü İzmir limanına vardıklarında büyük bir kalabalık tarafından büyük coşkuyla karşılandı. Kalabalık, Fethi Okyar’ı kalacağı otele (İzmir Palas) kadar takip etti ve böylece otel önünde büyük bir kitle toplandı.

²⁶ Çavdar, a.g.e., 2054.

Dönemin İzmir Valisi “güvenlik gerekçesiyle” Fethi Okyar’ın ertesi gün (5 Eylül) yapacağı konuşmaya “izin veremeyeceğini” açıkladı. Fethi Okyar bu durumu, Ankara’da bulunan Atatürk’e bir telgraf çekerek bildirdi ve Cumhurbaşkanı’ndan yardım istedi. Atatürk, Ankara’dan İzmir’e Fethi Okyar’ı destekleyen bir telgraf çekti. Böylece, SCF’nin düzenlemeyi planladığı 5 Eylül mitingi önündeki siyasi-bürokratik engeller kalkmış oldu.

Fakat bir provokasyon SCF yandaşı kitleyi kıskırttı: İzmir’de yayımlanan CHF yanlısı Anadolu Gazetesi, CHF Denizli milletvekili Haydar Rüştü Bey’in SCF aleyhine ağır ithamlarda bulunan bir makalesini yayımladı. Bu yazıyı protesto etmek amacıyla SCF taraftarları gazeteye ve CHF il binasına doğru yürüyüşe geçtiler. Yürüyüşü engellemek isteyen İzmir polisi ile göstericiler arasında çatışma çıktı. Silah kullanan polise taş ile karşılık verildi. Çatışma esnasında 15 kişi yaralandı. En kötüsü ise, 12 yaşındaki bir çocuk polis silahından çıkan kurşun ile öldü. Ölen çocuğun babası çocuğunun ölü bedenini kucağında taşıyarak Fethi Okyar’ın huzuruna çıkıp “kurtar bizi” diye haykırdı.

Böylece basit bir parti mitingi, “yoksulluğa ve zulme” karşı adeta bir toplumsal isyana dönüştü. 5 Eylül olaylarını İzmir ve çevresindeki işçi grevleri takip etti. CHF hükümeti ve mebusları, Meclis oturumlarında ve gazetelerde, hem 5 Eylül olaylarından hem de İzmir grevinden SCF’yi sorumlu tutan ve bu olaylardan dolayı SCF’yi ağır biçimde suçlayan açıklamalar yaptılar. Giderek sertleşen tartışmalar sürecinde Atatürk, açıkça CHF safında yer aldı. Cumhurbaşkanı, kendisinin “CHF Genel Başkanı” olduğunu ve bu “bağın hiç bir zaman çözülmeyeceğini” yandaş Cumhuriyet Gazetesi aracılığıyla kamuoyuna ve SCF’ye bildirdi.

Olayların hemen ardından yapılan belediye seçimlerinde SCF adayları 502 belediyenin 40’ını kazandı. Bu durum CHF’yi ve Atatürk’ü tedirgin etti. Parti’nin sonunu getiren olay ise seçimlerden hemen sonra yaşandı: SCF Genel Başkanı Fethi Okyar, CHF’nin ve hükümetin seçimlere hile karıştırdığını iddia ederek bu konuda bir önerge verdi. CHF mebusları Fethi Okyar’ı ve partisini “rejim düşmanlığı” ile suçladılar. Mecliste yaşanan bu sert tartışmalar üzerine bir açıklama yapan Cumhurbaşkanı Atatürk, açıkça CHF’nin yanında, SCF’nin karşısında yer aldı. Bunun üzerine Fethi Okyar 16 Kasım akşamı Atatürk’le görüştü. İkili görüşmede Okyar, “partiler üstü” olması gereken Cumhurbaşkanlığı makamının “iktidar ile muhalefet arasında tarafsız kalmayacağını”, CHF’yi “kollayacağını” öğrendi. Bunun üzerine Okyar ve diğer parti yöneticileri SCF’yi feshetme kararını aldılar. Ertesi gün partinin kapanış dilekçesi Dâhiliye Vekâleti’ne verilerek 99 günlük SCF feshedildi. Böylece, bizzat Atatürk tarafından arkadaşı Fethi Okyar’a kurdurulan “güdümlü muhalefet partisi”, güdümden çıkmaya başlayınca 17 Kasım 1930 tarihinde resmen kapatılmış oldu.

4. DEMOKRAT PARTİ’NİN KURULUŞU VE İKTİDAR DEĞİŞİMİ²⁷

1945-1950 döneminde 28 yeni siyasal parti kuruldu: 1945 yılında Milli Kalkınma Partisi; 1946 yılında Demokrat Parti, Sosyal Adalet Partisi, Liberal Demokrat Partisi, Çiftçi ve Köylü Partisi, Türk Sosyal Demokrat Partisi, Türkiye Sosyalist Partisi, Türkiye Sosyalist İşçi Partisi, Türkiye İşçi ve Çiftçi Partisi, Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi, Yalnız Vatan İçin Partisi, Ergenekon Köylü ve Çiftçi Partisi, Arıtma Koruma Partisi, İslam Koruma Partisi ve Yurt Görev Partisi; 1947 yılında İdealist Parti ve Türk Muhafazakâr Partisi; 1948 yılında Türkiye Yükselme Partisi, Millet Partisi, Öz Demokratlar Partisi, Serbest Demokratlar Partisi ve Müstakil Türk Sosyalist Partisi; 1949 yılında Toprak, Emlak ve Serbest Teşebbüs Partisi; 1950 yılında Müstakiller Birliği, Çalışma Partisi, Liberal Köylü Partisi, Demokrat İşçi Partisi ve Bağımsızlar Siyasi Derneği.²⁸ Bunlardan en güçlüsü ve önemlisi hiç kuşkusuz Demokrat Parti (DP) idi.

CHP karşıtı toplumsal hoşnutsuzluk ve muhalefet yukarıda ifade edildiği gibi daha 1920’li ve 1930’lu yıllarda gelişti. Bu hoşnutsuzluk ve muhalefet İkinci Dünya Savaşı yıllarında daha da arttı. Savaş sonunda CHP iktidarı karşısında son derece güçlü bir muhalefet mevcuttu. CHP’nin ise savaş öncesinde olduğu gibi muhalefetin örgütlenmesini engelleyecek gücü yoktu artık. Ayrıca iyice olgunlaşmış ve güçlenmiş olan toplumsal muhalefeti ikinci bir SCF (güdümlü muhalefet partisi) kurdurarak kontrol edilebilmek de mümkün değildi artık.

Savaşın daha ilk günlerinde başlayan karaborsa ve ihtikâr, bunu yapan kent ticaret burjuvazisinin sermaye birikimini hızla artırdı. Ayrıca, ekonomiyi denetlemek amacıyla çıkarılan Milli Koruma Kanunu sadece sanayi ve ticaret burjuvazisini destekleyecek şekilde yorumlanıp uygulanınca, bu kesimlerin elindeki sermayenin büyüme hızı daha da arttı. Böylece büyük kentlerde yoğunlaşan sanayi ve ticaret burjuvazisi yıllardır özlemine duydukları birikimi ellerinde toplamayı başardılar. Öte yandan kırsal alanda savaş nedeniyle ürün arzında büyük düşüş yaşandı. Bu durumu fırsat bilen büyük toprak sahipleri ürünlerini olabildiğince yüksek fiyattan sattılar. Böylece kırsal alanda büyük toprak sahiplerinin elinde de büyük sermaye birikimi gerçeğeleşti.

Eğer bir yerde büyük miktarda hızlı sermaye birikimi var ise ve bu birikim emekçi kitlelere yansıtılmıyorsa o yerde aynı zamanda hızla yaygınlaşan büyük yoksulluk da vardır. Bu, kapitalist üretim tarzının yapısal bir özelliğidir. Dolayısıyla, savaş yıllarında burjuvazi ve toprak ağaları hızla daha fazla zenginleşirken köylüler,

²⁷ Bu bölüm için kullanılan temel kaynaklar: Çavdar, “Demokrat Parti”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt 8, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1983), 2060-2068; Nihal Kara İncioğlu, “Türkiye’de Çok Partili Sisteme Geçiş ve Demokrasi Sorunları”, Türkiye’de Siyaset: Süreklilik ve Değişim, (Ed.) Ersin Kalaycıoğlu, Ali Yaşar Sarıbay, (İstanbul: Der Yayınları, (yayın tarihi yok)), 265-275; Koçak, “Siyasi Tarih (1923-1950)”, 131-154; Tunçay, “Siyasal Tarih (1950-1960)”, Türkiye Tarihi, Cilt 4: Çağdaş Türkiye, 1908-1980, (Ed.) Sina Akşin, (İstanbul: Cem Yayınevi, 1997), 177-187; Baskın Oran, “Dönemin Bilançosu (1945-1960)”, Türk Dış Politikası, Cilt 1: 1919-1980, (Ed.) Baskın Oran, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2001), 479-498.

²⁸ İlhami Soysal, “Türk Siyasal Yaşamında Yer Almış Başlıca Siyasal Dernekler, Partiler ve Kurucular”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt 8, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1983), 2015-2016.

memurlar, esnaflar (küçük burjuvazi) ve işçiler hızla daha fazla fakirleşti. Ücretler ile fiyatlar arasındaki uçurum savaş yılları boyunca sürekli ücretlerin aleyhine bozuldu. Ayrıca vergi yükü büyük ölçüde işçiler, köylüler, memurlar ve esnafın sırtına bindi. Bu durum, adı geçen toplumsal sınıfların/grupların hızla yoksullaşmasına neden oldu. Yoksullaşma sürecine tepki gösteren ve yoksullaşmadan dolayı iktidarı suçlayan çevreler CHP iktidarının sert baskısına maruz kaldılar.

Varlık Vergisi, Toprak Mahsulleri Vergisi ve Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu hem burjuvazinin hem de toprak ağalarının CHP iktidarına olan güvenini sarstı. Çünkü bu tip vergiler ve kanunlar savaş ekonomisinden elde edilen büyük sermaye birikimini tehdit ediyordu. Böylece CHP iktidarının karşısına hem maddi yönden güçlenmiş hem de iktidara olan güveni zedelenmiş güçlü bir muhalefet ortaya çıktı: Burjuvazi ve toprak ağaları. Buna bir de savaş ekonomisi ortamında iyice fakirleşen ve çeşitli baskılara maruz kalan yoksulların muhalefeti eklendi: işçiler, köylüler, memurlar, esnaflar. Siyasal muhalefetin parasal gücü burjuvazi ve toprak ağalarından, oy gücü ise yoksul halk yığınlarından geliyordu. Yani CHP iktidarına karşı güçlü bir muhalefet partisinin ortaya çıkabilmesi için gerekli olan iç ekonomik-toplumsal koşullar savaş sonunda iyice olgunlaşmış durumdaydı.

Bu koşullara önemli bir destek dışarıdan geldi: İkinci Dünya Savaşı sonunda faşist güçler (Almanya, İtalya, Japonya) yenildi. Savaşın galipleri liberal demokrasiler (ABD, İngiltere, Fransa) ve SSCB oldu. Savaşın bitişiyle birlikte Avrupa, “Kapitalist Batı-Sosyalist Doğu” şeklinde ikiye ayrıldı. Kapitalist Batı Avrupa devletleri ile ABD ittifak kurarak kapitalist Batı Bloğu’nu oluşturdu. Buna karşılık SSCB ile sosyalist Doğu Avrupa devletleri sosyalist Doğu Bloğu’nu meydana getirdi. İngiltere SSCB’yi “Demir Perde” ilan ederken, ABD kendisini ve Batı Avrupalı dostlarını “Özgür Dünya” olarak adlandırdı. Faşizmi yenen ve “Demir Perde”ye karşı yeni bir savaş (Soğuk Savaş) başlatan “Özgür Dünya”da “tek partili otoriter” rejimlere yer yoktu artık. Çünkü “Özgür Dünya” iktisadi olarak kapitalizmi, siyasi olarak ise çok partili liberal demokrasiyi içeriyordu. Bu nedenle ABD, iktisadi alanda zaten kapitalist olan Türkiye’nin siyasi alanda “çok partili hayata” geçerek “Özgür Dünya”ya katılmasını ve böylece “Demir Perde”ye karşı mücadele etmesini istedi. Yani “tek partili” kapitalist Türkiye’nin “çok partili” kapitalist Türkiye haline gelmesi ve böylece hem ekonomisiyle hem de siyasetiyle “Özgür Dünya”ya uygun bir devlet/ülke olması istendi.

Savaşın sona ermesiyle birlikte ABD, İnönü’ye ve CHP iktidarına “çok partili hayata geçiş” ve “komünizmle mücadele” konusunda baskı uygulamaya başladı. Örneğin, ABD Kongresi’nde Truman Doktrini konuşulurken Ohio Temsilcisi George Bender, CHP yönetimini “küstah bir diktatörlük” olarak nitelendirdi. Ayrıca Amerikalı işadamları, dönemin en zengin Türk burjuvazisi olan Vehbi Koç’a, “Türkiye’de huzurlu bir iktidar-muhalefet ilişkisi istediklerini” söylediler. Bu, sadece ABD hükümetinin değil aynı zamanda Amerikan kapitalist sınıfının da CHP iktidarına çok partili hayata geçilmesi yönünde baskı uyguladığının bir göstergesidir. “Özgür Dünya”nın hamisinden gelen bu istekleri en iyi biçimde karşılayabilmek için Cumhurbaşkanı İnönü ve CHP iktidarı 1945 sonrasında üç temel politika uyguladı.

(1) *İktisadi liberalleşme*: 15 Şubat 1945’te oto ithalatı serbest bırakıldı; Amerikan Marshal Planı kabul edildi; 7 Eylül 1946’da devalüasyon yapılarak Türk Lirası’nın değeri düşürüldü ve ABD Doları’na göre ayarlandı; 11 Mart 1947’de IMF ile Dünya Bankası’na üye olundu; Kasım 1947’de toplanan CHP’nin 7. Büyük Kurultayında devletçilik ilkesi yumuşatıldı; özel sektöre daha fazla önem/destek verilmeye başlandı; dış ticaret üzerindeki devlet kontrolü yumuşatıldı.

(2) *Komünizme karşı mücadele*: 4 Aralık 1945’te İstanbul’daki Tan gazetesi ve sol kitaplar satan yayınevleri yağmalandı; 11 Aralık 1946 tarihinde TBMM “üniversitelerdeki sol akımların önlenmesi gerektiği” kararını aldı; 16 Aralık’ta iki sol parti (Türkiye Sosyalist Partisi, Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi) kapatıldı; 1946 yılı sonuna kadar solcu sendikalar ve dernekler kapatılarak sosyalist hareket yasal siyasetin dışına itildi; 20 Ocak 1947 tarihli sendikalarla ilgili yeni yasa “milliyetçi olmayan ve sınıf temeli üzerine kurulu olan” sendikaların kurulmasını yasakladı ve bu tür sendikaları kuranların “hapis cezasına çarptırılacağı” duyuruldu; 27 Ocak’ta okullar dışında din eğitime izin verildi; 18 Nisan’da Mehmet Ali Aybar’ın Zincirli Hürriyet matbaası tahrip edildi; 2 Temmuz’da din kurslarına izin verildi; Truman Doktrini kapsamında ABD’den askeri yardım alınmaya başlandı; 11 Ocak 1948’de Prof. Pertev Nail Boratav, Doç. Behice Boran, Prof. Niyazi Berkes, Mediha Berkes, Adnan Cemgil, Azra Erhat ve 11 Haziran’da Muzaffer Şerif Başoğlu solcu oldukları için Ankara Üniversitesi’nden atıldılar; 2 Nisan’da sosyalist şair Sabahattin Ali öldürüldü; 4 Haziran’da Ankara İlahiyat Fakültesi açıldı; 25 Kasım’da ilkokullara isteğe bağlı din dersi kondu; 15 Ocak 1949’da on ilde imam-hatip lisesi açıldı; Köy Enstitüleri’nin mimarı İsmail Hakkı Tonguç, 28 Mart’ta görevinden alınıp bir liseye resim öğretmeni olarak tayin edildi; 29 Mart 1950’de türbeler açıldı.

(3) *Siyasi liberalleşme*: 1944 sonbaharında kapatılmış olan gazeteler 22 Mart 1945’te tekrar açıldı; CHP’nin tüzüğünde yer alan “Millî Şef” unvanı ve “Değişmez Genel Başkanlık” makamı Mayıs 1946’da toplanan Olağanüstü Kurultayda kaldırıldı ve bundan böyle parti genel başkanının kurultaylar tarafından seçilmesine karar verildi; aynı kurultayda dernek kurma özgürlüğünü kısıtlayan maddeler parti tüzüğünden çıkarıldı; göstermelik olarak oluşturulan “Müstakil Grup” kurultayda kaldırıldı; 5 Haziran’da sınıf esasına dayalı parti kurma izni verildi; üniversitelere bilimsel ve idari özerklik veren yeni bir yasa çıkarıldı; hükümete gazete kapatma yetkisi veren Basın Kanunu’nun 50. Maddesi 1946 yılında, valilere olağanüstü yetkiler tanıyan Polis Vazife ve Selahiyetleri Kanunu’nun 18. Maddesi 1948 yılında ve İstiklal Mahkemeleri 1949 yılında kaldırıldı; CHP’nin 7. Kurultayında “parti-devlet özdeşliği”ne son verildi ve böylece parti görevleri ile devlet görevleri birbirlerinden ayrıldı; aynı kurultay partinin iç işleyişini daha fazla demokratikleştirdi; 1945’ten 14 Mayıs 1950 seçimlerine kadar yüzlerce yeni gazete ve dergi açıldı; 1945-1950 döneminde 28 yeni siyasal parti kuruldu.

Savaş sonrasında yeni iç ve dış dinamikler CHP iktidarı üzerinde büyük baskı oluşturdu. Bu iç-dış dinamikler/baskılar, Cumhurbaşkanı İnönü’yü ve CHP hükümetini demokratikleşme-liberalleşme yönünde adımlar atmaya mecbur kıldı. Böylece tek partili otoriter siyasetten çok partili rekabetçi siyasete geçişin koşulları

hazırlandı. Savaş sonrası yeni gelişmeleri (iç-dış dinamikleri) doğru analiz eden tecrübeli siyasetçi ve devlet adamı İnönü, 19 Mayıs 1945 tarihli konuşmasında demokratikleşme yönünde adımlar atılacağına sinyali verdi:

“Memleketimizin siyasi idaresi, Cumhuriyetle kurulan halk idaresinin her istikamette ilerlemeleri ve şartlarıyla, gelişmeye devam edecektir. Harp zamanlarının ihtiyatlı tedbirlerle lüzum gösteren darlıkları ortadan kalktıkça, memleketin siyaset ve fikir hayatında, demokrasi prensipleri daha geniş ölçüde hüküm sürecektir... Büyük Meclis... memleketin, sarsıntılara uğramadan daha ziyade ilerlemesini temin edecektir... BMM'nin kudretli elinde olan millet idaresi demokrasi yolunda gelişmesine devam edecektir.”²⁹

1 Kasım 1945 tarihinde yaptığı Meclis açış konuşmasında ise Cumhurbaşkanı İnönü, Türk siyasal hayatının bir muhalefet partisine ihtiyaç duyduğunu ifade etti:

“...Bizim tek eksliğimiz, hükümet partisinin karşısında bir parti bulunmamasıdır... Şunu biliriz ki, bir siyasi kurul içinde prensipte ve yürütmeye arkadaşlarına taraftar olmayanların hizip şeklinde çalışmalarından fazla, bunların, kanaatleri ve programları ile açıktan karşı durum almaları, siyasi hayatımızın geleceği için yapıcı bir tutumdur.”³⁰

CHP içerisinde ilk muhalefet 1945 bütçe tartışmaları sırasında ortaya çıktı. Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan, Feridun Fikri Düşünsel, Hikmet Bayur ve Emin Sazak hükümetin ekonomi politikasını eleştirdiler. Özellikle Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nu sert biçimde eleştirerek bunun “faşist” nitelikli bir kanun olduğunu iddia ettiler. Tartışmayı takip eden günlerde Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü CHP grubuna tarihi bir önerge sundular.

“Dörtlü Takrir” olarak bilinen bu önerge ile; Anayasanın halkçı ruhunu boğan, TBMM'nin demokratik biçimde işlemlerini engelleyen ve siyasi alanda demokratik müesseselerin gelişmesini engelleyen kanunların ve CHP tüzüğünde yer alan bazı anti-demokratik maddelerin değiştirilmesi talep edildi. CHP grubu önergeyi reddedince Adnan Menderes ve Fuat Köprülü, Vatan Gazetesi'nde CHP iktidarını sert biçimde eleştiren yazılar yayımlamaya başladı. Bunun üzerine iki milletvekili 21 Eylül 1945'te partiden ihraç edildi. İhraç kararını kımayan Refik Koraltan da aynı akıbete uğradı. Celal Bayar ise bu üç ihracı protesto etmek amacıyla hem milletvekilliğinden hem de parti üyeliğinden istifa etti. Hemen akabinde 1 Aralık'ta yeni parti kurma çalışmaları başlatıldı.

Bunun üzerine Cumhurbaşkanı İnönü, Celal Bayar'ı Çankaya Köşkü'ne davet etti. Toplantıda üç konuda uzlaşmaya varıldı: (i) Savaş sonrasında yeniden şekillenen dünyada Batı Avrupa ve ABD tarafından dışlanmamak için çok partili hayata

²⁹ İncioğlu, a.g.e., 269.

³⁰ A.g.e., 270.

geçmek gerekir. Ama bunu yaparken çok dikkatli olunmalıdır. Dikkat edilecek husus Atatürk’ün emanet ettiği ilkelere taviz vermemek ve özellikle irticadan kaçınmaktır. (ii) Dış politika konularında birlikte hareket edilecektir. (iii) CHP iktidarı yeni kurulacak olan partiye güçlük çıkarmayacaktır.

“İnönü-Bayar Uzlaşması”nın 1. Maddesi, “Atatürkçü ilkeler”e uymayan partilere karşı çıkararak çok partili siyasetin sınırlarını çizmiş oldu. Ayrıca gerçek niyetin demokratikleşme değil, merkez kapitalist devletleri (ABD ile Batı Avrupalı devletleri) memnun etmek olduğu resmen açıklanmış oldu. Bu toplantıdan hemen sonra Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan öncülüğünde Demokrat Parti 7 Ocak 1946 günü resmen kuruldu. DP’nin sınıfsal temelini İstanbul merkezli Türk millî burjuvazisi ve kırsal kesimlerdeki Türk toprak ağaları oluşturdu. Parti’nin Genel Başkanı Celal Bayar İstanbul iş çevrelerini, Adnan Menderes ise büyük toprak sahiplerini temsil ediyordu. Nitekim 1950’de partinin Genel Başkanlığına ve Başbakanlığa yükselecek olan Menderes’in kendisi bir toprak ağasıydı.

DP’nin kuruluşu Cumhurbaşkanı İnönü’yü ve CHP’yi ilk başlarda rahatsız etmedi. Çünkü İnönü ve CHP, iç-dış dinamiklerin baskısı altında mevcut tek partili sistemi daha fazla devam ettirmenin artık imkânsız olduğunu görüyordu. Daha da önemlisi CHP yönetimi, tek partili sistemde ısrar edilmesinin CHP açısından son derece olumsuz sonuçlar doğurabileceğini tahmin ediyordu. İnönü’nün direktifleri doğrultusunda Falih Rıfkı Atay, CHP’nin sözcülüğünü yapan Ulus Gazetesi’nde “Yeni Bir Muhalefet Partisi” başlıklı yazısını yayımladı (3 Aralık 1945). Bu yazısında Atay, yeni bir partinin kurulmasından CHP’liler olarak “memnun” olacaklarını ifade ediyordu.

“Celal Bayar’ın Kemalizm davasına ve Türk devrim geleneklerine uygun bir muhalefet partisi kurmaya ve işletmeye muvaffak olmasını biz de en aşağı kendisi ve arkadaşları kadar dilemekteyiz. Celal Bayar bizim partimizde (CHP’de) fazileti, dürüstlüğü ve ülkücülüğüyle şöhret kazanmıştır. Karşımızda bu vasıfta bir liderin muhalefet partisini kurmasından memnun olmamak imkânı var mıdır?”³¹

DP’nin merkezi örgütlenmesi Genel Başkan, Genel İdare Kurulu ve Merkez Haysiyet Divanı olmak üzere üç organdan oluşuyordu. Yerel örgütlenme ise il, ilçe, bucak ve ocak örgütlerinden oluşuyordu. Tüzüğe göre milletvekili adaylarının tamamı merkezdeki Genel İdare Kurulu tarafından (yerel örgütlerce değil) seçiliyordu. Dolayısıyla, CHP’nin işleyişini anti-demokrat bulan ve eleştiren DP’nin kurucu liderleri kendi partilerini hiç de daha demokratik biçimde yönetmiyorlardı. CHP içinden yetişmiş olan DP’li liderler, CHP’nin merkezîyetçi-otoriter parti anlayışını özümsemiş ve yeni kurdukları partilerine taşımışlardı.

Parti programı taslağı DP Genel Başkanı Celal Bayar tarafından Cumhurbaşkanı ve aynı zamanda CHP Genel Başkanı olan İnönü’ye sunuldu. İnönü program taslağını

³¹ Atay’dan aktaran Ali Gevgilili, Yükseliş ve Düşüş, (İstanbul: Bağlam Yayınları, 1987), 39. Alıntı içinde yer alan parantez bana aittir.

“uygun”buluncataslakDP’ninprogramıhalinegeldi.MetinToker’insözleriyle“Müstakbel Demokrat Parti’nin programı, hükümete verilmezden önce, Cumhurbaşkanı Milli Şef İsmet İnönü’nün vizesinden geçti. Bunu, ona bizzat Celal Bayar götürdü.”³²

CHP Genel Başkanı’nın onayından geçen DP programı iki temel ilkeye dayanıyordu: liberalizm ve demokrasi. Devletin ekonomik faaliyetlerini ve ekonomiyemüdahalesini sınırlandırmak, özel mülkiyeti korumak ve geliştirmek, özel sektörü ve girişimciyi desteklemek ve dış ticareti kolaylaştırmak partinin ekonomi politikasını oluşturuyordu. Ayrıca program, ülke kalkınmasının tarıma dayanacağını belirtiyordu. Bu kalkınma anlayışı, parti içindeki büyük toprak sahiplerinin ağırlığını gösteriyordu. Parti programının ikinci ilkesi (demokrasi) ise “soyut özgürlük” anlayışını içeriyordu. BM İnsan Hakları Beyannamesi ve Ana Sözleşmesi’nde yer alan temel hak ve özgürlükler demokrasi olarak algılanıp savunuluyordu. Fakat bu hak ve özgürlüklerin nasıl uygulanacağı ve ihlal edildikleri takdirde nasıl koruma altına alınacağı belirtilmiyordu. Yani parti programında yer alan demokrasi ilkesi, ayakları yere basmayan zayıf bir ilke olarak kaldı. Demokrasi, gerçek hayata uygulanmaktan çok CHP iktidarını eleştirmek ve yıpratmak için DP tarafından “ideolojik söylem/araç” olarak kullanıldı.

DP henüz örgütlenme aşamasındayken CHP’nin kontrolündeki Meclis tek dereceli seçim yasasını kabul etti ve 1947’de yapılması gereken seçimleri 21 Temmuz 1946 tarihine alarak dağıldı. DP seçimlerin erkene alınmasını protesto etti. DP içinde bu seçimlere girilip girilmemesi konusunda tartışma yaşandı. Tartışmalardan, yeni kurulan partiyi yasal alanda kamuoyuna tanıtmak amacıyla seçime girilmesi yönünde karar çıktı. “Tek dereceli, açık oy, gizli sayım, çoğunluk seçim sistemi” olarak yapılan seçimlerde DP 465 sandalyenin 62’sini kazandı.

DP ve DP yanlısı basın, CHP’yi seçimlere hile karıştırmakla suçladı. Bunun üzerine CHP iktidarı, DP yandaşı basını susturmak amacıyla Basın Kanunu’nda değişikliğe gitti. Kanun değişikliği sırasında Meclis içinde DP ile CHP arasında sert tartışmalar yaşandı. Basın özgürlüğünü sınırlandıracağı gerekçesiyle DP, Basın Kanunu’nda önerilen değişikliğe karşı çıktı. Bu tartışmaların yaşandığı günlerde ilk resmi devalüasyon 7 Eylül 1946’da yapıldı. Bu devalüasyon ile Dolar/TL paritesi 1:1,28’den 1:2,80’e yükseltildi.³³ Böylece Türk lirasının değeri ilk kez ABD dolarına göre ayarlanmış oldu. Liranın değer yitirmesi nedeniyle ithalat malları birkaç hafta içinde pahalılaştı, dış borç arttı ve ücretli kesim yoksullaştı. DP muhalefeti bu durumu CHP’ye karşı bir propaganda aracı olarak kullandı. Ekonomiyle ilgili tartışmalar 1947 bütçe görüşmeleri sırasında sertleşti. Bütçe tasarısı tartışılırken Başbakan Recep Peker’in sert ifadelerine tepki olarak DP’li vekiller Meclisi terk ettiler. Cumhurbaşkanı İnönü’nün devreye girmesiyle DP’li vekiller dokuz gün sonra 27 Aralık’ta Meclise geri döndüler.

Kuruluşunun birinci yıl dönümünde DP’nin Birinci Büyük Kurultayı toplandı (7 Ocak 1947). Kurultayda kabul edilen Hürriyet Misakı dört noktaya vurgu yapıyordu: (i) Anayasaya aykırı tüm antidemokratik hüküm ve yasalar kaldırılmalıdır, (ii) muhalefete tam güvence sağlayan yeni bir seçim yasası dü-

³² Toker’dan aktaran a.g.e., 41-42.

³³ Boratav, Türkiye İktisat Tarihi, 98.

zenlenmelidir, (iii) iktidar partisi partizanlıktan vazgeçmelidir, (iv) Cumhurbaşkanlığı görevi ile parti genel başkanlığı görevi birbirinden ayrılmalıdır.

Doğal olarak Hürriyet Misakı, CHP’nin ve yandaş basının sert eleştirilerine hedef oldu. Hatta anlamsız biçimde CHP’liler DP’yi, Hürriyet Misakı’ndan dolayı “komünistlik yapmakla” suçladılar. Oysa Hürriyet Misakı’nın komünizmle yakından uzaktan hiçbir alakası yoktu. Zaten DP gibi burjuvaziye ve toprak ağalarını temsil eden bir partinin “komünist misak” hazırlaması düşünülemezdi. Dolayısıyla, ya dönemin CHP’lileri komünizmin ne olduğunu bilemeyecek kadar cahildiler ya da yeni kurulmuş olan DP’yi milliyetçi ve muhafazakâr kitleler nezdinde yıpratmak amacıyla “komünistlik” ile suçladılar. DP Genel Başkanı Celal Bayar ile CHP’li Başbakan Recep Peker arasında sert tartışmalar ve gerginlik Temmuz ayına kadar sürdü. Başbakan Recep Peker’in sert tavrına rağmen Cumhurbaşkanı İnönü daha yumuşak bir tavır sergiledi ve muhalefete güvence veren ünlü “12 Temmuz (1947) Beyannamesi”ni yayımladı:

“Muhalefet teminat içinde yaşayacak ve iktidarın kendisini ezmek niyetinde olmadığından müsterih olacaktır. İktidar, muhalefetin kanun haklarından başka bir şey düşünmediğinden müsterih bulunacaktır. Büyük vatandaş kütlesi ise, iktidarın şu partinin veya öteki partinin elinde bulunması ihtimalini vicdani rahatlığı ile düşünebilecektir.”³⁴

Takip eden günlerde İnönü, yanına DP’li Nuri Örsü alarak yurt gezisine çıktı ve uğradığı illerde DP il örgütlerini ziyaret etti. Böylece Başbakan Peker’in, CHP’nin ve yandaş basının DP’ye yönelik sert tutumları yumuşamaya başladı. Recep Peker, partisinin Genel Başkanı olan İnönü’nün desteğini yitirince başbakanlık görevinden istifa etmek zorunda kaldı. Peker’in istifası üzerine Cumhurbaşkanı İnönü, Peker’den çok daha ılımlı bir siyasetçi ve devlet adamı olan Dışişleri Bakanı Hasan Saka’yı yeni hükümeti kurmakla görevlendirdi (10 Eylül 1947).

İlimli Saka hükümeti kurulduktan sonra DP, CHP’ye ve hükümete karşı sert eleştirilerini yumuşattı. Bu “yumuşama”dan hoşnut olmayanlar (Fevzi Çakmak, Enis Akaygen, Hikmet Bayur, Kenan Öner, Mustafa Kentli, Osman Bölükbaşı, Osman Nuri Köni ve Sadık Aldoğlu) DP’den ayrılarak Millet Partisi’ni (MP) kurdular. 1953 yılında DP iktidarı, kendisine rakip olabileceği endişesiyle bu partiyi mahkeme kararıyla kapatacaktır. Böylece “Demokrat” Parti, iktidara geldikten sonra “Demokrat” olmadığını gösterecektir.

CHP hükümeti 17 Ekim 1948 tarihinde ara seçime gitme kararı alınca DP ile MP, yeni bir seçim kanununun hazırlanmasını talep etti. Başbakan Hasan Saka muhalefetin önerilerine uygun bir seçim kanunu çıkarmayınca iki muhalefet partisi de ara seçime katılmadı. Ara seçimden sonra CHP içinde Başbakan Saka’ya karşı muhalefet gelişti. Parti içinden gelen baskılara daha fazla dayanamayıp görevinden istifa eden Saka’nın yerine Ord. Prof. Dr. Şemsettin Günaltay geçti ve yeni CHP hükümetini kurdu (16 Ocak 1949). 20 Haziran 1949’da DP’nin İkinci Büyük Kurultayı toplandı. Kurultayın en önemli gündemini yak-

³⁴ Tunçay, “Cumhuriyet Halk Partisi (1923-1950)”, 2024.

laşmakta olan genel seçim oluşturdu. Seçim hazırlıkları hakkında konuşuldu ve milletvekili adaylarının %80'inin genel merkez tarafından saptanmasına karar verildi. İkinci Kurultay "Milli Husumet Andı"nın kabul edilmesi ile dağıldı.

DP, yeni bir seçim kanunu hala çıkarılmadığı için 16 Ekim 1949'da yapılan ara seçimlere de katılmayı reddetti. En sonunda Günaltay hükümeti, DP'nin uzun süredir talep ettiği yeni seçim kanununu hazırladı. Yeni Seçim Kanunu, 16 Şubat 1950 günü CHP'li ve DP'li vekillerin oylarıyla kabul edildi. Yeni kanuna göre seçimler "tek dereceli, gizli oy, açık tasnif, çoğunluk seçim sistemi" şeklinde yapılacak ve partiler, seçim çalışmalarında radyodan eşit ölçüde faydalanacaktı. Ayrıca Seçim Kanunu, Yargıtay ve Danıştay üyelerinden oluşan "Yüksek Seçim Kurulu"nu oluşturdu. DP, seçim kanunu üzerinde çalışmalar yapılırken "nispi temsili seçim sistemi"ni savundu. Ama CHP "çoğunluk seçim sistemi"nde ısrarcı oldu.

Milletvekili seçimleri 14 Mayıs 1950 günü yeni Seçim Kanunu'na göre düzenlendi. Seçime katılım oranı %88,8'i buldu. Geçerli oyların %53,59'unu DP, %39,98'ini CHP aldı. DP oyların yaklaşık %53,5'ini aldığı halde, uygulanan çoğunluk seçim sistemi nedeniyle Meclisteki 487 sandalyeden 408'ini elde etti. Yani DP %53,5 oy karşılığında sandalyelerin %83'ünü aldı. CHP ise yaklaşık %40 oy karşılığında sadece 69 sandalye yani tüm sandalyelerin sadece %14'ünü kazandı. DP'den kopan ve bu nedenle DP'nin oylarını böleceği tahmin edilen MP ise seçimden sadece bir milletvekili çıkarabildi.³⁵

Böylece CHP'nin ısrarla istediği "çoğunluk seçim sistemi" DP'nin işine yaradı. Uygulanan çoğunluk seçim sistemi sayesinde DP, seçimde aldığı oy oranının çok üzerinde Mecliste sandalye elde ederek tek başına iktidar oldu. Seçimin ardından toplanan yeni Meclis, Celal Bayar'ı Cumhurbaşkanı ve Refik Koraltan'ı TBMM Başkanı seçti. Adnan Menderes, yeni hükümeti kurarak Başbakanlık koltuğuna oturdu. Cumhurbaşkanı seçildiği için DP Genel Başkanlığı görevinden ayrılan Celal Bayar'ın yerine Adnan Menderes DP'nin yeni Genel Başkanı seçildi. Menderes, 27 Mayıs 1960'da gerçekleşen askeri darbeye kadar Başbakanlık ve DP Genel Başkanlığı görevlerini üstlendi.³⁶

Yani 14 Mayıs 1950 seçimleri ile birlikte CHP iktidarı sona erdi ve 27 Mayıs darbesine kadar sürecek olan DP iktidarı başladı. DP Hükümeti ve Cumhurbaşkanı Bayar, iktidar olur olmaz bürokrasi içindeki CHP'lileri tasfiye edip, bunların yerine DP'lileri yerleştirmeye başladı. Ayrıca muhalif basına, derneklere, sendikalara, aydınlara ve öğrencilere karşı sert önlemler alındı. Böylece 27 Mayıs darbesine

³⁵ Tunçay, "Siyasal Gelişmenin Evreleri", 1978.

³⁶ 27 Mayıs 1960'ta yapılan askeri darbe ile birlikte Milli Birlik Komitesi yönetimi ele aldı. DP'li vekiller, parti yöneticileri, Başbakan Menderes ve Cumhurbaşkanı Bayar tutuklandı. Tutukluları, darbeci askerlerin kurduğu sözcü "Yüksek Adalet Divanı" yargıladı. Yassıada'da bir yıla yakın süren yargılamalar sonucunda 15 kişi idama, 31 kişi ömür boyu hapse, 418 kişi değişik hapis cezalarına çarptırılırken 123 kişi suçsuz bulundu. Milli Birlik Komitesi'nin onayı ile Başbakan Adnan Menderes, Maliye Bakanı Hasan Polatkan ve Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu idam edildiler. Celal Bayar ve Refik Koraltan dâhil 12 kişinin idam cezası ömür boyu hapse çevrildi. DP, parti üyesi Cemal Özbey'in başvurusu üzerine, "zamanında kurultayını toplamadığı" gerekçesiyle 29 Eylül günü mahkeme kararıyla kapatıldı. (Hikmet Özdemir, "Siyasal Tarih (1960-1980)", Türkiye Tarihi, Cilt 4: Çağdaş Türkiye, 1908-1980, (Ed.) Sina Akşin, (İstanbul: Cem Yayınevi, 1997), 192-199). DP'nin mirasçısı olarak 11 Şubat 1961'de Adalet Partisi kuruldu. Bu partinin kaderi de DP'ye benzedi: Adalet Partisi, 12 Eylül 1980 Darbesi sonucunda kapatıldı.

kadar “iktidar-muhalefet ilişkileri”, 1950 öncesi CHP iktidarı döneminde olduğu gibi son derece “gergin ve anti-demokratik” bir seyir izledi.

SONUÇ

Bu çalışmada incelenen dört parti (CHP, TCF, SCF, DP) kitlelerin katılımıyla toplumsal/sınıfsal mücadeleler sonucunda doğmadı. Bunlardan ilk üçü askeri-sivil bürokrasi içinden yetişen siyasal elitler tarafından kuruldu. DP ise hem siyasal elitler hem de iktisadi elitler (burjuvazi ve toprak ağaları) tarafından kuruldu. Bu partilerin hepsi köken olarak parlamento içinden türemiş partilerdir. Parti tipleri açısından değerlendirdiğimizde ise, TCF ve SCF askeri-sivil bürokrasi içinden gelme siyasal elitler tarafından kurulduğu için kadro partisi görünümündedir. Fakat her iki parti de çok kısa ömürlü olduklarından bu konuda tam bir tespit yapmanın doğru olmayacağı kanısındayım. CHP ile DP ne tam anlamıyla kadro, ne de tam anlamıyla kitle partileri idi. Bu iki parti bazı yönleriyle (örneğin; elitler tarafından kurulmaları ve yönetilmeleri) kadro partilerine, bazı yönleriyle ise (örneğin; parti içi disiplinin çok sıkı olması, halk yığınlarının desteğini almaya çalışmaları, ülke çapında yaygın örgütlenmeye sahip olmaları) kitle partilerine benzemiştir.

Makalenin birinci bölümünde kısaca ele aldığımız Lipset ve Rokkan’ın kuramı (siyasal partileri doğuran dört tip toplumsal çatışma) bu dört partinin doğuşunu tam olarak açıklayamamaktadır. Çünkü bu kuramda sözü edilen çatışma tiplerinin hiç birisi tam anlamıyla Osmanlı-Türk siyasal hayatında yaşanmamıştır.

Osmanlı İmparatorluğu’nda ve Türkiye’de hiç bir zaman Avrupa’daki gibi bir feodalizm var olmadı. Dolayısıyla bu nedenle feodal parçalanmışlıktan merkezi ulus-devlete geçiş sürecinde Avrupa’da yaşanmış olan bir tarzda merkez-çevre çatışması Türkiye’de yaşanmadı. Fakat modernleşmeci/Batıcı askeri-sivil bürokrasi ile modernleşmeye/Batılılaşmaya karşı çıkan gelenekselci toplumsal kesimler arasında anlaşmazlıklar ve gerginlikler yaşandı. Bu anlaşmazlıklar CHP, TCF, SCF ve DP’yi etkiledi.

Türkiye’de ve Osmanlı İmparatorluğu’nda hiç bir zaman devlet yönetimi karşısında güçlü bağımsız bir dini kurum var olmadı. Bu nedenle, Lipset ve Rokkan’ın sözünü ettiği “devlet-kilise” çatışmasına benzer bir “devlet-cami” çatışması ne Osmanlı İmparatorluğu’nda ne de Türkiye’de yaşandı. Dolayısıyla, Avrupa’da partilerin doğuşunda “devlet kilise çatışması” önemli rol oynarken Türk siyasal hayatında “devlet-cami çatışması” partilerin doğuşunda rol oynamadı. Ama Türkiye’de “laik-antilaik” çatışması/anlaşmazlığı yaşandı ve bu durum, makalede incelediğimiz dört partiyi etkiledi. Fakat bu etkiyi abartmak, yani sadece “laik-antilaik” çatışmasından hareketle CHP, TCF, SCF ve DP’yi açıklamak yanlış olur.

Avrupa’da köylü-çiftçi partilerinin doğuşuna neden olan “tarım-sanayi çatışması” Türkiye’de Avrupa’daki kadar yoğun olmadı. Bu nedenle CHP, TCF, SCF ve DP’nin doğuşunda böyle bir çatışma önemli bir rol oynamadı.

Sanayinin ve kapitalizmin geç geliştiği Türkiye’de “işçi-işveren çatışması” da bu dört partinin kuruluşunda hiç bir rol oynamadı. Türkiye’de işçi-işveren çatışması-

nın siyasal hayata etkisi ancak 1960'lı yıllarda yaşanmaya başladı.

Peki, öyleyse CHP, TCF, SCF ve DP nasıl ortaya çıktı?

CHP, Osmanlı İmparatorluğu'nun modernleşme sürecinden derin biçimde etkileneşmiş olan, modern Türk ulusunu ve ulus-devletini kurmak isteyen askeri-sivil bürokrasi içinden yetişmiş siyasal elitler tarafından kuruldu. Nitekim bu elitler, CHP'ye, daha ilk kurulduğu günden itibaren "kurucu ve modernleştirici" bir görev yükledi. CHP kendisini, modern Türk ulus-devleti (Türkiye Cumhuriyeti) ve Türk ulusunu ile adeta özdeş gördü. Bu nedenle CHP iktidarı, kendisine yönelik her türlü muhalefeti "devlete ve ulusa karşı muhalefet" olarak algıladı ve bu algı doğrultusunda muhalefete karşı sert önlemler aldı. Ayrıca CHP kendisini, toplumun modernleştirilmesini sağlayan biricik siyasal aktör olarak gördü ve bu nedenle kendisine karşı olan her türlü muhalif unsurları "modernleşme karşıtı gericiler" olarak değerlendirdi. Bu yönüyle CHP, diğer "az gelişmiş" ülkelerde görülen "modernleşmeci-ulusalcı partiler" ile büyük benzerlik gösterir. Az gelişmiş ülkelerin modernleşmeci iktidar partileri, ne zaman güçlü bir muhalefet partisi ile karşılaşsa, muhalefeti modernleşme çabalarını engellemekle (gericilikle) suçlamıştır.³⁷

TCF, CHP'yi kuran ve yöneten modernleşmeci siyasal elit içinde ortaya çıkan anlaşmazlıklar neticesinde doğdu. Bu anlaşmazlıklar, ideolojik anlaşmazlıktan çok, parti-devlet iktidarında/yönetiminde kimin daha fazla söz sahibi olacağı konusunda yaşandı. Her ne kadar kurulduktan sonra "saltanat-hilafet yandaşları" TCF'ye katılmış olsalar da, bu parti kesinlikle "cumhuriyet-laiklik karşıtı" bir parti değildi; en az CHP kadar modernleşmeci, cumhuriyetçi ve laik idi.

SCF, Atatürk ve CHP iktidarı tarafından toplumsal hoşnutsuzluğu ve muhalifleri kontrol etmek, hoşnutsuzluğun ve dağınık muhaliflerin güçlü bir muhalefet partisine dönüşmesini engellemek amacıyla kuruldu. SCF, 99 günlük yaşamında "güdümlü parti" olmaktan öteye geçemedi. "Güdümden" çıkabilme şartları henüz oluşmaya başlarken, Atatürk'ün isteği ile bizzat kendi yöneticileri tarafından feshedildi.

DP ise, CHP'den ayrılan siyasal elitler ve askeri-sivil bürokrasi karşısında giderek güç kazanan iktisadi elit (burjuvazi ve büyük toprak sahipleri) tarafından kuruldu. DP, her ne kadar siyasi ve iktisadi elitler tarafından kurulmuş/yönetilmiş olsa da, yoksulluktan kurtuluş çaresi arayan halk yığınlarının bir umut kapısı haline geldi. CHP'den umudunu kesen emekçi halk yığınları (işçiler, işsizler, köylüler, esnaf) yeni bir umut kapısı olarak DP'ye yöneldiler. DP, iktidara geldikten sonra merkez kapitalist ülkelerle (özellikle ABD ile) sıkı ekonomik-siyasi ilişkiler kurdu ve uyguladığı ekonomi politikalarıyla emekçi kitlelere değil, büyük toprak sahiplerine ve gelişmekte olan burjuvaziye hizmet etti.³⁸ Buna rağmen, yüz yüze iletişim ve demagoji yöntemlerini iyi kullanarak emekçi halk yığınlarını etkilemeyi ve oy toplamayı başarabildi.³⁹

³⁷ Mardin, Bütün Eserleri 9, Makaleler 4: Türk Modernleşmesi, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2006), 180.

³⁸ Bkz.: Boratav, "İktisat Tarihi (1908-1980), 311-325.

³⁹ Nühket Turgut, "Türkiye'de Siyasal Muhalefet Olgusu ve Algısı", Türk Siyasal Hayatının Gelişimi, (Ed.) Ersin Kalaycıoğlu, Ali Yaşar Sarıbay, (İstanbul: Beta, 1986), 447.

Türk siyasal hayatında 1923-1945 döneminde tek partili sistem yaşandı. Bu dönemde iki defa (TCF ve SCF) çok partili hayata geçiş deneyimi yaşandı. İlki, Şeyh Sait İsyanı ve İzmir Suikastı olayları gerekçesiyle ezildi. TCF dışındaki diğer muhalif unsurlar da (örneğin sosyalistler, sendikalar) bu iki olay bahane edilerek bastırıldı. Şeyh Sait İsyanı ve İzmir Suikastı girişimi bahane edilerek dindar, sosyalist, liberal veya milliyetçi fark etmeksizin, CHP iktidarına muhalif olan tüm unsurlar (parti, dernek, gazete, dergi, önemli siyasetçiler, vs.) ezildi. SCF ise, muhalefeti kontrol etmek amacıyla güdümlü bir parti olarak kuruldu ve “kontrolden çıkma” potansiyeli belirince kapatıldı. Böylece 1923-1945 döneminde çok partili rekabetçi siyasete geçilemedi.

Bazı akademisyenler/araştırmacılar, 1923-1945 döneminde çok partili rekabetçi siyasete geçilmemesini, “hazır olmama” teziyle açıklamaya çalışmışlardır. Bu teze göre, CHP ve CHP’nin yönetici kadrosu öz itibarıyla demokrasiden yanaydılar ve uzun vadede liberal demokrasiyi ülkeye yerleştirmeyi amaçlıyorlardı. Fakat 1923-1945 döneminde Türkiye, (1) geleneksel iktisadi, siyasi ve sosyo-kültürel yapısı gereği, (2) içte yaşanan sorunlardan dolayı ve (3) dış koşullar nedeniyle çok partili rekabetçi siyasete geçmeye “hazır değildi”. Bu nedenle 1923-1945 döneminde çok partili rekabetçi siyasete geçilemedi.⁴⁰

Bu açıklama pek inandırıcı ve doyurucu değildir. Çünkü 1923-1945 döneminde CHP, hem kendi içinde hem de devlet yönetiminde otoriter davrandı. Ayrıca muhalefete karşı son derece tahammülsüz ve sert tavır takındı. Kendisine yönelik en ufak muhalefeti “gericilik” olarak yorumladı. Tüm bunları “hazır olmama” ile açıklamak ya işin kolayına kaçmaktır ya da CHP iktidarının yanlışlarını ve otoriter yapısını meşrulaştırmaya çalışmaktır.

CHP, kendisini devletle ve modernleşmeyle özdeş gördüğü için her türlü muhalefeti “cumhuriyet düşmanlığı” ve “gericilik” olarak algıladı. CHP, Almanya ve İtalya’daki faşist rejimlerden de etkilenecek otoriter bir partiye ve iktidara dönüştü: korporatist birikim modeli, parti-devlet özdeşliği, organizmacı toplum anlayışı, tek devlet-tek parti-tek ulus-tek lider anlayışı, özellikle 1930’lu ve 1940’lı yıllarda ırkçılığa kadar varan milliyetçilik anlayışı. Dolayısıyla 1923-1945 döneminde çok partili rekabetçi siyasete geçilmemesinin asıl nedeni, Türkiye’nin “hazır olmaması” değil CHP’nin otoriter karakteri ve yapısıdır.

CHP’nin otoriter karakteri ve yapısı öyle güçlü olmuştur ki, sadece muhalif partiler, gazeteler, dernek ve sendikalar değil; fakat aynı zamanda, CHP iktidarına karşı hiç bir zaman muhalefet etmemiş, tam tersine CHP iktidarı ile taşra arasında köprü

vazifesi görmüş ve CHP’nin altı ilkesini halka benimsetmek için çalışmış olan Türk Ocakları da CHP iktidarı tarafından baskı gördü. 1931 yılında kapatılan “özerk” Türk Ocakları’nın yerine, partinin kültür kolu olarak çalışan Halkevleri bir yıl sonra kuruldu. CHP otoriter karakteri gereği sosyo-politik alanı tamamıyla kendi denetimi altına almayı amaçladı. Bu amaçtan dolayı CHP, Türk Ocakları’nın “özerk” yapısına dahi tahammül edemeyip kendisine “tam bağlı” Halkevleri’ni kurdu.

⁴⁰ Ateş, a.g.e., s. 347; Ahmad, “Türkiye’nin Cumhuriyet Dönemi Siyasal Gelişmeleri”, 1992, 1994 ve Ahmad, İttihatçılıktan Kemalizme, 160-161.

CHP'nin otoriter karakteri/yapısı, (1) Alman ve İtalyan tek partili faşist rejimlerinin İkinci Dünya Savaşı sonunda yıkılması ve (2) ABD ile Batı Avrupa'dan gelen baskılar ve eleştiriler neticesinde azaldı. Böylece parti içindeki otoriter eğilim zayıfladı, liberal-demokratik eğilim güçlendi. Ayrıca, (3) korporatist birikim modeli ve savaş ekonomisi sonucunda burjuvazi ile büyük toprak sahipleri iktisadi yönden güçlendiler. Güçlenen bu iki sınıf, kendi iktisadi güçlerini savaş sonrasında siyasi alana (devlet yönetimine) taşımak istedi. (4) Burjuvaziye ve büyük toprak sahiplerini güçlendiren iki neden (korporatist model ve savaş ekonomisi) emekçi halk yığınlarını (işçiler, işsizler, köylüler, memurlar, esnaflar) yoksullaştırdı. Bu yoksullar CHP'den uzaklaşarak yeni bir "umut kapısı" aramaya başladılar.

İşte bu dört temel nedenden dolayı CHP, hem kendi içinde liberalleşme-demokratikleşme yönünde değişim geçirdi, hem de çok partili rekabetçi siyasetin doğuşunu "engelleyemez" hale geldi. Ülke içinde ve dışında meydana gelen yeni gelişmeler 1945-1950 döneminde Türkiye'de çok partili rekabetçi siyasetin doğuşunu mümkün kıldı. Çok partili rekabetçi siyasetin doğuşu 1923-1945 döneminde otoriter CHP iktidarı tarafından engellendi, söz konusu dört yeni gelişme ise 1945 sonrasında çok partili rekabetçi siyaseti doğurdu.

KAYNAKÇA

Ahmad, Feroz. “Türkiye’nin Cumhuriyet Dönemi Siyasal Gelişmeleri”, içinde Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, cilt 7, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983, s. 1991-1998

Ahmad, Feroz. İttihatçılıktan Kemalizme, (Çev.) Fatmagül Berktaş, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1999

Akşin, Sina. “Cumhuriyet Halk Partisi’nin Siyasal, Toplumsal ve İdeolojik Kökenleri”, içinde Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, cilt 8, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983, s. 2037-2042

Ateş, Toktamış. Türk Devrim Tarihi, Der Yayınları, İstanbul, 1993

Bila, Hikmet. Sosyal Demokrat Süreç İçinde CHP ve Sonrası, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1987

Boratav, Korkut. “İktisadi Tarih (1908-1980)”, Türkiye Tarihi, cilt 4: Çağdaş Türkiye, 1908-1980 içinde (Ed.) Sina Akşin, Cem Yayınevi, İstanbul, 1997, s. 265-354

Boratav, Korkut. Türkiye İktisat Tarihi, 1908-2002, İmge Kitabevi, Ankara, 2003

Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, cilt 7 ve 8, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983

Çam, Esat. Siyaset Bilimine Giriş, Der Yayınları, İstanbul, 1987

Çavdar, Tevfik. “Demokrat Parti”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, cilt 8, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983, s. 2060-2075

Çavdar, Tevfik. “Serbest Fırka”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, cilt 8, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983, 2052-2059

Duverger, Maurice. Siyasal Partiler, (Çev.) Ergun Özbudun, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1974

Emrence, Cem. Serbest Cumhuriyet Fırkası, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006

Georgeon, François. Osmanlı-Türk Modernleşmesi (1900-1930), (Çev.) Ali Berktaş, YKY, İstanbul, 2006

Gevgilili, Ali. Yükseliş ve Düşüş, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1987

İncioğlu, Nihal Kara, “Türkiye’de Çok Partili Sisteme Geçiş ve Demokrasi Sorunları”, Türkiye’de Siyaset: Süreklilik ve Değişim, içinde (Ed.) Ersin Kalaycıoğlu ve Ali Yaşar Sarıbay, Der Yayınları, İstanbul, (yayın tarihi yok), 265-277

Kansu, Aykut: “Türkiye’de Korporatist Düşünce ve Korporatizm Uygulamaları”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, cilt 2, *Kemalizm*, içinde (Ed.) Tanıl Bora, Murat Gültekingil, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, 253-267

Kili, Suna. *Türk Devrim Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009

Koçak, Cemil, “Siyasi Tarih (1923-1950)”, *Türkiye Tarihi*, cilt 4: *Çağdaş Türkiye*, 1908-1980, içinde (Ed.) Sina Akşin, Cem Yayınevi, İstanbul, 1997, s. 85-173

Koçak, Cemil, “Tek Parti Yönetimi, Kemalizm ve Şeflik Sistemi: Ebedi Şef / Milli Şef”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, cilt 2, *Kemalizm*, içinde (Ed.) Tanıl Bora, Murat Gültekingil, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, 119-137

Koçak, Cemil. *Türkiye’de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, Yurt Yayınları, Ankara, 1986

Kotil, Ahmet, “Dünyada ve Türkiye’de Siyasal Partiler”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, cilt 7-8, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983, s. 2000-2009

Lipset, Seymour Martin ve Rokkan, Stein, “Cleavage Structures, Party Systems and Voters”, *The West European Party System*, in (Ed.) Peter Mair, Oxford University Press, Oxford, 1990, s. 91-138

Mardin, Şerif, “Türk Siyasetini Açıklayabilecek Bir Anahtar: Merkez-Çevre İlişkisi”, *Türkiye’de Siyaset: Süreklilik ve Değişim*, içinde (Ed.) Ersin Kalaycıoğlu ve Ali Yaşar Sarıbay, Der Yayınları, İstanbul, (yayım tarihi yok), 123-149

Mardin, Şerif. *Bütün Eserleri 9, Makaleler 4: Türk Modernleşmesi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006

Oran, Baskın, “Dönemin Bilançosu (1945-1960)”, *Türk Dış Politikası*, cilt 1: 1919-1980, içinde (Ed.) Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s. 479-498

Ortaylı, İlber. *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005

Özbudun, Ergun, *Siyasal Partiler*, Ankara Üniversitesi, Ankara, 1979

Özdemir, Hikmet, “Siyasal Tarih (1960-1980)”, *Türkiye Tarihi*, cilt 4: *Çağdaş Türkiye*, 1908-1980, içinde (Ed.) Sina Akşin, Cem Yayınevi, İstanbul, 1997, s. 191-261

Savran, Sungur. *Türkiye’de Sınıf Mücadelesi*, cilt 1, Kardelen Yayınları, İstanbul, 1992

Sezgin, Ömür ve Şaylan, Gencay, “Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, cilt 8, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983, s. 2043-2051

Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, cilt 6, İletişim Yayınları, İstanbul, 1988

Soysal, İlhami, “Türk Siyasal Yaşamında Yer Almış Başlıca Siyasal Dernekler, Partiler ve Kurucular”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, cilt 8, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983, s. 2010-2018

Tunçay, Mete, “Cumhuriyet Halk Partisi (1923-1950)”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, cilt 8, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983, s. 2019-2024

Tunçay, Mete, “Siyasal Gelişmenin Evreleri”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, cilt 7, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983, s. 1967-1990

Tunçay, Mete, “Siyasal Tarih (1950-1960)”, Türkiye Tarihi, cilt 4: Çağdaş Türkiye, 1908-1980, (Ed.) Sina Akşin, Cem Yayınevi, İstanbul, 1997, s. 177-187

Turgut, Nükhet, “Türkiye’de Siyasal Muhalefet Olgusu ve Algısı”, Türk Siyasal Hayatının Gelişimi, (Ed.) Ersin Kalaycıoğlu ve Ali Yaşar Sarıbay, Beta, İstanbul, 1986, s. 413-460

Yetkin, Çetin. Serbest Cumhuriyet Fırkası Olayı, Karacan Yayınları, İstanbul, 1982

Zürcher, Erik Jean. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003

MISIR DEVRİMİ'NDE SOSYAL MEDYANIN ROLÜ

Role of Social Media in the Egyptian Revolution

Azime TELLİ*

Öz:

Sosyal medya, toplumsal örgütlenme modellerinde son dönemde önemi giderek artan bir rol üstlenmiştir. Sosyal medyanın uzun yıllar otoriter rejimler altında yaşayan insanların demokrasi ve sosyal adalet taleplerinin ateşlenmesinde nasıl bir işlevi olduğu farklı disiplinler için inceleme konusu olmuştur. 2011 yılının ilk yarısında Orta Doğu, pek çok isyan ve ayaklanmaya sahne oldu. Bu isyanlar çoğu zaman “Facebook Devrimi” ya da “Twitter Devrimi” olarak adlandırılmıştır. Bu çalışmada Mısır’da 2011’in ilk döneminde patlak veren isyanı hazırlayan koşulların neler olduğu ortaya konup sosyal medyanın süreci nasıl etkilediği sorularına cevap aranacaktır. Bu amaçla 25 Ocak 2011’de başlayan ve 11 Şubat’ta Mübarek’in istifa etmesine neden olan gösteriler ve bu gösterilerin örgütlenmesi sürecinde sosyal medyanın rolü ele alınacaktır.

***Anahtar Kelimeler:** Mısır, devrim, sosyal medya, 25 Ocak, Facebook, Twitter, YouTube, blog, sansür; demokratikleşme hareketleri.*

Abstract:

The importance of the new media is increasing day-by-day. Social media, which is one of the most common tools of the new media, has ignited the demands for democracy and justice from people who lived under the pressure of authoritarian regimes for many years. These functions of social media have become a prominent research subject for different disciplines. The Middle East has witnessed many uprisings in 2011. These uprisings have often been anointed as “Facebook Revolution” or “Twitter Revolution.” In this study, the circumstances that have caused the rebellion that cropped up in Egypt will be revealed and the question of how social media has affected this process will be answered. With these aims, the protests that began on January 25th 2011, eventually forcing Hosni Mubarak to resign on February 11th 2011, and the role of social media on the organizing process of these protests, is going to be discussed.

***Keywords:** Egypt, revolution, social media, January 25, Facebook, Twitter, YouTube, blog, sensorchip, democratization movements.*

---

* Öğretim Görevlisi, 19 Mayıs Üniversitesi, Teaching assistant at 19 Mayıs University

GİRİŞ

Bilgiye ulaşmayı kolaylaştıran, iletişimi gerçek zamanlı ve çift yönlü hale getiren yeni iletişim teknolojilerinin sunduğu imkânlardan geniş kitlelerin engelleme ile karşılaşmadan yararlanması iletişimin demokratikleşmesi sürecini hızlandırmıştır. Dijital ya da yeni medya olarak da adlandırılan yeni iletişim teknolojilerinin bu gücünün keşfedilmesi ile birlikte sosyal adalet ve daha fazla demokrasi iste-yen kitlelerin örgütlenme biçimlerinde değişiklikler meydana gelmiştir. Yeni medya bireylerin daha iyi yaşam koşulları için örgütlenmelerini sağlayarak dev-let karşısında güçlenmesini sağlamıştır.

Yeni medyanın etkisini güçlü şekilde hissettirdiği toplumsal olaylar arasında yer alan Arap Baharı ile beraber bu etkinin boyutu oldukça tartışılmıştır. Yeni medya Kuzey Afrika ve Orta Doğu'da hissedilen isyan dalgası öncesinde de baskıcı rejimlere başkaldırıyı tabana yaymak amacıyla kullanılmıştır. Yeni iletişim teknolojilerinin protesto hareketlerinin koordinasyonunda kullanılması e-mail listesinin kilit rol oynadığı 1990'ların sonunda Seattle'de başlayan küreselleşme karşıtı gösterilere kadar gitmektedir. Bu olaydan sonra yeni medya dünyanın değişik bölgelerindeki hareketlerde kullanılır olmuştur. Filipinler'de Başkan Joseph Estrada'nın sonunu getiren 2001'deki protesto, İran'da 2009 başkanlık seçimi sonrasında gerçekleşen gösteriler ve "Twitter Devrimi" olarak adlandırılan Moldova'da 2009 yılında yaşananlar yeni medyanın sosyal hareketlerde kullanımının en önemli örnekleri arasındadır. 2011 yılına gelindiğinde ise Arap Baharı ve "Wall Street'i İşgal Et" hareketi gibi pek çok sosyal hareket için yeni medya, özellikle de sosyal medya, referans noktası haline gelmiştir.¹ Bu nedenle Arap Baharı, bazı kesimler tarafından "İnternet Devrimleri"² olarak adlandırılmıştır.

Arap Baharı olarak adlandırılan 5. demokratikleşme dalgasında bölgedeki konumu nedeniyle Mısır ön plana çıkan ülke olmuştur.³ Yüzyıllarca farklı uluslar tarafından yönetilen Mısır, yabancı güçlerin hâkimiyetinden 1952 yılında Britanya Krallığı tarafından desteklenen monarşi rejimini yıkarak kurtulmuştur. Bu tarihten itibaren cumhuriyet olarak yönetilen ülkede kralların yerini otoriter diktatörler almıştır. İstikrarın demokrasiye tercih edildiği Mısır'da otoriter rejim 2011'de patlak veren halk ayaklanması ile yıkılmıştır.

¹ Alek Tarkowski, Basem Fathy and Dzianis Melyantsou, "From the network to the streets: Online tools and democratization in Egypt and Belarus", *Policy Association for an Open Society*, Policy Brief 5 (2011): 1-2.

² Eski Doğu Bloku ülkelerinde 1990'ların başında başlayan ve pek çok ülkede rejim değişikliği yaşanmasına neden olan demokratikleşme dalgası "Renkli Devrimler" ya da "Turuncu Devrimler" olarak adlandırılmıştır. 2000'li yıllarda Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da başlayan, örgütlenme ve fikir paylaşımı için internette destek alan demokratikleşme dalgası da "İnternet Devrimleri" olarak nitelendirilmiştir. Bununla birlikte yaygın olarak kullanılan iletişim teknolojilerine göre bu devrimler, "Twitter Devrimi", "Facebook Devrimi" gibi isimler de almıştır.

³ Yüksek işsizlik ve artan yoksulluğa karşı 1848'de Avrupa'da gerçekleşen devrimlerden esinlenerek Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da diktatör rejimlere karşı başlatılan halk hareketlerine "Arap Baharı" adı verilmiştir. Samuel Huntington'un "3. Dalga" teorisinden yola çıkılarak "Renkli Devrimler", "4. Demokratlaşma Dalgası" olarak kabul edilirken, "Arap Baharı" kapsamındaki halk ayaklanmaları da "5. Demokratlaşma Dalgası" olarak nitelendirilmektedir. USAK, "Tarih Makas Değiştirirken Kuzey Afrika ve Ortadoğu'da Değişim Arzusu", Rapor No: 11-02 (Nisan 2011): 5.

Mısır'ın son diktatörü Hüsnü Mübarek'in istifa etmesine yol açan protestolarda yeni medya başat bir rol üstlenmiştir. Nüfusun yüzde 20'sinin yoksulluk sınırının altında yaşadığı ülkede internet kullanıcısı sayısı 20 milyonun (nüfusun %25'inin) üstündedir. İnternet kullanımı açısından dünyada 21. sırada yer alan Mısır'da internetin isyanın önemli bir parçası olması bu veriler ışığında değerlendirildiğinde hiç de şaşırtıcı olmayacaktır.⁴ Mısır'da kontrolün geleneksel medyaya oranla zayıf olduğu sosyal medya teknolojisini kullanan aktivistler, otoriter rejimi yıkma umutlarını sadece Mısırlılar ile değil dünya genelinde aynı sorunları yaşayan halklar ile de paylaşmışlardır. Sosyal medyanın Mısırlı protestoculara sunduğu seslerini tüm dünyaya gerçek zamanlı olarak duyurma imkânı olmaksızın rejimin protestoları boğma olasılığının daha yüksek olduğu aşikar olmakla birlikte sosyal medyanın bu süreçteki rolüne temkinli yaklaşılması gerekmektedir.⁵

1. BİR DEVRİM OLARAK SOSYAL MEDYA

Tek yönlü iletişime dayanan web 1.0 teknolojisinin yerini alan web 2.0 teknolojisi ile birlikte, tek yönlü bilgi paylaşımından, çift taraflı ve eş zamanlı bilgi paylaşımına geçilmiştir. Web 2.0 teknolojisinin en dikkat çeken uygulaması ise sosyal medya ağları olmuştur. Andreas Kaplan ve Michael Haenlein'in 2010'daki tespitine göre sosyal medya; "Web 2.0 üzerinde ideolojik ve teknolojik içeriklerin, yapılanmaların kullanıcı merkezli bir şekilde üretilmesine ve geliştirilmesine izin veren internet tabanlı uygulamaların bütünüdür."⁶

İnteraktif ve gerçek zamanlı iletişim imkanı sağlayan Web 2.0 döneminde kullanıcılar yoğun olarak sosyal medya ağlarında içerik oluşturup paylaşmaktadır.⁷ Sosyal medya uygulamaları; sınırsız bağlantı, paylaşım ve keşfetme imkanı sunan bir platform yaratmıştır. Sosyal medya bireylere oluşturdukları içerikleri seçilmiş bir grup ya da herkesle paylaşma imkanı sunmaktadır. Sosyal medya siteleri üzerinden bir ya da birden fazla kişi ile gerçek zamanlı iletişim kurmak mümkündür; böylelikle sosyal medya demokrasinin gelişmesi üzerinde de etkili olmaktadır.

Bireyler ya da küçük gruplar ile kamuoyu arasında iki yönlü iletişim kanalları açan sosyal medya siteleri örgütlenmeyi hızlı, kolay ve ucuz hale getirmiştir. Bu durum, "iletişimi demokratikleştiren internetin doğası gereği bir demokratikleşme aracı olup olmadığı" sorusunu da beraberinde getirmiştir. Bu soruya cevap verirken internetin demokrasiyi güçlendirmek amacıyla olduğu kadar statükoyu korumak amacıyla da kullanılabileceği unutulmamalıdır. Toplumsal örgütlenmenin yapısını değiştiren internet otoriter rejimlerin elinde baskı unsuru haline gelmektedir. Bu durumdan yola çıkan Evgeny Morozov, internetin başlı başına bir demokratikleşme aracı olmadığına işaret ederek "internet yanılmasına" dikkat çekmiştir.⁸ Bununla birlikte, dünyanın farklı bölgelerinde meydana gelen değişim

⁴ Serajul I. Bhuiyan, "Social Media and Its Effectiveness in the Political Reform Movement in Egypt", *Middle East Media Educator* 1 (2011): 14.

⁵ Bhuiyan, "Social Media", 15.

⁶ "Sosyal medya", *Vikipedi*, erişim tarihi 01.02.2012, http://tr.wikipedia.org/wiki/Sosyal_medya.

⁷ Murat Hazar, "Sosyal Medya Bağımlılığı- Bir Alan Çalışması", *İletişim* 32 (Bahar 2011): 153.

⁸ Evgeny Morozov, *The Net Delusion The Dark Side of Internet Freedom*, (United States: Public Affairs, 2011), xiv-xv.

yanlısı halk hareketlerinde sosyal medyanın üstlendiği rol, internetin otoriter rejimler ve karşıtları arasında dengeleri değiştirebileceğini de göstermiştir.

1.1. Popüler Sosyal Medya Ağları

Sosyal medya uygulamalarının sayısı her geçen gün artmaktadır. Ancak çalışma kapsamında sosyal olayları yönlendiren uygulamalardan Mısır'da ağırlıklı olarak kullanılan ağlara değinilecektir. Mısırlı bir protestocu, sosyal medyanın isyan sürecindeki etkisi konusunda şöyle demiştir: “Gösteri takvimi için Facebook, organize olmak için Twitter ve sesimizi dünyaya duyurmak için YouTube kullanıyoruz.”⁹ Bu cümle Mısırlı protestocuların sosyal medya tercihlerini de gözler önüne sermiştir.

1.1.1. Facebook

Dünyada en fazla ziyaret edilen siteler listesinde 2010 yılı itibariyle ikinci sırada yer alan Facebook, 2004 yılında Harvard Üniversitesi öğrencisi Marc Zuckenberg tarafından kurulmuştur. Kullanıcıların arkadaşlarıyla iletişim kurmasını ve bilgi alış-verişi yapmasını amaçlayan bir sosyal paylaşım web sitesidir.¹⁰

Facebook üye sayısı bakımından Mısır, Arap dünyasında birinci sırada yer alırken; Mısır'da en çok ziyaret edilen üçüncü site Facebook'tur. Facebook üyesi Mısırlıların sayısının 3,4 milyon olduğu, büyük çoğunluğunun da 20 yaş altında olduğu tahmin edilmektedir.¹¹

1.1.2. Twitter

Twitter, bir sosyal ağ ve mikroblog sitesidir. Kullanıcılarına “tweet” adı verilen 140 karakterlik metinler yazma imkanı veren Twitter, çeşitli araçlarla daha etkin kullanılabilen bir yeni nesil iletişim aracıdır. Kullanıcılar tarafından atılan tweetler herkes tarafından görülebilir.¹² Saniyede 11 kişinin üye olduğu Twitter'ın üye sayısı Şubat 2012'de 500 milyona ulaşmıştır.¹³

Twitter kullanıcı sayısının Facebook'a oranla görece az olduğu Mısır'da 25 Ocak'ta başlayan halk isyanını bastıramayan Mübarek yönetimi çareyi 27 Ocak'ta internet bağlantısını kesmekte bulmuştur. İnternet bağlantısının kesilmesi isyan ateşinin hararetini düşürmek yerine iyice kızıştırırken, bağlantı yasağı çeşitli yollarla aşılmıştır. Bu yollar arasında dünyada ilk kez 01 Şubat 2011'de uygulamaya giren “sesli tweet” teknolojisi oldukça etkili olmuştur. İnternet bağlantısına gerek olmadan, sadece bir uluslararası telefon numarası tuşlayarak ve sesli mesaj bırakarak tweet paylaşımını sağlayan sistem Google ve Twitter iş birliği ile devreye girmiştir.¹⁴

⁹ Philip N. Howard, “The Cascading Effects of the Arab Spring”, 23.02.2011, erişim tarihi 12.12.2011, www.miller-mccune.com/politics/the-cascading-effects-of-the-arab-spring-28575/.

¹⁰ “Facebook nedir?”, *Vikipedi*, erişim tarihi 01.02.2012, <http://tr.wikipedia.org/wiki/Facebook>.

¹¹ Echo Keif, “We Are All Khaled Said: Revolution and the Role of Social Media”, erişim tarihi 12.12.2011, www.pubchoicesoc.org/papers_2012/Keif.pdf, 16.

¹² “Twitter nedir?”, *Vikipedi*, erişim tarihi 01.02.2012, <http://tr.wikipedia.org/wiki/Twitter>.

¹³ “Twitter kullanıcı sayısı 500 milyona ulaştı”, erişim tarihi 01.02.2012, www.sosyalmedyahaber.com/twitter-kullanici-sayisi-500-milyona-ulasti/.

¹⁴ “Mısır devrimi”, *Vikipedi*, erişim tarihi 03.02.2012, http://tr.wikipedia.org/wiki/2011_M%C4%B1s%C4%B1r_Devrimi.

Mısır'da, Ocak-Mart 2011 tarihleri arasında ortalama Twitter kullanıcısı sayısı 1 milyon 131 bin 204 olarak tespit edilmiştir. 2011 yılının ilk çeyreğinde Arap çoğ-rafyasında Twitter üzerinde en popüler etiket (konu başlığı) sıralamasında Mısır'da yaşananlarla ilgili paylaşımları gösteren *#egypt* etiketi birinci olurken ikinci sırada Mısır'da isyanın başlangıç günü olan 25 Ocak'ı sembolize eden *#jan25* etiketi yer almıştır.¹⁵

1.1.3. YouTube

YouTube, bir video barındırma web sitesidir. 15 Şubat 2005'te 3 eski PayPal çalışanı tarafından kurulmuş ve Ekim 2006'da Google tarafından satın alınmıştır.¹⁶ YouTube ile birlikte video görüntülerinin aynı anda çok sayıda kişiye ulaştırılması ciddi oranda kolaylaşmıştır. YouTube'da video izlemek için üyelik şartı aranmamaktadır.

Mısır'da kalabalıkların sokağa inmesiyle birlikte yaşanan gelişmeler cep telefonlarıyla kayıt edilerek YouTube aracılığı ile tüm dünyaya servis edilmiştir. Mübarek rejiminin tüm engelleme girişimlerine rağmen YouTube üzerinden paylaşılan videolar dünya kamuoyunun Mısır'daki isyanla daha yakından ilgilenmesini sağlamıştır.¹⁷

2. SOSYAL MEDYANIN GÜCÜ: 3 ÖRNEK OLAY

Sosyal medyanın iletişim teknikleri üzerindeki etkisini gösteren pek çok olay mevcut olmakla birlikte bu çalışmada etkisi uluslararası kamuoyunda ciddi oranda hissedilen üç örnek olay seçilmiştir: 2008 Bombay saldırısı, 2009 İran devrimi ve 2010 Haiti Depremi.

2.1. Bombay Saldırısı

Hindistan'ın başkenti Bombay'da 26 Kasım 2008'de meydana gelen saldırılar büyük tepki çekmiştir. Amerika ve İngiltere vatandaşlarını hedef alan Pakistanlı silahlı soyguncuların Bombay'nın finans merkezi olan turistik bölgesinde gerçekleştirdiği saldırılarda en az 101 kişi hayatını kaybederken 200 kişi de yaralanmıştır.¹⁸

Saldırıların hemen ardından gelişmeler ilk elden sosyal medya siteleri aracılığıyla yayılmıştır. Saldırının gerçekleştiği bölge civarında olanlar yakınlarını durumları hakkında bilgilendirmenin yanı sıra polis ve teröristler arasındaki çatışmaları, kan arıyor anonslarını da sosyal medya sitelerinde paylaşmışlardır.¹⁹

Bombay saldırılarında sosyal medyanın yoğun olarak kullanımı "yurttaş gazetecilerin" uymaları gereken etik kurallarını tartışmaya açmıştır. Sosyal medyada içerik

¹⁵ Tariq Seksek, "Twitter Usage in the MENA Region", 08.06.2011, erişim tarihi 25.01.2012, <http://interactivemedia.com/index.php/2011/06/twitter-usage-in-the-mena-middle-east/>.

¹⁶ "YouTube nedir?", *Wikipedi*, erişim tarihi 01.02.2012, <http://tr.wikipedia.org/wiki/YouTube>.

¹⁷ Robert Mackey, "YouTube Video of Protest in Egypt", *New York Times*, 25.01.2011, erişim tarihi 03.02.2012, <http://thelede.blogs.nytimes.com/2011/01/25/video-of-protests-in-egypt-on-youtube/>.

¹⁸ M. Magnier & S. Sharma, "India Terrorist Attack- Terror attacks ravage Mumbai", 27.02.2011, erişim tarihi 06.02.2012, <http://articles.latimes.com/2008/nov/27/world/fg-mumbai27>.

¹⁹ Jennifer Leggio, "Mumbai attack coverage demonstrates (good and bad) maturation point of social media", *ZDNet*, 27.02.2011, erişim tarihi 06.02.2012, www.zdnet.com/blog/feeds/mumbai-attack-coverage-demonstrates-good-and-bad-maturation-point-of-social-media/339.

oluşturan ve paylaşılanların geleneksel gazeteciler gibi kuralları olmadığı için Bombay saldırılarıyla ilgili paylaşımlar ayrı bir sorun haline gelmiştir. Hindistan devletinin teröristlerin bu bilgilerden faydalanması olasılığına karşı sosyal medya kullanıcılarından güvenlik güçlerinin yerlerini ve hareketlerini paylaşmaması istediği söylentisi dolaşmaya başlamıştır.²⁰ Buna ek olarak, yurttaş gazeteciler tarafından doğrulanmadan telaşa oluşturulan ve yüzlerce kişi tarafından kendi ağlarında tekrar tekrar paylaşılan bilgilerin kargaşaya yol açabileceği uyarısında bulunulmuştur.²¹

Bombay saldırıları, sosyal medyanın kriz durumlarında; kriz hakkında en kısa sürede bilgi edinmek isteyenlere katkı sunarken bir yandan da söylenti ve dezenformasyonun hızla yayılması tehlikesini de beraberinde getirdiğini göstermiştir.

2.2. 2009 İran Olayları

“Yeşil Devrim” olarak adlandırılan 2009 yılı İran başkanlık seçimlerine yönelik protesto gösterileri 13 Haziran 2009’da başlamıştır. Protestolar, devlet başkanı Mahmud Ahmedinejad’ın tartışmalı seçim zaferinin arkasında hile olduğunun ileri sürülmesi ile başlamıştır. Protestocuları kontrol altına almak isteyen İran rejimi gazeteleri sansüre tabii tutmuş, internet ve uydu yayınlarına erişimi engellemiştir. Rejimin protestocuları susturmak için gösterdiği çabaya rağmen protestocular birbirlerini tehlikelere karşı uyarmak ve temel bilgileri aktarmak amacıyla yoğun olarak sosyal medya sitelerini kullanmışlardır. Protestocuların iletişim kurmak için sosyal medyaya güvenmeleri nedeniyle gösteriler kısa sürede “Twitter Devrimi” olarak nitelendirilmiştir.²²

İran’da yaşanan çalkantılı dönem sırasında yurttaş gazeteciliği ile dünyanın gelişmeleri yakından takip etmesi sağlanmıştır. Ahmedinejad’a karşı aday olan Musavi’nin seçimi kaybettiğinin ilan edilmesiyle birlikte Musavi yandaşları sokaklara dökülmüş, birçok kişinin yaşamını kaybettiği kitlesel gösteriler gerçekleştirilmiştir. Bu gelişmeler yaşanırken İran devleti CNN ve BBC gibi medya kuruluşlarını sınır dışı etmiş ve basına katı bir sansür uygulamıştır. Dünya olayları sadece İran devlet televizyonunun verdiği yanlı yayınlardan izlerken hesapta olmayan bir gelişme meydana gelmiştir. Protestocular, İran devletinin sansür ve filtre uygulamasını internet bağlantısı çıkışı ayarlarını değiştirerek aşmıştır.²³ İran’daki muhalif grupların, sosyal ağlar üzerinden yaydığı görüntü ve bilgiler dünya çapında birçok televizyon kanalı tarafından yayınlanmaya başlayınca gelişmeler bir anda dünya gündeminin zirvesine oturmuştur.²⁴

²⁰ Stephanie Busari, “Tweeting the terror: How social media reacted to Mumbai”, *CNN World*, 27.11.2008, erişim tarihi 02.03.2012, http://articles.cnn.com/2008-11-27/world/mumbai.twitter_1_twitter-tweet-terror-attacks?_s=PM:WORLD.

²¹ E. Bower, C. Amanpour, S. Desta & S. Bozorgmehr, “Ahmadinejad hails election as protests grow”, *CNN World*, 13.06.2009, erişim tarihi 05.02.2012, http://articles.cnn.com/2009-06-13/world/iran.election_1_street-protests-voter-irregularities-iranian-president-mahmoud-ahmadinejad?_s=PM:WORLD.

²² A. Vafa, “Gladwell’s (and My) Thoughts on Revolution”, *The Offence/ Balance*, 17.03.2011, erişim tarihi 06.02.2012, <http://azv321.wordpress.com/2010/09/27/gladwells-and-my-thoughts-on-revolution/>.

²³ Hiatwatha Bray, “Finding a way around Iranian censorship”, *The Boston Globe*, 19.06.2009, erişim tarihi 06.02.2012, www.boston.com/business/technology/articles/2009/06/19/activists_utilizing_twitter_web_proxies_to_sidestep_iranian_censorship/.

²⁴ Barış Engin, “Yeni Medya ve Sosyal Hareketler”, içinde *Cesur Yeni Medya Wikileaks ve 24rap*

Sosyal medyanın, baskıcı bir devletin tüm engellemelerini aştığı, hasıraltı edilen gerçekleri ortaya serdiği ve geleneksel medyaya meydan okuyup haber kaynağı olduğu İran olayları sırasında sosyal medyanın kullanımı, yeni medyanın fayda ve zararlarını belirgin hale getirmiştir. Sosyal medyanın, protestolara katılmak için sokaklara çıkanları bilgilendirmek amacıyla kullanılabilmesi gibi yanlış bilgi yaymak ya da protesto karşıtlarını bilgilendirmek için de kullanılabilmesi görülmüştür. Belki de en önemlisi sosyal medyanın bir sorun hakkında dünya çapında farkındalık oluşturabileceğinin anlaşılmasıdır.

2.3. 2010 Haiti Depremi

Dünyanın en yoksul ülkeleri arasında yer alan Haiti’de, 12 Ocak 2010’da meydana gelen 7,0 şiddetindeki depremden 3 milyon kişi etkilenmiştir.²⁵ Depremden etkilenenlere destek olmak için başlatılan yardım kampanyaları Facebook ve Twitter aracılığı ile hızla yayılmıştır. Haiti depreminin meydana gelmesinden saatlerce sonra ünlü isimlerin sözcülüğünü yaptığı, Kızılhaç adına internet üzerinden düzenlenen kampanyalar sayesinde sadece 48 saat içinde 3 milyon dolar bağış toplanmıştır. Kampanya kapsamında Facebook kullanıcıları durumlarını yaptıkları bağışları rakamsal olarak gösteren mesajlar girerek güncellemişlerdir.

Haiti depremi sırasında sosyal medyanın hızla bağış toplamak ve kayıp insanlara ulaşmak amacıyla kullanılabilmesi, ancak dolandırıcılık riskinin olduğu da ortaya çıkmıştır.²⁶ Haiti depremi, sosyal medyanın acil durumlarda nasıl işlev gösterebileceğinin anlaşılması açısından dönüm noktası olmuştur.

3. TOPLUMSAL DEĞİŞİM SÜRECİNDE SOSYAL MEDYANIN ROLÜ

Toplumsal değişimlerde sosyal medyanın nasıl etkili olduğunu anlayabilmek için çevrimiçi (online) iletişim mantığını anlamak gerekir. Çevrimiçi iletişim; televizyon, radyo ve gazetelerden oluşan geleneksel medyanın tek taraflı iletişim mantığından farklıdır ve yeni medya araçları kullanıcılarına sadece mesajı alma değil aynı zamanda gerçek zamanlı olarak yorum yapma ve paylaşımında bulunma imkanı sunmaktadır.

Çevrimiçi iletişim, sosyal değişimler açısından açık faydalar sunmaktadır. Çevrimiçi gruplar örgütlenme, harekete geçme ve sürdürülebilirlik konularında geleneksel metotlardan çok daha düşük maliyetlere sahiptir. Sosyal medya ağlarına üye olmak herkes için ücretsizdir. Sosyal medya sitelerinden ücretsiz olarak faydalanılması bilgi üzerindeki gücün otoriteden sıradan vatandaşlara geçmesini sağlamıştır. Sosyal medya sitelerinden yararlanmak için üyelik formu doldurmak dışında gelinin bulunmaması kendi içinde bir devrim olarak kabul edilirken bu özelliklerinden dolayı aktivistler tarafından yoğun biçimde

isyanları üzerine tartışmalar, der. Mutlu Binark, Işık Barış Fidaner, (Nisan 2011): 36-37, erişim tarihi 02.02.2012, <http://ekitap.alternatifbilisim.org/files/cesur-yeni-medya.pdf>.

²⁵ “Red Cross: 3M Haitians Affected by Ouake”, *cbsnews*, 13.01.2010, erişim tarihi 01.02.2012, www.cbsnews.com/stories/2010/01/13/world/main6090601.shtml.

²⁶ Karen Travers, “Haiti Relief: Text Messages Speed Donations”, *abcNEWS*, 14.06.2010, erişim tarihi 01.02.2012, <http://abcnews.go.com/Politics/HaitiEarthquake/haiti-earthquake-donations-haiti-relief-efforts-text-message/story?id=9551199#.Ty-6a8V67nE>.

kullanılmaktadır.²⁷ Ayrıca, sosyal medya sitelerinin gördüğü yoğun ilginin arkasında bulunan diğer nedenler arasında bu platformlarda iletişim kurmanın kolay olması, kullanıcı dostu tasarım ve arayüzlerin olması, bu platformlara cep telefonlarından ulaşılabilmesi ve çeşitli paylaşım seçenekleri olması da yer almaktadır.

Toplumsal dönüşümü sağlamak isteyen aktivistler sosyal medyayı taraftar kazanmak, taraftarlarını bilgilendirmek, gerçek ya da sanal toplantılar düzenlemek amacıyla kullanılmaktadır. Sosyal medya bir davaya destek olmak isteyenlerin öz yeterliliklerini güçlendirdiği gibi fiziki ya da düşünsel olarak farklı dünyalarda yaşayanları ortak paydada buluşturabilir. Ancak örgütlenme ve iletişimde kullanılan araçların etkinliği ne olursa olsun sosyal değişim hareketlerinin başarıya ulaşabilmesi için ciddi bir mücadele sergilenmesi gerekmektedir. Siber aktivizm²⁸ olarak adlandırılan hareketleri takip eden Arthur Kroker, bu akımın Arap Baharı'na yansımalarını şu şekilde tahlil etmektedir:

“2011'e girdiğimizde ise Arap Baharı, aniden üzerimize indi. Otokratik toplumların cesur vatandaşları –Tunus, Cezayir, Mısır, Yemen–, tiranlık siyasetine karşı etkin muhalefet yürütmek ve bütün siyasi rejimlerin en ele avuca gelmez hakkını, yani bireylerin karşılık görme korkusu olmadan toplanma, hapse atılma tehlikesi olmadan konuşma, şiddete maruz kalmaksızın muhalefet etme, geçmişten farklı bir gelecek için oy kullanma hakkını savunmak üzere sokaklara çıktı. Nasıl 1989 baharı Doğu ve Merkezi Avrupa'da Sovyet tahakkümünün sönüşüyle işaretlendiyse, 2011 baharı da yoksulluk, işsizlik, baskı ve eşitsizliğe dair zor bir geçmişin içinden yeni bir Arap siyasetinin başkaldırısıyla anılacak.”²⁹

3.1. Otoriter Rejimler ve Sosyal Medya

Siyasi arenada bilgi büyük öneme sahip olduğu için bilginin dolaşım hızı, bilginin kendisi ile aynı değere sahiptir. Bilgi ve iletişimin kontrolünün tarih boyunca büyük bir güç kaynağı olması da bu tespiti destekler niteliktedir. Bilginin tüm yurttaşlar tarafından paylaşılmasının uzun dönemde rejime zarar vereceği otoriter sistemler açısından kesinlikle doğrudur. Sosyal medya ağları bilginin paylaşılması açısından sundukları imkânlar ile muhalif kesimler açısından cazip hale gelmektedir. İlk olarak sosyal ağlar, “kitlelerden kitlelere” iletişimi kolaylaştırmakta ve bireylerin yeni bir tutuklanma haberi, gösteri tarih ve yeri, güvenlik güçlerinin konumu gibi bilgileri çok sayıda kişiyle paylaşmasına izin vermektedir. Bu tespit özellikle “mobil web” dönemi ile daha da geçerli hale gelmiştir. İkincisi sosyal medya ağları rejimin otoritesini tehdit eden haber ve olayların yayılmasını kontrol etmesini güçleştirmektedir. Üçüncüsü,

²⁷ Caroline McCarthy, “There's no such thing as 'social media revolution'”, *CNET*, 26 January 2011, erişim tarihi 11.01.2012, http://news.cnet.com/8301-13577_3-20029519-36.html.

²⁸ Geniş kitlelere hızlı bir şekilde bilgi aktarımında bulunmak için sosyal medya, e-mail, podcast gibi elektronik iletişim teknolojilerinin kullanılmasıdır. Bağış toplama, örgütlenme, lobi oluşturma ve farkındalık yaratmak için internet teknolojinin imkanlarından yararlanılarak yürütülen hareketlerdir.

²⁹ Arthur Kroker, “The Arab Spring: The Contradictions of Obama's Charismatic Liberalism”, 27.01.2011, erişim tarihi 02.02.2012, www.ctheory.net/articles.aspx?id=679#.

bilginin yayılması için gereken sürenin ciddi oranda azalmasını sağlamaktadır.³⁰

Önemli siber aktivizm hareketleri arasında savaş karşıtı, küreselleşme karşıtı ve küresel barış yanlısı eylemler dikkat çekmektedir. Irak'taki savaş karşıtı hareket internet üzerinden başlatılmış ve bu konuda birbirinden bağımsız kesimler arasında bir duyarlılık yaratılarak 15 Şubat 2003'te, yüzlerce farklı şehirde toplam 10 milyon kişinin sokaklara dökülerek gösteri yapması sağlanmıştır.³¹

Sosyal medya ağlarının etkisi, gelişmekte olan ülkelerde basın özgürlüğü ve baskıcı yönetimler arasındaki bağlantının daha anlaşılır olmasını sağlamaktadır.³² Otoriter devletlerin sosyal ağları tehdit olarak algılaması ve bu tehdide karşı önlem almaları muhtemeldir. Bununla birlikte özellikleri itibariyle sosyal ağlar otoriter rejimlerin çıkarlarına da hizmet edebilir. Sosyal medya ağları yıkılmaz değildir, ancak etkisini zayıflatmak isteyen herkes için benzer zorluklar vardır. Bu nedenle sosyal ağlarla ilgili olarak "onlara ulaşmak kolay, ancak onları yıkmak zordur" yorumu yapılmaktadır.³³

İşleyen bir parlamenter rejime, sözde basın özgürlüğüne, aktif siyaset yapan siyasi partilere, belli ölçüde rekabetçi seçim sistemine sahip otoriter rejimler, aşırı gerginlik ya da kriz anlarında bilgi iletişim teknolojileri tabanlı muhalif hareketler karşısında geleneksel muhalif örgütlenmelerden çok daha savunmasızdır. Bu sonuçlar "Renkli Devrimler"de yaşanan gelişmelerden çıkartılmıştır. Sırbistan, Lübnan, Gürcistan ve Ukrayna'da otoriter rejimler için dönüm noktası seçim dönemleri olmuştur. Kritik durumlarda kitlelerin hareketliliği bilgi iletişim teknolojisinin, özellikle mobil teknolojinin yaygınlaşmasından destek almıştır. Twitter ve kısa mesaj gibi sosyal medya teknolojileri kriz anlarında bağlantı kurulması ve kesintisiz şekilde sürdürülmesini kısmen benzersiz teknolojik özellikleri ile kısmen de devletlerin bunları tamamen devre dışı bırakamaması ile sağlamaktadır.³⁴

Uluslararası Af Örgütü, Soğuk Savaş sonrası dönemde otoriter rejimlere karşı güçlü bir isyan ateşinin tutuşturulmasında Twitter ve Facebook gibi sosyal medya sitelerinin üstlendiği rolden yıllık analiz raporlarında övgü ile bahsetmektedir.³⁵ Bu kapsamda, Arap Baharı olarak adlandırılan süreçte Mısır'da meydana gelen devrim, sosyal medyanın sosyal hareketler üzerinde yarattığı etkiyi ortaya koymak açısından oldukça uygun bir vakadır. Yaşanan gelişmelerde elbette Mısırlıların azim ve kararlılığı olmadan devrimin gerçekleşmesinin mümkün olmadığını unutmamak gerekir. 30 yıldır iktidarda olan Hüsnü Mübarek'i devirmek ve rejimi değiştirmek isteyen Mısırlılar, sosyal medya sitelerinin yardımı ile ilk büyük protestolarını 25 Ocak 2011'de gerçekleştirmiştir. 25 Ocak'ta düzenleneceği duyuru

³⁰ Kroker, "The Arab Spring".

³¹ Nahed Eltantawy and Julie B. Wiest, "Social Media in the Egyptian Revolution: Reconsidering Resource Mobilization Theory", *International Journal of Communication* 5 (2001): 1207-1208.

³² Eltantawy and Wiest, "Social Media in the Egyptian Revolution", 35.

³³ Eltantawy and Wiest, "Social Media in the Egyptian Revolution", 35.

³⁴ Eltantawy and Wiest, "Social Media in the Egyptian Revolution", 53-54.

³⁵ "Internet is double-edged sword in Arab revolts: Amnesty", *Frontlines of Revolutionary*, 13.05.2011, erişim tarihi 06.02.2012, <http://revolutionaryfrontlines.wordpress.com/2011/05/13/internet-is-double-edged-sword-in-arab-revolts-amnesty/>.

lan gösteri için Facebook üzerinden 85 bin kişi katılım onayı vermiştir. Gösteriler karşısında devletin şiddete başvurması ile Twitter ve YouTube sayesinde gelişmeler dünya kamuoyunun dikkatini çekmiştir.³⁶ Bu noktada cevabı bulunması gereken soru, sosyal medyanın Mısır'daki devrim sürecini ne ölçüde etkilediğidir.³⁷

4. MISIR DEVRİMİ'NDE SOSYAL MEDYA FAKTÖRÜ

Mısırlı aktivistlerin 25 Ocak'ta sokaklara dökülmesi, ülkede sosyal medya üzerinden planlanan ilk protesto eylemi değildir. Mısır'da ilk internet aktivizmi Filistin'de 2000 yılının sonbaharında başlayan "*İkinci İntifada*"³⁸ sırasında Filistinlilerle dayanışma amacıyla oluşturulan e-posta listesi olmuştur. Amerika Birleşik Devletleri'nin 2003 yılında Irak'ı işgal etmesiyle birlikte internet aktivizminin popülaritesi artarken internet forumları Mısır muhalefetine yeni buluşma noktası haline gelmiştir.³⁹ 2005 yılının sonuna gelindiğine internet aktivizmi Mısır'da muhalif hareketleri örgütlemeye kullanılan en popüler araç olmuştur. Mısırlı gençler 2005 ve 2008 yılları arasında internet aktivizmi konusunda kendilerini geliştirmiştir. Bu gençlerin ilk kitlesel eylemi grevdeki tekstil işçilerine destek vermek ve ekmek fiyatlarındaki artışını protesto etmek üzere Facebook üzerinden duyurulan, iki hafta süren bir genel grev düzenlemek olmuştur.

Orta Doğu'da internet yasakları ve sınırlamalarına rağmen Mısır'da internet içeriğini filtrelemek amacıyla resmi bir mekanizma bulunmadığı araştırmalar sonucunda tespit edilmiştir. Muhtemelen bölgedeki hiçbir ülkede blog ve diğer internet aktivizm türlerinin etkisi Mısır'da olduğundan büyük olmamıştır. Mısırlı blog yazarları ülke genelinde yarattıkları etkinin yanı sıra yazılarını İngilizce yazarak Batı söyleminin önemli bir parçası haline gelmiştir.⁴⁰ Mısır'da blog içeriklerini kontrol edebilmek için kullanılan en etkili yöntem blog yazarlarını kovuşturmalara tabii tutmak, hatta tutuklamak olmuştur. Bu doğrultuda 2004 yılında Mısır polis teşkilatı içinde "*internet polisi*" olarak adlandırılan bir bölüm oluşturulmuştur.⁴¹ Açık İnternet Girişimi verilerine göre ülkede sadece 2008 yılında 100'den fazla blog yazarı tutuklanmıştır.⁴²

Mısırlı siber aktivistler 2008 ile 2010 yılları arasında yeni medya teknolojisi konusunda profesyonel beceriler kazanmıştır. 2010 yılında polis şiddetine tepki vermek için sosyal medya üzerinden örgütlenen siber aktivistler 25 Ocak isyanına giden yolda büyük bir ivme kazanmıştır.⁴³ 25 Ocak'tan önceki çabaların o güne kadar

³⁶ Bhuiyan, "Social Media and Its Effectiveness", 15.

³⁷ Bhuiyan, "Social Media and Its Effectiveness", 15.

³⁸ 28 Eylül 2000'de, İsrail Devlet eski Başkanı Ariel Şaron'un yaklaşık 1000 İsrail askeri ile birlikte Mescid-i Aksa'yı ziyaret etmesinin provokasyon olarak değerlendirilmesi sonrasında Filistin'de başlayan halk hareketi.

³⁹ Alek Tarkowski, Basem Fathy and Dzianis Melyantsou, "From the network to the streets: Online tools and democratization in Egypt and Belarus", *PASOS Policy Brief 5* (25.11.2011): 2.

⁴⁰ David Faris, "Revolutions Without Revolutionaries? Social Media Networks and Regime Response In Egypt?", *University of Pennsylvania Paper 116* (17.05.2010): 17.

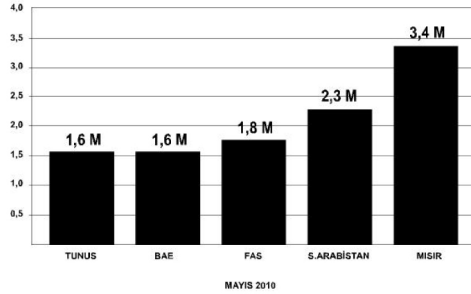
⁴¹ Gamal Eid, "The Internet in the Arab World: A New Space of Repression? The Arabic Network For Human Rights Information", 2004, erişim tarihi 15.01.2012, www.anhri.net/en/reports/net2004/egypt.shtml.

⁴² Faris, "Revolutions Without Revolutionaries?", 17.

⁴³ Tarkowski, Fathy and Melyantsou, "From the network to the streets", 4.

gerçekleşen eylemler kadar derin ve keskin değişikliklere yol açmamış olmakla birlikte etkisiz oldukları söylenemez. Bu girişimler özellikle siyasi aktivizm konusunda yükselen bir trend olduğunu göstermeleri bakımından önemli olarak kabul edilmektedir. Bu süreçte sosyal medyanın aktivizm hareketlerini oluşturma değil, ancak aktivistlere örgütlenme ve eylemleri daha görünür hale getirmek bakımından önemli bir katkısının olduğunu söylemek belki daha doğru olabilir.⁴⁴

Şekil 4.1. : Orta Doğu ve Kuzey Afrika’da En Çok Facebook Kullanan 5 Ülke (Milyon)

Kaynak: Serajul I. Bhuiyan, “Social Media and Its Effectiveness in the Political Reform Movement in Egypt”, *Middle East Media Educator* 1 (1) (2011): 17.

Mübarek tarafından kurulan Ulusal Demokrasi Partisi ve İslamcı gruplar arasında kutuplaşmanın yaşandığı Mısır’da isyan ateşinin alev almasından çok önce sosyal medya, giderek artan sayıda Mısırlı gencin beklenti ve taleplerini paylaşmak amacıyla tercih ettikleri temel platform haline gelmiştir.⁴⁵ Siyasete sadece elit kesimlerin katılabildiği ve geleneksel medyanın ifade özgürlüğünün sınırlandırıldığı Mısır gibi otokratik rejimin istikrarlı olduğu ülkelerde ciddi bir demokrasi açığı bulunmaktadır. Sonuç olarak, toplumun büyük çoğunluğu sistem katılım kanalları açmadığı sürece pasif kalmayı seçmekte⁴⁶ ya da katılım için paralel bir alan yaratmaktadır. Hayatları boyunca tek bir devlet başkanı gören bilgisayar okur-yazarı genç nesil kamusal alanda geleneksel katılım bulvarlarından dışlandıkları için çevrimiçi bir toplum inşa etmek zorunda kalmıştır.⁴⁷ Mısır’da yeni medya, politik aktivistlerin köşe başlarının tutulmuş olduğu kamusal alanın duvarlarını aşarak bilgiye hızlı ve ucuz bir şekilde ulaşmalarını sağlamıştır.⁴⁸ Protestolar boyunca Facebook ve Twitter aracılığıyla bilgi parçacıkları çığ haline gelmiş, kişisel ağlarda paylaşılan mesajlar kısa sürede kitleleri harekete geçirmiştir.⁴⁹

⁴⁴ Elizabeth Iskander, “Connecting the National and the Virtula: Can Facebook Activism Remain Relevant After Egypt’s January 25 Uprising?”, *International Journal of Communication* 5 (September 2011): 1226.

⁴⁵ Iskander, “Connecting the National and the Virtula”, 1225.

⁴⁶ Iskander, “Connecting the National and the Virtula”, 1227.

⁴⁷ H. El Gamal, “Network society: A social evolution powered by youth”, *Global Media Journal Arabian Edition* 1 (1) (Fall/Winter 2010): 21’den aktaran Iskander, “Connecting the National and the Virtula”, 1227.

⁴⁸ J. Curran & M. Gurevitch, *Mass Media and Society*, (UK: Hodder Arnold, 2005): 12’den aktaran Iskander, “Connecting the National and the Virtula”, 1227.

⁴⁹ Iskander, “Connecting the National and the Virtula”, 1227.

Mısır'daki isyana destek olanların elbette hepsi sosyal medya sitelerine üye değildir. Genç ve eğitilmiş Mısırlılardan oluşan çevrimiçi huzursuz azınlık ile sanal tartışma platformlarını takip etmeyen (offline) çoğunluk arasındaki iletişim 2011'de toplumsal huzursuzluğun patlama noktasına gelmesi ile iyice güçlenmiştir. Sosyal medyayı takip etmeyenlerin bile kitlelerin seferber olmasında sosyal medyanın rolünü algılamış olduğu Twitter üzerinden paylaşılan bir görüntü ile tarih sayfalarındaki yerini almıştır. “Teşekkürler Mısırlı Facebook gençliği” yazan bir döviz taşıyan yaşlı adam yeni medyanın etkisinin sanal ortam dışında da hissedildiğinin somut hali olmuştur.⁵⁰

4.1. İnternette Yükselen Muhalefet

Siyasi sistemin oldukça istikrarlı olduğu Mısır'da muhalefetin siyaseten güçlenmesinin öne kesilmiştir. Bazı gözlemciler göre, Mısır'da uzun yıllardır devam eden istikrarın garantörü olan tek partili sistem toplumsal elitleri muhalefete katılmak yerine ekonomik çıkarlarını korumak için iktidar partisinden yana tavır almaya itmiştir. Bazılarına göre ise Mısır'daki istikrarın arkasında zekice uygulanan “böl-parçala-yönet” stratejisi bulunmaktadır. Diğer yarı-otoriter rejimlerde olduğu gibi, Mısır'da da sınırlı sayıda partinin yasal olarak aktif siyasete katılmasına imkan sağlanmıştır. Bu partilerin çoğunluğu iktidar partisine yakın bir tavır izleyerek sistemin ayrıcalıklarından yararlanmayı tercih etmiştir. Rejim, bazı muhalif partilere ayrıcalık tanıyarak muhalefetin bütünleşmesinin önüne geçmiştir. Sonuç olarak aktif siyasette yasal olarak yer alan muhalif partiler 1990'lı yıllardan itibaren zayıflamaya başlayan rejimi reformlar konusunda zorlayabilecek güce kavuşmamıştır.

İnternet bir bakıma yeni dönemde Mısır'daki sosyal hareketler için sivil eylem aracı olarak kullanılmıştır.⁵¹ Blog yazarlarını ve siber aktivistleri ilk başlarda tehdit olarak görmeyen rejim onlara internette oyun oynayan çocuklar gözüyle bakmıştır. Ancak yıllar geçtikçe siber aktivistlerin örgütlenme girişimlerinde internetin oynadığı rolü fark eden rejim çevrimiçi muhalefeti baskı altına almakta geç kalmıştır.⁵²

4.1.1. Müslüman Kardeşler ve Kifaye Hareketleri

Mısır'da geniş taraftar kitlesine sahip olan Müslüman Kardeşler'in⁵³ siyasette doğrudan yer alması 2011'deki devrime kadar rejim tarafından yasaklanmıştı. Müslüman Kardeşler, yeni sosyal hareketlerde olduğu gibi yeni üyeler kazanmak ve var olan üyeleri arasında haberleşmek amacıyla interneti yaygın bir iletişim aracı şeklinde kullanmıştır.⁵⁴ 2005'te hareket Kahire'de birçok internet kafe açarak internetin özellikle gençler arasında yayılmasında öncülük etmiştir. Ücretsiz düzenlenen bilgisayar kursları aracılığıyla internet kullanımını lise ve üniversite öğrencileri arasında teşvik etmiştir.⁵⁵ Müslüman Kardeşler üyelerinin açtığı, hare-

⁵⁰ Catharine Smith, “Richard Engel Tweets Photo of Egyptian Protesters With ‘Thank You Facebook’ Sign”, *The Huffington Post*, 04.02.2011, erişim tarihi 01.02.2012, www.huffingtonpost.com/2011/02/04/egypt-protesters-thank-you-facebook_n_818745.html.

⁵¹ İbrahim Tığlı, “Mısır'da Sosyal Hareketler Kifaye Hareketi ve Müslüman Kardeşler”, *DÜBAM* (Şubat 2011): 56.

⁵² Tarkowski, Fathy and Melyantsou, “From the network to the streets”, 5.

⁵³ Mısır'ın ilk dini-siyasi örgütü olarak kabul edilen Müslüman Kardeşler, rejim tarafından yasaklanmış olmasına rağmen bir sivil toplum örgütü gibi faaliyet göstererek günden güne güçlenmiştir.

⁵⁴ Tığlı, “Mısır'da Sosyal Hareketler”, 56.

⁵⁵ Tığlı, “Mısır'da Sosyal Hareketler”, 58.

ket tarafından resmen sahiplenilmeyen bloglarda ortak tema forum odalarının bulunması ve hareketin yapacağı gösterilerin önceden haber verilmesidir. 2005-2006 yılları arasındaki sokaklarda yapılan gösterilerde bloglar yoğun şekilde kullanılmış, muhalifler arasında haberleşme internet ortamında gerçekleşmiştir. Örneğin 20 Temmuz 2005'te Tahrir Meydanı'nda düzenlenen büyük gösteri bloglar kanalıyla Müslüman Kardeşler taraftarlarına duyurulmuştur.⁵⁶

Mısır'da otoriter rejimi son yıllarda sarsan en önemli hareket Kifaye (Mısır Değişim Hareketi) olmuştur. Solcular, İslamcılar ve diğer muhalif kesimlerden oluşan Kifaye'yi kuruluşundan bu yana kategorize etmek her zaman zor olmuştur. "Yeter" anlamına gelen "El kifaye" kelimesinden adını alan Kifaye hareketi, Mübarek'in 5. kez başkan seçilmesine karşı olan siyasi yelpazenin farklı kesimlerini aynı amaç etrafında buluşturmuştur. Geniş tabanlı bu anlaşmanın tek dayanak noktası Mübarek karşıtlığı olmuştur. Ancak, sarsılmaz Mübarek karşıtlığına rağmen halkın rejim değişikliğine dair olumlu beklentilere sahip olmadığı dikkati çekmiştir.⁵⁷ Kifaye, sadece sivil itaatsizlik modeli olarak değil, aynı zamanda blogların ülkedeki muhalefetin yeni platformu olmasını kurumsallaştırması bakımından da önemlidir. Mısır'da 2004 yılında sahneye çıkan bloglar adeta bir gecede ifade özgürlüğünün genişlemesine neden olmuştur. Hükümet güdümünde olan Mısır basınının yıllardır Mübarek'i göklere çıkarması Mısırlılar için sıradan hale gelmiştir. Muhalefet partilerinin yayın kuruluşlarının ise devletten onay alarak faaliyet göstermeleri güvensizlik yaratmıştır. Yerel basına güven duymayanlar ise El Cezire gibi uluslararası basın organlarını takip ederken uydu üzerinden yayın yapan televizyon kanallarının da Mısırlılar üzerinde yadsınamaz bir etkisi bulunuyordu. Bağımsız ve tarafsız basının yokluğunda blog yazarları ve insan hakları savunucuları arasında organik bir bağ kurulmuş, hatta bağımsız gazeteciler de blog yazarlarının yazılarını kaynak olarak göstermeye başlamıştır.⁵⁸

Bloglar, Kifaye hareketi ortaya çıktıktan sonra gelişmiş, otoriteye karşı bireyleri güçlendirmiştir. Politik olmayan bir sahada politik bir dil kullanmadan iktidarla mücadele etme imkânı veren bloglar, teknolojik gelişmeler sayesinde devletin birey üzerindeki etkisinin sınırsız olmadığını da göstermiştir. Bloglar öncelikle bireyselliği öne çıkarmakta, sonrasında aktif bir muhalefet sergilenmesini sağlamaktadır. Kifaye hareketinin en önemli özelliklerinden biri de bireyselliği öne çıkarması ve her koşulda hakların savunulmasıdır. Bir bakıma Kifaye'nin internet ortamındaki görünümü olan bloglar, değişik politik düşüncelere ve farklı hayatlara sahip insanların birbirini okumasını, anlamasını sağlayacak bir ortam sunmaktadır.⁵⁹

4.1.2. "Hepimiz Halid Said'iz" Hareketi

Mısır'da isyan ateşinin tutuşmasını politik olarak motive eden pek çok olay yaşanmıştır. Bu olaylar arasında genç girişimci Khaled (Halid) Said'in, zalimce öldürülmesi en önemlisi olmuştur. Mısır'da devrim ateşini tutuşturan Halid Said, 6 Haziran 2010'da polislerin baskınlarda ele geçirdikleri uyuşturucuyu

⁵⁶ Tıgılı, "Mısır'da Sosyal Hareketler", 58.

⁵⁷ Faris, "Revolutions Without Revolutionaries?", 5.

⁵⁸ Faris, "Revolutions Without Revolutionaries?", 6.

⁵⁹ Tıgılı "Mısır'da Sosyal Hareketler", 37.

zimmeterine geçirdiklerini gösteren bir videoyu internet üzerinden paylaşmıştır. Videoları paylaştığı, kendisine ait internet kafede polis tarafından yerlerde sürüklenen Said, bu olaydan bir kaç saat sonra hayatını kaybetmiştir. İçişleri Bakanlığı tarafından açıklanan resmi otopsi raporunda ise Said'in yanındaki bir torba uyuşturucuyu polisten saklamak için yutmaya çalışırken boğulduğu yer almıştır. Bu olaydan çok kısa bir süre sonra Said'in darp edilmiş vücudunu gösteren fotoğraflar sosyal medya sitelerinde dolaşmaya başlamıştır. Bu gelişmeler, Google'da pazarlama direktörü olarak çalışan, Mısırlı göstericilerin önemli genç liderlerinden olan Wael Ghoim⁶⁰ tarafından insan hakları ihlallerini ve polis şiddetini protesto etmek amacıyla "*Hepimiz Halid Said'iz*" adı verilen bir Facebook sayfası oluşturulmasına neden olmuştur. Kullanıcılarına fotoğraf, video ve yolsuzluk yapan polislerin listelerini paylaşma imkanı sağlayan Facebook sayfasının üye sayısı 500 bini aşarken Mısır'ın Facebook üzerindeki en popüler insan hakları grubu da olmuştur.⁶¹

Polis şiddetine karşı duyulan öfkenin sembolü haline gelen Halid Said'in öldürülmesinin ardından birbirini gerçekte tanımayan Facebook sayfa yöneticisi beş genç sivil itaatsizlik kapsamında bir eylem organize etmiştir. Haziran ayında gerçekleştirilen eylemin fikir babasının kim olduğu bilinmemekle birlikte Facebook üzerinden örgütlenen protesto sırasında uyulacak talimatlar yine Facebook üzerinden paylaşılmıştır. Buna göre kitlesel gösterileri yasaklayan yasayı ihlal etmemiş olmak için eylemciler birbirinden 2,5 metre arayla bekleyecek, çevrimiçi oylamayla belirlendiği üzere siyah kıyafetler giyilecek, slogan atılmayacak, bir saat boyunca Nil Nehri ya da deniz kıyısında beklenecek, sonra da yürüyüşe geçilecekti.⁶²

Polis şiddetine karşı düzenlenen bu sessiz direnişin ardından Facebook üzerinden daha büyük bir protesto için yeni bir örgütlenme başlatılmıştır. Tunus'taki gösteriler sırasında bir dizi protesto düzenleyen "*Hepimiz Halid Said'iz Grubu*", takipçilerine 25 Ocak tarihinde Kahire'de kitlesel bir protesto gerçekleştirilmesi çağrısında bulunmuştur.⁶³

Rejimin muhafızlığı görevini yerine getiren polis şiddetine karşı Ulusal Polis Günü olan 25 Ocak'ta düzenlenecek olan eyleme "*işkenceye, yoksulluğa, yolsuzluğa ve işsizliğe isyan günü*" adı verilmiştir. On binlerce takipçisi olan "*Hepimiz Halid Said'iz*" sayfası protesto çağrısının kısa sürede yayılmasını sağlamıştır.

4.1.3. Jan25 Etiketi

Mısır'da Ulusal Polis Günü olması nedeniyle resmi tatil olan 25 Ocak tarihi eylemlerin başlangıç günü olarak seçilmiştir. Eylemlerin başlayacağı 25 Ocak, "*Ulusal İsyancı Günü*" olarak adlandırılmıştır.⁶⁴ 25 Ocak'ta eylem düzenleme çağrısı "*Hepimiz*

⁶⁰ Wael Ghoim, aynı zamanda Mübarek'in karşısına başkan adayı olarak çıkan Nobel Barış Ödülü sahibi El Baredey adına Facebook üzerinde oluşturulan hayran sayfasının da kurucusudur.

⁶¹ Eltantawy and Wiest, "Social Media in the Egyptian Revolution", 1211-1212.

⁶² John D. Sutter, "The faces of Egypt's 'Revolution 2.0'", *CNN World*, 21.02.2011, erişim tarihi 11.11.2011, www.cnn.com/2011/TECH/innovation/02/21/egypt.internet.revolution/index.html.

⁶³ Keif, "We Are All Khaled Said", 16-17.

⁶⁴ Sutter, "The faces of Egypt's 'Revolution 2.0'".

Halid Said'iz" hareketi ve Asmaa Mahfouz⁶⁵ tarafından sosyal medya sitelerinde 25 Ocak'ın İngilizce kısaltması olan #Jan25 etiketi ile duyurulmuştur.

25 Ocak'ta gerçekleştirileceği duyurulan protestoya çağrısına günler öncesinden Twitter üzerinden 78 bin kişi olumlu yanıt vermiştir. Twitter ve YouTube üzerinden yapılan paylaşımlar dünya kamuoyunun da gelişmeleri yakından takip etmesine imkan sağlamıştır. Bireysel twitlerin yanı sıra Arap İnsan Hakları Ağı, protestoların coğrafi konumunu, nerelerde tutuklanma, polis şiddeti olduğunu ve polis ile göstericilerin çatıştığı yerleri göstermek üzere sürekli güncellenen çevrimiçi haritalar oluşturmuştur.⁶⁶ Protestoları bastırmak için şiddetin yanı sıra başka yollara da başvuran Mısır hükümeti, "*Hepimiz Halid Said'iz*" sayfasının kurucusu ve 25 Ocak protestosunu organize eden Wael Ghonim'i, 28 Ocak'ta gözaltına almıştır. Google çalışanı olan Ghonim'in gözaltına alınması dünya çapında yankı getirirken 12 gün sonra serbest bırakılan Ghonim, çoktan devrimin efsane isimleri arasındaki yerini almıştır.⁶⁷

Gösteriler başladıktan bir gün sonra Mısır hükümeti Facebook ve Twitter'a erişimi durdurmak için internet bağlantısını kesmiştir. Buna rağmen göstericiler internet kesintisinin aşmanın yollarını bulmuş, genellikle cep telefonları üzerinden gelişmeleri dünya ile paylaşmaya devam etmişlerdir. Sansür tedbirlerine rağmen çevrimiçi sosyal medya ve cep telefonu teknolojisi devletin bilgi ve iletişim üzerindeki tekeli kırarak mutlak anlamda sansür uygulanmasını imkansız hale getirmiştir. Bilgi gücü ve sosyal medya bu gücü kitlelere aktararak statüko haline gelen yolsuzluk ve baskıya karşı kitlelerin meydan okumalarına imkan sağlamıştır.⁶⁸

4.2. Protestolarda Sosyal Medya Kullanımı

Kaynak seferberliği teorisi uygun kaynak ve aktörlerin etkin bir biçimde kullanılmasının önemini göstermektedir. Mısır devriminde kararlı yurttaşlar ve kitleri bir araya getirmek için geleneksel iletişim araçlarının yanı sıra sosyal medya teknolojisi etkinliğinden de yararlanılmıştır. Bunun internet devrimi olduğunu kimse iddia edemese de sosyal medya teknolojisi Mısır'da gösterilerin başlaması ve sürdürülmesinde önemli bir kaynak olmuştur.

Mısır'da devletin bilişim teknolojisine sosyo-ekonomik kalkınmanın bir parçası olarak ciddi yatırım yapması Mısır'da sosyal medya kullanımının yaygın hale gelmesini sağlamıştır. Mısır'da devletin 1999 yılında başlattığı ücretsiz internet erişimi, bilgisayar fiyatlarının düşük tutulması ve internet erişim merkezlerinin genişletilmesi girişimi sayesinde Dünya İnternet İstatistikleri'ne göre Mısır nüfusunun yüzde 21'den fazlası 2010 yılı itibarıyla internete bağlanabilmekte ve internet kullanıcıların 4.5 milyondan fazlası Facebook kullanmakta, nüfusun yüzde 70'den fazlası da cep telefonundan faydalanmaktadır.⁶⁹

⁶⁵ Grevdeki tekstil işçilerine destek olmak üzere oluşturulan 6 Nisan Gençlik Hareketi'nin kurucusu olan Mısırlı genç bir kadındır.

⁶⁶ Keif, "We Are All Khaled Said", 18.

⁶⁷ "Wael Ghonim's Twitter and Facebook Activity Helped Spark the Egyptian Revolution, Causing Mubarak to Step Down as President", *CBS News*, 12.02.2011, erişim tarihi 25.01.2012, www.cbsnews.com/stories/2011/02/12/eveningnews/main20031662.shtml.

⁶⁸ Keif, "We Are All Khaled Said", 18-19.

⁶⁹ "Internet Usage Statistics for Africa 2011", Internet World Stats, erişim tarihi: 07.02.2012, www.internetworldstats.com/stats1.htm.

Mısır devriminde sosyal medya teknolojisinin etkisi konusunda muhtemelen en önemli nokta sosyal hareketlilik dinamiklerinin nasıl değiştiğidir. Sosyal medya, kitlelerin geleneksel iletişim tekniklerinin sahip olmadığı hız ve interaktiflik ile tanışmasını sağlamıştır. Örneğin, sosyal medya ülke içi ve dışındaki aktivistlere Mısır'daki gelişmelerini tam zamanlı olarak takip etme imkanı sunan ağlar oluşturarak birbirleriyle iletişime geçmelerini sağlamaktadır. Mısır'da devrim hayalinin gerçek olmasına yardım etme kapasitesine sahip olan sosyal medya teknolojisi konusunda yeterli bilgiye sahip çok sayıda aktivist bulunmaktadır. Bu aktivistler Facebook grupları oluşturarak, blog açarak ve Twitter hesapları aracılığıyla Mısır'daki durumdan rahatsız olanların tartışma platformları etrafında toplanmasına katkı sunmuştur. Polis tarafından katledilen Halid Said'in ölümü hakkındaki gerçekleri paylaşmak amacıyla Facebook'ta oluşturulan "*Hepimiz Halid Said'iz*" sayfası bir süre sonra politik konuların ele alındığı bir tartışma platformu haline almış ve çok sayıda genç aktivistin buluşma noktası olmuştur. Böylece sayfanın popülerliği de günden güne artmıştır.⁷⁰

Sosyal medya aracılığıyla devrime destek verenler arasında dikkat çeken isimlerden biri polis memurluğunu bırakıp aktivist olan Omar Afifi olmuştur. Afifi, 2008 yılında yayınladığı kitapta Mısırlılar'a polis şiddetinden nasıl korunabileceklerine dair tavsiyelerde bulunmuştur. Kitabı yasaklanan ve ölüm tehditleri alan Afifi, ABD'ye sığınmak zorunda kalmıştır. ABD'ye sığınan Afifi, tavsiyelerini sosyal medya siteleri aracılığıyla paylaşmaya başlamıştır. Tunus'ta devrimin başlamasıyla Afifi, YouTube üzerinden paylaştığı videolar ile Mısırlı aktivistlere kendi devrimlerini nasıl inşa edebileceklerini aktarmıştır. Afifi, internet üzerinden hangi tarihte nerede buluşulacağı, nasıl kıyafetler giyileceği gibi pek çok spesifik bilgiyi paylaşmıştır. En önemlisi Afifi, bu videolarda gösterilerin barışçı çizgide olmasının altını çizmiştir.⁷¹

Mısır'da çok sayıda genç sosyal medya aktivisti, iki yıl boyunca devrim yapma niyetinde olanlara yardım edebilecek bilgileri Facebook ve Twitter aracılığıyla yaymıştır. Tunuslu öncülleri gibi Mısırlı gençler, hükümet takibinden korunmak, plastik mermilerden kaçmak, barikatları aşmak gibi konularda birbirlerine internet aracılığıyla rehberlik yapmışlardır.⁷²

25 Ocak protestolarını organize eden 6 Nisan Hareketi, destek sağlamak amacıyla ağırlıklı olarak Facebook ve sosyal medyayı kullanan bir topluluktur. Mısır'da devrim ateşinin ilk kıvılcımından 2 yıl önce, 6 Nisan Hareketi'nin lideri şiddet içermeyen mücadele yöntemlerini araştırmaya başlamış ve Miloseviç diktatörlüğünün yıkılmasında rolü olan, Sırp gençler tarafından kurulan Otpor (Direniş) hareketinin logosunu hatırlatan bir logo tasarlamıştır. 6 Nisan Hareketi'nin bazı üyeleri Otpor üyeleri ile tanışıp tecrübelerinden faydalanmak üzere Sırbistan'a da gitmişlerdir.⁷³ İnternet 25 Ocak'ta başlayan kitlesel gösterilerin hazırlık sürecin-

⁷⁰ Eltantawy and Wiest, "Social Media in the Egyptian Revolution", 1213.

⁷¹ Eltantawy and Wiest, "Social Media in the Egyptian Revolution", 1213.

⁷² D.D. Kirpatrick and D.E. Sanger, "A Tunisian-Egyptian link that shook Arab history", *The New York Times*, 13.02.2011, erişim tarihi 15.01.2012, www.nytimes.com/2011/02/14/world/middleeast/14egypt-tunisia-protests.html?_r=1.

⁷³ Kirpatrick & Sanger, "A Tunisian-Egyptian link that shook Arab history".

de aktivistler arasında bilgi ve tecrübe paylaşımı açısından temel araç olmuştur.⁷⁴

Mısır devriminde sosyal medyanın sunduğu en büyük avantaj ülke içi ve dışındaki milyonlarca Mısırlı'ya kolayca bilgi aktarımında bulunma imkanı sunması olmuştur. Örneğin, Tunus'taki gösteriler sırasında çekilen görüntüleri dikkatli bir şekilde izleyen Mısırlı aktivistler isyan sırasında nasıl hareket edeceklerini kolaylıkla planlayabilecek bilgiye sahip olabilmıştır. Tunus devrimi sırasında Mısırlı blog yazarları Tunus'taki protestolardan görüntüleri sosyal medya üzerinden paylaşırken bir yandan da statülerini sürekli güncelleyerek Tunuslu aktivistlere destek olmuşturlardır.

Mısırlı aktivist ve blog yazarı Nawara Negm, 17 Ocak 2011'de Tunusluları cesaretlendiren Mısırlı bir aktristin videosunu paylaşmıştır. Negm, ayrıca isyan eden Tunuslulara motivasyon mesajı gönderebilecekleri mobil telefon numaralarını da paylaşmıştır. Negm, 21 Ocak'ta takipçilerini sokaklardaki göstericilere destek vermeye davet etmek üzere "*Soylu olalım ve 25 Ocak'ta bunu gösterelim*" şeklinde bir paylaşımında bulunmuştur. Ayrıca, harekete katılan Mısırlı aktivistleri, "*Bu kıızı görüyor musunuz? Bu kız protesto etmeye gidiyor.*" derken gösteren videoyu YouTube üzerinden paylaşmıştır. Negm, takipçilerini ve diğer Mısırlılar'ı protestoya destek olmak üzere sokaklara çıkmaları için cesaretlendirmiştir.⁷⁵

Sosyal medyanın hızı ve interaktifliği sadece protestocuları bir araya getirmek için değil, aynı zamanda gösteriler sırasında nasıl güvende olunacağını paylaşmak, güvenlik güçleri tarafından kısıtılanlara alternatif kaçış yollarını göstermek amacıyla da kullanılmıştır. 25 Ocak'ta protestoların başlaması ile birlikte Tunuslu aktivistler internet aracılığıyla Mısırlı aktivistlere tecrübelerini aktarmış, hayati uyarılarda bulunmuşlardır. Bu mesajlar arasında güvenlik açısından protestoların gece yapılması, intihar eylemlerinden uzak durulması, dünya kamuoyunun desteğini kazanmak amacıyla gelişmeleri sosyal medya aracılığıyla paylaşmaları ve göz yaşartıcı bombanın etkisinden korunabilmek için yüzlerini kola ile yıkamaları yer almıştır. Mısırlı protestocular sosyal medya hesaplarını tehlikede olduklarını duyurmak ya da diğer protestocuları tehlikeye karşı uyarmak amacıyla da kullanmışlardır.⁷⁶

Bir kısım aktivist ise devrimi dünya gündeminde tutmak ve gözleri Mısır'a çevirmek amacıyla Twitter ve Facebook'u kullanmıştır. Gösteriler sırasında kaydedilen görüntüleri düzenli olarak paylaşan ve statülerini güncelleyerek gelişmeleri dakikası dakikasına aktaran aktivistler dünya kamuoyunun dikkatini polis şiddeti üzerine çekmiştir. Mısır hükümeti gösteriler sırasında Tahrir Meydanı'ndan röportaj yapılmasını yasakladığında göstericiler sosyal medya teknolojilerinin sunduğu imkanlar sayesinde "*bağımsız gazeteciler*" haline gelmiştir.⁷⁷ Gösteriler sırasında Tahrir Meydanı'nda bulunan ve gelişmeleri Twitter üzerinden paylaşan New York Times köşe yazarı Nicholas Kristof, Mübarek'in adamlarının ellerinde çivili sopalarla dolaşmalarına rağmen gösteriler sırasında fazla şiddet kullanılmamasını

⁷⁴ Eltantawy and Wiest, "Social Media in the Egyptian Revolution", 1214.

⁷⁵ Eltantawy and Wiest, "Social Media in the Egyptian Revolution", 1214.

⁷⁶ Eltantawy and Wiest, "Social Media in the Egyptian Revolution", 1215.

⁷⁷ Eltantawy and Wiest, "Social Media in the Egyptian Revolution", 1215.

her gelişmenin anında dünya ile paylaşılmasına bağlamıştır.⁷⁸

Mübarek rejimi sosyal medyanın gücü ve hızının yanı sıra aktivistler arasında olağanüstü bir örgütlenme kapasitesi yarattığını fark ettiğinde internet erişimini kapatmış ve cep telefonlarının kullanılmasını engellemiştir. Hükümetin bağlantılarını koparmak istediğini anlayan aktivistler 28 Ocak'ta başlayan internet kesintisinin ardından yasağı çeşitli yollarla delerek yine sosyal medya üzerinden dış dünyaya seslerini duyurmuşlardır. Beş gün süren internet karartmasına rağmen aktivistler sosyal medya üzerinden paylaşımında bulunmaya devam etmiştir.⁷⁹

4.2.1. Sosyal Medyanın Hızlandırıcı Etkisi

Mısır'da yaşanan isyan Newsweek tarafından “Facebook Devrimi” olarak adlandırılmış olmakla beraber pekala “Twitter Devrimi” de denebilirdi. Bununla birlikte Mısır'daki devrimin sosyal medya devrimi olduğu konusunda bir görüş birliği bulunmamaktadır. Malcolm Gladweel, Mısır'da devrimin her koşulda gerçekleşeceğini savunarak sosyal medyanın etkisinin sınırlı olduğunu savunmaktadır. Gladweel, iletişim olanaklarının yokluğunun toplumun örgütlenme yeteneği üzerinde sınırlayıcı bir faktör olmadığını tarihe bakılacak olursa görülebileceğini dile getirmektedir.⁸⁰ Gladweel, devrimlerin sosyal medya olmadan da gerçekleşeceği konusunda elbette haklıdır. Çünkü internetin olmadığı dönemlerde de pek çok devrim meydana gelmiştir. Devrimi gerçekleştiren sosyal medya uygulamaları değil elbette insanlardır. Bununla birlikte sosyal medya faktörü olmadan Mısır'da devrim ateşi bu kadar hızlı alev almayabilirdi. Mısır hükümetinin internet bağlantısını kesmesi, sosyal medya sitelerine erişimi engellemesi ve Tahrir Meydanı'nda WiFi bağlantısını bloke etmesi de bu süreçte yeni iletişim teknolojilerinin önemini doğrulayan bir gelişme olarak yorumlanmaktadır.⁸¹

Mısır'daki devrimde önemli bir rolü olan sosyal medyanın devrimin tek sürükleyicisi olmadığı unutulmamalıdır. Bu durum özellikle hükümetin göstericilerin kitle iletişim araçlarından yararlanmasının önüne geçmek için interneti kesmesi sonrasında göstericilerin daha kararlı hale gelmesi ve katılımcı sayısının artmaya devam etmesiyle kendini göstermiştir. Göstericilerin büyük çoğunluğunun sokaklarda olduğu ve birbirleriyle yakın temasta bulunduğu noktada sosyal medyanın rolü önemi kaybetmiştir. Diğer bir deyişle, Mısır'da devrim çevrimiçi iletişimden beslenmiştir, ancak devrim tek bir iletişim aracına yaslanmamıştır. Planlama ve organize olma aşamasında devrime büyük hizmet sunan sosyal medyanın yerini kitlelerin sokaklara inmesiyle diğer iletişim araçları almaya başlamıştır. Yazılı mesajlar ve devrime özel hazırlanan görsellerin sosyal medya sitelerinde dolaşıma girmesiyle dünyanın Mısır devrimine verdiği destek daha da güçlenmiştir.

⁷⁸ “Nick Kristof Explains How Twitter Is Preventing Atrocities in the Middle-East”, video, www.tvqsquad.com/2011/03/30/piers-morgan-tonight-twitter-helps-prevent-atrocities-in-the/.

⁷⁹ Eltantawy and Wiest, “Social Media in the Egyptian Revolution”, 1216.

⁸⁰ M. Ingram, “Malcolm Gladwell: Social Media Still Not a Big Deal”, *GIGAOM*, 29.03.2011, erişim tarihi 10.12.2011, <http://gigaom.com/2011/03/29/malcolm-gladwell-social-media-still-not-a-bigdeal/2011>.

⁸¹ Bhuiyan, “Social Media and Its Effectiveness”, 16.

5. SOSYAL MEDYA YANILSAMASI, ÇEVİRİMİÇİ İLETİŞİM VE DEMOKRASİ

Orta Doğu ve Kuzey Afrika’da, domino etkisi yaratan bir devrim dalgası yaşanmaktadır. 2011 yılı içerisinde Tunus ve Mısır’da devrim, Libya’da ayaklanmalar, Ürdün, Bahreyn, Suriye, Irak, Lübnan, Cibuti, Yemen ve Umman’da büyük çaplı protesto gösterileri, Kuveyt, İran, Suudi Arabistan, Fas, Sudan ve Batı Sahara’da küçük çaplı protestolar meydana gelmiştir.

Yaygın medya, birbirini izleyen ve Arap Baharı olarak adlandırılan bu halk hareketlerinin sosyal medyanın ürünü olduğunu gündeme taşımış, hatta sansasyonel bir yaklaşımla söz konusu devrimler “*Sosyal Medya Devrimleri*” olarak adlandırılmıştır. Time Dergisi, domino etkisi yaratan Tunus ve Mısır’da patlak veren devrimleri 2011 yılının en önemli olayı, protestocuları da 2011 yılının insanı olarak seçmiştir.⁸² Uluslararası arenada ses getiren bu gösteriler devrim süreçlerinde sosyal medyanın bireyleri harekete geçirme ve koordine etme gücünü göstermiş olmakla birlikte sosyal medyanın devrimlerin hazırlayıcısı değil hızlandırıcısı olduğu daha net görülmüştür.⁸³

Ancak sosyal medyanın demokratikleşme çabalarında tek araç olduğu konusunda bir konsensüs bulunmamaktadır. Çevrimiçi değişim hareketlerine hemen hemen her zaman çevrimdışı odaklar öncülük ederken, günümüzde demokratlaşma çabalarının çevrimiçi ve çevrimdışı yönleri iç içe geçmiş durumdadır.

Sosyal medya ve devrimler arasındaki ilişkilere eleştirel bir yaklaşım getiren Evgeny Mozorov,

“Mısır’da hükümet internet bağlantısını kesti ama gösteriler devam etti. Libya örneğinde de sosyal medyanın gücünden söz edilemez. Bana göre atlanan çok önemli bir detay var: Tunus ve Mısır devletlerinin internet kontrolü son derece zayıftı, 20’nci yüzyıldan kalma köhne bir yapıları vardı. Evet, birkaç internet sitesini kapatıp, blog yazarını tutukladılar ama Rusya ve Çin’de gördüğümüz tarzda siber saldırılardan, dijital propaganda ve takip sistemlerinden bihaberlerdi. Dolayısıyla Tunus ve Mısır’da internet bu sebeple fayda sağladı Ama bunlar aynı yöntemin dünyanın geri kalanında işe yarayacağı anlamına gelmez. Muhafifler interneti kullanıyor ve devletler seyirci kahyor zannetmeyin.”

diyerek internetin kontrolü güç yapısının her zaman demokrasi getirmeyeceğine dikkat çekmiştir.

İnternet özgürlüğünün bireysel özgürlüklerin gelişimine olumlu etkiler yaptığına dair delil olmadığını savunan Morozov, bu durumu “*internet yanilsaması*” olarak ifade etmektedir. Otoriter rejimlerde yaşayan insanların sosyal medya yoluyla

⁸² Ishaan Tharoor, “The Top Ten Everything of 2011”, *Time*, 07.12.2011, erişim tarihi 02.02.2012, www.time.com/time/specials/packages/article/0,28804,2101344_2101368_2101659,00.html.

⁸³ Keif, “We Are All Khaled Said”, 13.-14.

özgürleşebileceğini 'içi boş fantazi' olarak yorumlayan Morozov'a göre, bu ülkelerde devlet sosyal medyanın imkânlarını kullanarak kimin kiminle nasıl bir ilişki içinde neler planladığını tespit edip önlem alıyor. Örneğin polis, Flickr ve Youtube videolarını kullanarak protestocuları bulup tutukluyor. Kaldı ki, İran örneğinde olduğu gibi protestolara muhatap olan devlet güçlü ise sosyal medya hiçbir işe yaramayabiliyor.⁸⁴ Sosyal medyanın gizli servislere devrimlerle ilgili açık kaynak istihbaratı toplamak için fevkalade platformlar sağladığını belirten Morozov'a göre, "Bir zamanlar rejimler bu tarz verileri toplamak için işkenceyi kullanıyorlardı, şimdi bunlar Facebook'ta bedava olarak mevcut."⁸⁵ Devrimlerin domino etkisiyle yayılmasında sosyal medyanın rolünün abartılmaması gerektiğini de belirten Morozov,

"Devrimlerin bulaşıcı olduğu 150 yıllık bir siyaset bilimi gerçeğidir. 1848'de Avrupa'da sosyal medya mı vardı ki devrimler yayıldı. Özellikle otoriter rejimler güçlerini bölgesel müttefiklerinden alır. Komşular düştüğünde onlar da düşer. O nedenle şu anda sosyal medyanın hiç de canlı olmadığı Libya'da olup bitenleri iyi incelemek lazım. Orta Doğu'daki devrimlerde bir itici güç aranacaksa, o sosyal medyadan çok El Cezire kanalıdır"

ifadeleriyle sosyal medya etkisinin yaygın medya tarafından beslenmesi gerektiğinin altını çizmiştir.⁸⁶

Sosyal medyanın değişim potansiyeline karşı mesafeli bir duruş sergileyen Malcolm Gladweel, "Sosyal medya, radikal ve dönüştürücü bir değişim aracı değildir. Biz değişimden yana adım atmadığımız sürece sosyal medya statikoyu destekleyen bir araç olacaktır." tespitiyle toplumsal dönüşüm hareketlerinin patlak vermesine yol açacak koşullar olgunlaşmadan sosyal medyanın bu tür dönüşümlerde etkisinin olmayacağını belirtmektedir.⁸⁷ Gladweel'e göre, devrim için sosyal medya araçları ne zorunlu ne de başlatıcıdır; ancak sosyal ağların genişletilmesi ve daha etkili konuma ulaşmasında sosyal medya önemli bir rol oynamaktadır.⁸⁸

Sosyal medya etkisinin abartılmaması gerektiğini savunan Joachim Klewes, İran'da yaşanan "Yeşil Devrim"de olduğu gibi Mısır'da da internetin büyük rol oynadığını belirterek,

⁸⁴ Esin Kaya, "İnternet bizi değil, biz interneti sosyalleştiriyoruz", *Aksiyon*, 26.03.2012, erişim tarihi 07.07.2012, www.aksiyon.com.tr/aksiyon/haber-32157-173-internet-bizi-degil-biz-interneti-sosyallestiriyoruz.html.

⁸⁵ Evgeny Morozov, "Iran: Downside to the 'Twitter Revolution'?", *Dissent* 56, No 4 (Sonbahar 2009): 12.

⁸⁶ Ezgi Başaran, "Özgürlükler "Twit"le Gelmez: Siber ütopyacılığa karşı siber realizm", *Yeni Medya*, erişim tarihi 03.02.2012, <http://yenimedya.wordpress.com/2011/02/28/ozgurlukler-twitle-gelmez-siber-utopyaciliga-karsi-siber-realizm/>.

⁸⁷ Gilian Shaw, "Social Media Don't Promote Significant Social Change, Author Says", *Vancouver Sun*, 09.04.2010, erişim tarihi 03.02.2012, www.canada.com/vancouver/news/business/story.html?id=7d53cef2-4672-4f0c-b1a8-6e66231372c1&k=38551.

⁸⁸ Malcolm Gladweel, "Small Change Why the revolution will not be tweeted", *The New Yorker*, 04.10.2010, erişim tarihi 30.12.2011, www.newyorker.com/reporting/2010/10/04/101004fa_fact_gladwell?currentPage=all.

“Tabii orada bu tarz iletişim araçlarını kullanan ve yurt dışından burayı etkilemeye çalışan bir orta sınıf ve çok sayıda öğrenci var. Ancak sonuçta bunun tamamen, sıradan insanların sokaklara yansıttığı somut ihtiyaçları olduğuna inanıyorum. Yani sosyal araçlar olsa da olmasa da bu yaşanırdı.”

tespitinde bulunmuştur.⁸⁹

Eskinin el ilanlarının oynadığı rolü üstlenen sosyal medya siteleri sayesinde hızlı ve ucuz bir şekilde çok sayıda kişiye ulaşmak mümkün olmakla birlikte bu yeni imkanın bazı riskleri de bulunmaktadır. Başarısız bir eylem sonrasında sosyal medya üzerinden örgütlenen protestocuların çok çabuk deşifre olabileceğine dikkat çeken Morozov,

“Gizli riskler söz konusu. Otoriter rejimlerde, gizli servislerin eylemcileri yakın takibe aldığı hesaba katılmalı. Facebook ya da Twitter üzerinden devrim planlayan biri, verilerin herkese açık olduğunu ve içine sızılabilceğini de unutmamalı.”

uyarısında bulunmuştur.⁹⁰

SONUÇ

Orta Doğu ve Kuzey Afrika’da halkların yıllardır değişmeyen iktidarlara karşı sosyal medya üzerinden başlattıkları direnişin bilgisayar ekranlarından taşıp sokaklara inmesiyle birlikte isyan eden kitleleri harekete geçirenin sosyal medya siteleri olup olmadığı tartışma konusu olmuştur. Sosyal medya siteleri olmaksızın devrimlerin düşünülmeceğini savunanlar olduğu gibi devrimi doğuran somut nedenler olmadan sosyal medyanın kitleleri harekete geçiremeyeceğini savunanlar da bulunmaktadır. Tartışmanın iki ucundaki keskin görüşler bir tarafa bırakılacak olursa günümüz koşullarında sosyal medya ağlarının kullanılması Fransız Devrimi sırasında matbaanın, İran Devrimi sırasında ses kasetlerinin kullanılması kadar doğaldır.⁹¹

Orta Doğu’da yaşanan devrim dalgasının ardında yıllardır iktidarda olan liderlerin sevilmemesi, genç nüfus arasında yaygın işsizlik, yoksulluk ve yolsuzluklar gibi kronik hale gelen sorunlar bulunduğu araştırmaların yanı sıra meydanlara inen kitlelerin talep ve söylemlerinden de anlaşılmaktadır. Orta Doğu’daki devrimler, teknolojinin neden olduğu değil teknolojinin hızlandığı kitle hareketleridir. Yoksulluk ve yolsuzlukların günden güne derinleştiği coğrafyada yeni medya teknolojileri olmasa da devrim ateşinin kıvılcım alacağı açıktır. Bununla birlikte, sosyal medya siteleri olmasaydı devrimler bu kadar hızlı ve şeffaf gerçekleşmeyebilirdi.

Sosyal medya aynı görüşü paylaşan kesimler arasında bir ağ oluşturulmasını sağlayarak değişimi hızlandırmıştır. Yıllara yayılan değişim hareketi başlatma sürecini aylara sığdıran sosyal medya ağları farklı görüşleri ve talepleri olan kesimler

⁸⁹ Ina Rottscheid, “Yeni devrimleri tetikleyen Facebook mu?”, çev. Başak Sezen, *DW*, 08.02.2011, erişim tarihi 01.02.2012, www.dw-world.de/dw/article/0,,14829377,00.html.

⁹⁰ Rottscheid, “Yeni devrimleri tetikleyen Facebook mu?”

⁹¹ Tarkowski, Fathy and Melyantsou, “From the network to the streets”, 6.

arasındaki bağları güçlendirerek çevrimiçi başlayan protesto faaliyetlerinin çevrimdışına taşınmasına ciddi olarak katkı sunmuştur. Kitlelere örgütlenme ve seslerini duyurmaları için ilham kaynağı olan yeni iletişim teknolojileri bilgi tekeli kırıarak merkezi kontrolü zayıflatmıştır. Ancak yeni iletişim teknolojilerini sadece demokratikleşme isteyen halklar değil diktatör rejimler de kullanmaktadır. Bu teknolojinin halkların mı, diktatörlerin mi daha çok işine yaradığı halen tartışmalı bir konu olmakla birlikte muhalif hareketlerin izlenmesinin kolaylaştırdığı, bunun da baskının artmasına neden olabileceğinin gözden kaçırılmaması gerekir.

Arap Baharı olarak adlandırılan devrimler zinciri kapsamında sosyal ağlar en yoğun ve en etkin şekilde Mısır'da kullanılmıştır. Facebook ve Twitter gibi sosyal medya siteleri ve bireysel bloglar, Mısır'da uzun yıllardır var olan sansürün dolaylı şekilde aşılmasını sağlayarak politik reform taraftarlarının örgütlenmesini ve rejimin oluşturduğu korku duvarlarının aşılmasını sağlamıştır. Yeni iletişim teknolojileri milyonlarca kişinin politik eylemlere dahil olmasında etkili olarak ortaya örgütlü bir yapının çıkmasına neden olmuştur. Farklı kesimlerden göstericiler hükümetten aralarında sıkı yönetimin kaldırılması, polis şiddetinin durdurulması, adil ücretler ve devlet başkanının görev süresinin sınırlandırılması dahil olmak üzere farklı siyasi ve hukuki taleplerle meydanlara inmiştir.

Rejimin kontrolünün zayıf olduğu sosyal medya teknolojisini kullanan aktivistler, baskıcı rejimi yıkma umutlarını sadece Mısırlılar ile değil dünya genelinde aynı sorunları yaşayan halklar ile de paylaşmışlardır. Mısır devriminin başarısı hiç kuşkusuz bölge ülkelerindeki muhalif hareketler üzerinde etkili olmuştur.

KAYNAKÇA

Abrams, Eliot. "From 9/11 to Arab Spring." The Daily. 11.09. 2011. Erişim tarihi: 05.01.2011, www.thedaily.com/page/2011/09/11/091111-opinions-oped-abrams-arab-spring-1-2/.

Agha, Hussein. Robert Malley. "The Arab Counterrevolution." The New York Review of Books. 29.09.2011. Erişim tarihi 05.01.2012. www.nybooks.com/articles/archives/2011/sep/29/arabcounterrevolution/?pagination=false.

Alexander, Anne. "Internet role in Egypt's protests." BBC. 09.02.2011. Erişim tarihi 05.01.2011. www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-12400319.

Al Jazeera English. "Timeline: Egypt's revolution." 14.02.2011. Erişim tarihi 05.05.2011. <http://english.aljazeera.net/news/middleeast/2011/01/201112515334871490.html>

Almond, Mark. "How revolutions happen: Patterns from Iran to Egypt." BBC.14.02.2011. Erişim tarihi 08.01.2012. www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-12431231.

Anderson, Kurt. "TIME: Person of the Year: The Protester." Council on Foreign Relations. 14.12.2011. Erişim tarihi 05.01.2012. www.cfr.org/political-movements/time-person-year-protester/p26792.

Ayhan, Veysel ve Nazlı Ayhan. "Mısır Devriminin Ayak Sesleri: Bir Devrin Sonu mu?" Rapor No. 27 (Şubat 2011) Erişim tarihi 05.12.2011. www.orsam.org.tr/trUploads/Yazilar/Dosyalar/201123_misir.orsam..pdf.

BBC. "Did social media create Egypt's revolution?" 11.02.2011. Erişim tarihi 11.01.2012. www.bbc.co.uk/news/world-middleeast-12435550.

Bhuiyan, Serajul I. "Social Media and Its Effectiveness in the Political Reform Movement in Egypt." Middle East Media Educator 1, No.1 (2011): 14-20.

Bölme, Selin ve diğerleri. "25 Ocak'tan Yeni Anayasa'ya: Mısır'da Dönüşümün Anatomisi." SETA Rapor No.2 (Nisan 2011).

Byman, Daniel. "After the Hope of the Arab Spring the Chill of an Arab Winter."The Washington Post. 01.09.2011. Erişim tarihi 05.01.2012. www.washingtonpost.com/opinions/after-the-hope-of-the-arab-spring-the-chill-of-an-arab-winter/2011/11/28/gIQABGqHIO_story.html.

Boguta, Kovaş. "What Happened When Mubarak Shut off Egypt's Internet." Kovaşboguta. 21.02.2011. Erişim tarihi 06.01.2012. www.kovaboguta.com/1/post/2011/02/when-happened-when-mubarak-shut-off-egypts-internet.html.

Boyd, E. B. "How Social Media Accelerated the Uprising in Egypt." Fast Company. 31.01.2011. Erişim tarihi 04.01.2012. www.fastcompany.com/1722492/how-social-media-accelerated-the-uprising-in-egypt.

Chebib, Nadine Kassern. Rabia Minatullah Sohail. "The Reasons Social Media Contributed To The Egyptian Revolution." IJBRM Volume:2 Issue:3 (September/October 2011): 139-162.

- Cook, Steven A. "Egypt's Identity Crisis.", Council on Foreign Relations. 20.10.2011. Erişim tarihi 05.01.2012. <http://blogs.cfr.org/cook/2011/09/20/egypts-identity-crisis/>.
- Cook, Steven A. *The Struggle for Egypt From Nasser to Tahrir Square*. New York: A CFR Book Oxford University Press, October 2011.
- Cook, Steven A. Hasib J. Sabbagh. "Revolution 2.0." *Foreign Policy*. 22.11.2011. Erişim tarihi 05.01.2012. www.cfr.org/egypt/revolution-20/p26575.
- Cowie, James. "Egypt Leaves the Internet." *Renesisys Blog*, 27.01.2011. Erişim tarihi 10.01.2012. www.renesys.com/blog/2011/01/egypt-leaves-the-internet.shtml#latest.
- Creswell, Robert. "Egypt: The Cultural Revolution", *The New York Times*. 04.02.2011. Erişim tarihi 24.01.2012. www.nytimes.com/2011/02/20/books/revi-ew/Creswell-t.html?pagewanted=all.
- Crovitz, Gordon. "Egypt's Revolution by Social Media." 14.02.2011. Erişim tarihi 04.01.2012. <http://online.wsj.com/article/SB10001424052748703786804576137980252177072.html>.
- Dickinson, Elizabeth. "The First Wikileaks Revolution." *Foreign Policy*. 13.01.2011. Erişim tarihi 28.12.2011. http://wikileaks.foreignpolicy.com/posts/2011/01/13/wikileaks_and_the_tunisia_protests.
- El Badawi, İbrahim. Samir Makdisi. "Explaining the Democracy Deficit in the Arab World." *The Quartely Review of Economics and Finance* No: 46 (2007): 813-831.
- Faris, David. "Revolutions without revolutionaries? Social media networks and regime response in Egypt", *University of Pennsylvania Paper* 116 (17.05.2010).
- Feuilherade, Paul. "Facebook Use Soars in Arab World." *Technorati*. 08.02.2011, Erişim tarihi 11.01.2012). <http://technorati.com/politics/article/facebook-use-soars-in-arab-world/>.
- Friedman, Uri. "The Egyptian revolution dominated Twitter this year." *Foreign Policy*. 05.09.2011. Erişim tarihi 02.01.2011. http://blog.foreignpolicy.com/posts/2011/12/05/the_egyptian_revolution_dominated_twitter_this_year.
- Gladwell, Malcolm. "Small Change Why the revolution will not be tweeted." *The New Yorker*. 04.10. 2010. Erişim tarihi 30.12.2011. www.newyorker.com/reporting/2010/10/04/101004fa_fact_gladwell?currentPage=all.
- Greeley, B. "The Fallacy of Facebook Diplomacy." *Business Week: Online Magazine*. 02.02.2011. Erişim tarihi 31.12.2011. www.businessweek.com/magazine/content/11_07/b4215008414536.htm.
- Gustin, Sam. "Social Media Sparked, Accelerated Egypt's Revolutionary Fire." *Wired*, 11.02.2011. www.wired.com/epicenter/2011/02/egypts-revolutionary-fire/, (Erişim tarihi: 04.01.2012)
- Howard, P. N., "The Cascading Effects of the Arab Spring", *Miller-McCune*, 23.02. 2011. Erişim tarihi 06.01.2012. <http://tinyurl.com/3aw4gtc>.

Huntington, Samuel P. Üçüncü Dalga Yirminci Yüzyıl Sonlarında Demokratlaşma. Çeviren Ergun Özbudun. Ankara: Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, 1993.

Idle, Nadia. Alex Nuns. Tweets from Tahrir. New York: OR Books, 2011.

Ingram, Mathew. "Was What Happened in Tunisia a Twitter Revolution?" Gigaom. 14.01. 2011. Erişim tarihi 01.01.2012. <http://gigaom.com/2011/01/14/was-what-happened-in-tunisia-a-twitter-revolution/>.

Joudah, Rateb. "Egypt: 'Social Network Revolt' with new twists." Rianovosti. 01.02.2011. Erişim tarihi 04.01.2011. <http://en.rian.ru/analysis/20110201/162405989.html>.

Kanalley, Craig. "Egypt Revolution 2011: A Complete Guide to The Unrest." Huffington Post. 25.05.2011, Erişim tarihi 10.01.2012 www.huffingtonpost.com/2011/01/30/egypt-revolution-2011_n_816026.html.

Keif, Echo. "We Are All Khaled Said: Revolution and the Role of Social Media." Erişim Tarihi: 12.12.2011. www.pubchoicesoc.org/papers_2012/Keif.pdf.

Kimenyi, Mwangi S. "The Arab Democracy Paradox." Brookings, 04.03.2011. Erişim tarihi 03.01.2012. www.brookings.edu/opinions/2011/0304_arab_democracy_kimenyi.aspx.

Kirkpatrick, David D. "Wiren and Shrewd, Young Egyptians Guide Revolt." The New York Times. 09.02.2011. Erişim tarihi 10.01.2012. www.nytimes.com/2011/02/10/world/middleeast/10youth.html?_r=2.

Kneissl, Karen. "Elements For a Scientific Analysis of The Arab Revolutions in Spring 2011." AAS Working Papers in Social Anthropology Volume 21 (2011): 1-17.

Lee, Joseph Tse-Hei. "From Tahrir Square to Tiananmen: Wht the Egyptian Succeeded in 2011 but the Chinese failed in 1989?" Journal of Contemporary Eastern Asia Volume 10 No 2 (2011): 41-46.

Libert, Barry, The Revolution Will Be Tweeted, New Word City, 2011. E-kitap versiyonu.

Lister, Tim and Emily Smith. "Social media @ the front line in Egypt." CNN World. 27.01.2011. Erişim tarihi 04.01.2012). http://articles.cnn.com/2011-01-27/world/egypt.protests.social.media_1_social-media-twitter-entry-muslim-brotherhood?_s=PM:WORLD.

Lynch, Marc. "After Egypt: The Limits and Promise of Online Challenges to the Authoritarian Arab State." Perspective on Politics Volume 9 (September 2011): 301-310.

Mainvaring, Simon. "Exactly What Role Did Social Media Play in the Egyptian Revolution?" Fast Company. 14.02.2011. Erişim tarihi 04.1.2012. www.fastcompany.com/1727466/exactly-what-role-did-social-media-play-in-the-egyptian-revolution.

Malone, Aemon. "Egyptian names daughter 'Facebook' to commemorate so-

- cial media's role in Egyptian revolution." Digital Trends. 21.02.2011. Erişim tarihi 11.01.2012. www.digitaltrends.com/computing/egyptian-names-daughter-facebook-to-commemorate-social-medias-role-in-egyptian-revolution/.
- McCarthy, Caroline. "There's no such thing as 'social media revolution'." CNET. 26.01.2011. Erişim tarihi 11.01.2012. http://news.cnet.com/8301-13577_3-20029519-36.html.
- McDermott, Anthony. *Egypt from Nasser to Mubarak: A Flawed Revolution*. New York: Cromm Helm, 1998.
- Morozov, Evgeny. *The Net Delusion The Dark Side of Internet Freedom*, United States: Public Affairs, 2011.
- Ottoway, Marina. Amr Hamzay. "Protest Movement and Political Change in The Arab World." Carnegie Policy Outlook. 28.06.2011. Erişim tarihi 02.12.2011. http://carnegieendowment.org/files/OttawayHamzawy_Outlook_Jan11_Protest-Movements.pdf.
- Panisson, Andre'. "The Egyptian Revolution on Twitter." Gephi. 15.02.2011. Erişim tarihi 03.01.2012. <https://gephi.org/2011/the-egyptian-revolution-on-twitter/>.
- Park, Jaehyuk ve diğerleri. "Revolution 2.0 in Tunisia and Egypt: Reactions and sentiments in the online world." ICWSM 2011. Erişim tarihi 30.12.2011. www.icwsm.org/2011/documents/IDC2011.pdf.
- Ries, Charles P. "The Year of the Arab Spring." RAND. 20.10.2011. Erişim tarihi 31.12.2011. <http://www.rand.org/commentary/2011/12/20/GS.html>.
- Scola, Nancy. "Why Tunisia Is Not a Social-Media Revolution." Prospect. 21.01.2011. Erişim tarihi 01.01.2012. <http://prospect.org/article/why-tunisia-not-social-media-revolution-0>.
- Sharp, Jeremy M. "Egypt in Transition." Congressional Research Service. 17.06.2011. Erişim tarihi 10.10.2011. <http://www.fas.org/sgp/crs/mideast/RL33003.pdf>.
- Shirky, Clay. "The Political Power of Social Media." *Foreign Affairs* (January/February 2011): 1-9.
- Suarez, Sandra L. "Social Media and Regime Change in Egypt." *Campaigns& Elections*. 16.03.2011. Erişim tarihi 11.01.2012. www.campaignsandelections.com/magazine/us-edition/175972/social-media-and-regime-change-in-egypt.html.
- Tanrıverdi, Nebahat. "Background of the Tunisian Revolution." *Alternative Politics Volume 3 No 3* (November 2011): 547-570.
- Telhami, Shibley. "2011 Arab Public Opinion Poll." Brookings. 21.11.2011. Erişim tarihi 03.01.2012. www.brookings.edu/reports/2011/1121_arab_public_opinion_telhami.aspx.
- The Independent. "Social media, cellphon video fuel Arab protests." 27.02.2011. Erişim tarihi 15.12.2011. <http://www.independent.co.uk/life-style/gadgets-and-tech/social-media-cellphone-video-fuel-arab-protests-2227088.html>

“The World Factbook, Egypt.” CIA. 05.06.2011. Erişim tarihi 07.01.2012. www.cia.gov/library/publications/the-worldfactbook/geos/eg.html.

Dinçer, Osman Bahadır ve Gamze Coşkun. “Tarih Makas Değiştirirken Kuzey Afrika ve Ortadoğu’da Değişim Arzusu.” USAK Rapor No 11-02 (Nisan 2011) Erişim tarihi 10.10.2011. <http://www.usak.org.tr//dosyalar/rapor/nKJVz0U-Uh4hjPmIhlQnccJItHjQA7b.pdf>

Vidino, Lorenzo., “Five Myths about the Muslim Brotherhood.” The Washington Post. 06.03.2011. Erişim tarihi 04.01.2012. www.rand.org/commentary/2011/03/06/WP.html,

Zuckerman, E. “The first Twitter revolution?” Foreign Policy. 14.01.2011. Erişim tarihi 25.12.2011. www.foreignpolicy.com/articles/2011/01/14/the_first_twitter_revolution.

Diffusion of Democracy in the Post-Cold War Middle East

Hasan ÖZTÜRK*

Öz:

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte dünyadaki tek süper güç olarak kalan ABD, demokrasinin yayılmasını dış politika önceliklerinden birisi olarak benimsemişti. Özellikle 11 Eylül 2001 günü New York'ta gerçekleşen terör saldırıları sonrasında daha belirgin hale gelen görüşe göre ABD'nin süper güç olması, sahip oldukları demokrasi gibi "iyi" bir özelliği "geri kalmış" ülkelere götürme sorumluluğu yüklemekteydi. En son 2001 yılında Afganistan'ın ve sonrasında 2003 yılında Irak'ın işgal edilmesi ile bu ülkelerde kurulacak yeni sistemin demokratik olacağı, böylelikle çevresindeki ülkelere örnek olacağı tahmin edilmekteydi. Bu çalışmada Soğuk Savaş sonrasında Orta Doğu'da bir ülkede demokrasi seviyesindeki artışın komşu ülkenin demokrasi seviyesinin artmasına etkisi araştırılmaktadır. Zaman serisi analizi ile regresyon analizi yapılarak 1990-2008 yılları arasındaki dönem incelenmektedir. Ampirik sonuçlar Soğuk Savaş sonrası Orta Doğu ülkelerinde demokrasinin gelişmesi çevre ülkelere yayılmadığını ortaya koymaktadır. Sonuçlar Orta Doğu'da bir ülkede demokrasi seviyesinin artma ihtimalini yükselten en önemli iki etkenin o ülkenin komşularından daha güçlü oluşu ve ekonomisinin büyük oranda enerji kaynaklarına bağlı olmayışı olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: *Orta Doğu, Demokrasi, Demokrasinin yayılması, ABD*

Abstract:

With the end of the Cold War, the U.S identified the spread of democracy as one of its foreign policy priorities. Advocates of this view have believed that the installation of democratic governments in Afghanistan and Iraq will render these countries as a role model for their authoritarian neighbors. This article empirically tests the assumption that increasing democracy level in one country will democratize its neighbors in the post-Cold War period Middle East. Empirical findings in this article show that the increasing level of democracy in a Middle Eastern country does not help democracy spread to its neighbors. Results also suggest that there are two factors that are most likely to help increase democracy level in a country: being more powerful than one's neighbors and having an economy that does not rely on abundant natural resources.

Keywords: *Middle East, Democracy, Diffusion of democracy, USA*

---

*BİLGESAM Araştırma koordinatörü; Doktora öğrencisi, Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü / Research fellow at BİLGESAM, Istanbul based think-tank; PhD. Candidate at Institute of Middle Eastern Studies at Marmara University

GİRİŞ

Amerika Birleşik Devletleri eski başkanı George W. Bush kitle imha silahı bu-
lundurmakla ve uluslararası terör faaliyetlerini desteklemekle itham ettiği Irak'ı
2003 yılında işgal emri verdiğinde, dünya siyasetinde yeni bir dönemin başlan-
gıcını yaptığına inanmaktaydı. Bush ve ABD yönetiminin birçok ismine göre,
teröre destek veren bir diktatörden kurtulan Irak demokratik bir yapıya kavuşa-
cak, böylelikle etnik ve dini çeşitliliğe sahip toplum daha barışçıl bir yönetime
sahip olacaktı. Ayrıca demokratik bir Irak daha barışçıl bir dış politika izleyecek
ve bu da Orta Doğu bölgesinde uzun vadede barışı tesis edecekti. Aslında Bush'un
düşüncesi uluslararası literatürde yıllardır tartışılan demokratik barış kuramı idi.
Saddam Huseyin'in devrilerek demokratik bir yönetime kavuşması sonrasında
Irak'ın komşu Arap halkları ile daha barışçıl bir ilişki geliştireceği varsayımı üze-
rine kurulan bu öngörüye göre Irak'ın bölge ülkeleri için bir rol modeli olması
amaçlanmış idi.

Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından yaşanan birinci Körfez Savaşı sonrasında
ortaya çıkan durum dönemin ABD Başkanı George Bush tarafından "Yeni Dünya
Düzeni" olarak tanımlanmıştı. Amerikan yönetimine yakın entellektüellerce ya-
şananların "liberal demokrasinin zaferi" ve "tarihin sonu" olduğu ileri sürüldü.¹
Samuel Huntington'ın 25 Nisan 1974'te Portekiz'de gece yarısı gerçekleşen darbe
ile başladığı üçüncü dalganın etkisi dünyada birçok ülkede halkların demokratik-
leşme taleplerini artırdı.² Uluslararası arenada oluşan bu olumlu siyasi atmosfer
de dikkate alındığında 1990'ların başından itibaren Orta Doğu'da demokrasinin
yerleşmemesi için herhangi bir neden yoktu.

Peki, gerçekte işler böyle oldu mu? Eğer George W. Bush'un tahmini doğru ise ba-
baş döneminde başlayan Orta Doğu politikaları sayesinde bölge ülkelerinde ufak
çapta da olsa olumlu yönde demokratikleşme adımları atılmış olması gerekmektedir.
Ama daha da önemlisi, demokratikleşen Orta Doğu ülkeleri komşularını da
etkileyecek ve zamanla demokratikleşmelerini sağlayacaktı. Diğer bir ifadeyle,
bir Orta Doğu ülkesindeki demokratikleşme hareketleri komşularında da benzer
yönde etki yapması beklenmekteydi. Demokratikleşmenin yayılmasını ele alan
yazarlar, bölgesinde demokratik rol modeli olan ülkeleri deniz fenerine benzeterek
onların komşularına da etki ettiklerini öne sürmektedirler. Acaba Orta Doğu'da az
da olsa parlayan deniz fenerleri var mıdır? Eğer varsa, komşularını daha demokra-
tik bir yöne yönlendirebilmiş midir?

Bu çalışma ampirik veriler ışığında Orta Doğu ülkelerindeki demokratik değişim-
in komşularını nasıl etkilediğini incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışma Soğuk
Savaş sonrası ABD'nin tek süpergüç olarak ortaya çıkışı olarak kabul edilen 1990
yılından 2008 yılı sonuna kadar 18 yıllık dönemi kapsamaktadır. Çalışmada za-
man serisi analizi yapılırken her bir gözlem birimi ikili (dyadic) ülkenin bir yıllık
demokrasi seviyesi ve komşusuna etkisi incelenecektir. Araştırmada bağımsız de-
ğişken olarak bir Orta Doğu ülkesinin bir yıllık demokrasi seviyesi ele alınırken

¹ Francis Fukuyama. *The End of History and the last Man*. The Free Press, 1992.

² Samuel Huntington. *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century*, Oklahoma
University Press, 1993.

bağımlı değişken komşu ülkenin demokrasi seviyesinde bir sonraki yıldaki değişim olarak tanımlanmıştır.

1. DEMOKRASİ VE DEMOKRATİKLEŞMEYİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Dünyanın birçok yerinde kabul gören bir yönetim şekli olmasına rağmen üzerinde uzlaşa sağlanmış bir demokrasi tanımı bulmak zordur. Demokrasinin ne olup ne olmadığını detaylıca ele alan Schmitter ve Karl, demokrasiyi “yöneticilerin eylemlerinden dolayı vatandaşlara karşı sorumlu olduğu, seçildikleri temsilcilerinin rekabeti ve işbirliğiyle onları dolaylı temsil ettikleri yönetim biçimi” olarak tanımlamaktadır.³ Shively ise demokrasiyi daha sade bir bakışla “tüm ehil vatandaşların düzenli seçimlerle devlet politikalarını belirleyenleri seçtikleri devlet düzeni” olarak görmektedir.⁴ Huntington ise Schumpeterci bir anlayışla 20. yüzyıldaki bir yönetimi “önemli karar alıcıların adil, dürüst ve düzenli seçimlerle seçildiği, tüm yetişkinlerin oy kullanabildiği ve adayların özgürce bu oylar için rekabet edebildiği” kadar demokratik görmektedir.⁵

Bu tanımlardan da anlaşılabilceği üzere demokrasi aslında bir takım değerler, uygulamalar ve kurumlardan oluşmaktadır. Toplumlarda bunların ortaya çıkararak güçlenmesi zaman alan süreçlerdir. Şimdiye kadar yapılan çalışmaların büyük çoğunluğu bir ülkede demokrasinin ortaya çıkışını incelerken dış dinamikleri göz ardı ederek daha çok o ülkenin iç dinamiklerini dikkate almışlardır.

1.1. İç Faktörler

Bir ülkede demokrasinin ortaya çıkması için gerekli olan değişkenlerden belki de en önemli görüleni ekonomik kalkınma idi. İlk defa Seymour Lipset tarafından öne sürülen görüşe göre, az gelişmiş ülkelerde demokrasinin ortaya çıkmayacağı, ekonomik kalkınmanın belirli bir düzeye ulaşmasının demokrasi için olmazsa olmaz şart olduğu öne sürülmüştür. Fakat, Adam Przeworski ve ekibinin yaptığı çalışma uzun yıllar literatüre hakim olan bu görüşün çok da doğru olmadığını ortaya koymuştur. Ekonomik kalkınmanın demokrasinin ortaya çıkması için elverişli bir ortam oluşturmadaki etkisini inceleyen Przeworski ve ekibi, 1950 – 1990 yılları arasında 135 ülkeyi kapsayan bir araştırma yaparak ekonomik kalkınmanın demokrasiyi ortaya çıkarmadığı sonucuna varmaktadır.⁶ Zaten Orta Doğu’ya baktığında bir ülkenin varlıklı olması o ülkede demokrasinin ortaya çıkması için yeterli olmadığı rahatlıkla görülecektir.

Benzer görüşte olan Wejner, ülkelerin zenginliğinin bir göstergesi olarak kişi başına düşen milli gelirin demokrasinin ortaya çıkması ile bağlantılandırılmasının

³ Philippe C. Schmitter and Terry Lynn Karl. *What Democracy Is... And Is Not*, *Journal of Democracy* 2, No.3 (1991):114

⁴ W. Philips Shively. *Power and Choice: An Introduction to Political Science*, (McGraw-Hill, 1997), 351

⁵ Huntington, *Third Wave*, 7

⁶ Adam Przeworski, Michael E. Alvarez, Jose Antonio Cheibub, Fernando Limongi. *Democracy and Development: Political Institutions and Well-Being in the World, 1950-1990*, (Cambridge University Press, 2000)

doğru olmadığını savunmaktadır:

Örneğin, 1993'te Meksika'da kişi başına düşen milli gelir 4,230 ABD doları iken aynı değer 1976'da Portekiz'de 2,020 ABD doları idi. Kişi başına düşen milli gelir baz alındığında, Meksika'nın Portekiz'den çok daha önceleri daha gelişmiş bir demokrasiye sahip olmasını beklememiz gerekirdi. Gerçekte, Portekiz 1976 yılında yüksek oranda demokratik bir ülke iken Meksika 1993 yılında düşük seviyede bir demokrasi idi⁷.

Dünya Bankası verilerine bakıldığında 2009 yılında kişi başına düşen milli gelirin Suudi Arabistan'da 13,901 ABD doları, Katar'da 61,532 ABD doları, ve Umman'da 17,280 ABD doları olduğu görülecektir⁸. Bu veriler Türkiye'nin kişi başına düşen milli gelirinden hayli fazla olmasına rağmen bu ülkelerin Türkiye'nin demokrasi seviyesine ulaşmamış olmaları ekonomik kalkınmanın demokrasi ile doğrudan bir ilişkisi olmadığı hakkında bizlere delil sunmaktadır.

Ülkelerin kişi başına düşen gelir seviyesi ile demokrasi seviyesi arasındaki ilişkiyi bir başka çalışmada inceleyen Przeworski ve Limongi, yukarıda belirtilenleri destekleyen ampirik veri sunmaktadırlar.⁹ Przeworski ve Limongi'ye göre, diktatörlükler kişi başına düşen milli gelirin 1,000 dolardan düşük olduğu ülkelerde varlıklarını sürdürdüklerini savunmaktadır. Sundukları bulgulara göre, diktatörlükler kişi başına düşen milli gelirin 1,000 dolar ile 4,000 dolar arası olduğu ülkelerde istikrarsız olmaktadır. Kişi başına düşen milli gelirin 4,000 doları aşığı ülkelerde ise diktatörlükten demokrasiye geçişin oldukça zor olduğu vurgulanmaktadır ki bu da Orta Doğu için açıklayıcı bir yaklaşımdır.¹⁰

Ekonomik kalkınma dışında demokratikleşme incelenirken ele alınan bir başka değişken de kültürel farklılıklardır. Orta Doğu söz konusu olduğunda bu bölgede Müslümanların çoğunlukta olması, İslam'ın demokratikleşmeyi engelleyen bir faktör olup olmadığı sorusunu gündeme getirmiş ve bu soruya yanıt aranmıştır.¹¹ Alfred Stepan ve Graeme Robertson, yaptıkları çalışmada, demokratik ülkelerle karşılaştırıldığında Orta Doğu'daki demokrasi eksikliğinin Müslüman olmaktan çok Araplıkla açıklanabileceğini savunmaktadır. Arap Müslümanların çoğunlukta olduğu 16 ülkeyi Müslümanların çoğunlukta olduğu 29 diğer ülke ile karşılaştıran Stepan ve Robertson, ikinci gruptaki ülkelerin birinci grup ülkelere göre çok daha yüksek demokrasi seviyesinde olduklarını göstermektedir.¹² Benzer bir ça-

⁷ Barbara Wejner. Diffusion, Development, and Democracy, 1800-1999, *American Sociological Review*, Vol. 70 No.1, February 2005, 67

⁸ Dünya Kalkınma Göstergeleri, Dünya Bankası, data.worldbank.org/indicator , Erişim tarihi: 20/05/2012

⁹ Adam Przeworski and Fernando Limongi. Modernization: Theories and Facts, *World Politics*, 49 (2), 1997.

¹⁰ Przeworski ve Limongi, Modernization Theories and Facts, 160

¹¹ Fareed Zakaria. Islam, Democracy and Constitutional Liberalism, *Political Science Quarterly*, Vol. 119, No. 1 (Spring, 2004); Tessler, Mark. Islam and Democracy in the Middle East: The Impact of Religious Orientations on Attitudes toward Democracy in Four Arab Countries, *Comparative Politics*, Vol. 34, No. 3 (Apr., 2002)

¹² Alfred Stepan and Graeme Robertson. An "Arab" More Than a "Muslim" Democracy Gap, *Journal of Democracy*, Vol.14 No.3, July 2003.

İşimada ise Freedom House demokrasi puanları karşılaştırıldığında çoğunluğunu Müslümanların oluşturduğu ülkelerden demokrasi olarak belirlenen 8 ülke Arap değilken, Arap ülkelerden hiçbirinin demokrasi olarak kategorize edilmediği görülmektedir.¹³

Bir ülkede demokrasinin ortaya çıkışını etkilediği düşünölen bir diğör faktör de ülke halkının etnik ve dini yönden homojen olup olmadığıdır. Teorik olarak düşünöldüğünde etnik ve/veya dini birçok farklı grubun bulunması ülkenin yönetiminde kimin daha fazla söz sahibi olacağı noktasında bu grupları karşı karşıya getireceği ve çatışmanın kaçınılmaz olacağı tahmin edilmektedir. Günümüz Orta Doğu'suna bakıldığında ise demokrasiye en yakın olan ülkeler olan Lübnan ve Irak'ın dini ve etnik açıdan homojen olmadığı görölecektir. Öte yandan ise bölgenin en homojen sayılabilecek ülkelerinden Mısır ve Tunus ise Arap Baharı olarak adlandırılan halk hareketleri başlayana kadar bölgedeki en otoriter ülkeler arasında idi.¹⁴ Tüm bu veriler göz önüne alındığında Arap halklarının demokrasiye inanmadıkları, demokrasinin ideal bir yönetim tarzı olmadığını düşündükleri sanılabılır. O zaman %80'ninden daha fazla bir kısmı "sorunlarına rağmen demokrasi en iyi yönetim şeklidir" ve "demokratik bir sisteme sahip olmak ülkem için iyi olacaktır" şeklinde görüş belirten Cezayir, Ürdün, Kuveyt, Fas ve Filistin halklarının taleplerini izah etmek zor olacaktır.¹⁵

Seymour Lipset ile başlayan ve demokrasinin bir ülkede ortaya çıkışını sosyal değişkenlerle açıklayan yaklaşım zamanla açıklama etkisini yitirmiştir. Yukarıda bahsedilen ve demokrasinin ortaya çıkışını etkileyen faktörlerin sadece o ülkenin içinde aramanın (en azından Orta Doğu için) yetersiz olduğu ortaya çıkmaktadır. Ayrıca ülke içi faktörlerin rolü az bile olsa Orta Doğu ülkeleri için bu etkinin ampirik olarak önemi fazla değildir. Bu da bizleri dış faktörlerin bir ülkenin demokrasiye doğru yönelmesi üzerindeki etkisini sorgulamaya itmektedir.

1.2. Dış Faktörler

Tarihte dünya siyasetinde baskın olan ülkeler kendi değerlerini yaymaya çalışmışlardır. Amerika Birleşik Devletleri de İkinci Dünya Savaşı sonrasında liberal demokrasiye zor kullanarak da olsa teşvik etmiştir.¹⁶ Bu amaç doğrultusunda hayata geçirilen politikalar, akademisyenler tarafından genellikle demokratik barış teorisi ile açıklanmıştır. Teorik olarak düşünöldüğünde demokratik ülkelerde kamuoyundan gelecek baskı ve liderlerin üstündeki kurumsal kısıtlamalardan ötürü demokratik ülkelerin birbirileri ile savaşma ihtimali oldukça düşük olduğu sanılmaktadır. Bu alanda yapılan çalışmalar farklı sonuçlar ortaya koymuştur. Örneklemler olarak, tüm dünya ülkelerini ve zaman olarak 1945 ve öncesini kapsayan çalışmalar bu tezi destekleyen veriler bulmuştur.¹⁷ Ward ve Gleditsch, yaptıkları çalışmada de-

¹³ Larry Diamond. Why are there no Arab democracies, *Journal of Democracy*, Vol.21 No.1, January 2010, 94

¹⁴ A.g.e, 95

¹⁵ A.g.e, 95

¹⁶ John O'Loughlin ve diğöerleri, The Diffusion of Democracy, 1946-1994, *Annals of the Association of American Geographers*, Vol.88, Issue 4, December 1998, 12

¹⁷ Michael Ward and Kristian S. Gleditsch. Democratizing for Peace, *American Political Science Review*, Vol. 92, No. 1, 1998; Zeev Maoz and Bruce Russett. Normative and Structural Causes of Democ-

mokrasie geçen ülkelerin savaşırlara karışma ihtimalinde ciddi azalma gözlemlenken, demokrasiye geçişin hızlı ve sorunlu olduğu ülkeler ile demokrasiden geriye dönüş yaşayan ülkelerin savaşıma ihtimalinin arttığını ortaya koymaktadır.¹⁸ Öte yandan bazı akademisyenler ise demokratik yönetimlere sahip olmanın ülkeleri daha barışçıl yapmadığını savunmuştur.¹⁹ Dolayısıyla bir bölgede birkaç ülkenin demokratik yönetimlere sahip olması o ülkelerin savaşıma ihtimallerini düşürerek bir barış ortamı sağladığına dair güçlü ampirik veri bulunmamaktadır.

Bir ülkede demokrasinin ortaya çıkması veya güçlenmesi sürecinde etkin olan veya olabilecek bir diğler ülke dışı faktör de ekonomik ve askeri yardımlardır. Gelişmiş ülkeler dış yardımları bir dış politika aleti olarak kullanmakta, hedef ülkenin demokratikleşmesi için o ülkeye kaynak aktarımında bulunmaktadır. Bununla hedeflenen, yardım yapılan ülkede yönetim demokratik bir hüviyet kazandıkça o ülkenin kendi kaynaklarını verimli kullanmasını sağlayacak daha iyi politikalar belirlemesi, böylece ülkenin kalkınma düzeyinin artmasıdır.²⁰ Fakat günümüze kadar demokratikleşme adına iyi niyetle yapılısa dahi dış yardımların ülkelerin daha demokratik seviyeye yükselmesini sağlamadığı ve ekonomik anlamda iyileşme göstermediklerini ortaya koymaktadır.²¹

Başarısız dış yardımların arkasındaki sebeplerden birisi de ülkelerin yardım yapacakları/yaptıkları ülkeleri seçerken ihtiyaçtan daha çok stratejik çıkarlarını göz önüne almalarıdır ki egemen devletler için meşru ve anlaşılabilir bir durumdur. Örneğin, Kuziemko ve Werker, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin daimi olmayan üyelerinin, konseye iki yıl için seçildikleri dönemde aldıkları ABD yardımının %59, BM yardımlarının ise %8 arttığını göstermektedirler²². Kuziemko ve Werker'in verilerine bakıldığında, yardım yapılan ülkeler ve alan ülkeler değerlendirildiğinde, bir ülkeye yapılan dış yardımların Güvenlik Konseyi seçimlerinin yapıldığı yıl artmaya başladığı, Konsey üyeliğinin sürdüğü 2 yıllık dönem boyunca yoğun bir şekilde yardım almaya devam ettiği, üyeliğin bitiminde ise aldığı yardım seviyesinin üye olmadan önceki seviyeye düştüğü görülmektedir. Zengin yakıt kaynaklarına sahip ülkelerin dış yardımlara ihtiyacı olmadığı bilirse de özellikle stratejik öneme sahip bazı Orta Doğu ülkeleri dış yardım almaktadır. Örneğin, 1975 yılından beri ABD'nin Mısır'a yaptığı kalkınma yardımlarının toplamı 28 milyar ABD dolarından fazladır, ve buna 1978 Camp David anlaşması sonrası ABD'nin bu ülkeye yaptığı yaklaşık 50 milyar ABD dolar tutarındaki

---

atic Peace, 1946-1986, *American Political Science Review*, Vol.87 No.3, September 1993; Clifton Morgan and Sally Howard Campbell. Domestic Structure, Decisional Constraints, and War: So Why Kant Democracies Fight?, *Journal of Conflict Resolution*, Vol.3 5 No. 2, June 1991.

¹⁸ Ward and Gleditsch, *Democratizing for Peace*.

¹⁹ Christopher Layne. Kant or Cant: The Myth of Democratic Peace, *International Security*, Vol.19 No.2, Autumn 1994; David Spiro. The Insignificance of the Liberal Peace, *International Security*, Vol. 19 No.2, Autumn 1994

²⁰ C. Burnside and D. Dollar. Aid, Policies, and Growth, *American Economic Review*, Vol.90 No.4, September 2000,

²¹ William Easterly. Can Foreign Aid Buy Growth?, *Journal of Economic Perspectives*, Vol.17 No.3, Summer 2003; Stephan Knack. Does Foreign Aid Promote Democracy?, *International Studies Quarterly*, Vol. 48 No.1, March 2004

²² Ilyana Kuziemko and Eric Werker. How Much Is a Seat on the Security Council Worth? Foreign Aid and Bribery at the United Nations, *Journal of Political Economy*, Vol.114 No.5, October 2006,

karşılıksız askeri yardım dahil değildir.²³ Ayrıca ABD 2001 yılından beri Ürdün'e yıllık ortalama 650 milyon ABD doları tutarında ekonomik ve askeri yardım yapmaktadır. Ürdün'e yapılan ABD yardımı, 2001-2006 arasında tüm ülke içi gelirlerin %27'sine tekabül etmektedir.²⁴ Tüm bu veriler değerlendirildiğinde, her ne kadar yapılan dış yardım demokratikleşme adına yapılsa da hedef ülkenin demokratikleşmesinin yardım yapan ülkenin birincil beklentisi olmadığı görülmektedir.

1.3. Demokrasinin Yayılması (Diffusion)

Demokrasinin yayılmasını en kapsamlı olarak ilk defa çalışan Harvey Starr, ülkelerin yönetim biçimlerinin komşu ülkeleri (demokrasiye veya otokrasiye doğru) etkilediğini bulmuştur. Yayılmayı "kurumların, pratiklerin, davranışların, veya normların bireyler ve/veya sosyal sistemler arasında aktarıldığı bir süreç" olarak tanımlayan Starr, uluslararası sistemde ülkelerin birbirlerinden etkileşiminin önemini ortaya koymaktadır²⁵. Yayılmanın gerçekleşmesi için rol modeli olabilecek, taklit edilebilecek bir aktöre ve bu rol modelini taklit edecek bir diğer aktöre ihtiyaç vardır. Günümüzde demokrasilerin maddi zenginlik ve ülke içi huzur bakımından daha iyi bir seviyede oldukları düşünüldüğünde, kendinden daha demokratik bir ülke, komşu ülke için taklit edilebilecek bir aktördür.

Amerikalı karar alıcılar, 2003 yılında Irak'ı işgal ederken hedeflerinden birisi de demokratik bir Irak'ın Orta Doğu bölgesi için bir rol modeli olacağı, ilerleyen yıllarda diğer bölge ülkelerinin Irak'ı taklit ederek daha demokratik, daha kalkınmış ve daha barışçıl ülkelere dönüşeceğini, böylelikle tüm Orta Doğu'nun barışçıl bir bölgeye dönüşeceğini varsaydılar. İkinci Dünya Savaşı sonrası Almanya ve Japonya örneklerinden hareketle o dönemde bu iki ülkenin bölgelerinde refahın ve barışın odağı olmaları Amerikalı karar yapıcıları Irak'ın (ve tabii ki Afganistan'ın) da Orta Doğu'da benzer bir rol oynayabileceğine ikna etmiştir. Bu bağlamda yapılan bazı akademik çalışmalar demokratik ülkelerin mekansal yakınlık gösterdikleri alt bölgelerin demokratikleşmesine katkıda bulunduğunu, demokratik ülkelerin komşuları üzerinde demokratikleşme yönünde olumlu etki sahibi olduğunu ortaya koymaktadır²⁶. Wejner, bir bölgede ülkeler kültürel, ticari, ve dini açıdan birbirleri ile benzeşmekte ise demokratik bir ülkenin o bölge ülkelerine etkisinin daha çok olduğunu öne sürmektedir. Bu noktadan hareket eden Wejner, Irak'ın işgal sonrası demokratikleşmesinin bölgedeki diğer Müslüman ülkelerin demokratikleşme süreçlerini hızlandıracağını, hatta İran üzerinde olumlu etki yapacağını savunmaktadır.²⁷

Öte yandan 1900-1994 arası dönemi inceleyen Enterline ve Greig'in sunduğu ampirik veriler ise bir ülkenin demokrasisi yerleşmiş ve yüksek seviyede ise bölgesel huzura ve refaha katkı yaptığını, ancak bölgenin daha demokratik

²³ Diamond, a.g.e, 101

²⁴ A.g.e, 101

²⁵ Starr, Harvey. Democratic Dominoes: Diffusion Approaches to the Spread of Democracy in the International System, *Journal of Conflict Resolution*, Vol. 35 No.2, June 1991,359

²⁶ O'Loughlin ve diğerleri, *The Diffusion of Democracy*; Wejner, *Diffusion, Development, and Democracy*.

²⁷ Wejner, *Diffusion, Development, and Democracy*, 67-68

olmasına etki etmediğini göstermektedir.²⁸ Aynı çalışma, dış müdahale ile bir ülkeye demokrasi getirilir ve o ülkede demokrasi düşük seviyede kalırsa bölgenin demokratikleşmesine katkı yapmamakla birlikte komşularının refah ve huzuruna da olumsuz etki yaptığını ortaya koymaktadır.

Buraya kadar sunulan tartışmalara bakıldığında bir ülkede demokrasinin ortaya çıkışında hem iç hem de dış faktörler etkili gibi görünse de Orta Doğu birçok faktör için istisna teşkil eden ülkeleri barındıran bir bölgedir. İç ve dış faktörlerin yanı sıra güvenlik çalışmaları literatüründen ilham alan ve istifade eden savaşın yayılması gibi demokrasinin de yayılabileceğini düşünerek nicel çalışmalar yapılmıştır. Ancak bu çalışmalar tüm dünyayı örneklem olarak ele almış ve sadece Orta Doğu'yu incelememiştir. Dolayısıyla Orta Doğu'da demokrasinin ortaya çıkışını iç ve/veya dış faktörlerle değil bir ülkedeki demokrasi değişiminin komşularını nasıl etkilediğini ortaya koyan bir çalışma bölgenin geleceği hakkında karar alan mekanizmalara yol gösterici olacaktır. Öyleyse, yukarıda bahsi geçen tartışmalar göz önüne alınarak,

H_0 : Orta Doğu'da bir ülkenin demokrasi seviyesindeki değişiklik komşusunun demokratikleşmesini etkiler.

sıfır hipotezi olarak kabul edilecek ve sonraki bölümde test edilecektir.

2. METODOLOJİ VE VERİLER

Bu bölümde yukarıda belirtilen sıfır hipotezi ampirik veriler ışığında nicel olarak test edilecektir. Örneklem olarak sadece Orta Doğu ülkeleri ele alınacaktır. Hazırlanan veri seti Soğuk Savaş sonrası ABD'nin tek süpergüç olarak ortaya çıkışından 2008 yılı sonuna kadar 18 yıllık dönemi kapsamaktadır. Hazırlanan veri seti, zaman serisi analizi yapılırken gözlem birimi olarak kara sınırı olan ikili ülke grupları kabul edilerek istatistik yazılımı yardımıyla regresyon analizi yapılarak sonuçlar değerlendirilecektir. Araştırmada bağımsız değişken olarak bir Orta Doğu ülkesinin bir yıllık demokrasi seviyesi ele alınırken bağımlı değişken ise o ülkenin komşusunun demokrasi seviyesinde bir sonraki yıldaki değişim olarak tanımlanacaktır. Mevcut literatüre göre olması beklenen ve bu çalışmada sınanacak düşünce;

$$D_{at} > D_{bt} \text{ ise } D_{bt} < D_{bt+1} \text{ şeklinde ortaya konabilir.}$$

Burada a ve b komşu iki ülkeyi, D ülkenin o yılki demokrasi seviyesinin sayısal değerini, ve t ise gözlem yılını belirtmektedir. Bu çalışmada Orta Doğu ülkeleri için bu teorik varsayımın doğruluğu test edilecektir.

Bir ülkenin demokrasi seviyesinin niceliksel olarak ölçülmesi tartışmalı olagelmıştır. Nicel araştırmalarda bir ülkenin yönetim biçimini ikili (binary) olarak numaralandırmak, o ülkeyi demokrasi veya değil şeklinde iki kategoriden birine sokmak, yanıltıcıdır. Çünkü demokrasi bir süreçtir ve ülkeler birçok demokratik özelliği bir

²⁸ Andrew J. Entertine and J. Michael Greig. Beacons of Hope? The Impact of Imposed Democracy on Regional Peace, Democracy, and Prosperity, *Journal of Politics*, Vol. 67 No.4, November 2005

anda elde edemez, zamanla bazı demokratik normları veya kurumları benimser veya terkeder. Böylesi bir çalışmada daha sağlıklı sonuçlar elde etme adına demokrasi verisini, bu değişkeni sayısal skala olarak değerlendiren kaynaklardan almak daha uygun görülmüştür. Kullanılacak modelde demokrasi seviyesinin ölçümü için Polity IV projesince sağlanan değerler alınacaktır. Polity IV projesi, nüfusu 500 binden fazla olan 164 ülkenin 1800-2010 arasında yıllık olarak demokrasi seviyelerini proje yönetimince belirlenen ölçütlere göre değerlendirerek en otokratik devlete -10, en demokratik devlete +10 değer vererek 21 puanlık bir skala oluşturmaktadır.

Komşu iki ülkeden güçlü olanın zayıf olanı etkileyeceğini, zayıf olanın güçlü olana çoğu kez benzemek isteyeceğini düşünmek için güçlü teorik sebepler vardır. Dolayısıyla, komşu iki ülke yönetim biçimleri eğer birbirini etkileyecekse burada söz konusu ülkelerin karşılıklı güç kıyaslaması etkili olacaktır. Öyleyse, ülkelerin gücünü de kontrol değişkeni olarak veri setine dahil etmek demokrasi seviyesinin etkisini daha net ölçmemizi sağlayacaktır. Bu değişken için veri, tutarlılık sağlanması ve araştırmanın daha sıhhatli sonuçlar vermesi adına yine COW projesi kapsamında hazırlanan Ulusal Materyal Kapasite veri setinin 4. versiyonundan alınmaktadır. Bu veri seti, toplam nüfus, şehir nüfusu, demir ve çelik üretimi, enerji tüketimi, askeri personel sayısı, ve askeri harcamalar olmak üzere altı temel veriden hareketle her ülke için yıllık CINC puanı (Composite Index of National Capability) oluşturmaktadır. Her bir gözlem için iki ülkenin de o yılki CINC puanı veri setine dahil edilerek regresyon analizinin bağımsız değişkenin etkisini daha kesin olarak bulması sağlanacaktır.

Böylesi bir çalışmada karşılaştırılacak ülkeler arasındaki farklılığın bir şekilde kontrol edilmesi gerekmektedir. Önceki sayfalarda detaylıca tartışıldığı gibi, ülkeler arasında gelişmişlik seviyesi oldukça değişken bir bölge olan Orta Doğu'da kişi başına düşen millî gelir yanıltıcı olabilir. Bundan dolayı, her bir gözlem için incelenen ikili grup için o ikili arasında karşılıklı ticaret verileri kontrol değişkeni olarak kullanılacaktır. Bunun için COW projesinden alınan verilere göre²⁹ bu değişkenlerden birisi A ülkesinin B ülkesinden o yıl yaptığı ithalat miktarını, diğeri ise B ülkesinin A ülkesinden o yıl yaptığı ithalat miktarını ABD doları cinsinden göstermektedir.

Literatürde hakim olan bir görüşe göre, ekonomisi büyük ölçüde minerale veya bir doğal kaynağa dayanan ülkelerde demokrasinin gelişme ihtimalinin düşük olduğu öne sürülmektedir.³⁰ Bu görüşe göre, bir ülkede petrol ve doğalgaz gibi zengin kaynakların oluşu ülkede kişi başına düşen geliri artıracak ve ülke vatandaşlarının demokrasi talepleri güçlü olmayacaktır. Orta Doğu'nun incelendiği bu çalışmada dünyanın bu bölgesi ile neredeyse özdeşleşmiş olan petrolün bir ülke ekonomisindeki payı, diğer bir ifadeyle, ekonominin büyük oranda petrole veya doğal gazla bağlı olup olmadığına dair bir değişken eklenmiştir. Bunu da kontrol etme adına Ross tarafından Dünya Bankası verilerine dayanarak hazırlanan listeden yararlan-

²⁹ Correlates of War Project's Trade Data Set, Version 3.0

³⁰ Carlos Leite and Jens Weidmann, "Does Mother Nature Corrupt? Natural Resources, Corruption, and Economic Growth" IMF Working Paper, WP/99/85 (1999); Michael Ross, Does Oil Hinder Democracy?, *World Politics*, 53, (April 2001)

narak ikili (binary) değişken üretilmiştir.³¹ Eğer değişim beklenen ülke ekonomisi büyük oranda petrol veya doğalgaza dayalı ise 1 değeri, dayalı değilse 0 değeri verilmiştir.

Buraya kadar gelen tartışmada sık sık bir bölge olarak Orta Doğu'dan bahsedilmektedir. Ancak Orta Doğu sınırları belli olan ve kapsadığı ülkeler üzerinde uzlaşmış olan bir bölge değildir. Bu çalışmada Orta Doğu ülkeleri incelendiğinden diğer verilerle tutarlılık sağlaması adına COW projesinde Orta Doğu ülkesi olarak sayılan ve literatürde daha çok Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkeleri olarak adlandırılan 20 ülke dahil edilmiştir. Bu ülkeler Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri, Cezayir, Fas, Irak, İran, İsrail, Katar, Kuveyt, Libya, Lübnan, Mısır, Sudan, Suriye, Suudi Arabistan, Tunus, Türkiye, Uman, Ürdün, ve Yemen'dir. Bu ülkeler dil (Arapça), etnik yapı (Arap) ve din (İslam) alanında benzerlik gösterdikleri için birçok değişken de doğal olarak kontrol edilmiş olacaktır.

3. VERİ ANALİZİ VE SONUÇLAR

Yapılan regresyon analizi sonuçlarına göre yukarıda belirtilen sıfır hipotezinin yanlılanabileceğini söyleyebiliriz. Tablo-1'de görüldüğü üzere, Orta Doğu'da bir ülkenin demokrasinin artışı üzerinde komşu ülkenin demokrasi seviyesinin etkili olduğu ve istatistiksel olarak önemli bir değişken olduğu görülmektedir. Ancak, komşu ülkenin demokrasi seviyesi istatistiksel olarak anlamlı ($p < .01$) olsa da korelasyon katsayısının düşük oluşu iki değişken arasındaki ilişkinin zayıf olduğunu göstermektedir. Zayıf da olsa var olan ilişki, korelasyon katsayısının eksi yönde olmasından ötürü, bir ülkede demokrasi seviyesindeki artış komşu ülkenin demokrasisinde azalmaya sebep olduğu şeklinde ifade edilebilir. Ancak, bu ilişki istatistiksel olarak anlamlı da olsa ilişkinin oldukça zayıf olduğu, hatta diğer kontrol değişkenleri ile karşılaştırılarak test edilen hipotez düşünüldüğünde beklendiği ölçüde güçlü bir ilişki bulunamamıştır.

Regresyon analizinde istatistiksel olarak anlamlı ($p < .05$) bir diğer değişken ise ülkenin gücü (CINC puanı) olduğu görülmektedir. Orta Doğu'da bir ülkenin demokrasi seviyesi hem o ülkenin hem de komşusunun gücü ile alakalı olduğu yapılan analizden ortaya çıkmaktadır. Korelasyon sonuçlarına bakıldığında da yüksek katsayı arasındaki ilişkinin oldukça güçlü olduğunu göstermektedir ki bu değişkenlerin Orta Doğu ülkelerinin demokrasi seviyelerindeki artış üzerinde etkili olduğunu kanıtlamaktadır. Ayrıca bu iki değişkenden birinin pozitif, diğerinin negatif işaretli olması bölgesel bir analiz için anlamlıdır. Bu sonuçlara göre, bir Orta Doğu ülkesinin yukarıda açıklandığı şekliyle (CINC puanı hesabına göre) gücü arttıkça o ülkenin demokrasi seviyesinin artma ihtimali de yükselmektedir. Öte yandan o ülkenin komşularının gücü arttığı zaman demokrasi seviyesinin artma ihtimali azalmaktadır. Daha yalın bir ifadeyle, Orta Doğu'da komşularına nispeten daha güçlü olan ülkelerin demokrasi seviyeleri artmaktadır.

Gözlem birimi olarak alınan ikili ülkeler arasındaki ilişkiyi kontrol etmek için modele dahil edilen karşılıklı ithalat miktarları istatistiksel olarak anlamlı gözükmediği

³¹ Ross, *Does Oil Hinder Democracy*,

Tablo 1: Bir Ülke Demokrasisini Etkileyen Faktörlerin Regresyon Sonuçları

	Katsayı (coef.)	Standart Hata
Komşu ülkenin demokrasisi	-.1027952***	.0269717
Ülkenin gücü	57.68017 **	27.5083
Komşu ülkenin gücü	-57.8193 **	27.50839
Ülkenin komşusundan ithalat miktarı	.0003902	.0003722
Komşunun o ülkeden ithalat miktarı	-.0002863	.0003754
Ülkenin bol kaynak sahibi oluşu	-7.070416 ***	.3197967
Sabit	-1.241765	.2623883

NOT: N=987; düzeltilmiş $R^2 = .3435$; * $p < .10$ ** $p < .05$. *** $p < .01$. Sonuçlar iki kuyruklu testi yansıtmaktadır.

gibi korelasyon değerleri de oldukça düşüktür. Dolayısıyla Orta Doğu’da iki ülkenin ticaret yolu ile komşusu ile etkileşime girmesi, komşusundan ithalat yapması ve komşunun o ülkeye ihracat yapması bir ülkenin demokrasi seviyesine etki yapmamaktadır. Bu sonuç bizleri liberal düşünürlerin on yıllardır öne sürdükleri, ticaretin geliştirilmesi ile birlikte demokrasinin yayılacağı tezinin günümüz Orta Doğu ülkeleri için anlamlı olmadığı düşüncesine itmektir.

Son olarak, doğal kaynak faktörüne bakıldığında bu değişkenin istatistiksel olarak anlamlı olduğu ($p < .01$) ve korelasyon katsayısının yüksek olduğu görülmektedir. Korelasyon katsayısının negatif olması bizlere literatürdeki hakim görüşü teyit etmektedir. Bu çalışmada yapılan analizin gösterdiği günümüz Orta Doğu’unda bir ülke ekonomisi ne kadar az petrol veya doğalgaza bağlı ise demokratikleşme ihtimali de o kadar artmaktadır.

SONUÇ

Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle birlikte dünyadaki tek süper güç olarak kalan ABD demokrasinin yayılmasını dış politika önceliği olarak benimsemişti. Özellikle birinci Körfez savaşı sonrasında ve 11 Eylül 2001 saldırıları sonrasında daha belirgin hale gelen görüşe göre ABD’nin süper güç olması sahip oldukları demokrasi gibi “iyi” bir özelliği “geri kalmış” ülkelere götürme sorumluluğu yüklemekteydi. En son 2001 yılında Afganistan’ın ve sonrasında 2003 yılında Irak’ın işgal edilmesi ile bu ülkelerde kurulacak yeni sistemin demokratik olacağı, böylelikle çevresindeki ülkelere örnek olacağı tahmin edilmekteydi. Örneğin, Wejner Irak işgali ardından bu ülkenin demokrasi olacağını ve bölgede demokrasinin yayılmasına katkı sağlayacağını öne sürmekteydi.³²

Bu çalışmada sunulan verilerle Orta Doğu’da bir ülkedeki demokratikleşmenin komşuları üzerinde kayda değer bir etki sahibi olmadığı ortaya konmuştur. Bu sonuç, ABD’li dış politika yapımcıların Orta Doğu’ya dönük politikalarını gözden geçirmeleri gerektiğini bizlere anlatmaktadır. Daha önceleri Przeworski ve Limongi, gelişmekte olan otoriter ülkelere demokrasinin ancak dış müdahale ile gelebileceğini savunmakta idi.³³ Ancak Enterline ve Greig dış müdahale ile

³² Wejner, a.g.e.

³³ Przeworski ve Limongi, a.g.e

gelen demokrasilerin de çoğu zaman kalıcı olmadığını ortaya koymaktadır.³⁴ Dolayısıyla, Orta Doğu ülkelerinde demokrasinin yeşermesi isteniyorsa bunun kendiliğinden, toplumsal temelde demokrasi taleplerinin ortaya çıkmasıyla gerçekleşmesini beklemekten başka çözüm görünmemektedir. Demokrasinin ortaya çıkacağı toplumların iç savaş veya benzeri olumsuzlukları yaşama ihtimalini dikkate alan Carothers, istenmeyen olayların önlenmesi adına “bir toplum demokratikleşmeden önce, hepsinden önemlisi, hukukun üstünlüğü ve iyi işleyen bir devletin var olmasını” önemli görürken bazı ülkelerde otokrat bir rejimin yönetimde kalması daha iyi bir alternatif olabileceğini vurgulamaktadır.³⁵

Bu çalışmada ortaya çıkan sonuçlara göre Orta Doğu'da bir ülkenin demokrasi seviyesinin artmasına etki eden en önemli iki husus dikkat çekmektedir. Birinci olarak, şimdiye kadar yapılan ampirik çalışmaların dikkate almadığı ve bu çalışmada istatistiksel olarak anlamlı ve yüksek korelasyon katsayılı çıkan ülkelerin gücü dengesi Orta Doğu adına önemli şeyler söylemektedir. Sonuçlar bize bu bölgede komşularından daha güçlü olan ülkelerde demokrasinin gelişme ihtimalinin daha fazla olduğunu göstermektedir. İkinci önemli husus ise, ekonomisi büyük oranda petrol veya doğal gaz gibi doğal kaynaklara dayanan ülkelerde demokrasi seviyesinin artma ihtimalinin daha az olduğudur. Dolayısıyla, günümüz Orta Doğu'sunda demokrasi seviyesinde artış gözlenme ihtimali en yüksek olan ülkeler petrol ve doğal gaz zengini olmayan ülkeler olacaktır.

Tüm bunların dışında Orta Doğu'da birçok ülke zengin enerji kaynaklarına sahip oldukları için vatandaşlarına yüksek yaşam standartları sunabilmektedir. Vatandaşlarına temel beşeri güvenliği sağlayabilen ülkelerde demokrasinin olmasının gerekliliği ise tartışılması gereken bir konu olarak karşımızda durmaktadır. Bu çalışmada varılan ampirik sonuçlar özellikle ABD'li dış politika yapımcılarını Orta Doğu ülkelerine dönük politikalarında demokrasiyi öncelik listesinden çıkarmanın daha gerçekçi olacağını göstermektedir.

³⁴ Enterline ve Greig, a.g.e

³⁵ Thomas Carothers, How Democracies Emerge: The “Sequencing” Fallacy, *Journal of Democracy*, Vol.18 No.1, January 2007, 13

KAYNAKÇA

Burnside, C., & D.Dollar. Aid, Policies, and Growth, *American Economic Review* 90, No.4 (2000):847-868.

Carothers, Thomas. How Democracies Emerge: The “Sequencing” Fallacy, *Journal of Democracy* 18, No.1 (2007):12-27

Diamond, Larry. Why are there no Arab democracies, *Journal of Democracy* 21, No.1 (2010):93 – 104

Easterly, William. Can Foreign Aid Buy Growth?, *Journal of Economic Perspectives* 17, No.3 (2003):23-48.

Enterline, Andrew J. and J. Michael Greig. Beacons of Hope? The Impact of Imposed Democracy on Regional Peace, Democracy, and Prosperity, *Journal of Politics* 67, No.4 (2005):1075-1098

Fukuyama, Francis. *The end of history and the last men*, The Free Press, 1992

Huntington, Samuel P., *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century*, Oklahoma University Press, 1993.

Knack, Stephan. Does Foreign Aid Promote Democracy?, *International Studies Quarterly* 48, No.1 (2004):251-266

Kuziemko, Ilyana and Eric Werker. How Much Is a Seat on the Security Council Worth? Foreign Aid and Bribery at the United Nations, *Journal of Political Economy* 114, No.5 (2006):905-930

Layne, Christopher. Kant or Cant: The Myth of Democratic Peace, *International Security* 19, No.2 (1994):5-49

Leite, Carlos and Jens Weidmann, “Does Mother Nature Corrupt? Natural Resources, Corruption, and Economic Growth,” *IMF Working Paper*, WP/99/85 (1999)

Maoz, Zeev and Bruce Russett. Normative and Structural Causes of Democratic Peace, 1946-1986, *American Political Science Review* 87, No.3 (1993):624-638

Morgan, Clifton and Sally Howard Campbell. Domestic Structure, Decisional Constraints, and War: So Why Kant Democracies Fight?, *Journal of Conflict Resolution* 35, No.2 (1991):187-211

O’Loughlin, John, Michael Ward, Corey L.Lofdahl, Jordin S. Cohen, David S. Brown, David Reilly, Kristian S. Gleditsch, and Michael Shin. The Diffusion of Democracy, 1946–1994, *Annals of the Association of American Geographers*, 88, No.4 (1998):545–574

Przeworski, Adam and Fernando Limongi. *Modernization: Theories and Facts*,

World Politics 49, No.2 (1997):155-183

Przeworski, Adam, Michael E. Alvarez, Jose Antonio Cheibub, Fernando Limongi. *Democracy and Development: Political Institutions and Well-Being in the World, 1950-1990*, Cambridge University Press, 2000

Ross, Michael. Does Oil Hinder Democracy?, *World Politics* 53, (2001):325-61

Schmitter, Philippe C. and Terry Lynn Karl. What Democracy Is... And Is Not, *Journal of Democracy* 2, No.3 (1991):114 – 120

Shively, W. Philips. *Power and Choice: An Introduction to Political Science*, McGraw-Hill, 1997

Singer, J. David. Reconstructing the Correlates of War Dataset on Material Capabilities of States, 1816-1985, *International Interactions* 14 (1987):115-32.

Spiro, David. The Insignificance of the Liberal Peace, *International Security* 19, No.2 (1994):50-86

Starr, Harvey. Democratic Dominoes: Diffusion Approaches to the Spread of Democracy in the International System, *Journal of Conflict Resolution* 35, No.2 (1991):356-381

Stepan, Alfred and Graeme Robertson. An “Arab” More Than a “Muslim” Democracy Gap, *Journal of Democracy* 14, No.3 (2003):30-44

Tessler, Mark. Islam and Democracy in the Middle East: The Impact of Religious Orientations on Attitudes toward Democracy in Four Arab Countries, *Comparative Politics* 34, No.3 (2002):337-354

Ward, Michael and Kristian S. Gleditsch. Democratizing for Peace, *American Political Science Review* 92, No.1 (1998):51-61

Wejner, Barbara. Diffusion, Development, and Democracy, 1800-1999, *American Sociological Review* 70, No.1 (2005):53-81

Zakaria, Fareed. Islam, Democracy and Constitutional Liberalism, *Political Science Quarterly* 119, No.1 (2004):1-20

AB'DE BİREYSEL HAKLAR VE LİZBON ANTLAŞMASI

Individual Rights in the EU and the Treaty of Lisbon

Fırat YALDIZ*

Öz:

21. yüzyılın en önemli küresel sorunlarından birisi -önemli oranda terörizm boyutuna varmış olan- etnik sorunlardır. Küreselleşme sürecinin de etkisiyle, ayrılıkçılık ve kendi kaderini tayin hakkı söylemlerinden, özerk yönetim ve bağımsızlığa kadar geniş bir yelpazede “grup hakları” olarak değerlendirilebilecek talepler gündeme gelmektedir. Bu çalışmada Avrupa Birliği (AB) pratiği üzerinden grup hakkı – bireysel hak tartışmalarının etnik sorunların çözümüne katkısı ve demokrasi teorisine uygunluğu tartışılmaktadır. Bu çerçevede, AB'deki bu tartışmalara ilişkin belirsiz tutumun terk edilerek 2000'li yıllardan itibaren bireysel hak yaklaşımının ağırlık kazanmaya başladığı ve son olarak 2009 tarihli Lizbon Antlaşması ile bireysel hak yönünde açık ve güçlü bir tercih yaptığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Avrupa Birliği (AB), etnik sorun, grup hakkı, bireysel hak, insan hakları, demokrasi, Lizbon Antlaşması.*

Abstract:

Ethnic problems, the majority of which have already reached to the level of exacting terrorism, are one of the most important global problems in the 21st century. With the effect of the globalization process, some demands which can be considered as group rights (such as secessionism, self-determination, self-governance and even independence) are coming into question. In this essay, the contribution of the debate between group rights and individual rights to the ethnic problems is being discussed on the EU practices as an example. The EU, which has started to abandon an unclear approach for last decade, has clearly preferred the individual rights approach with its implementation of the Treaty of Lisbon that entered into force in 2009.

Keywords: *European Union (EU), ethnic problem, group rights, individual rights, human rights, democracy, Treaty of Lisbon.*

---

* Dr. Fırat Yıldız, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlığı – YTB, firatyaldiz@gmail.com / Dr. Yıldız works for the Office of the Prime Minister and can be contacted at firatyaldiz@gmail.com

GİRİŞ

Dünya genelinde önemli sorunlardan birisi olan etnik sorunlar konusunda kuramsal düzeyde ve vaka çalışmaları olarak birçok çalışma yapılmış olmasına rağmen konuyu bireysel haklar bağlamında tartışan akademik çalışmaların sayısı fazla değildir. Sadece bölgesel entegrasyon ve ekonomik işbirliği konularında değil, insan hakları konusunda da önemli ve küresel bir aktör haline gelmeye başlayan AB'nin kurumsal yaklaşımı da, AB'ye üye ve aday devletlerin politikalarını da etkileyebilecek olması nedeniyle, ayrı bir önem taşımaktadır.¹

Bu çalışmada, etnik sorunların çözümüne yönelik olarak grup hakları yerine bireysel haklar yaklaşımının önemi AB uygulamaları üzerinden incelenecek ve Lizbon Antlaşması'nın bireysel haklar konusundaki içeriği tartışılacaktır. Çalışmanın temel iddiası ise, etnik sorunlara yönelik olarak "grup hakkı" yaklaşımının, ulus devlet – demokrasi ilişkisini zedelediği ve etnik sorunları çözümsüzlüğe götürdüğü, dolayısıyla "grup hakkı" yerine "bireysel hak" yaklaşımının uygulanmasının gerektiği; uluslararası sistemin ve özellikle AB'nin de "bireysel hak" yaklaşımını tercih etmeye başladığıdır. AB'nin bireysel hakları temel alan yaklaşımı, son olarak Lizbon Antlaşması'nda açık ve güçlü bir şekilde vurgulanmıştır.

Küreselleşme süreci ve uluslararası ilişkilerde meydana gelen gelişmeler doğrultusunda, etnik sorunların 21. yüzyılın en önemli sorunlarından biri haline gelmesi, bu konunun seçilmesinin nedenlerinden biridir. Nitekim dünya genelindeki etnik sorunların, önemli bir oranda terörizm boyutuna varmış olması, etnik sorunların çözümünün terörizmle mücadeleden daha acil ve daha önemli olduğunu, dolayısıyla etnik sorunların etnik terörizm ile birlikte incelenmesinin konuya daha geniş bir bakış açısı getireceğini düşünmemize yol açmıştır. Bu çalışmada, AB'deki etnik terörizmin boyutları, AB resmi raporları esas alınarak ve sayısal veriler üzerinden özetle ortaya konacaktır. Bu bağlamda, çalışmanın birinci bölümünde AB bünyesindeki etnik sorunlar coğrafi bir ayırım ve terörizm boyutuyla sınıflandırılacak; böylece AB'de bireysel hak yaklaşımının Lizbon Antlaşması'nda güçlü bir şekilde vurgulanmasının, AB bünyesindeki etnik sorunlarla ilişkili olduğu tartışılacaktır.

AB politikalarına geçmeden önce ise, grup hakkı ve bireysel hak yaklaşımlarının teorik çerçevesine yer verilmesi uygun olacaktır. Dolayısıyla çalışmanın ikinci bölümünde, grup hakkı yaklaşımının ulus-devlet ve demokrasi ilişkisine neden uygun olmadığı araştırılacak ve bireysel hak yaklaşımının etnik sorunların çözümünde önemi vurgulanacaktır. Bu tartışma bağlamında, azınlık haklarını da içeren normatif boyut, grup haklarının insan hakları şemsiyesi altında da yer alamayacağı iddiasıyla güçlendirilecektir.

Üçüncü bölümde ise, birinci bölümde ortaya konulacak olan etnik sorunlara ilişkin durum ve ikinci bölümde ortaya konulacak olan teorik ve normatif boyuttan

¹ Türkiye'deki (terörizm boyutuna varmış) etnik sorunlar konusu, başka bir çalışma konusu olabilecek derinlikte olduğu için bu çalışmanın dışında tutulmuştur. Çalışmamızın, analiz edilmeye çalışılacak AB yaklaşımlarından hareketle ve AB – Türkiye ilişkileri bağlamında, Türkiye'deki etnik sorunlarla ilgili yapılacak diğer çalışmalara katkı sağlaması arzu edilmektedir.

hareketle, AB'nin politikaları irdelenecektir. AB'nin 1999 yılından itibaren her yıl düzenli olarak yayınlanan "AB İnsan Hakları Raporları"nda kullandığı kavramlara ilişkin tercih ve değişimin, son olarak Lizbon Antlaşması'nda vardığı nokta, bu bölümün temel tartışma konusudur. AB'nin kurumsal yapılanması açısından da en güncel ve en önemli belge olan Lizbon Antlaşması, bireysel haklar yaklaşımını da çok açık ve güçlü bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, Lizbon Antlaşması'na giden süreç ve Antlaşma ile bireysel haklar konusunda getirilen yeniliklerin açıklanmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

1. AB'DE ETNİK SORUNLAR VE ETNİK TERÖRİZM

Özellikle milliyetçilik ideolojisinin gelişmesinin ardından, etnik kimliğin önemi artmış, küreselleşme süreci de milliyetçiliğin yayılmasına ve ilginç bir şekilde milliyetçiliğin küreselleşmeye karşı kullanılmasına yol açmıştır. Çok daha eski dönemlerde de var olmakla birlikte, özellikle 20. yüzyılda Avrupa'dan Balkanlara, Latin Amerika'dan Asya'ya, Afrika'dan Orta Doğu'ya kadar dünyanın birçok bölgesinde çeşitli etnik sorunlar ortaya çıkmıştır. Bu sorunların bazıları siyasi çekişme (Macar sorunu), bazıları terörizm (İspanya), bazıları iç savaş (Yugoslavya) ve bazıları da soykırımla (Yahudi soykırımı) sonuçlanmıştır. Bazı etnik sorunlar ise sonuçlanmamış ve halen devam etmektedir. Dünya geneline göz atıldığında ise görülmektedir ki, etnik sorunların tamamı olmasa da büyük bir çoğunluğu (Bask sorunu, Tamil Sorunu, Kuzey İrlanda Sorunu, Korsika Sorunu, Kürt Sorunu, vb.) "terörizm" boyutuna varmaktadır.

Birçok farklı etnik grubun çağlar boyunca bir arada yaşadığı Avrupa coğrafyasında, Soğuk Savaş'ın bitmesi ile siyasi harita değişmiş ve bu süreçte şaşırtıcı birtakım gelişmeler yaşanmıştır. İlk olarak özellikle Doğu Avrupa'da milliyetçiliğin yeniden doğuşu ve bağımsızlık mücadelesi, askeri çatışmalara ve hatta etnik temizliğe varan iç savaşlara dönüşmüştür. İkinci olarak, bağımsızlık mücadelesi vererek kurulmuş yeni ulus devletler, AB'ye üyelik için aday olmuştur.² Yani ilginç ve diyalektik bir şekilde yeni kurulmuş ulus devletler, Avrupa Birliği ile egemenlik paylaşımını kendi iradeleriyle talep etmişlerdir.³ Üçüncü olarak ise -özellikle Doğu Avrupa'da bu gelişmelerin yaşandığı dönemde- Batı Avrupa'daki ulus devletlerin AB ile bütünleşme süreçleri yavaşlamaya başlamış,⁴ Soğuk Savaş öncesinde Doğu - Batı Blokları arasındaki kutuplaşma temelinde ilerleyen siyasi birlik bu dönemde eksen değiştirmiştir. Nitekim tehdidin ortadan kalkmasıyla beraber Avrupa'nın güvenlik algılaması ve yapılanması da değişmiş, üye ülkelerin pozisyonları ve ilgi alanları da yeniden şekillenmeye başlamıştır. Dördüncü olarak, bu süreç sadece Avrupa'daki ulus devletleri değil, NATO, AGİT gibi Soğuk Savaş dönemine ait kaygılarla kurulmuş olan örgütlerin de kuruluş ve işleyiş amaçlarının sorgulanmasına ve yeniden değerlendirilmesine sebep olmuştur. Beşinci olarak, sadece ulus-üstü entegrasyon değil, ulusal entegrasyon da İspanya,

² Polonya, Slovakya, Slovenya, Çek Cumhuriyeti ve Macaristan 2004'te AB üyesi olmuştur. Hırvatistan 2003'te, Makedonya ise 2005'te AB'ye aday olmuştur.

³ George Handlery, "How to Solve Ethnic Minority Problems in Central and Eastern Europe", *The Brussels Journal*, 01.11.2005.

⁴ Roland Axtmann, *Liberal Democracy into the Twenty-First Century: Globalization, Integration and the Nation-State* (Manchester: Manchester University Press, 1996), 1.

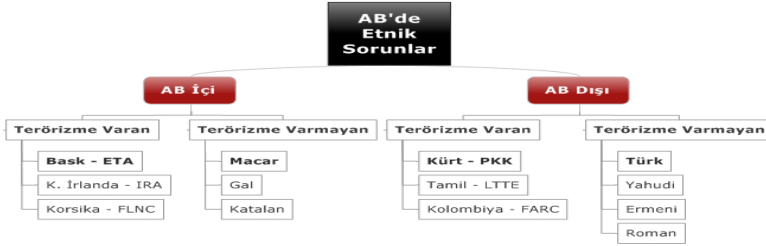
Fransa, Birleşik Krallık gibi ülkelerin siyasi gündeminin merkezine oturmuştur. Bu ülkelerdeki bölgesel ve/veya etnik-milliyetçi hareketler, bölgesel özerklik ve hatta ayrılıkçılık talepleriyle seslerini yükseltmeye başlamıştır/devam etmektedir.

AB bünyesindeki bu etnik sorunlara ek olarak, AB coğrafyası dışındaki bazı etnik sorunlar da AB bünyesinde faaliyet yürütmektedirler. Bu etnik sorunların bir kısmı herhangi bir şiddet hareketini bünyesinde barındırmazken, bazıları ise terörizm boyutuna varan bir şekilde şiddet eylemlerine yönelmiştir. AB'deki etnik sorunları ve boyutlarını daha iyi anlayabilmek için, sınıflandırma yapmanın yararlı olacağı değerlendirilmektedir:

Şekil-1'de de gösterilen AB bünyesindeki bu çeşitli etnik sorunların nedenlerine, tarihsel kökenlerine ve boyutlarına ilişkin tartışmalara, ayrı bir çalışma konusu olabileceği için bu çalışmada yer verilmeyecektir. Şekil üzerinde yapılan bu sınıflandırmanın amacı, AB bünyesinde birçok etnik sorun olduğunu ve bu sorunların farklı coğrafi temelde ve terörizm boyutuyla ele alınabileceğini vurgulamaktır.

AB'de yaşanan bu etnik sorunlarla doğru orantılı olarak, etnik terörist faaliyetler de AB'nin en önemli güvenlik sorunlarından biri haline gelmiştir. Nitekim AB'nin terörizmle mücadelede en önemli kurumlarından biri olan Europol'un ilk olarak 2007'de yayınladığı ve yıllık olarak yayınlamaya devam ettiği "AB – Terörizm Durum ve Eğilim Raporu" da (*Terrorism Situation and Trend Report / TE-SAT*) bu iddiayı destekler nitelikte veriler içermektedir.

Şekil-1: AB'de Etnik Sorunlar

TE-SAT Raporlarında (TE-SAT 2007⁵, TE-SAT 2008⁶, TE-SAT 2009⁷, TE-SAT 2010,⁸ TE-SAT 2011⁹ ve TE-SAT 2012¹⁰), AB bünyesindeki etnik terör örgütleri

⁵ Raporun tam metni için bkz.: "TE-SAT 2007", Erişim tarihi: 25.10.2011, <https://www.europol.europa.eu/sites/default/files/publications/tesat2007.pdf>.

⁶ Raporun tam metni için bkz.: "TE-SAT 2008", Erişim tarihi: 25.10.2011, <https://www.europol.europa.eu/sites/default/files/publications/tesat2008.pdf>.

⁷ Raporun tam metni için bkz.: "TE-SAT 2009", Erişim tarihi: 25.10.2011, https://www.europol.europa.eu/sites/default/files/publications/tesat2009_0.pdf.

⁸ Raporun tam metni için bkz.: "TE-SAT 2010", Erişim tarihi: 25.10.2011, https://www.europol.europa.eu/sites/default/files/publications/tesat2010_0.pdf.

⁹ Raporun tam metni için bkz.: "TE-SAT 2011", Erişim tarihi: 25.10.2011, <https://www.europol.europa.eu/sites/default/files/publications/te-sat2011.pdf>.

¹⁰ Raporun tam metni için bkz.: "TE-SAT 2012", Erişim tarihi: 25.10.2011, <https://www.europol.europa.eu/sites/default/files/publications/europoltsat.pdf>.

olarak ETA (*Euskadi ta Askatasuna*), IRA (*Irish Republican Army*), FLNC (*Front de Liberation Nationale de la Corse*) ve Resistencia Galega örgütlerinin yanı sıra, PKK ve LTTE (*Liberation Tigers of Tamil Eelam*) örgütleri de sayılmaktadır. Ayrıca son 6 yılda AB genelinde meydana gelen toplam 2.437 terörist saldırının 1.984'ünün (%81'inin) bu etnik terörist örgütler tarafından yapıldığı belirtilmektedir.

Tablo-1: Europol TE-SAT Raporlarına göre AB'de meydana gelen terörist eylemlerin dağılımı

Yıllar	Toplam	Etnik	Dini Esintili	Sol	Sağ	Tekli	Diğer
2006	498	424	1	55	1	0	17
2007	583	532	4	21	1	1	24
2008	515	397	0	28	0	5	85
2009	418	361	1	40	4	2	10
2010	249	160	3	45	0	1	40
2011	174	110	0	37	1	0	26
Toplam	2437	1984	9	226	7	9	202
Yüzde	100,00%	81,41%	0,37%	9,27%	0,29%	0,37%	8,29%

Özetlenen bu gelişmeler ve veriler bağlamında, (i) AB bünyesinde birçok etnik sorun olduğu, (ii) AB bünyesindeki bu etnik sorunların önemli bir bölümünün terörizm boyutuna vardığı, (iii) Europol verilerine göre, AB'nin en önemli ve en büyük terörizm sorununun etnik terörizm olduğu görülmektedir. Bu tespitler, çalışmamızın “etnik sorunların, AB'nin en önemli sorunlarından biri olduğu”na yönelik iddiasını desteklemektedir.

AB, etnik sorunların çözümüne ilişkin üye devletlerin politikalarına doğrudan müdahale etmemiştir. AB'nin üye devletlerdeki etnik sorunları iç politika konusu olarak görmesinin ve AB'nin kurumsal yapılanmasının böyle durumlarda iç politikaya müdahale olarak algılanabilecek girişimlerde bulunmaya müsait olmamasının, bu belirsizliğin başlıca nedeni olduğu değerlendirilmektedir. Yine etnik sorunların Birlik genelinde tartışılmasının AB bütünleşme süreci ve Avrupa kimliğini oluşturma çalışmalarına zarar verme ihtimalinden de kaçınıldığı düşünülebilir. Bu belirsiz yaklaşım, üye ülkelerin etnik sorunlara yönelik olarak birbirinden farklı tercihler yapmasını kolaylaştırmıştır. Üye ülkeler, etnik sorunlar konusuna bazen insan hakları bazen de güvenlik endişeleriyle yaklaşmış; çözüme yönelik olarak da bazen bireysel hakların genişletilmesi bazen de özerk yönetim, anadil eğitimi, siyasi katılım gibi alanlarda grup hakkı boyutuna varan çözümler üretebilmiştir. Ancak ilerleyen bölümlerde ayrıntılı olarak tartışılacağı üzere, AB politikalarındaki bu belirsizlik son yıllarda ortadan kalkmaya başlamış ve AB grup hakkı ve bireysel hak tartışmaları bağlamında, bireysel haklardan yana net bir tavır ortaya koymuştur. Grup hakkı ve bireysel hak yaklaşımlarının teorik ve normatif boyutları; ulus devlet ve demokrasi ile ilişkileri aşağıda ayrıntılı olarak incelenecektir.

2. GRUP HAKKI - BİREYSEL HAK TARTIŞMALARI

2.1. Kuramsal Çerçeve

Eski Yunan politik ve felsefi düşüncesine kadar uzanan demokrasi kavramı,¹¹ öncelikle şehir devletlerde uygulanan bir yönetim şekli olarak, M.Ö. 5. yüzyılda tüm vatandaşların şehir-devlet kanunlarının yapıldığı Meclis'te konuşmaya ve oy vermeye yetkili olduğu Atina'da karşımıza çıkmaktadır.¹² Demokrasinin yayılmaya ve gelişmeye devam ettiği Orta Çağ boyunca¹³ seçimlerin yapıldığı ve meclisin bulunduğu birçok idari birim bulunmaktaydı. Bu yapılar içerisinde egemenliğin kimin tarafından kullanılacağı önemli bir tartışma konusu olmuştur. İktidarın halk tarafından kullanılmasını öngören demokrasilerde, toplumun önde olduğu sosyal demokrasi¹⁴ anlayışına, ilerleyen dönemlerde bireyin önde olduğu liberal demokrasi¹⁵ anlayışı da eklenmiştir.

1648 Westphalia Barış Antlaşması ile başlayan sürecin, yukarıda bahsedilen düşünsel gelişim sürecine önemli katkıları olmuştur. Nitekim Protestanların zaferi ile sonuçlanmış olan Otuz Yıl Savaşları, Westphalia Barış Antlaşması ile bitmiş¹⁶ ve barışı hazırlayan konferans, daha önceki dini nitelikli uluslararası toplantıların aksine, devlet, savaş ve iktidar sorunlarının tartışıldığı laik bir konferans olmuştur. Ayrıca Westphalia Barışı ile Kilise'nin gücü sınırlandırılmış ve Kutsal Roma İmparatorluğu'nun parçalanmış olduğu, uluslararası hukuk bakımından da doğrulanmıştır. Sonuç olarak, bugünkü anlamıyla (belirli kuralara göre hareket eden ve aralarında düzenli ilişkiler bulunan devletlerin oluşturduğu) "uluslararası sistem", Westphalia ile doğmuştur.¹⁷ Bu sürecin etkisiyle ve devamında ortaya çıkan ulus devlet yapısı içerisinde, ulusal sınırlar çizilmiş ve bu belirlenmiş bölge (ulusal sınırlar) içerisinde egemenlik kavramı önem kazanmıştır.¹⁸

Egemenlik kavramından hareketle ve 19. yüzyılın ilk yarısından itibaren ulus devlet yapısı, aristokratik/elit/ayrıcılık kitleler ve prensliklerin keyfi yönetimine karşı bir tepki olarak ortaya çıkmış ve bu bağlamda özgürleştirici bir ideoloji olarak anlaşılmıştır. Özellikle Fransız ihtilalinden sonra, meşru bir hükümetin ulusal self-determinasyon ilkesine dayanması ve ulus ve devletin birbiriyle örtüşmesi

¹¹ Demokrasi kuramı ve tarihi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.: David Held, *Models of Democracy* (Cambridge: Polity Press, 2006). Ayrıca Roland N. Stromberg, *Democracy, a short analytical history* (New York: Library of Congress Cataloging-in-Publication Data, 1996).

¹² "Vatandaş" kavramının o dönemlerde kapsayıcı değil dışlayıcı bir yoruma sahip olduğu ve kadınların, kölelerin, yabancıların ve 20 yaşından küçük erkeklerin vatandaş olamadığı unutulmamalıdır.

¹³ Orta Çağ'daki düşünsel gelişmeler için bkz.: John Marenbon, *Medieval Philosophy: an historical and philosophical introduction* (New York: Routledge Press, 2007).

¹⁴ Richard Sandbrook ve diğerleri, *Social Democracy in the Global Periphery: Origins, Challenges, Prospects* (New York: Cambridge University Press, 2007), 4-36.

¹⁵ Axtmann, *Liberal Democracy*; 10-35. Ayrıca William E. Scheuerman, *Liberal Democracy and the Social Acceleration of Time* (Maryland: The John Hopkins University Press, 2004).

¹⁶ Antlaşmanın tam metni için bkz.: "Treaty of Westphalia", Erişim tarihi: 26.10.2011. http://avalon.law.yale.edu/17th_century/westphal.asp.

¹⁷ Oral Sander, *Siyasi Tarih: İlk Çağlardan 1918'e* (Ankara: İmge Kitabevi Yay., 2006), 98-101.

¹⁸ Christopher Harding ve C.L. Lim, "The Significance of Westphalia: an Archaeology of the International Legal Order", *Renegotiating Westphalia*, ed. C.Harding ve C.L. Lim. (Cambridge: Kluwer Law International, 1999), 1- 24.

gerektiği fikri, siyasi düşünce dünyasına güçlü bir şekilde girmiştir. Bu düşünce tarzının dâhili anlamı “üst seviyede bir kültürel ve sosyal uyum” ve “anayasal bir hükümet”; harici anlamı ise “diğer rakip uluslara karşı ulusal bağımsızlık”tır.¹⁹

19. yüzyılın sonlarına doğru ise ulus devlet ideolojisi özgürleştirici karakterini kaybetmiş ve komşu halklara karşı politik gücünü kullanmaya odaklanmıştır. Ulus devlet ideolojisinin dâhili anlamı olan üst seviyede bir kültürel ve sosyal uyum fikri, homojenleş(tir)me ve asimilasyona dönüşmüştür. Bu dönüşümün altında yatan çeşitli sebeplerden özellikle iki tanesi önem taşımaktadır. İlk olarak, etkili ve modern bir endüstri toplumunun yaratılması ve geliştirilmesi ve geniş bir coğrafyada etkili bir iş bölümü yapılabilmesi için, belirli seviyede kültürel bir homojenliğe ihtiyaç duyulmaktaydı. İkinci olarak etnik ve kültürel birlik/homojenlik, rakip devletlerle devam etmekte olan savaşlarda ulus devletin harici gücünü sağlayabilmesi için bir ön zorunluluk olarak görül-mektedir.

Dönemin uluslararası konjonktüründe, endüstrileşme kadar emperyalizm de²⁰ azınlık gruplarının, baskın ve/veya egemen ulusal grubun politik prensipleri ve kültürel gelenekleri içerisinde entegre veya asimile edilmesine, dolayısıyla kültürel homojenliğe öncelik vermekteydi. Bu dönemde devam eden politik ve sosyal mücadeleler boyunca, “anayasallık” nosyonu da halk egemenliğine dayalı demokratik hükümet fikri içerisinde genişlemiştir. Ancak rakip devletlere karşı “biz ve onlar” arasındaki kültürel sınırları çizebilmek için, kültürel homojenlik kaygısı önemini korumaya devam etmiştir.

Sonuç olarak, anayasal hükümet fikrine dayanan ulus devlet nosyonu -her ne kadar ayrıcalıklı kişilere/kitlelere karşı özgürleştirici bir ideoloji olarak ortaya çıkmış olsa da- başlangıcından itibaren kültürel homojenlik eğilimi içermektedir. Dolayısıyla, ulus devlet ve demokrasi arasındaki ilişki de bu gerilimden etkilenmektedir.

Özellikle halk egemenliği nosyonu ve vatandaşlık kavramı, ulus-devlet ve demokrasi arasındaki ilişkinin en güçlü noktasıdır. Demokratik ulus devletlerde, bireyler vatandaşlık haklarına sahip olabilmek için, devletin (vatandaş-citizen) ve ulusun (uyruk-national) parçası olmalıdır. Ancak, geçmişte bazı uyruklar cinsiyet, mülkiyet sahipliği, vergi ödeme gibi sebeplerle vatandaşlıktan veya oy kullanma gibi vatandaşlık haklarından mahrum bırakılmakta iken, bugün de seçme ve seçilme hakkı gibi konularda yaş sınırı gibi nedenlerle her vatandaşın vatandaşlık haklarına doğrudan erişim imkânı olmadığı tartışılmaktadır.²¹ Demokratik prensipler, yönetimden etkilenen herkesin yönetimin bir parçası olması gerektiğini savunurken, ulus devlette halk egemenliği, uyrukların vatandaş olmaları şartıyla kendilerini yönetebilmesi şeklinde kavramsallaş-tırılmaktadır. Yani vatandaşlık (citizenship) uyruktan (nationality) ayrıdır. Vatandaşlık ve uyruk arasındaki bu ayrım, liberal demokrasinin politik gerçekliği ile de örtüşmektedir. Bu durum, demokrasi ve ulus devlet arasındaki sistematik bağı da ortaya koymaktadır.

¹⁹ Axtmann, *Liberal Democracy*,3.

²⁰Emperyalizmle ilgili olarak bkz.: David Harvey, *Yeni Emperyalizm* (İstanbul: Everest Yay, 2004). Ayrıca güncel bir tartışma için Michael Hardt ve Antonio Negri, *İmparatorluk* (İstanbul: Devin Yay, 2005).

²¹ Derek B. Heater, *A brief history of citizenship* (Edinburgh: Edinburgh University Press, 2004.), 88-120.

Nitekim liberal demokrasi kuramında, demokratik yönetimin ancak egemen ulus devlet tarafından uygulanabileceği öngörülmektedir. Çünkü devlet aygıtı içerisinde politika üretme, yasal düzenleme yapma ve toplumsal kuralların çerçevesini belirleme hakkı halkındır ve bu hak vatandaşlık haklarının kurumsallaşması ve halk egemenliği nosyonuna dayanır.

Halk egemenliği 17. yüzyılda başlayan ve 18. yüzyılda Britanya'ya karşı Amerikan kolonilerinin mücadelesi²² ve Fransız monarşisine karşı başlatılan devrimle²³ devam eden sürecin sonucu olarak monarşik yöneticilerden alınarak, yasal olarak eşit vatandaşlara aktarılmıştır. Eşit vatandaşlar ile devlet arasındaki ilişkide ise, vatandaşların yapısal olarak devletle ilişkilendirildiği üç temel durum öngörülmektedir: Halkın bir parçası olan vatandaş, devlet otoritesinin özel bir öznesi olan vatandaş ve devlet tarafından verilen hizmetlerin bir müşterisi olarak vatandaş.

Yine bu ilişkinin bir parçası olarak liberal demokrasi teorisi, Hobbes tarafından dile getirilen “ortak kararlar ve toplumsal barışın uygulayıcısı olarak devletin zorlayıcı rolünü”,²⁴ Locke tarafından dile getirilen “bireylerin devlete karşı korunması hakkı”²⁵ ile birleştirmeyi amaçlamaktadır. Dolayısıyla liberal demokrasi kuramı içerisinde refah devleti, eğer bir demokrasi olarak örgütlendi ise kabul görmektedir. Ancak refah devletine yöneltilen başlıca eleştiriler, refah devletinin bireysel sorumluluğu ve girişimciliği aşındırdığı, vatandaşların bireysel mahremiyetini ihlal eden verimsiz ve geniş bir devlet bürokrasisi yarattığı, bireysel tercihleri azalttığı, ekonomik üretkenliğe ve gelişmeye zarar verdiği ve böylece özel sektöre büyümek için ihtiyaç duyduğu yatırımlardan mahrum bıraktığıdır.²⁶ Özellikle 1980'lerden sonraki uluslararası ekonomik ve siyasi gelişmeler nedeniyle, devletin toplumsal sorunların çözümü değil, sebebi olarak görülmeye başlamasının bu algıyı etkilediği değerlendirilmektedir.²⁷

Devletin yapılanması konusunda liberal teoriye 20. yüzyılda getirilen önemli bir eleştiri de, Aristo ve Machiavelli'ye kadar uzanan, özellikle Hannah Arendt²⁸ tarafından güçlü bir şekilde savunulan cumhuriyetçilik ekolünden gelmiştir. Politik faaliyetlerin bireylerin kendilerini gerçekleştirmeleri için gerekli olduğu düşünülen cumhuriyetçi gelenekte, kişinin özgürlüğü sadece kendi kendini yöneten cumhuriyetçi bir toplum formu ile sağlanabilmektedir. Dolayısıyla vatandaşlık, liberal gelenekteki gibi pasif hak sahibi olarak değil, bir kurum ve gururla üstlenilecek bir sorumluluktur. Liberalizm, vatandaşlığı bir dış çerçeve olarak konumlandırırken, cumhuriyetçilik vatandaşlığı hayatın merkezi haline getirir. Liberalizm vatandaşların oluşturduğu toplumu, farklılık temeline dayanan, üyelerinin başka bir yere

²² Ayrıntılı bilgi için bkz.: Sydney George Fisher, *The Struggle for American Independence* (New York: Books for Libraries Press, 1971).

²³ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Thomas Carlyle, *The French revolution: a history*, (New York: Modern Library, 2002).

²⁴ Hobbes'un devlet kuramı ile ilgili olarak bkz.: Thomas Hobbes, *Leviathan* (Charleston: Forgotten Books, 2008).

²⁵ Locke'in politik görüşleri için bkz.: John Locke, *Political Writings* (Indianapolis: Hackett Publishing, 2003).

²⁶ Axtman, *Liberal Democracy*,44-45.

²⁷ Axtman, *Liberal Democracy*,42-43

²⁸ Hannah Arendt, *Crisis of the Republic* (Orlando: Mariner Books, 1972).

adandığı ve birbirine gevşek bağlarla bağlı bir yapı olarak görürken, cumhuriyetçilik üyelerinin birbirine adandığı ve sıkı örülmüş bir vücut olarak görmektedir.²⁹

Demokratik bir ulus devlette vatandaşlık konusundaki bu yaklaşım ve tartışmalar, bütün vatandaşların evrensel haklara eşit olarak sahip olduğu ayrımcılık yapmama prensibini ortaya çıkarmıştır. Bu evrensel vatandaşlık ideali, bütün insanların vatandaş olarak eşit muamele görmeleri, kanun ve kuralların bireysel veya grup farklılıklarına karşı kör olmaları gerektiğini belirtmektedir; ırk, etnik kimlik, sınıf, cinsiyet veya din farklılıklarının, hak ve görevlerde farklılık yaratmasını reddeder ve insan olarak hepimizin eşit olduğunu vurgular.

Demokrasi, ulus devlet ve vatandaşlık kavramlarını kullanarak yürütülen bu tartışmaya, başta feminizm³⁰ olmak üzere farklı teorik yaklaşımlar bazı eleştiriler getirmektedir. Feminist teorinin kadın hakları temelinde yönelttiği bu eleştiriler, çalışmamız açısından büyük önem arz eden grup hakları ve çok kültürlülük konularını da doğrudan ilgilendirmektedir. Liberal politikada cinsiyet eşitsizliğiyle başa çıkmak için önerilen temel çözüm yolu, ayrımcılığa karşı yasaların yapılması/güçlendirilmesidir. Cinsiyet eşitliği alanındaki yasal düzenleme ve politikalar, liberal bir toplumda cinsiyet, ırk, din gibi özelliklerin ekonomik, sosyal ve politik çıkarları etkilememesini amaçlamaktadır. Bu noktada, feminist teorinin kadınlara yönelik yaklaşımının da etkisiyle grup hakkı bağlamında yeni bir tartışma ortaya çıkmaktadır.

Nitekim Young bazı grupların diğerlerine göre ayrıcalıklı olduğu toplumlarda, farklılıkların göz ardı edilmesi yoluyla özgürlük ve eşitlik vurgusunun yeterli olmayacağını, bu yaklaşımın olumsuz sonuçlar doğuracağını belirtmektedir.³¹ Young ayrıca baskı altındaki grupların politik asimilasyona karşı, grup olarak temsil edilebilme hakkına sahip olmalarını, yetkili kurumlara ve güce ulaşmak için en iyi strateji olduğunu ve toplumsal bir grubun ortak bir kültür tarafından karakterize edildiğini ifade etmektedir. Böyle bir grubun üyeleri benzeri bir yaşam tarzını paylaşmakta ve bu ortak deneyim üyeler arasında özel bir bağ oluşmasına sebep olmaktadır. Dolayısıyla Young, kültür, ortak yaşam tarzı, sosyal ve kişisel bağ ve kimlik kavramlarına vurgu yapmaktadır. Ancak yine Young tarafından bu özelliklere sahip tüm gruplara değil, sadece baskı altındaki gruplara grup hakkı verilmesi gerektiği belirtilmektedir.³² Amerika örneğinde, kadınlar, Afro-Amerikalılar, yerliler, Güney Amerikalı göçmenler, Asya kökenli göçmenler, eşcinseller, işçi sınıfı, fakirler, yaşlılar, zihinsel ve bedensel engelliler baskı altındaki gruplar olarak tanımlanmaktadır. “Beyaz, erkek, heteroseksüel, orta yaşlı, bedensel engeli olmayan, Yahudi olmayan orta ve üst sınıf profesyoneller” ise bu listeden dışlanmaktadır.

Ancak Young tarafından ortaya atılan bu yaklaşımın bir takım açmazları vardır. Öncelikle kesin olarak hangi grupların özel temsili hak ettikleri belirsizdir. İkinci

²⁹ Axtmann, *Liberal Democracy*, 47.

³⁰ Feminist teoriyle ilgili olarak bkz.: S.M. Okin ve Jane Mansbridge, *Feminism*, (Hants: Edward Elgar Pub, 1994) ; Neeru Tandon, *Feminism, a paradigm shift* (New Delhi: Atlantic Pub., 2008).

³¹ Iris M. Young, *Justice and the Politics of Difference* (Princeton: Princeton University Press, 1990), 164.

³² Iris M. Young, “Polity and group difference: a critique of the ideal of universal citizenship”, *Ethics* 99-2 (1989): 261.

olarak Young'ın kimlik üzerine yaptığı vurgu, bireylerin sahip oldukları birden fazla kimlik konusunda açmazlara neden olmaktadır: Siyah, işçi sınıfı mensubu, lezbiyen kadınların grup hakkını kullanacakları temel kimlik ne olacaktır?

Evensel vatandaşlık ideali bağlamında, vatandaşların -bireysel farklılıklarını göz ardı ederek- eşit olmaları düşüncesi, feminist teorinin eleştirileri doğrultusunda bir eşitsizlik olarak ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda feminizm, ayrımcılığın önlenmesi için herkesin eşit olmasını değil, farklılıklarına göre muamele görmesini tavsiye etmektedir. Taylor, evrenselcilik ve farklılıklar temelindeki bu iki yaklaşımı değerlendirirken, evrenselcilik yaklaşımının farklılık politikalarını ayrımcılık yasağını ihlal ettiği için eleştirdiğini, buna karşın farklılık politikalarının da evrenselci yaklaşımı insanları tek tipleştirerek hegemon kültürün egemenliğini savunduğunu iddia ettiklerini belirtmektedir. Taylor, bu eleştiriler bağlamında evrenselcilik politikalarının farklılıkları göz ardı ederek veya vurgulayarak bireylere ait biricik kimlikleri baskın kimliklere dönüştürdüğünü ve asimile ettiğini söylemektedir.³³

Kültürel toplulukların heterojen bir yapıya sahip oldukları gerçeği ise, liberalizm açısından sorunludur. Kukathas, kültürel azınlıkların kimliklerini koruma veya sürdürme haklarını ve moral değerlerin kültürel gruplara bağlı olduğu fikrini, grupların, ahlaki ve siyasal ortam içinde değişmeyen, sabit yapılar olmadığı yönündeki sosyolojik gözlem temelinde reddeder.³⁴ Kültürel topluluklar, doğası gereği çevresel şartların da etkisiyle grup sınırlarının esneyebileceği ve grup yapısının değişebileceği bir yapıya sahiptir. Bu değişiklikler, birçok grubun herhangi bir zamanda sergileyebileceği grup içi farklılıkları da etkilemektedir. Dolayısıyla bu tür gruplara özel bazı hakların sağlanması, değişken bir yapıya sahip grupların sabitlenmesine ve değişimin engellenmesine sebep olacaktır. Ayrıca azınlık grupları içerisindeki bazı alt grupların, grubun kültürel yapısını yeniden şekillendirme çabalarını da olumsuz etkileyecektir.³⁵

Özellikle son yıllarda ayrı bir dil, tarih ve geleneğe sahip ulusal ve etnik toplulukların, daha fazla ülkede tanınma ve kültürel kimlikleri için destek istedikleri görülmektedir. Bu talepler, azınlık ve çoğunluk arasında anadil, bölgesel özerklik, politik temsil, eğitim müfredatı, ulusal sembol gibi başlıklar üzerinden tartışma ve hatta çatışmalara sebep olmaktadır. Bu tartışmaların temelinde yer alan azınlıkların genel vatandaşlık haklarının ötesinde grup hakları (siyasi güç, statü veya ayrıcalık) talep etmesi, konumuz açısından önemli ve sorunlu bir noktadır. Üstelik bu taleplerin bölgesel özerklik ve kendi kendini yönetme boyutuna da ulaştığı görülmektedir. Bu tür talepler, azınlık topluluklarının kimliklerini ve kültürlerini ancak bu haklar sayesinde koruyabilecekleri inancına dayanmaktadır.

³³ Charles Taylor, *Multiculturalism and the Politics of Recognition* (Princeton: Princeton University Press, 1992), 36-40.

³⁴ Chandran Kukathas, "Are there any cultural rights?", *The Rights of Minority Cultures*, ed. W.Kymlicka. (Oxford: Oxford University Press, 1995), 232.

³⁵ Kukathas, "Are there any cultural rights?", 230 – 236.

2.2. Azınlık Hakları ve İnsan Hakları Bağlamında Grup Hakkı – Bireysel Hak Tartışması

Grup hakkı ve bireysel hak tartışmalarının, azınlık hakları ve insan hakları ile ilişkisi bağlamında, büyük önem taşıyan iki temel soru bulunmaktadır: (i) Azınlık hakları, bireysel hak mı, yoksa grup hakkı mıdır? (ii) Grup hakları insan haklarının parçası mıdır?

Birinci soru, ikinci sorunun da cevabını etkileyecek niteliktedir. Azınlık haklarının gelişimi ve boyutları incelendiğinde, azınlık haklarının hem bireysel hak hem de grup hakkı olabildiği görülmektedir. Azınlık hakları, iki farklı amaç doğrultusunda ortaya çıkmış haklardır. Birinci tür haklar, azınlık üyesi kişilerin, çoğunluğun yararlandığı haklardan yararlanmasını amaçlamaktadır; ayrımcılık yasağı, kanun önünde eşitlik hakkı gibi haklar bu duruma örnek gösterilebilir. İkinci tür haklar ise, azınlık üyelerinin dil, din, etnik köken gibi çoğunluktan farklı özelliklerini koruyabilmesini amaçlamaktadır;³⁶ anadili kullanma, ibadet özgürlüğü, soykırıma uğramama gibi haklar da bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Bu bağlamda, azınlık haklarının sadece grup hakkı veya sadece bireysel hak olmadığı söylenebilir. Dolayısıyla bu çalışmada, azınlık haklarına ilişkin bir genelleme yapmak yerine, azınlık haklarını niteliği açısından incelemenin daha doğru olacağı kabul edilmektedir. Yani bazı azınlık hakları (ayrımcılığa uğramama, kanun önünde eşitlik) bireysel hak, bazı azınlık hakları ise (kendi kaderini tayin hakkı) grup hakkı olarak değerlendirilebilir. Anadilini kullanma, ibadet özgürlüğü gibi haklar, literatürde bazen grup hakkı³⁷ bazen de diğer grup üyelerinin birlikte kullandığı bireysel haklar³⁸ olarak tanımlanmaktadır. Bir devletler hukuku antlaşmasında yer alan ve evrensel geçerlilik iddiasındaki ilk azınlık düzenlemesi olan BM Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi Madde 27’de de, grup ve bireysel himaye unsurları birlikte yer almaktadır.³⁹

Grup haklarının, insan haklarının parçası olup olmadığı konusu, literatürde son derece tartışmalıdır. Arsava, insan haklarının bireylerin devlete karşı insan olmaları nedeniyle sahip oldukları devredilemez haklar olduğunu belirtirken, herhangi bir grup üyeliğinin dikkate alınmayacağını, dolayısıyla insan haklarının bireysel haklar olduğunu vurgulamaktadır. Ancak azınlık haklarının, azınlıkların kültür, dil ve dinlerinin korunması ve geliştirilmesini içerdiğini, çağdaş devletler hukukunda genel insan hakları düzenlemelerinin bu beklentileri karşılayamadığını, dolayısıyla azınlık himayesinin insan hakları himayesinden öte bir anlamı olduğunu da ifade etmektedir. Arsava bu bağlamda, grup hakkı kavramının kolektif insan hakları anlamına geldiğini belirterek, grup haklarını da insan haklarının parçası olarak değerlendirmekte ve azınlık gruplarının da, azınlık mensupları gibi insan hakları

³⁶ Hüseyin Pazarcı, *Uluslararası Hukuk* (Ankara: Turhan Kitabevi, 2005), 208.

³⁷ Peter Jones, “Group Rights”, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, ed. E.N. Zalta. Erişim tarihi: 21.04.2012. <http://plato.stanford.edu/archives/win2008/entries/rights-group>.

³⁸ James Nickel, “Human Rights”, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, ed. E.N. Zalta. Erişim tarihi: 21.04.2012. <http://plato.stanford.edu/archives/fall2010/entries/rights-human>.

³⁹ Füsün Arsava, *Azınlık Kavramı ve Azınlık Haklarının Uluslararası Belgeler ve Özellikle Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesinin 27. Maddesi Işığında İncelenmesi* (Ankara: A.Ü. SBF Basımevi, 1993), 116.

düzenlemelerinden istifade hakkına sahip olduğunu belirtmektedir.⁴⁰ Kymlicka da azınlık haklarını, insan haklarının parçası olarak değerlendirmenin meşru ve kaçınılmaz olduğuna inanmaktadır.⁴¹ Ancak Nickel, soykırımı uğramama gibi grup haklarından bireylerin yararlandığına dikkat çekerek, hak sahibinin birey olarak görüldüğü bu yaklaşımın daha makul olduğunu ifade etmektedir.⁴²

Nitekim insan haklarına ilişkin en önemli belgelerden biri olan BM İnsan Hakları Sözleşmesi, Avrupa Konseyi Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve AB Temel Haklar Şartı'nda da, azınlık haklarının bireysel hak boyutundaki (kanun önünde eşitlik, ayrımcılık yasağı gibi) maddelere rağmen, grup hakkı boyutunda hiçbir düzenlemeye yer verilmediği görülmektedir. Başka bir anlatımla, insan haklarına ilişkin uluslararası alginın ve uluslararası belgelerin, grup haklarını insan haklarının parçası olarak görmediği değerlendirilmektedir. Sözen ve Ayten de,

“insan haklarını kolektif ya da grup hakları şeklinde değerlendiren görüşlere karşı çıkararak, hakların öznesini doğrudan ‘insan’ kabul eden, kültürel ve insani farklılıkları haklarla teminat altına alan ve hakları birer pratik/bireylerin somut talebi olarak gören yaklaşım”ı

savunmaktadır.⁴³ Bu çalışmada da grup haklarının, grup üyeliğinin hakka erişim için zorunluluk olması nedeniyle, bütün insanların doğuştan sahip olduğu haklar olduğu kabul edilen evrensel insan hakları yaklaşımıyla uyum göstermediği ve dolayısıyla grup haklarının insan haklarının parçası olamayacağı kabul edilmektedir.

3. BİREYSEL HAK YAKLAŞIMININ İZDÜŞÜMLERİ VE LİZBON ANTLAŞMASI

Yukarıda ayrıntılı olarak tartışılan kuramsal çerçevenin, AB'nin yaklaşımı ile de örtüştüğü görülmektedir. Bu örtüşme hem -grup hakkı ve bireysel hak tartışmaları bağlamında- birey hakkının tercih edilmesi hem de sadece bireysel hakların insan haklarının parçası olarak görülmesinde ortaya çıkmaktadır.

AB'nin bu yaklaşımı zaman içerisinde netleştirdiği, AB raporlarında kullanılan kavramlarda dahi görülmektedir. 1999 yılından beri yıllık olarak yayınlanan (toplam 13) “AB İnsan Hakları Raporları”nda sırasıyla “azınlıklar” (1999⁴⁴ ve 2000⁴⁵ raporları),

⁴⁰ Arsava, *Azınlık Kavramı*, s.33.

⁴¹ Will Kymlicka, *Çokkültürlü Yurttaşlık: Azınlık Haklarının Liberal Teorisi* (İstanbul: Ayrıntı Yay, 1998), 32.

⁴² Nickel, “Human Rights”, Erişim tarihi: 21.04.2012.
<http://plato.stanford.edu/archives/fall2010/entries/rights-human>.

⁴³ Edibe Sözen, Adem Ayten ve Murat İri (ed.), *İnsan Hakları, Bir Gündelik Hayat Pratiği* (İstanbul: Alfa Yay 2006), 4.

⁴⁴ “European Union Annual Report on Human Rights, 1998/1999” Erişim tarihi: 07.12.2011.
<http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/HR1999EN.pdf>.

⁴⁵ “European Union Annual Report on Human Rights, 2000” Erişim tarihi: 07.12.2011.
<http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/2000en.pdf>.

“azınlıklara mensup bireyler” (2001⁴⁶, 2002⁴⁷, 2003⁴⁸, 2004⁴⁹, 2005⁵⁰ ve 2006⁵¹ raporları) ve “azınlıklara mensup birey hakları” (2007⁵², 2008⁵³, 2009⁵⁴, 2010⁵⁵ ve 2011⁵⁶ raporları) şeklinde bir kavramsallaştırmaya gidilmiş olması da, bu değişimi yansıtan önemli bir ayrıntıdır. AB’nin söylem olarak da, grubu değil bireyi özne olarak görmeye başlaması “azınlıklar, azınlıklara mensup bireyler, azınlıklara mensup birey hakları” kavramlarındaki değişim ve dönüşümde ifade bulmaktadır. Üstelik bu kavramsal gelişimin, “insan hakları” ile ilgili bir raporda yaşanması da önemli ve değerli bir ayrıntıdır.

AB’de bireysel hak yaklaşımının tercih edilmeye başladığını gösteren bu gelişmeler, 13 Aralık 2007’de imzalanan ancak 1 Aralık 2009 tarihinde yürürlüğe girebilen Lizbon Antlaşması ile çok güçlü bir şekilde ortaya konulmuştur.

AB kurumlarını ihtiyaçlar doğrultusunda yeniden yapılandırma amacıyla görüşmeler 2001 yılında başlamış ve Avrupa Anayasası Kurucu Antlaşması taslağı hazırlanmıştır. Ancak bu metnin Fransız ve Hollandalı seçmenler tarafından reddedilmesi üzerine, Lizbon Antlaşması hazırlanmıştır. 2008 yılı sonuna kadar tüm üye ülkelerce onaylanması beklenen Antlaşma, İrlandalı seçmenler tarafından 2008 yılında reddedilmiş, 2009 yılındaki ikinci referandumda ise kabul edilmiştir. Bu gelişmelerin ardından Lizbon Antlaşması 1 Aralık 2009 tarihinde yürürlüğe girmiştir.⁵⁷ Antlaşma’nın AB’yi merkezileştir-diği ve ulusal seçmenlerin gücünü ve önemini azaltarak demokrasiyi zayıflattığı yönünde eleştiriler bulunmaktadır.⁵⁸

⁴⁶ “European Union Annual Report on Human Rights, 2001” Erişim tarihi: 07.12.2011. <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/HR2001EN.pdf>.

⁴⁷ “European Union Annual Report on Human Rights, 2002” Erişim tarihi: 07.12.2011. <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/HR2002EN.pdf>.

⁴⁸ “European Union Annual Report on Human Rights, 2003” Erişim tarihi: 07.12.2011. <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/HR2003EN.pdf>.

⁴⁹ “European Union Annual Report on Human Rights, 2004” Erişim tarihi: 07.12.2011. <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/ENHR2004.pdf>.

⁵⁰ “European Union Annual Report on Human Rights, 2005” Erişim tarihi: 07.12.2011. <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsupload/hren05.pdf>.

⁵¹ “European Union Annual Report on Human Rights, 2006” Erişim tarihi: 07.12.2011. http://www.eu-un.europa.eu/documents/en/070123_EU.pdf.

⁵² “European Union Annual Report on Human Rights, 2007” Erişim tarihi: 07.12.2011. http://eeas.europa.eu/human_rights/docs/report07_en.pdf.

⁵³ “European Union Annual Report on Human Rights, 2008” Erişim tarihi: 07.12.2011. http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/st14146-re02_en08.pdf.

⁵⁴ “European Union Annual Report on Human Rights, 2009” Erişim tarihi: 07.12.2011. http://eeas.europa.eu/human_rights/docs/2009_hr_report_en.pdf.

⁵⁵ “European Union Annual Report on Human Rights, 2010” Erişim tarihi: 07.12.2011. http://eeas.europa.eu/human_rights/docs/annual_hr_report_2010_en.pdf.

⁵⁶ “EU Human Rights and Democracy in the World” Erişim tarihi: 10.07.2012. http://eeas.europa.eu/human_rights/docs/2011_hr_report_en.pdf

⁵⁷ Lizbon Antlaşmasının tam metni için bkz.: “Treaty of Lisbon” Erişim tarihi: 20.12.2011. http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/cg00014_en07.pdf.

⁵⁸ Lizbon Antlaşmasının içeriğine ve onaylanma sürecine ilişkin eleştiri ve ayrıntılı bir değerlendirme için bkz.: Jens-Peter Bonde, *From EU Constitution to Lisbon Treaty*, Foundation for EU Democracy Pub., 2009. Erişim tarihi: 20.12.2011. http://www.ffeud.eu/uploads/file/fromConstTreaty-20_07_2009.pdf.

Lizbon Antlaşması ile Maastricht Antlaşması (1992)⁵⁹ ve Roma Antlaşması (1957)⁶⁰ yeniden düzenlenmiş ve AB'nin kurumsal yapısı büyük ölçüde yeniden tasarlanmıştır. Antlaşma'nın amacı, “Birlik'in demokratik meşruiyetini ve etkinliğini güçlendirmek, çalışmalarındaki uyumu geliştirmek için Amsterdam Antlaşması (1997) ve Nice Antlaşması (2001) ile başlayan süreci bitirmek” olarak belirtilmektedir.⁶¹

Antlaşma ile getirilen en önemli değişiklikler şunlardır:

1. Bakanlar Konseyi'ndeki birçok politik konuya ilişkin karar alma sürecinin oybirliği yerine çifte oyçokluğu⁶² ilkesine dayandırılması,
2. AB Parlamentosunun güçlendirilmesi,
3. AB'nin tüzel kimliğinin güçlendirilmesi ve üç sütunlu yapının birleştirilmesi,
4. Belli bir süre görev yapacak AB Konseyi Başkanı⁶³ ve AB Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikaları Yüksek Temsilcisi⁶⁴ pozisyonlarının oluşturulması,
5. AB Temel Haklar Şartı'nın⁶⁵ yasal bağlayıcılığı olan bir belge olarak kabul edilmesi.

Antlaşma'ya ilişkin yukarıda açıklanan genel çerçevenin ardından, Antlaşma'nın çalışmamız açısından önem taşıyan noktalarını vurgulamak uygun olacaktır:

İlk olarak, Antlaşma ile AB politikalarının belirlenmesi ve uygulanması sürecinde AB vatandaşlarının bireysel pozisyonu güçlendirilmiştir:

1. Lizbon Antlaşması ile Parlamento'nun güçlendirilmiş olması (Konsey'in teklifi üzerine Komisyon başkanını seçme yetkisi gibi),⁶⁶ Parlamento seçiminde oy kullanan AB vatandaşlarının demokratik katılım sürecinde

⁵⁹ Lizbon Antlaşması ile değiştirilen Maastricht (Treaty on European Union) Antlaşmasının son ve tam metni için bkz.: “Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the functioning of the European Union”, Erişim tarihi: 21.12.2011. <http://register.consilium.europa.eu/pdf/en/08/st06/st06655.en08.pdf>.

⁶⁰ Lizbon Antlaşması ile Roma Antlaşmasının resmi adı olan “Avrupa Topluluğu Kurucu Antlaşması” (The Treaty establishing the European Community), “Avrupa Birliğinin İşleyişi Hakkında Antlaşma” (Treaty on the Functioning of the European Union) olarak değiştirilmiştir. Antlaşmasının son ve tam metni için bkz.: “Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the functioning of the European Union” Erişim tarihi: 21.12.2011. <http://register.consilium.europa.eu/pdf/en/08/st06/st06655.en08.pdf>.

⁶¹ Lizbon Antlaşması, Giriş bölümü, paragraf-1, s.3.

⁶² Bu kapsamda alınacak kararlar (i) AB Konseyi üyelerinin en az %55 desteğini almalı, (ii) kararı destekleyen üyeler, AB vatandaşlarının en az %65'ni temsil etmelidir.

⁶³ 19 Kasım 2009'da dönemin Belçika Başbakanı Herman Van Rompuy, AB Konseyi Başkanı olarak seçilmiştir.

⁶⁴ 19 Kasım 2009'da İngiliz politikacı Catherine Ashton, AB Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikaları Yüksek Temsilcisi olarak seçilmiştir.

⁶⁵ Şartın tam metni için bkz.: “Charter Of Fundamental Rights of the European Union”, Erişim tarihi: 20.12.2011. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2007:303:0001:0016:EN:PDF>.

⁶⁶ Lizbon Antlaşması, M.1-18/7.

daha etkin olmaları ve kullandıkları oyun AB'nin kurumsal ve politik işleyişinde daha önemli olmasını sağlamıştır.

2. AB vatandaşları, bir milyon imza toplanması halinde Komisyon'dan yasa teklifinde bulunmasını isteme hakkına sahiptir.⁶⁷ Avrupa Vatandaşlık Girişimi (European Citizens' Initiative) olarak adlandırılan bu düzenlemenin nasıl uygulanacağına ilişkin tartışmalar sonucunda, 16 Şubat 2011 tarih ve 211/2011 sayılı "Avrupa Vatandaşlık Girişiminin Uygulanmasına İlişkin Düzenleme" ile –1 Nisan 2012'den itibaren geçerli olmak üzere– en az 7 Avrupa Birliği ülkesinden 1 milyon vatandaşın imza toplayarak, Komisyon'a yasal düzenleme teklifi hazırlama çağrısı yapma imkânı getirilmiştir.⁶⁸ Lizbon Antlaşması'nın en önemli düzenlemelerinden biri olan Avrupa Vatandaşlık Girişimi ile bireylerin politika yapım sürecine doğrudan katılması amaçlanmaktadır.⁶⁹ 10 Temmuz 2012 itibari ile, hayvan hakları, siyasi katılım, sağlık, iletişim gibi alanlarda Komisyon tarafından kabul edilen ve imzaya açılan toplam yedi adet girişim bulunmaktadır.⁷⁰ 3 ay gibi kısa bir süre içinde Avrupa Vatandaşlık Girişimi'ne böylesine yoğun bir ilgi gösterilmiş olması, AB kurumsal yapısını, AB müktesebatını ve Avrupa vatandaşlığı normunu etkileyebilecek önemli bir gelişmedir.
3. Antlaşma, vatandaşlar, STK'lar ve (başta Komisyon olmak üzere) AB kurumları arasındaki iletişimin önemini kabul etmektedir.⁷¹ Bu yaklaşımın, AB vatandaşları ve STK'larının AB politikalarının belirlenmesinde rolünü güçlendireceği değerlendirilmektedir.
4. Antlaşma ile Bakanlar Konseyi'nin AB mevzuatıyla ilgili tartışma ve oy-lama yapılacak toplantılarının kamuya açık olması karara bağlanmıştır.⁷² Bu karar ile Konsey çalışmalarının daha şeffaf olması sağlanmış, sivil toplum ve medyanın da toplantıları izlemesine ve kamuoyu oluşturmalarına olanak verilmiştir.
5. Antlaşma ile AB vatandaşlığı, ulusal vatandaşlığın yerine geçmeden fakat ulusal vatandaşlığa ek olarak desteklenmektedir.⁷³ Vatandaşlık kavramının önemini arttıran bu yaklaşımın, belli etnik veya dini grupları değil, bireyi ve bireysel girişimleri desteklemesi de, grup hakkı yaklaşımından bireysel hak yaklaşımına doğru dönüşümü destekleyen önemli bir ayrıntıdır.

⁶⁷ Lizbon Antlaşması, M.1-12.

⁶⁸ "Guide to the European Citizens' Initiative",

http://ec.europa.eu/dgs/secretariat_general/citizens_initiative/docs/guide_eci_en.pdf, 10.07.2012.

⁶⁹ Avrupa Vatandaşlık Girişimi ile ilgili eleştiri, tartışma ve değerlendirme için bkz.: Edward Best ve Frank Lambermont, "Citizen Involvement in EU Policies: Impossible Dream or Work in Progress?", *Eipascop*, 2011/01, s.11-15.

⁷⁰ "Open initiatives" Erişim tarihi: 10.07.2012. <http://ec.europa.eu/citizens-initiative/public/initiatives/ongoing>.

⁷¹ Lizbon Antlaşması, M.1-12.

⁷² Lizbon Antlaşması, M.1-17.

⁷³ Lizbon Antlaşması, M.1-12.

İkinci olarak, Antlaşma ile Europol ve Eurojust'ın AB genelindeki çalışmalarının ve ulusal adli ve polis birimleriyle işbirliğinin önemi vurgulanmıştır.⁷⁴ Bu vurgu, güvenlik konusu bağlamında terörle mücadelenin operasyonel ve yasal zeminine verilen önemi de göstermektedir. Yukarıda açıklandığı üzere, AB bünyesindeki etnik sorunların önemli bir kısmının terörizm boyutuna varmış olması ve etnik terörizmin AB'nin en önemli terörizm sorunu haline gelmesi nedeniyle, Lizbon Antlaşması'ndaki adli ve polisye işbirliği vurgusu önemli bir ayrıntıdır.

Üçüncü olarak, Antlaşma ile AB Temel Haklar Şartı yasal bağlayıcılığı olan bir belge statüsüne kavuşmuştur.⁷⁵ AB Temel Haklar Şartı üç açıdan önem taşımaktadır:

1. 2000 yılında hazırlanan Temel Haklar Şartı, genel olarak bireyi ve bireysel hakları, güçlü bir şekilde göz önünde bulundurmaktadır. Nitekim Şart'ın giriş bölümünde de, Birlik'in insan onuru, özgürlük, eşitlik ve yardımlaşma gibi evrensel değerler üzerine kurulduğu; demokrasi ve hukukun üstünlüğü prensiplerine dayandığı; bireyin, Birlik çalışmalarının merkezinde yer aldığı belirtilmektedir.⁷⁶
2. Özgürlükler (Freedoms), Eşitlik (Equality), Dayanışma (Solidarity), Vatandaş Hakları (Citizens' Right) ve Adalet (Justice) bölümlerinden oluşan Şart, özel hayata saygı (madde-7), kişisel bilgilerin korunması (madde-8), eğitim hakkı (madde-14), ayrımcılığın yasaklanması (madde-21), kültürel, dinsel ve dilsel farklılığa saygı (madde-22), kadın erkek eşitliği (madde-23) gibi bireysel hakları genişleten ve/veya koruyan hükümler içermektedir.
3. Lizbon Antlaşması öncesinde insan hakları alanında Avrupa Konseyi, BM ve AGİT gibi örgütler tarafından hazırlanan yasal çerçeveyi kabul etmekte olan AB, Lizbon Antlaşması ile ilk defa insan hakları konusunda hazırlanmış bir AB belgesini (AB Temel Haklar Şartı), bağlayıcılığı olan bir metin olarak kabul etmiştir. Bundan böyle, AB Temel Haklar Şartı, AB organları ve AB üye devletleri için yasal bağlayıcılığı olan bir belgedir ve Şart'ta yer alan temel hakların korunması, ulusal mahkemeler ve AB Adalet Divanı'nın (ABAD) da sorumluluğundadır. Şart'ın ihlali iddiasıyla ilgili olarak açılacak davaların ve verilebilecek kararların, insan hakları alanında özgün bir içtihat yaratacağı öngörülmektedir.

Dördüncü olarak, Lizbon Antlaşması ile AB'nin "insan onuruna saygı, özgürlük, demokrasi, eşitlik, hukukun üstünlüğü ve azınlıklara mensup birey haklarını da içeren insan haklarına saygı" değerleri üzerine kurulduğu belirtilmektedir.⁷⁷ Maastricht Anlaşmasının eski metninde de yer alan⁷⁸ ve Lizbon Antlaşması ile

⁷⁴ Lizbon Antlaşması, M.1-12, M.2-67,68.

⁷⁵ Lizbon Antlaşması, M.1-8.

⁷⁶ AB Temel Haklar Şartının tam metni için bkz.: "Charter of Fundamental Rights of the European Union (2000/C 364/01)" Erişim tarihi: 10.07.2012.

http://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf.

⁷⁷ Lizbon Antlaşması, M.1-3.

⁷⁸ Maastricht Antlaşması, Article -2.

de korunan azınlıklara mensup birey haklarının AB değerleri arasında sayılması, çalışmamız açısından büyük önem taşımaktadır. Yine bir diğer önemli vurgu da, “azınlıklara mensup birey haklarını da içeren insan hakları” kavramında görülmektedir. Çalışmamızla da paralellik gösteren bu kavramsal yaklaşım, AB’nin grup haklarını değil, bireysel hakları insan haklarının parçası olarak gördüğünü ortaya koymaktadır.⁷⁹

Beşinci olarak, AB’nin dış ilişkilerinde “AB değerlerini göz önünde bulundurarak hareket edeceği” vurgulanmaktadır.⁸⁰ Başka bir anlatımla, AB “azınlıklara mensup birey haklarını da içeren insan haklarına saygı” ilkesini, dış ilişkilerinde göz önünde bulunduracaktır. Lizbon Antlaşması’ndaki bu maddenin, bireysel haklar konusunda uluslararası düzeyde gelişmeleri tetikleme ihtimali bulunmaktadır. Nitekim küresel bir aktör olma iddiasındaki AB’nin, AB’ye üye ve aday ülkelerin yanı sıra ve AB’nin coğrafi ve politik boyutlarının da ötesinde, tüm dış ilişkilerinde “bireysel haklar” konusunu göz önünde bulundurması önemli bir etki yaratabilecektir. Ancak Aralık 2009 tarihli Lizbon Antlaşması’ndaki bu vurgunun, AB’nin dış ilişkilerine etkisini analiz etmek için henüz erken olduğu değerlendirilmektedir.

Özetle, AB geçmişte grup hakkı ve bireysel hak yaklaşımları arasında net bir tercih yapmamış, ancak 2000’li yıllardan itibaren bireysel haklara doğru bir değişim içerisinde olmuş, son olarak Lizbon Antlaşması ile bu tercihini çok güçlü bir şekilde ortaya koymuştur.

Çalışmanın bütünlüğü açısından büyük önem taşıyan en önemli soru, AB’nin bireysel haklar yönündeki tercihinin ne tür sonuçları olacağıdır? Bu soruya net bir cevap vermek için -Lizbon Antlaşması’nın yürürlüğe girmesinin üzerinden çok kısa bir süre geçmiş olması nedeniyle- henüz çok erken olduğu görülmektedir. Ancak AB politikalarındaki gelişim, hem AB üye ülkelerin hem de AB’ye aday ülkelerin politikalarını etkileyecektir. Bireysel hakların gelişmesi ise, grup yapısını etkileyecek ve hatta bireylerin, grup hakkına ihtiyaç duymamasını sağlayabilecektir. Temel Haklar Şartı gibi, hakları özünde bireylere veren uluslararası belgelere ilişkin hukuk içtihatları da bu dönüşümün niteliğini belirleyecektir. Grup haklarına ilişkin evrensel bir uluslararası hukuk belgesinin olmaması, (grup haklarının, belirli gruplara, belirli belgelerle ve belirli haklar çerçevesinde verilmesi) bu konuya ilişkin hukuki gelişmelerin sınırlı boyutta kalacağını düşündürmektedir.

SONUÇ

Çalışmada da vurgulandığı üzere, AB bünyesindeki etnik sorunların hem coğrafi yaygınlığı hem de şiddet ve terörizm boyutlarına varmış olması, AB politikalarının önemini daha da artırmaktadır. Ancak AB’nin, 2000’li yıllara kadar etnik sorunların çözümüne ilişkin belirli bir politika izlememesi ve bu konuyu daha çok üye devletlerin iç politika konusu olarak görmesi, AB bünyesindeki etnik sorunların farklı yönlerde gelişmesine neden olmuştur. Etnik grupların talepleri ve sorunların çözümü bağlamında yürütülen grup hakkı ve bireysel hak tartışmalarının da yoğunlaştığı 2000’li yıllardan itibaren ise, AB’nin insan hakları perspektifin-

⁷⁹ Lizbon Antlaşması, ilerleyen bölümde ayrıntılı olarak incelenecektir.

⁸⁰ Lizbon Antlaşması, M.1-4/5.

den bir bakış açısıyla bireysel hak yaklaşımına doğru yakınlaştığı görülmektedir.

AB'nin son dönemlerde açık bir şekilde bireysel hak yaklaşımını tercih etmesi, özellikle 2009 tarihli Lizbon Antlaşması ile ifade bulmaktadır. Lizbon Antlaşması'nın içeriği ve retoriği, bu çalışmanın kuramsal çerçevesi açısından da son derece değerlidir. Lizbon Antlaşması ile "azınlıklara mensup birey haklarını da içeren insan haklarına saygı ilkesinin AB'nin kurucu değerlerinden biri" olarak belirtilmiştir. Lizbon Antlaşması'ndaki bu vurgu, üç açıdan önemlidir. İlk olarak, birey haklarının AB değerleri arasında sayılması, AB'ye üye ve aday ülkeleri ve bu ülkelerin ulusal politikalarını da etkileyecek niteliktedir. İkinci olarak, grup haklarının değil birey haklarının AB kurucu değerleri arasında sayılması, AB'nin grubu değil bireyi özne olarak gördüğünü ilan etmektedir. Bu ifade, bireysel hak yaklaşımının önemini de arttırmaktadır. Üçüncü olarak da, bireysel hakların insan haklarının parçası olarak ifade edilmesi, bu çalışmada da tartışılan "grup hakkı insan hakkı mıdır?" sorusuna, AB'nin olumsuz cevap verdiğini göstermektedir. Çalışmamızda da kabul edilen bu yaklaşım, etnik sorunların çözümü için insan hakları perspektifinden bir bakış açısının önemini de arttırmaktadır.

AB pratiği üzerinden tartışılan grup hakkı – bireysel hak yaklaşımları bağlamında, grup haklarının insan hakları şemsiye altında değerlendirilemeyecek olması, etnik sorunların çözümü için grup hakkı taleplerinin, karşılanması zorunlu olmayan talepler olduğunu göstermektedir. (Ancak unutulmamalıdır ki, bireysel haklar insan haklarının parçasıdır.) Nitekim tüm insanların doğuştan sahip olduğu evrensel insan haklarının parçası olarak görülemeyen grup hakları, demokrasi kuramı ile de örtüşmemektedir.

Yukarıda ayrıntılı bir şekilde tartışıldığı üzere, etnik, kültürel, vb. grupları heterojen yapılar olarak görmek sosyal gerçekliğe uygun değildir. Ayrıca bir hakka erişimi grup üyeliği şartına bağlamak, bireyin gruptan ayrılma, grubu terk etme ihtimalini de zorlaştırmaktadır. Buna ek olarak, grup içerisindeki alt grupların grup yönetimini elde etmesi ve grubun dönüşmesi gibi grup dinamizmine olumsuz etkileri olabilecektir. Dolayısıyla grup hakları, grupları statik birer yapıya dönüştürerek, grup gelişimini de engelleme/yavaşlatma riski taşımaktadır. Demokratik bir devlet, ırk, dil, din, cinsiyet, cinsel tercih gibi konularda, ayrımcılık yapmama ve eşitlik ilkeleri bağlamında bireyi özne olarak, farklılıklara karşı kör olmalıdır.

Bu bağlamda, etnik sorunların ortaya çıkardığı beklentiler ve taleplerin grup hakları ile değil, bireysel hakların genişletilmesi yoluyla karşılanması gerektiğine inanılmaktadır. Bu yaklaşım, ulus devlet ve demokrasinin işlerliği açısından da sağlıklı olacaktır. Dolayısıyla uluslararası hukuka uygun anlaşmalarla azınlık statüsü elde etmiş gruplar, bazen grup hakkı boyutuna da varan azınlık haklarını kullanmaya ve korumaya devam etmeli, ancak hukuki statüye sahip yeni azınlık gruplarının oluşmaması için, bireysel haklar genişletilmelidir. AB politikalarının ve özellikle Lizbon Antlaşması'nın da, bu kuramsal çerçeveye uyumlu olarak, hem bireysel haklar konusuna hem de ırkçılık ve ayrımcılık yasağı, eşitlik ilkesi gibi bireysel hakları insan hakları çerçevesinde destekleyen konulara vurgu yaptığı görülmektedir.

Son olarak, Lizbon Antlaşması ile azınlıklara mensup birey haklarını da içeren

insan haklarına saygı ilkesinin, AB'nin dış ilişkilerinde göz önünde bulunduracağının belirtilmesi, uluslararası ilişkileri ve bireysel haklar konusunda uluslararası düzeyde meydana gelebilecek gelişmeleri/tartışmaları etkileyebilecektir. Bu etki, hem AB'ye üye ve aday ülkeler seviyesinde hem de AB'nin küresel düzeydeki etkisiyle doğru orantılı olarak uluslararası sistemin genelinde görülebilecektir.

KAYNAKÇA

Arendt, Hannah. *Crisis of the Republic*. Orlando: Mariner Books, 1972.

Arsava, Füsün. *Azınlık Kavramı ve Azınlık Haklarının Uluslararası Belgeler ve Özellikle Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesinin 27. Maddesi Işığında İncelenmesi*. Ankara: A.Ü. SBF Basımevi, 1993.

Axtmann, Roland. *Liberal Democracy into the Twenty-First Century: Globalization, Integration and the Nation-State*. Manchester: Manchester University Press, 1996.

Best, Edward ve Frank Lambermont. "Citizen Involvement in EU Policies: Impossible Dream or Work in Progress?", *Eipascope*, 2011/01. Brüksel: EIPA Pub., 2011.

Bonde, Jens-Peter. *From EU Constitution to Lisbon Treaty*. Foundation for EU Democracy Pub., 2009. Erişim tarihi: 20.12.2011.http://www.ffeu.eu/uploads/file/fromConstTreaty-20_07_2009.pdf.

Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the functioning of the European Union. Erişim tarihi:21.12.2011.<http://register.consilium.europa.eu/pdf/en/08/st06/st06655.en08.pdf>.

Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the functioning of the European Union. Erişim tarihi:21.12.2011.<http://register.consilium.europa.eu/pdf/en/08/st06/st06655.en08.pdf>.

Charter Of Fundamental Rights of the European Union. Erişim tarihi:21.12.2011.<http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2007:303:0001:0016:EN:PDF>.

Carlyle, Thomas. *The French Revolution: A History*, New York: Modern Library, 2002.

European Union Annual Report on Human Rights, 1998/1999. Erişim tarihi:07.12.2011.

<http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/HR1999EN.pdf>.

European Union Annual Report on Human Rights, 2000. Erişim tarihi:07.12.2011.<http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/2000en.pdf>.

European Union Annual Report on Human Rights, 2001. Erişim tarihi:07.12.2011.<http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/HR2001EN.pdf>.

European Union Annual Report on Human Rights, 2002. Erişim tarihi:07.12.2011.<http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/HR2002EN.pdf>.

- European Union Annual Report on Human Rights, 2003. Erişim tarihi:07.12.2011. <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/HR2003EN.pdf>.
- European Union Annual Report on Human Rights, 2004. Erişim tarihi:07.12.2011. <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/ENHR2004.pdf>.
- European Union Annual Report on Human Rights, 2005. Erişim tarihi:07.12.2011. <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsupload/hren05.pdf>.
- European Union Annual Report on Human Rights, 2006. Erişim tarihi:07.12.2011. http://www.eu-un.europa.eu/documents/en/070123_EU.pdf.
- European Union Annual Report on Human Rights, 2007. Erişim tarihi:07.12.2011. http://eeas.europa.eu/human_rights/docs/report07_en.pdf.
- European Union Annual Report on Human Rights, 2008. Erişim tarihi:07.12.2011. <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/st14146-re02.en08.pdf>.
- European Union Annual Report on Human Rights, 2009. Erişim tarihi:07.12.2011. http://eeas.europa.eu/human_rights/docs/2010_hr_report_en.pdf.
- European Union Annual Report on Human Rights, 2010. Erişim tarihi:07.12.2011. http://www.eeas.europa.eu/human_rights/docs/2011_hr_report_en.pdf.
- Fisher, Sydney George. *The Struggle for American Independence*. New York: Books for Libraries Press, 1971.
- Handlery, George. "How to Solve Ethnic Minority Problems in Central and Eastern Europe", *The Brussels Journal*, 01.11.2005.
- Harding, Christopher ve Lim, C.L. "The Significance of Westphalia: an Archaeology of the International Legal Order", *Renegotiating Westphalia* (ed. C.Harding ve C.L. Lim). Cambridge: Kluwer Law International, 1999.
- Hardt, Michael ve Antonio Negri. *İmparatorluk*. İstanbul: Devin Yay., 2005.
- Harvey, David. *Yeni Emperyalizm*. İstanbul: Everest Yay., 2004.
- Heater, Derek B. *A brief history of citizenship*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2004.
- Held, David. *Models of Democracy*. Cambridge: Polity Press, 2006.
- Hobbes, Thomas. *Leviathan*. Charleston: Forgotten Books, 2008.
- Nickel, James. "Human Rights", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, (ed. E.N. Zalta). Erişim tarihi: 21.04.2012. <http://plato.stanford.edu/archives/fall2010/entries/rights-human>.
- Kukathas, Chandran. "Are there any cultural rights?", *The Rights of Minority Cul-*

tures. Oxford: Oxford University Press, 1995.

Kymlicka, Will. Çokkültürlü Yurttaşlık: Azınlık Haklarının Liberal Teorisi. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1998.

Locke, John. *Political Writings*, Indianapolis: Hackett Publishing, 2003.

Marenbon, John. *Medieval Philosophy: an historical and philosophical introduction*. New York: Routledge Press, 2007.

Okin, S. M. ve Jane Mansbridge. *Feminism*, Hants: Edward Elgar Publication, 1994.

Pazarıcı, Hüseyin. *Uluslararası Hukuk*. Ankara: Turhan Kitabevi, 2005.

Peter, Jones. "Group Rights", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*.(ed. E.N. Zalta). Erişim tarihi: 21.04.2012. <http://plato.stanford.edu/archives/win2008/entries/rights-group>.

Sandbrook, Richard ve diğerleri. *Social Democracy in the Global Periphery: Origins, Challenges, Prospects*. New York: Cambridge University Press, 2007.

Sander, Oral. *Siyasi Tarih: İlk Çağlardan 1918'e*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınevi, 2006.

Scheurman, William E. *Liberal Democracy and the Social Acceleration of Time*. Maryland: The John Hopkins University Press, 2004.

Stromberg, Roland N. *Democracy, a short analytical history*. New York: Library of Congress Cataloging-in-Publication Data, 1996.

Sözen, Edibe ve diğerleri (ed.), İnsan Hakları, Bir Gündelik Hayat Pratiği. İstanbul: Alfa Yayınları, 2006.

Tandon, Neeru. *Feminism, a paradigm shift*. New Delhi: Atlantic Pub., 2008.

Taylor, Charles. *Multiculturalism and the Politics of Recognition*. Princeton: Princeton University Press, 1992.

TE-SAT 2007, erişim tarihi 25.10.2011, <https://www.europol.europa.eu/sites/default/files/publications/tesat2007.pdf>.

TE-SAT 2008, erişim tarihi 25.10.2011, <https://www.europol.europa.eu/sites/default/files/publications/tesat2008.pdf>.

"TE-SAT 2009, erişim tarihi 25.10.2011, https://www.europol.europa.eu/sites/default/files/publications/tesat2009_0.pdf.

TE-SAT 2010, erişim tarihi 25.10.2011, https://www.europol.europa.eu/sites/default/files/publications/tesat2010_0.pdf.

TE-SAT 2011, erişim tarihi 25.10.2011, <https://www.europol.europa.eu/sites/default/files/publications/te-sat2011.pdf>.

TE-SAT 2012, erişim tarihi 01.05.2012, <https://www.europol.europa.eu/sites/default/files/publications/europoltsat.pdf>.

Treaty of Westphalia, erişim tarihi 26.10.2011. http://avalon.law.yale.edu/17th_century/westphal.asp,

Treaty of Lisbon, erişim tarihi 20.12.2011. <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/cg00014.en07.pdf>.

Young, Iris M. *Justice and the Politics of Difference*. Princeton: Princeton University Press, 1990.

Young, Iris M., "Polity and group difference: a critique of the ideal of universal citizenship", *Ethics*. Vol.99, No:2, 1989.,

---

NEO-RUSYA'NIN AKDENİZ RÜYASI: NEO-RUSYA'NIN SURİYE ARAP BAHARI'NDAKİ ROLÜ

Neo-Russia's Mediterranean Dream: The Role of Neo-Russia in the Syrian Arab Spring

Bülend Aydın ERTEKİN*

Öz:

Yirmi birinci yüzyılın ilk on yılında, Orta Doğu'da başlayan ve değişim rüzgârları arasında yer alan en önemli olayın Arap Baharı olduğu kabul edilmektedir. Bu çalışmada bir birine bağlı iki temel konu incelenmeye çalışılmaktadır. İlk olarak Suriye Arap Baharı'nda Rusya'nın etkisi ele alınmaktadır. İkinci olarak ise, tek kutuplu dünya sistemine itiraz eden Rusya'nın çok kutuplu bir dünyada kendisini uluslararası sistemin diğer üyelerine önemli bir aktör olarak kabul ettirme mücadelesini Suriye Arap Baharı üzerinden yürüttüğü tezi üzerinde durulmaktadır. Bu çerçevede Arap Baharı ve bu Baharın Suriye'de neden olduğu olaylar ile ilgili haber, yorum ve düşüncelere yer verilerek yapılan analizler sentezlenmiştir. Suriye krizinin çözümündeki gecikmenin Rus diplomasisinin tarihsel davranış rolüne endekslenebileceği veya onun bir ürünü olabileceği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Neo-Rusya, Suriye, Arap Baharı, Türkiye

Abstract:

At the end of the first decade of the 21st century, one of the most important events of our time started in the Middle East, which was seen as the “winds of change” and was named as Arab Spring. This article develops a twofold approach to analyze the Russian involvement in the Syrian crisis. On one hand article analyzes the direct effects of Russia on the Syrian Arab Spring, while on the other it focuses Russian objection to unipolar world system and its attempts to impose itself as an important player among the other international actors of the multi-polar world system through the Syrian crisis. In this context, the analyses, news, comments and thoughts appeared in media on Arab Spring and thier reflection on Syria has been synthesized. The concluding argument of the article is that the delay in resolving the crisis in Syria could be linked to the role of the historical behavior of Russian diplomacy.

Key Words: Neo-Russia, Syria, the Arab Spring, Turkey

---

* Yard.Doç.Dr., Anadolu Üniversitesi, İletişim Bilimleri Fakültesi öğretim üyesi./ Assistant professor at Communication Faculty at Anadolu University

GİRİŞ

1917'de oluşmaya başlayan ve Stalin ile somutlaşan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) sistemi üzerinde inşa edilen ancak 1991 yılında Rus elitlerin yenileşme politikası ile revize edilen yeni coğrafyada yerlerini bulan eski SSCB'nin yeni bağımsız devletleri, bir kaç istisnası ile bugün de yeni Rus Devleti'nin kontrolü ve çıkar sahası içinde bulunmaktadır. Bununla beraber, Rusya'nın etki ve çıkar sahası içinde bulunan tüm eski Sovyet cumhuriyetleri 21.yüzyılın kaçılmaz bir olgusu olarak temayüz eden küreselleşme sürecinde ABD, Batılı ülkeler ve Çin ile ikili ilişkilerini, Rusya'nın birincil aktör olma rolünü muhafaza ederek geliştirmek istemektedirler.

Bu makro bakış açısıyla sorgulandığında, şüphesiz Rusya, Soğuk Savaş döneminde kendisine atfedilen iki kutuplu dünya aktörlüğü rolünü bugün devam ettirememektedir. Ancak Dünya liderliğinde söz sahipliğini Batı'yı temsilen ABD'ye kaptırmış gibi görünse de, ABD'nin uluslararası sistemi veya uluslararası örgütleri devreye sokarak uygulamaya çalıştığı dış politikalarda önemli bir aktör olarak rol oynamaktadır. Kimi zaman Batı ile benzer politikaları paylaşırken kimi zaman da ABD temelli dış politikalara karşı farklı politikalar ileri sürerek dünyanın alternatifli olmadığı ve kendisine uluslararası sistemde ihtiyaç duyulduğu izlenimini vermeye çalışmaktadır.

Her ne kadar Rusya, ABD ile ters düştüğü uluslararası konularda veya sorunlarda yanında Çin desteğini bulsa da, Çin'in Orta Doğu bölgesindeki hareket ve etki kabiliyetinin şimdilik ticari ilişkiler çerçevesinde sınırlı olduğu ve esas siyasi gücün sınırlı ve belli boyutlarda sadece Rusya tarafından sürdürülmeye çalışıldığı görülmektedir. Coğrafi açıdan da, Rusya on yedi milyon kilometre karenin üzerinde sahip olduğu büyük toprak parçası ile uluslararası sistemde önemli bir yer teşkil etmektedir.

Rusya'nın jeopolitik konumu sadece mevcut yüzölçümü ile sınırlı kalmamaktadır. Rusya Uzakdoğu'dan Doğu Avrupa'ya, Kuzey Buz Okyanusu'ndan Hazar denizine ve oradan da Karadeniz'e uzanan doğal sınırı ile geniş bir hareket alanına sahip bulunmaktadır. Rusya'yı çevreleyen komşu ülkeler Batı'dan başlayarak Norveç, Finlandiya, Estonya, Letonya, Litvanya¹, Polonya², Belarus, Ukrayna, Gürcistan, Azerbaycan, Kazakistan, Moğolistan, Çin ve Kuril Adaları³ üzerinden küresel dünyanın teknoloji devi Japonya'dır.

Şüphesiz, geniş topraklar üzerinde ve birçok dünya ülkesi ile komşu olan günümüz Rusya'sının çıkar sahası içinde yarattığı güç faktörü tarihi geçmişi ile de

¹ Kaliningrad bölgesi

² Kaliningrad bölgesi

³ Rusya'nın Sesi, "Dmitriy Medvedev Asya Pasifik Ekonomi Topluluğunun Zirvesine hazırlık toplantısı yapmak için Vladivostok kentine gidiyor", 29.06.2011, erişim tarihi 01 Temmuz 2012, <http://turkish.ruvr.ru/2011/06/29/52543352.html> ; Adam Westlake, "Russian Prime Minister Medvedev visits Kuril Islands, Japan's Northern Territories", The Japan Daily Press, July 3, 2012, erişim tarihi 4 Temmuz 2012, <http://japan-dailynews.com/russian-prime-minister-medvedev-visits-kuril-islands-japans-northern-territories-035832> ; Medvedev gündemde tutmak için Rusya devlet başkanı sıfatıyla Kasım 2010'da ve Başbakan sıfatıyla da Temmuz 2012'de Kuril Adaları'nı ziyaret etmiştir.

bağlantılıdır. Rusya bir lider devlet olarak her zaman Akdeniz'e (sıcak denizlere) hâkim olmak istemiş ve bu idealini Çarlık Rusya'sından ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nden (SSCB) beri değiştirmemiştir. Bununla beraber, Yeni Dünya Düzeninin yarattığı yeni oluşumlar çerçevesinde bu idealinin değiştiği kabul edilebilir. Küreselleşen dünyadaki ayrımların Çarlık Rusya'sı ve SSCB zamanından farklı olduğunu Rus diplomasisi de görmekte ve ona göre hareket etmektedir.

Güney'de sahip olduğu ekonomik baskı ve diplomatik gücünü başta Mavi Akım enerji⁴ koridorundan alan Neo-Rusya, etki sahasını ticari açıdan Akdeniz ile doğal sınırı olan Türkiye üzerinde yoğunlaştırmaktadır. Rusya'nın deniz ve ülke aşırı olarak etki ve çıkar sahası içinde bulunan diğer Akdeniz ülkesi ise Suriye'dir. Suriye, Rusya'ya verdiği askeri üs ve sahip olduğu ikili askeri antlaşmalar ile lojistik destek veren ve alan ülke konumundadır. Rusya Akdeniz'de sahip olduğu en son üs olan Tartus limanı⁵ dışında, lojistik destek için Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'ne ait limanları⁶ ve Soğuk Savaş döneminde ikili ilişkileri üst düzeyde olan Cezayir⁷ limanlarını da kullanmaktadır.

Neo-Rusya, Türkiye üzerinde sahip olduğu enerji (doğal gaz) kozunu oynayarak, Türkiye'nin enerji politikası açısından kendisine bağımlı hale gelmesini teşvik etmek ve sürdürmek istemektedir. Rusya Suriye üzerinde ise hamilik (protectorate) rolü oynamaya çalışmaktadır. Kısa ve orta vadeli olsa da Rusya'nın Suriye nezdinde oynadığı bu rol sosyo-ekonomik açıdan beşeri sermaye kayıplarının verilmesine yol açmakla Suriye toplumu üzerinde büyük yaraların oluşmasına ve bir insanlık suçunun işlenmesine yol açmaktadır.

Batı-Doğu ikileminin ve ideolojik ayrışmanın son bulduğu günümüz dünyasında, Rusya'nın Akdeniz'de bir üs bulundurması ve antidemokratik Suriye rejimi ile iyi ilişkiler içinde bulunması ne kadar rasyonel olabilir? Bu davranışı şüphesiz bir rasyonel çıkar ilişkisinden çok kapitalist dünya ile iç içe giren, sistemini devlet kontrolüyle de olsa kapitalizme açan Neo-Rusya'nın bir G-8 ülkesi olarak aynı masa etrafında yer aldığı ABD ve Batılı ülkeler ile restleşmesi şeklinde tanımlanabilir. Rusya'nın ABD ve Batılı ülkelerinin mevcut Orta Doğu ve ilki 2010 Aralık ayında Tunus'ta başlayan Arap Baharı politikalarına ilişkin farklı tezler ile sürmesi yeni şahit olunan bir Rus diplomasi anlayışı değildir. Bu çalışmada, Arap Baharı ve Suriye krizinin başladığı Ocak 2011 ve Ağustos 2012 tarihleri arasındaki gelişmelerde Rusya'nın tavrı ortaya konmuştur. Çalışma güncel veri

⁴ Sinan OĞAN, "Mavi Akım Projesi: Bir Enerji Stratejisi ve Stratejisizliği Örneği", Stradigma.com, Ağustos 2003 | Sayı 7, erişim tarihi 4 Temmuz 2012, http://www.stradigma.com/turkce/agustos2003/08_2003_04.pdf, s.1-20; Sinan OĞAN, "Mavi Akım: Türk-Rus İlişkilerinde Mavi Bağlılık", Türksam, 02 Ocak 2006, erişim tarihi 4 Temmuz 2012, <http://www.turksam.org/tr/a627.html>

⁵ Rusya'nın Sesi, "Rusya'nın Tartus'taki üssü kalabilir", 17.04.2012, erişim tarihi 6 Temmuz 2012, http://turkish.ruvr.ru/2012_04_17/72067844/

⁶ Sarah Fenwick, Cyprusnewsreport.com, "Russian Warship Docks in Limassol Port En Route to Syria", 16/07/2012, erişim tarihi 20 Temmuz 2012, <http://www.cypusnewsreport.com/?q=node/5936>

⁷ Algérie Presse Service, "Accostage au port d'Oran du navire russe "Victor Leonov", 24 Octobre 2011, erişim tarihi 17 Temmuz 2012, <http://www.aps.dz/Accostage-au-port-d-Oran-du-navire.html>

ve gözlemlere dayandığından, çalışma literatürü çoğunlukla “online” elde edilen verilerden oluşmaktadır. Arap Baharı ve Suriye'deki Arap Baharı ile ilgili haber, yorum ve düşüncelere yer verilerek yapılan analizler sentezlenmiştir.

Çalışmanın merkez eksenini; Suriye'deki mevcut olayların uzun sürmesinde ve çatışmaların iç savaşa dönüşmesindeki temel nedenlerden en önemlisinin Esad rejimine, uluslararası arenada uyguladığı diplomatik denge politikasıyla Çin ile birlikte 4 Ekim 2011⁸, 31 Ocak 2012⁹, 4 Şubat 2012¹⁰ ve 19 Temmuz 2012¹¹ tarihinde Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ndeki müdahaleci rolü ve vetolarıyla güç veren Neo-Rusya'nın sorumlu olduğu yönündedir.¹²

Doğal olarak çalışmada, akademik eleştiri çerçevesinde, Suriye krizinin tırmanmasındaki neden olarak Putin'in kişisel davranışı üzerinde durmak yerine tüzel kişi olarak Rusya'nın tutumuna vurgu yapılmaktadır. Ancak tüzel kişi olarak tanımlansalar da, bir devletin tarihinin onu yöneten lider tarafından yazıldığını unutmamak gerekir.

1. NEO-RUSYA AKDENİZ'DE BİR GÖLGE Mİ YOKSA ULUSLARARASI BİR AKTÖR MÜ?

Diplomatik açıdan bakıldığında, uluslararası arenada Rusya, silah satışları dolayısıyla belli ülkelere silah satan veya satmaya çalışan bir güç olarak görülmektedir. 1991 öncesine göre gücünü uluslararası platformlarda kaybeden Rusya'nın, özellikle taraf olduğu çatışma ve krizlerde gücünü Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde kendisine kurumsal olarak tanınan veto hakkından aldığı görülmektedir.

Rusya, Soğuk Savaş Döneminde Orta Doğu'da Arap-İsrail çatışmasında taraf olan Arap ülkelerini devamlı desteklemiştir. Özellikle, 1978 Camp David ve 1979 Mısır-İsrail Barış antlaşmalarına kadar, Sovyet Rusya Mısır'ı her açıdan desteklemiştir. Mısır'ın 1978'den itibaren yüzünü Batı'ya dönüp, ilişkilerini ABD ile kuvvetlendirmesi sonucu, Rusya ile ikili ilişkilerini en üst düzeyde sürdüren ve kendisine askeri üs imkânı sağlayan Arap ülkeleri arasında Suriye önemli yer tutmaya devam etmiştir. Bununla beraber Rusya'nın Akdeniz havzasının Kuzey Afrika coğrafyası içinde kalan diğer Arap-Berberi ülkesi Cezayir ile 1991 öncesi kadar olmasa dahi ikili ilişkileri devam etmektedir. Putin'in Mart 2006 tarihindeki Cezayir ziyareti

⁸ United Nations News Centre, “Russia and China veto draft Security Council resolution on Syria”, 4 October 2011, erişim tarihi 10 Temmuz 2012, <http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=39935#.UH1K-FsUxrnq>; RT, “Russia and China veto UN resolution on Syria”, 05 October 2011, erişim tarihi 10 Temmuz 2012, <http://rt.com/news/russia-resolution-syria-members-081/>; The Guardian, “Russia and China veto UN resolution against Syrian regime”, Wednesday, 5 October 2011, erişim tarihi 10 Temmuz 2012, <http://www.guardian.co.uk/world/2011/oct/05/russia-china-veto-syria-resolution>

⁹ United Nations, Security Council, SC/10534, Security Council, 6710th Meeting (PM), 31 January 2012, erişim tarihi 10 Temmuz 2012, <http://www.un.org/News/Press/docs/2012/sc10534.doc.htm>

¹⁰ United Nations, Security Council, SC/10536, Security Council 6711th Meeting, 4 February 2012, erişim tarihi 10 Temmuz 2012, <http://www.un.org/News/Press/docs/2012/sc10536.doc.htm>

¹¹ Richard Spencer, “Russia and China veto UN resolution on Syria”, The Telegraph, 04 Feb 2012, erişim tarihi 10 Temmuz 2012, <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/middleeast/syria/9061622/Russia-and-China-veto-UN-resolution-on-Syria.html>

¹² The Guardian, “Syria resolution vetoed by Russia and China at United Nations”, 4 February 2012, erişim tarihi 11 Temmuz 2012, <http://www.guardian.co.uk/world/2012/feb/04/assad-obama-resign-un-resolution>

esnasında, Cezayir'in Rusya'ya olan yaklaşık 4,7 milyar dolarlık askeri yardım borcu yakın ilişkiler çerçevesinde silinmiştir.¹³ Doğal gaz üretimine ve ihracatına sahip Cezayir'in Rusya ile olan ilişkileri ekonomik, ticari ve bilimsel temelde devam etmektedir.

Askeri boyutta Rusya'nın Akdeniz havzasında ikili ilişkilerini en iyi derecede sürdürdüğü ülkelerden biri de Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'dir. 1990'lı yıllarda yoğun olarak Güney Kıbrıs'a silah satan Rusya, bölgede Türkiye'nin hassasiyetini hiçe sayarak imzaladığı askeri antlaşma çerçevesinde S-300 hava savunma füzelerine ilişkin sevkiyatı yerine getirmiştir. Ancak Türkiye'nin uluslararası arenadaki diplomatik tepkileri ve özellikle o dönemde Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Kofi Annan'ın girişimleriyle¹⁴ atıfta bulunulan 1217¹⁵ ve 1218 numaralı¹⁶ Güvenlik Konseyi kararları neticesinde 1997'de satış antlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmaya göre Güney Kıbrıs'a S-300 hava sisteminin konuşlandırılmasından vazgeçilmiş olsa da, ilgili kararlar "bypass" edilmiş ve Yunanistan'ın devreye girmesi ile S-300'ler Girit adasına yerleştirilmiştir.¹⁷ Buna karşılık, Kıbrıs Adası'na da etki gücü hava ve karadan yapılacak olası saldırı veya tehditlere karşı yüksek olan kısa menzilli Rus menşeli Tor-M1 ve Buk-M1 füzeleri konuşlandırılmıştır. Kıbrıs sorununda çözüm için çaba sarf ettiğini öne süren Rusya, NATO'nun itirazlarına rağmen Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'ne 1995'te imzalanan antlaşma uyarınca 43 adet BMP-3 ve 1996'da imzalanan antlaşmaya göre de 41 adet T-80U tankı satmıştır.¹⁸

Rusya'nın Akdeniz'de takip ettiği bu politika ile uluslararası antlaşmalara göre silahsızlanması gereken Ege'deki Yunan adaları silahlandırılmıştır. Bu durum ise Türkiye ve Yunanistan arasındaki olası bir çatışmayı körükleyerek iki ülke ilişkilerinde gerginlik yarattığı gibi, Kıbrıs sorununun çözümsüzlüğüne de olumsuz katkı sağlamıştır.¹⁹

Hava savunma sistemlerinin konuşlandırılması günümüzde de devam etmesine ve uluslararası antlaşmalara aykırı olmasına rağmen, iki ülke arasındaki ikili ilişkilerin devamlılığı esas alınmaktadır. Farklı konumlarda çatışmayı bertaraf edecek yönde dış politikalar sergilemesinden dolayı, Rusya'nın bölge barışını hiçe say-

¹³ Ambassade de la Fédération de Russie en République Algérienne Démocratique et Populaire, "Relations russes en Algérie", erişim tarihi 10 Temmuz 2012, http://www.algerie.mid.ru/otnosh_fr.html

¹⁴ Press Release SG/SM/6854, "Secretary-general pleased by president Clerides' decision not to deploy S-300 missiles on Cyprus", 30 December 1998, erişim tarihi 10 Temmuz 2012, http://www.fas.org/news/cyprus/19981230_sgsm6854.html

¹⁵ United Nations, Security Council, S/RES/1217 (1998), 22 December 1998, erişim tarihi 11 Temmuz 2012, [http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1217\(1998\)](http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1217(1998))

¹⁶ United Nations, Security Council, S/RES/1218 (1998), 22 December 1998, erişim tarihi 11 Temmuz 2012, [http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1218\(1998\)](http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1218(1998))

¹⁷ Türk-Yunan İlişkileri / Turkish Greek Relations,

«1997 S-300 Füzelerinin Kıbrıs'a Yerleştirilmesi Bunalımı», 06 Mayıs 2012, erişim tarihi 11 Temmuz 2012, http://www.turkishgreek.org/index.php?option=com_content&view=article&id=117:1997-s-300-fuezelerinin-kbrsa-yerletrilmesi-bunalm&catid=55:karilikli-algilamalar&Itemid=73

¹⁸ Sergei Kandaurov, "Russian Arms Exports to Greece, Cyprus and Turkey", Moscow Defence Brief, No.2, 2002, erişim tarihi 8 Temmuz 2012, <http://mdb.cast.ru/mdb/2-2001/at/raegct/>

¹⁹ Kandaurov, ibid.

rak tetiklediği diplomatik bir çatışmanın günümüzde sıcak çatışmaya dönüşmesi olasılığının şimdilik kısa ve orta vadelerde risk olarak görülmesi, bir tarafta, Avrupa Birliği üyesi olmak için çaba sarf eden Türkiye ve diğer tarafta ekonomik kriz içinde bulunan Yunanistan için çok uzak bir ihtimaldir.

Bununla beraber Rusya, taraflar arasındaki bu çatışma ve askeri rekabeti kendisi için avantaja dönüştürmüş, belli ölçülerde de olsa silah satışını gerçekleştirmiş ve Türkiye ile Yunanistan arasındaki askeri dengeyi Ege'deki Yunan adalarının yarattığı jeopolitik konum dolayısıyla Türkiye aleyhine bozmuştur. Kabul edilmesi gereken diğer bir gerçek ise, Rusya'nın bölgede kendisinden silah talep eden tüm ülkelere silah satma eğiliminde olmasıdır.

Rusya, 1990'lı yıllarda askeri alanda S-300 hava sistemi de dâhil olmak üzere ürettiği birçok silahı Türkiye'ye satmaya çalışmıştır. Türkiye ve Rusya arasındaki askeri ve teknik işbirliği 1993'de başlamıştır.²⁰ Bu dönemden itibaren, Batı'ya karşı bir baskı unsuru oluşturmak için Türkiye bazı askeri teçhizat ve araçları Rusya'dan almaya başlamıştır.²¹ Bu doğrultuda, Türk Silahlı Kuvvetlerinin envanterine 1994'de 19 adet nakliye amaçlı Mi-17V (Hip H) tip helikopter ve 114 milyon dolarlık sözleşme karşılığında 70 adet BTR-80 alınmıştır.²² Bunların dışında, gerçekleşmemiş olsa da, Rus silah firması "Rosvoorouzhnie" 90'lı yıllarda, Türkiye'ye Mi-28 (Havoc) ve Ka-50 helikopterleri Mig-29 savaş uçakları, T-80 tankları ve S-300 hava savunma sistemlerini satmayı önermiştir.²³

Analistlere göre "akılda tutulması gereken bir konu ise, Yunan ve Kıbrıs silah pazarının Türkiye pazarından daha küçük olduğudur".²⁴ Türkiye Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan 18 Temmuz 2012'de Rusya'ya gerçekleştirdiği ziyareti esnasında, Suriye krizinin çözümü²⁵ ve ikili ilişkilerin geliştirilmesine ilişkin görüşmelerde bulunmuştur. Rus kaynaklara göre Türkiye Suriye konusunda Rusya ile ters düşmesine rağmen bu ülkeden hava savunma sistemleri ihalelerine S-400'ler ile katılmasını istemiştir.²⁶ Türkiye Başbakanı Erdoğan'ın ayrıca ikili görüşmeler²⁷ esnasında Rusya Devlet Bakanı Putin'e Türkiye'nin Şanghay İşbirliği Örgütü'ne alınması konusunda sözlü talepte bulunduğu²⁸ ve Suriye konusunda ise Türkiye'nin

²⁰ Kandaurov, ibid.

²¹ Kandaurov, ibid.

²² Bu Rus silahlarının randımanlı kullanılıp kullanılmadığı ise başka bir araştırmanın konusu olduğu için burada detaya girilmemiştir.

²³ Kandaurov, ibid.

²⁴ Kandaurov, ibid.

²⁵ Rusya'nın Sesi, "Erdoğan, Moskova'ya geliyor", 11.07.2012, erişim tarihi 12 Temmuz 2012, http://turkish.ruvr.ru/2012_07_11/Erdogan-Suriye-sorununu-gorushmek-ichin-Moskovaya-geliyor/

²⁶ Rusya'nın Sesi, "Erdoğan, Moskova'da hava savunma sistemlerini de görüşecek", 18.07.2012, erişim tarihi 18 Temmuz 2012, http://turkish.ruvr.ru/2012_07_18/Erdogan-Moskovada-hava-savunma-sistemlerini-de-gorushecek/; Bu haberin doğruluğu ancak mevcut ihale katılım ve ihalenin Rusya'ya kalması durumunda kanıtlanacak olsa da, diplomatik bir manevranın somut ifadesi olarak Rusya'ya verilen önemi göstermektedir.

²⁷ ntvmsnbc, "Rus basını Erdoğan görüşmesine kilitleti", 18 Temmuz 2012, erişim tarihi 18 Temmuz 2012, <http://www.ntvmsnbc.com/id/25367328/>;

²⁸ Rusya'nın Sesi, "Erdoğan'dan Putin'e: Şangay'a alın, Avrupa'dan vazgeçelim»,

26.07.2012, erişim tarihi 26 Temmuz 2012,

http://turkish.ruvr.ru/2012_07_26/82959324/ ; Röportaja ait 1.54 dk'lık video görüntüsü de aynı link

Rusya ile ortak zeminde yakınlaşarak Cenevre’de alınan kararları desteklediği belirtilmiştir.²⁹ Bugün Şanghay İşbirliği Örgütü’nün asıl üyeleri arasında Kazakistan, Çin, Kırgızistan, Rusya, Tacikistan ve Özbekistan yer alırken, gözlemci ülkeler arasında Hindistan, İran, Pakistan ve Moğolistan bulunmaktadır. Türkiye ise Belarus ve Sri Lanka ile birlikte Örgütün diyalog ortakları olarak kabul edilmiştir.³⁰ Kısa bir süre sonra, İşbirliği’nden Birliğe dönüşmesi öngörülen bu örgüt, ABD’nin de üye olduğu Asya Pasifik Örgütüne bir alternatif olarak Doğu Avrupa’dan Orta Asya ve Pasifik’e kadar bir ekonomik ve siyasi güç olma yolundadır.

Rusya ve Türkiye arasındaki ilişkilere bakıldığında, Mavi Akım projesinden dolayı doğal gaz kullanımında Türkiye Rusya’ya tarihinde hiç olmadığı kadar bağlı konuma düşmüştür. Türkiye Mayıs 2012’de yapılan karşılıklı antlaşmalar çerçevesinde Mersin Akkuyu’da yapımı öngörülen nükleer enerji tesislerini Rusya’ya yaptıracaktır. “Mavi Akım” a ek olarak “Güney Akım” projesi ve Batı Hattından gelen doğal gazın Türkiye’de satılmasının yarattığı ticari potansiyel imkânları ile Türkiye, Rusya için milyarlarca dolarlık büyük bir pazar oluşturmaktadır.³¹ Doğal gaz konusunda yeni antlaşmalar Türkiye’nin alternatif arayışları altında yine Rusya ile devam etmekte³² ve enerji sektöründe yapılan yorumlarda Türkiye’nin Rus gazına İran gazına oranla daha az ödediği vurgulanmaktadır.³³

Türkiye’nin Rusya için büyük bir pazar olduğunu kabul eden Putin, Türk-Rus ilişkilerini şu şekilde özetlemektedir:

“Türkiye’nin, stratejik olarak önemli ve güvenilir bir ortağımız olduğunun altını çiziyorum. Son zamanlarda, çok yönlü işbirliğimizi niteliksel olarak yeni bir seviyeye getirmeyi başardık. Bu her şeyden önce ticari ve ekonomik ilişkilerimizi nitelendiriyor. 2011 yılında ticari hacim %26 oranında artarak yaklaşık 32 milyar dolara ulaştı. Önümüzdeki yıllarda 100 milyar dolar seviyesine ulaşma fırsatı var.”³⁴

Enerji sektöründe Rusya ile ilişkilerini Mavi Akım ile üst düzeye çıkaran Türkiye, aynı zamanda tahıl sektöründe Rusya için iyi bir pazar konumundadır. Eski bir buğday üreticisi ve ihracatçısı olan Türkiye’ye Rusya’nın 3 milyon ton buğ-

---

çinde yayınlanmaktadır. Bkz. Kanal 24, “Sansürlü Özel: Erdoğan açıklıyor”, video yayın tarihi : 25 Temmuz 2012, erişim tarihi 26 Temmuz 2012, http://turkish.ruvr.ru/2012_07_26/82959324/

²⁹ Rusya’nın Sesi, “Rusya ve Türkiye, Suriye konusunda yakınlaşma zemini buldu”, 18.07.2012, erişim tarihi 18 Temmuz 2012, http://turkish.ruvr.ru/2012_07_18/Rusya-ve-Turkiye-Suriye-konusunda-yakinlashma-zemini-buldu/

³⁰ The Shanghai Cooperation Organisation, erişim tarihi 18 Temmuz 2012, <http://www.sectco.org/EN/>

³¹ Rusya’nın Sesi, “Türkiye ve Rusya ortaklığına devam”, 20.07.2012, erişim tarihi 20 Temmuz 2012, http://turkish.ruvr.ru/2012_07_20/Turkiye-Rusya-ortaklik/

³² Rusya’nın Sesi, “Rusya Federasyonu ve Türkiye, Gaz anlaşmasını Görüşecek”, 13.07.2012, erişim tarihi 20 Temmuz 2012, http://turkish.ruvr.ru/2012_07_13/rusya-turkiye-gaz-gorusme/

³³ Haberus, “Türkiye, Rus gazına 418, İran gazına 423 dolar ödedi”, 28 Mart 2012, erişim tarihi 20 Temmuz 2012, <http://haberrus.com/economics/2012/03/28/turkiye-rus-gazina-418-iran-gazina-423-dolar-odedi.html>

³⁴ Rusya’nın Sesi, “100 milyar dolara varan ticaret hacmi fırsatı”, 18.07.2012, erişim tarihi 20 Temmuz 2012, http://turkish.ruvr.ru/2012_07_18/100-milyar-dolara-varan-tari-hacim/

day ihraç ettiği düşünülürse,³⁵ ticari ve ekonomik açıdan Rusya'ya bağlı olan Türkiye'nin Suriye krizi konusunda Rusya'ya baskı uygulayamayacağı ortadadır. Zira bir Türk şirketinin Rusya Federasyonuna bağlı Mari El otonom cumhuriyetinde General Motors için yedek parça üretimine ilişkin yatırım³⁶ projeleri iki ülke arasındaki ticari ilişkilerin güçlülüğünü göstermektedir.

Diğer taraftan, ortak Türk ve Rus yatırımlarının sadece Türkiye'ye tanınan bir imtiyaz olarak algılanmaması gerekir. Türkiye'nin yakın ilişki içinde olduğunu vurguladığı Rusya'nın büyük aktör ve büyük bölge gücü olarak hareket ettiğini unutmaması gerekmektedir. Güney Kıbrıs Rum Yönetimi her fırsatta Rusya ile ilişkilerinin en üst düzeyde olduğunu vurgulamaktadır. Bölgede büyük güç olan Rusya'nın ikili ilişkiler merkezinden kopmasını ve ilişkilerin azalmasını hiçbir bölge aktörü arzulamamaktadır.³⁷

Nitekim 18 Temmuz 2012'de Türkiye Başbakanı Erdoğan'ın ziyaret ettiği Rusya'nın 25 Temmuz 2012'deki konuğu AB'nin son dönem başkanı Güney Kıbrıs Rum Yönetimi olmuştur. İki ülke Dışişleri bakanları, Rusya ve Kıbrıs arasında imzalan ticari, ekonomik ve yatırım antlaşmalarının³⁸ gözden geçirilmesinin dışında Suriye krizini de ele almışlardır. Ortak açıklamalarında, Batı'nın Esad rejimi aleyhindeki tavrını onaylamadıklarını belirten Rusya Dışişleri Bakanı Lavrov, Özgür Suriye Ordusu tarafından üstlenilen ve 18 Temmuz 2012 tarihinde Şam'da gerçekleşen bombalı saldırıyı kınamıştır. Güney Kıbrıs Rum Yönetimi Dışişleri Bakanı Erato Kozakou-Marcoullis ise, Suriye'nin iç işlerine karışılmaması yönündeki Rus politikasını desteklediğini ifade etmiştir.³⁹

2. ULUSLARARASI ÖRGÜTLERDE YÜKSELEN GÜÇ NEO-RUSYA

Orta Asya ve Uzak Doğu'da bir denge unsuru olarak yapılanması 90'lı yıllarda başlayan ve 2001 yılında resmen kurulan Şanghay İşbirliği Örgütü ABD merkezli küreselleşme hareketine ve Batı'ya karşı bir güç oluşturmaktadır.⁴⁰ 2007'den itibaren Putin açıkça gerek Şanghay İşbirliği Örgütü çatısı altında gerekse yurtdışı ziyaretlerinde “tek kutuplu dünya” yapılanmasına karşı çıktığını ve Rusya'nın “tek kutuplu dünya” tarafından tehdit edildiğini ileri sürmektedir.⁴¹

³⁵ Rusya'nın Sesi, “Türkiye'ye geçen yıl 3 milyon ton buğday ihraç edildi”, 20.07.2012, erişim tarihi 20 Temmuz 2012, http://turkish.ruvr.ru/2012_07_20/Turkiyeye-gecen-yil-3-molyon-ton-bugday-ihrac-edildi/

³⁶ Rusya'nın Sesi, “Türk Şirketi Rusya'da General Motors için yedek parçalar üretecek”, 19.06.2012, erişim tarihi 20 Temmuz 2012, http://turkish.ruvr.ru/2012_06_19/Turk-shirketi-Rusyada-General-Motors-ichin-yedek-parchalar-uretecek/

³⁷ Famagusta Gazetta, Jun 05, 2011, erişim tarihi 10 Temmuz 2012, <http://famagusta-gazette.com/president-cyprus-and-russia-relations-at-their-best-standing-ever-p12136-69.htm>

³⁸ Rusya'nın Sesi, “Kıbrıs Dışişleri bakanı Rusya'yı ziyaret edecek”, 20.07.2012, erişim tarihi 21 Temmuz 2012, http://turkish.ruvr.ru/2012_07_20/Kibris-Disisleri-bakani-Rusyayi-ziyaret-edecek/

³⁹ Rusya'nın Sesi, “Lavrov, Batı'nın Suriye muhalefetine teşvikini terörün doğrudan aklanması olarak tanımladı”, 25.07.2012, , erişim tarihi 25 Temmuz 2012, http://turkish.ruvr.ru/2012_07_25/Lavrov-Suriye-muhalefetine-tesvikini-terorun-dogrudan-aklanmasi/

⁴⁰ Richard Wietz, “Growing Pains”, The Journal of International Security Affairs, Fall 2009, Number 17, erişim tarihi 10 Temmuz 2012, <http://www.securityaffairs.org/issues/2009/17/weitz.php>

⁴¹ Reuters, “Putin says Russia threatened by ‘Unipolar World’”, Nov 5, 2007, erişim tarihi 10 Temmuz 2012, <http://in.reuters.com/article/2007/11/04/idINIndia-30329020071104>

Oysa Soğuk Savaş sonrası 90'lı yıllarda başlatılan NATO genişleme projesi⁴² ve 1997'de Paris'te NATO ile imzalanan⁴³ karşılıklı ilişkiler, işbirliği ve güvenlik alanındaki "Kurucu Senet"⁴⁴ kapsamında Rusya, NATO toplantılarına gözlemci sıfatıyla katılmakta ve sık sık NATO ile ortak tatbikatlar yapmaktadır.⁴⁵ Diğer taraftan da, Rusya gözlemci olduğu NATO'nun esas itibarıyla İran'ı hedef alan füze kalkını projesine garanti isteyerek karşı çıkmakta⁴⁶ ve daha da önemlisi bu projeye dâhil olduğu takdirde kabul edeceğini beyan etmektedir.⁴⁷ Rusya silahsızlanma antlaşmalarının aksine kıtalararası balistik füzelerini yenilemekte, vuruş kabiliyeti ile küresel bir askeri güç olduğunu uluslararası sistemin başat aktörlerine vurgulamaktadır.⁴⁸

Diğer taraftan, kendi hava savunma sistemine önem veren Rusya, diğer ülkelere sattığı S-300 ve S-400 hava savunma sistemlerinden daha üst derece olan S-500 sistemlerini 2013'de kendi topraklarına konuşturmayı planlamaktadır.⁴⁹

ABD kendine göre belli sakıncaları olduğunu belirtmiş olsa da, askeri planda bu denli aktif olan Rusya'nın sonunda G-8'e tam üye olmasını desteklemiş ve onun kapitalist sistem mekanizması içinde yer almasına izin vermiştir.⁵⁰ Bunun yanı sıra, Rusya, uluslararası sistemde özellikle ticaret alanında önemli bir örgüt olan Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)'ne 16 Aralık 2011'de 18 yıl süren müzakereler sonucunda kabul edilmiştir.⁵¹ Bu örgütte, genellikle uzlaşma yolu ile kararlar alınmasına rağmen, "ağırlıklı oy" hakkına da sahip olan ABD'nin belli bir süre devam eden itirazlarından sonra verdiği onay ile 1,9 trilyon dolarla dünyanın dokuzuncu en büyük ekonomisine sahip olan Rusya örgüte üye olarak kabul edilmiştir. Bu üyelik 10 Temmuz 2012 tarihinde Rusya Parlamentosu'nun alt

⁴² Stephen E. Ambrose-Douglas G. Brinkley, *Rise to Globalism*, 8th revised Edition, (New York : Penguin Books, 1997),423-425.

⁴³ North Atlantic Treaty Organization (NATO), "Founding Act", 27 May, 1997, erişim tarihi 11 Temmuz 2012, http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_25468.htm

⁴⁴ İngilizcesi "Founding Act".

⁴⁵ Robert Pszczel, "NATO-Rusya ilişkileri: SSCB'den 20 yıl sonra", NATO Review, erişim tarihi 12 Temmuz 2012, http://www.nato.int/docu/review/2011/NATO_Russia/lessons-optimism/TR/index.htm

⁴⁶ Rusya'nın sesi, "Putin NATO'dan garantiler istedi", 2.06.2012, erişim tarihi 10 Temmuz 2012, http://turkish.ruvr.ru/2012_06_02/Putin-NATOdan-garantiler-istedi/

⁴⁷ Rusya'nın Sesi, "Füzesavar sistemi sorunu-şimdilik çözümsüz", 20.06.2012, erişim tarihi 12 Temmuz 2012, http://turkish.ruvr.ru/2012_06_20/Fuzesavar-sistemi-sorunu-simdilik-cozumsuz/ ; Rusya'nın Sesi, "NATO füze savunma konusunda Rusya ile işbirliğine bağlıdır", 21.05.2012, erişim tarihi 12 Temmuz 2012, http://turkish.ruvr.ru/2012_05_21/NATO-PRO/

⁴⁸ Rusya'nın Sesi, "Rusya'da geliştirilmiş kıtalararası balistik füze prototipinin denemeleri başarıyla gerçekleştirildi", 29.05.2012, erişim tarihi 12 Temmuz 2012, http://turkish.ruvr.ru/2012_05_29/Rusya-da-fuze-denemeleri/

⁴⁹ Rusya'nın Sesi, "Rusya silahlı kuvvetleri geliştirilmiş S-500 füze sistemiyle donatılacak", 2.07.2012, erişim tarihi 12 Temmuz 2012, http://turkish.ruvr.ru/2012_07_02/S-500-savunma-sistemi/

⁵⁰ Colin L. Powell, "Remarks at the World Economic Forum", Davos, Switzerland, U.S.Department of State Archive, January 26, 2003, erişim tarihi, 12 Temmuz 2012, <http://2001-2009.state.gov/secretary/former/powell/remarks/2003/16869.htm>

⁵¹ World Trade Organization, "Accessions : Russian Federation", erişim tarihi 13 Temmuz 2012, http://www.wto.org/english/thewto_e/acc_e/a1_russie_e.htm

kanadı olan Duma'da 208 ret oyuna karşı 238 oyla onaylanmıştır.⁵² Rusya'nın DTÖ'nün resmi üyesi olarak çalışmalarına başlama tarihi ise 23 Ağustos 2012'dir.⁵³

3. ULUSLARARASI SİSTEMDE FARKLI BİR SES VE HAREKET: NEO-RUSYA

Rusya'nın 1991 yılından sonra ABD ve Batı dünyası ile farklı politikalar üretmesi yeni değildir. 1992 Bosna-Hersek bağımsızlığı sonrası başlayan Sırbistan destekli Sırp saldırılarının uluslararası askeri müdahaleler ile durdurulmasına karşı olan, Sırbistan'ı ve Bosna-Hersek Sırbistanı Müslüman Boşnaklara karşı destekleyen⁵⁴ ancak Bosnalı Müslümanlara da silah satmaktan çekinmeyen Rusya⁵⁵, yine 2008'de Kosova'nın bağımsızlığına karşı çıkmıştır.⁵⁶ 2002-2003 yılında Rusya'nın Orta Doğu'da izlediği Irak dış politikası da çok ilgi çekicidir. 1991 Körfez Savaşında olup bitenlere umursamaz davranan, ancak Saddam rejimi ile daha sonra yakın ilişkiler içinde olan Rusya, bir yandan Saddam'a destek verirken diğer taraftan Irak'ın hareket marjını kısıtlayan Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 1284⁵⁷ ve özellikle 1441 sayılı⁵⁸ kararlarına itiraz etmemiş veya taslak halinde iken veto ederek "karar" haline dönüşmesini engellememiştir. Bu kararlar çerçevesinde Irak'a uygulanan yaptırımların kaldırılmasında etkisinin olmayacağını bildiği halde diplomatik alanda kaldırılması yönünde beyanlarda bulunmuştur. Rusya'nın 2003 Irak işgali öncesi aldığı diğer bir diplomatik tavır da dikkat çekicidir. İşgali Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne onaylattırmaya çalışan ABD, Fransa, Almanya'nın itirazları ve Çin vetosunun yanı sıra Rusya vetosu ile de karşı karşıya kalacağı anlaşıncaya BM'leri "bypass" ederek işgal harekâtını doğrudan doğruya İngiltere ve Avustralya desteğiyle başlatmıştır.

Irak'ın işgal harekâtına daha sonra İspanya ve Danimarka da sembolik birlikler ile destek vermişlerdir.⁵⁹ Rusya'nın veto resti takdir ile karşılanmış olsa da, 9/11 sonrası Irak'a yönelik sertleşen Amerikan dış politikasının zaten Irak'ın işgaline ve Saddam rejiminin devrilmesine yönelik olacağı açıkça görülmekteydi.

⁵² BBC Türkçe, "Rusya DTÖ anlaşmasını onayladı", 10 Temmuz 2012, erişim tarihi 13 Temmuz 2012, http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2012/07/120710_russia_wto.shtml

⁵³ Rusya'nın Sesi, "Rusya 23 Ağustos'tan itibaren DTÖ'ne resmen üye. Ne değişecek?", 23.07.2012, erişim tarihi 23 Temmuz 2012, http://turkish.ruvr.ru/2012_07_23/Rusya-23-Agustostan-ibitbaren-DTO-resmen-uye-Ne-degishecek/

⁵⁴ Shemsey Vodinov, "EU-Russia relations Will Be Tested Through Bosnia Pain", March 2010, Eurasia Critic, erişim tarihi 10 Temmuz 2012, <http://www.eurasiacritic.com/articles/eu-russia-relations-will-be-tested-through-bosnia-pain>

⁵⁵ Sabah, "Boşnaklar şerefleri için savaştı", 21 Ekim 2010, erişim tarihi 12 Temmuz 2012, http://www.sabah.com.tr/fotohaber/dunya/bosnaklar_serefleri_icin_savasti/24051

⁵⁶ Joshua S. Goldstein-Jon C. Pevehouse, *International Relations*, Ninth Edition, (New York: Pearson, 2011), 181.

⁵⁷ United Nations, Security Council, S/RES/1284 (1999), RESOLUTION 1284 (1999) Adopted by the Security Council at its 4084th meeting, on 17 December 1999, erişim tarihi 5 Temmuz 2012, <http://www.un.org/Depts/unscom/Keyresolutions/sres99-1284.htm>

⁵⁸ United Nations, Security Council, S/RES/1441 (2002), Resolution 1441 (2002) Adopted by the Security Council at its 4644th meeting, on 8 November 2002, erişim tarihi 5 Temmuz 2012, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N02/682/26/PDF/N0268226.pdf?OpenElement>

⁵⁹ Bülend Aydın Ertekin, *Amerikan'ın Küreselleşen Hâkimiyeti ve Saldırı Planı*, (İstanbul: IQ, 2005), 356

Bu nedenle, 1992-1995 Somali müdahalesinde olduğu gibi, Birleşmiş Milletler gözetimindeki çokuluslu bir askeri gücün yapacağı askeri operasyon en azından ABD'nin ve İngiltere'nin kendi inisiyatifleriyle yaptığı bir operasyondan daha farklı olacaktır. Bu süreçte Türkiye'nin BM nezdinde Irak operasyonunda yer alması öngörülebileceği gibi, BM'siz yapılan bir Amerikan işgaliyle sayıları milyonları bulan ölüm ve zorunlu göç, yüz binlerce yaralı ve tecavüz vakasının “belki” de yaşanmaması söz konusu olacaktır.

Irak'ta askeri operasyona karşı çıkmış gibi görünen Rusya, Amerika ve İngiltere'yi Irak'ta denetimsiz bırakarak, Irak'ın istenilen şekilde şekillendirilmesine sessiz kalmıştır. Ekonomisi büyük ölçüde petrol ve doğal gaz ihracatına dayanan Rusya'nın 1999 yılında yaşadığı krizden çıkışında 2002-2003 döneminde artan petrol⁶⁰ ve doğal gaz fiyatları önemli rol oynamıştır.

İşgal öncesi, Saddam ile uzun vadeli petrol antlaşmaları yapan Rusya⁶¹, Amerikan, Fransız ve Rus hükümetleri ve enerji şirketleriyle Washington'un sessiz sedasız daha etkin olması için Bush Yönetimi nezdinde BP ve Shell'in yaptığı lobi faaliyetleri⁶² sonucu elde ettiği çıkarlara doğal olarak karşı çıkamamıştır. Bununla beraber Irak'taki mevcut siyasi idarenin belirgin olarak Irak hükümeti tarafından tesisinden itibaren çok eleştirilen Batılı petrol şirketleri gibi Rusya da Irak petrollerine olan ilgisini açığa çıkarmış ve bu çıkarlarının gerçekleşmesinde ve petrol pastasından pay alma yönündeki girişimlerinde başarılı olmuştur.

İlk olarak, 7 Eylül 2009'da dönemin Rusya Enerji Bakanı Sergey Şmatko Rus enerji şirketleri ile birlikte Bağdat'ı ziyaret etmiştir. Bu ziyaret esnasında, 1997 yılında iki ülke arasında imzalanan Batı Kurna-2 bölgesindeki petrol yatırımları ile ilgili anlaşmanın yenilenmesi talep edilmiş ve anlaşmanın yenilenmesi karşılığında ise Irak'ın SSCB döneminden kalan 12 milyar dolarlık borcu silinmiştir.⁶³

O dönemden itibaren Irak pazarına giren Rus enerji şirketleri hareket sahalarını geliştirmiş ve Çin, Japon ve Batı menşeli şirketler ile rekabet eder konuma gelmişlerdir. Hatta Rus şirketi LUKoil Irak ile yapılan imtiyazlı antlaşmalar çerçevesinde Hong-Kong'daki toplantılarında diğer uluslararası şirketleri buradaki enerji kaynaklarının işletimine pay karşılığında katkıda bulunmaya davet etmiştir. Nitekim Norveç Statoil şirketi Irak Batı Kurna-2 petrol sahasındaki yüzde 18,75'lik payını Rus LUKoil'e verme sürecini başlatmıştır.⁶⁴

⁶⁰ Tuncay Babalı, “Yüksek Petrol Fiyatları Dünya Ekonomisi İçin Yeni Bir Petrol Şoku Mu?”, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, erişim tarihi 10 Temmuz 2012, http://www.mfa.gov.tr/yukse-petrol-fiyatlaridunya-ekonomisi-icin-yeni-bir-petrol-soku-mu_.tr.mfa

⁶¹ Petrol-İş, “Petrol Sektöründe Gelişmeler: Kaynak Savaşları ile Belirlenen Güncel ve Yapısal Eğilimler”, Ağustos 2011, erişim tarihi 10 Temmuz 2012, <http://petrol-is.org.tr/sites/default/files/petrol-sektoru-08-2011.pdf> , 17

⁶² Paul Bignel, “Secret memos expose link between oil firms and invasion of Iraq”, The Independent, Tuesday 19 April 2011, erişim tarihi 10 Temmuz 2012, <http://www.independent.co.uk/news/uk/politics/secret-memos-expose-link-between-oil-firms-and-invasion-of-iraq-2269610.html>

⁶³ “Rusya, Çin ve Japonya'nın Irak'taki Petrol Rekabeti”, Stratejik Düşünce Enstitüsü, 09.11.2009, erişim tarihi 11 Temmuz 2012, <http://www.sde.org.tr/tr/haberler/108/rusya-cin-ve-japonyanın-iraktaki-petrol-rekabeti.aspx>

⁶⁴ Rusya'nın Sesi, “LUKoil Irak'ta yeni ortak seçebilir”, 28.05.2012, erişim tarihi 11 Temmuz 2012, http://turkish.ruvr.ru/2012_05_28/LUKoil-Irakta-yeni-ortak-secebilir/

Günde 100 milyon varil ham petrol üreten Rusya için hem petrol hem de doğal gaz bir can damarı oluşturmaktadır. Bu yüzden, 2003 Irak savaşı ile 25 dolar civarına ulaşan petrol fiyatlarının, Mart 2012'de 125 dolara fırlaması ve Haziran 2012'de 100 dolara gerilemesi karşısında Rusya ekonomisinin zarara uğradığı yönünde tepkiler dile getirilmektedir.⁶⁵

Temmuz ayının (2012) son haftası itibariyle benzin fiyatlarında dünya genelinde bir artış olurken, ham petrol fiyatları 89 dolar civarındadır.⁶⁶ Bu örnek bile Rusya'nın enerji politikasının uluslararası sisteme ne kadar bağlı olduğunu göstermesi açısından önemlidir. SSCB döneminin sıkça eleştirdiği, “empyrealist” Batı ve onun enerji şirketlerinin benzer enerji politikalarını Neo-Rusya'nın bizzat uyguladığı görülmektedir.

Rusya, petrol konusunda Batılı şirketlere göre henüz çok geride bulunmaktadır. Altın fiyatlarını bile etkileyen Brent ham petrol üretiminin Batılı şirketlerin tekelinde olması ve Brent petrol fiyatlarının WTI ham fiyatlarına göre yüksek olması Batılı enerji şirketleri lehine bir avantaj oluşturmaktadır.⁶⁷ Neo-Rusya'nın elinde bulundurduğu diğer enerji silahı ise doğal gazdır. Bu nedenle, ekonomik canlılık ve ülkeye giren ithalat girdisi yönünden doğal gazın dışında, can damarını oluşturduğu için, İran gibi uluslararası krizler ile petrol fiyatlarını arttırma politikası, Neo-Rusya tarafından da uygulanmaktadır. Bu tür uygulamalarla artan ham petrol fiyatları Rusya'nın petrol üretimi ve ihracatından elde ettiği geliri arttırmaktadır. Neo-Rusya'nın 1991 sonrası büyümesinin temel lokomotifini petrol ve doğal gaz oluşturmaktadır.

4. ARAP BAHARI VE NEO-RUSYA: NEO-RUSYA, ARAP BAHARI'NA KATKI SAĞLADI MI?

Arap Baharı başladığı zaman hareketi başlatan Arap ülkelerinin halkları olayı anti-demokratik rejimlere, diktatörlere ve tek parti rejimlerine başkaldırı olarak görmüş olabilirler. Oysa petrol fiyatlarının artışı kollayan ve onu bir rant ve avantaja dönüştürmek isteyen, enerji fiyatlarının artışı ile beslenen İran gibi gelişmekte olan veya Rusya gibi dengeli gelişim sağlayamamış, tam liberal ekonomiden ziyade devlet merkezli ekonomi ve idarelere sahip olan ülkeler için Arap Baharı bir fırsat oluşturmaktadır. Petrol fiyatların artacağı beklentisi ise ülkelerin diplomatik davranışlarını doğrudan etkilemiştir. Uluslararası sistemin bir enerji aktörü olarak bu tür beklentiler içerisine giren Rusya fiyatların 200-300 dolar civarına yükseleceği senaryoları karşısında heyecanlandırmıştır.⁶⁸

⁶⁵ Henry Ridgwell, “Düşen Petrol Fiyatları Rus Ekonomisini Zorluyor”, Amerika'nın Sesi, 23.06.2012, erişim tarihi 11 Temmuz 2012, <http://www.amerikaninsesi.com/content/dusen-petrol-fiyatları-rus-ekonomisini-zorluyor/1246391.html>

⁶⁶ WTI ve Brent ham petrol fiyatlarının karşılaştırılması için bkz. Bloomberg, “Energy & Oil Prices”, 23.07.2012, erişim tarihi 23 Temmuz 2012, <http://www.bloomberg.com/energy/>

⁶⁷ Bloomberg, “Energy & Oil Prices”, 23.07.2012, erişim tarihi 23 Temmuz 2012, <http://www.bloomberg.com/energy/>

⁶⁸ Rusya'nın Sesi, “Petrol fiyatının 300 dolara çıkması olası mı?”, 6.04.2011, erişim tarihi 23 Temmuz 2012, <http://turkish.ruvr.ru/2011/04/06/48546450.html>

Tunus'ta 2010 sonundaki sosyal kıpırdanmalar ile başlayan Arap Baharı, Ocak 2011'de Tunus devlet başkanı Zeynel Abidin bin Ali'nin Suudi Arabistan'a kaçması ile çok kısa sürede sonuçlanmıştır. Fakat Arap Baharı'nın etkileri tüm Orta Doğu ve Basra Körfezi ülkelerinde aynı etkiyi gösterememiş, sistem değişikliklerine ve rejim kırılmalarına neden olamamıştır. Mesela Tunus ile hemen hemen aynı dönemde başlayan Cezayir ve Bahreyn gibi ülkelerdeki ayaklanmalar bastırılmıştır.

Mısır'da ise Mübarek'in 11 Şubat 2011'deki istifasıyla boşalan iktidar kısa süreli bir sapma ile Mısır Silahlı Kuvvetleri kontrolüne geçmiş, ancak bu askeri ara rejim uluslararası baskılar sonucu parlamento seçimlerinin yapılmasını kabul etmiştir. Böylece, Mısır siyasi tarihinde ilk defa 28 Kasım 2011 ve 11 Ocak 2012 tarihlerinde birçok siyasi partinin katılımı ile gerçekleşen iki aşamalı parlamento seçimleri yapılmıştır. 21 Ocak 2012 tarihinde ise açıklanan seçim sonuçlarının⁶⁹ Mısır

Anayasa Mahkemesi tarafından iptali istenmiştir.⁷⁰ İlk turu 23-24 Mayıs ve ikinci turu 16-17 Haziran 2012 tarihlerinde yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Cumhurbaşkanı seçilen ve Anayasa Mahkemesi'nde yemin eden Muhammed Mursi⁷¹, Anayasa Mahkemesi'nin ve Yüksek Askeri Konsey'in parlamentonun feshi ile ilgili verdiği kararı tanımayacağını söyleyerek parlamentoyu yeniden oturma çağırmıştır. Anayasa Mahkemesi'nin ilgili kararı bozması⁷² Mısır'da siyasi bir krizin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Demokratik rejimlerde Anayasa Mahkemesi'nin üst denetim mercii olduğu kabul edilmektedir. Buna rağmen Mısır demokrasisinin Yüksek Askeri Konsey'in gölgesinde kalması ve askerinin sisteme müdahil olması ya da yakın takip içinde bulunması durumu devam etmektedir.

Mısır'daki Arap Baharı ile ilgili gelişimler karşısında Rusya'nın Mısır Arap Baharı'nı ne öven, ne de yeren bir diplomatik yaklaşım sergilemediği görülmektedir. Ancak, Rusya'nın bu diplomatik tavrının Mısır'a yakın ilgisinin olmadığı anlamına gelmemektedir.

Rusya, Mısır ile ilişkilerini 2011 Aralık ayında dışişleri düzeyinde başlatmıştır. Rus Dışişleri Bakanı Lavrov Aralık 2011'de Soğuk Savaş döneminde Arap dünyasının lider ülkesi konumunda bulunan ve günümüz Orta Doğu'sunda hala ağırlığı olan Mısır Dışişleri Bakanı ile yaptığı görüşmede Libya, Yemen, Suriye ve İran konularını ele alıp değerlendirmişlerdir.⁷³

⁶⁹ TRT-Haber, "Mısır'da Resmi Seçim Sonuçları Açıklandı", 21 Ocak 2012, erişim tarihi 20 Temmuz 2012, <http://www.trthaber.com/haber/dunya/misirda-resmi-secim-sonuclari-aciklandi-25223.html>

⁷⁰ BBC-Türkçe, "Mısır'da mahkeme parlamentonun feshedilmesini istiyor", 15 Haziran 2012, erişim tarihi 20 Temmuz 2012, http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2012/06/120614_egypt_update.shtml; TRT-Haber, "Mısır'da Parlamento Seçimi Geçersiz", 14 Haziran 2012, erişim tarihi 20 Temmuz 2012, <http://www.trthaber.com/haber/dunya/misirda-parlamento-secimi-gecersiz-44902.html>

⁷¹ Euronews, "Mısır Cumhurbaşkanı Muhammed Mursi yemin etti", 30 Haziran 2012, erişim tarihi 20 Temmuz 2012, <http://tr.euronews.com/2012/06/30/misir-cumhurbaskani-muhammed-mursi-yemin-etti/>

⁷² BBC Türkçe, "Mısır'da Anayasa Mahkemesi Mursi'nin çağrısını değerlendiriyor", 09 Temmuz 2012, erişim tarihi 20 Temmuz 2012, http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2012/07/120709_egypt_court.shtml; BBC Türkçe, "Mısır: Mahkeme Mursi'nin emrini bozdu", 10 Temmuz 2012, erişim tarihi 20 Temmuz 2012, http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2012/07/120710_egypt_parliament_update_2.shtml

⁷³ Rusya'nın Sesi, "Rusya ve Mısır Dışişleri bakanları bugün Moskova'da görüşmelerde bulunacak", 28.12.2011, erişim tarihi 20 Temmuz 2012, <http://turkish.ruv.ru/2011/12/28/63030971.html>

İki ülke arasındaki güvenin olumsuz yönde etkilendiği Camp David'den beri Rusya, Mısır'daki değişim ile İslami eğilimli de olsa Batı'ya farklı bakan ve Batı'ya karşı farklı bir politika üreteceği ümidini beslediği Mursi'yi diplomatik nezaket çerçevesinde tebrik etmekle yetinmiştir.⁷⁴

Rusya, Mısır'a demokrasinin geldiğini kabul ederken ülkede uygulanan demokrasiye geçiş sürecinin, savunduğu Esad rejimine karşı bir emsal olarak kullanılmasına da özen göstermektedir.⁷⁵

Önümüzdeki yıllarda petrol ithalatçısı konumuna düşmesi beklenen Mısır'ın petrolün aksine zengin doğal gaz kaynaklarının olması ayrıca Mısır enerji sektörünü çekici kılmaktadır.⁷⁶ Bu yüzden, British Petroleum (BP) tarafından yeni doğal gaz rezervlerinin bulunduğu Mısır'da enerji sektöründeki denetimin Batılı şirketlerin elinde olması durumunda ülkedeki değişim rüzgârları gelecekte Rus şirketlerine kapı açabilecektir.⁷⁷

Mısır'dan sonra başlayan ve bir iç savaşa dönüşen Libya Arap Baharı'nda da Rusya farklı davranmıştır. Esas itibarıyla, iktidardan düşmesinden ve hunharca öldürülmesinden önce, Sarkozy ve Berlusconi gibi dönemin Batılı liderler tarafından – Batı karşıtı söylevlerine rağmen Libya'nın enerji sektöründeki önemi göz önünde bulundurularak – önem verilen Kaddafi'ye Rusya da ikili ilişkiler kapsamında değer atfetmiştir. Rusya Saddam rejimine verdiği “destek” gibi Kaddafi rejimi ile de yakın ilişkiler içerisinde olmuştur. 2009 yılındaki Libya devriminin 40. yıl kutlamalarına Rusya'nın Devlet Duma'sı başkanı Boris Grizlov yönetimindeki bir heyet ile, devlet protokolü düzeyinde katılması bu yakınlığın bir göstergesi olarak görülmektedir.⁷⁸

Camp David'den sonra kamp değiştiren Mısır'ın aksine, Kaddafi SSCB'nin hoşuna giden Batı karşıtı bir politika izlemiştir. Daha sonraki süreçte, Libya'nın uluslararası sistemde izole edildiği görülmektedir. Bunun en büyük nedeni, Afrika'da ve dünyada halk direnişlerinin lideri gibi görünen Kaddafi'nin doğrudan doğruya terörist eylemleri yönlendirmeden sorumlu tutulmasıdır.

Bu eylemlerden ilki, Kaddafi'nin 1986 yılında Berlin'de bir diskotekte meydana gelen terör saldırıdan sorumlu tutulmasıdır. Bu eylem nedeniyle Libya Amerika tarafından havadan bombalanmıştır. Diğer eylemi de ABD-Libya çatışmasına dönüşen krize aldırılmadan Kaddafi'nin 1988 “Lockerbie” faciasına karışmış olmasıdır.

Libya uzun yıllar Birleşmiş Milletler yaptırımlarına maruz kaldıktan sonra

⁷⁴ Rusya'nın Sesi, “RF Devlet Başkan'ndan Mısır'ın yeni Cumhurbaşkanı'na tebrikler, 25.06.2012, erişim tarihi 21 Temmuz 2012, http://turkish.ruvr.ru/2012_06_25/RF-Devlet-Baskanindan-Misirin-yeni-Cumhurbaskanina-tebrikler/

⁷⁵ Rusya'nın Sesi, “Arap İkbaharı ve Batı”, 31.03.2012, erişim tarihi 21 Temmuz 2012, http://turkish.ruvr.ru/2012_03_31/70218492/

⁷⁶ The Oil Drum, “Discussions About Energy and our Future”, January 29, 2011, erişim tarihi 21 Temmuz 2012, <http://www.theoil Drum.com/node/7425>

⁷⁷ Rusya'nın Sesi, “Mısır'da büyük çaplı doğalgaz yatağı”, 21.07.2012, erişim tarihi 22 Temmuz 2012, http://turkish.ruvr.ru/2012_07_21/Misirda-buyuk-chapli-dogalgaz-yatagi/

⁷⁸ Rusya'nın Sesi, “Rusya, Libya devriminin 40. yıldönümü törenleriyle ilgili etkinliklere katılmak üzere Devlet Duması başkanı Boris Grizlov'un yönetimindeki heyeti Libya'ya gönderdi”, 01.09.2009, erişim tarihi 15 Temmuz 2012, <http://turkish.ruvr.ru/2009/09/01/1161288.html>

Kaddafi'nin olaydaki sorumluluğu kabul etmesi ve büyük tazminatlar ödemesiyle Birleşmiş Milletler Libya'ya uyguladığı yaptırımları 2003'de kaldırmıştır.⁷⁹ Batılı güçler, Lahey Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne sevk edilmek yerine affedilen ancak her fırsatta Batı karşıtı söylevlerini Libya ve bölge halklarına duyurmaya çalışan Kaddafi ile ekonomik ve ticari çıkarlar çerçevesinde uzlaşmayı seçmiştir.

Neo-Rusya da Kaddafi'nin Batı karşıtı politikalarını bir denge unsuru olarak görmüş ve ikili ilişkilerine devam etmiştir.

Arap Baharı'nın önemli ayaklarından biri olan Libya'da Rusya'nın tepkisinin olup olmadığını incelemek gerekmektedir. Arap Baharı'nın Libya'da başlaması üzerine Kaddafi rejimine karşı örgütlenen muhalif güçlere ilk desteği iktidarı döneminde ve özellikle 2003 sonrası ekonomik ve ticari ilişkiler kapsamında kendisiyle yakın ilişkiler içinde olduğu İtalya, Fransa, Almanya ve İngiltere gibi Batılı ülkeler vermiştir.

Libya'da Arap Baharı ilk zamanlarda Kaddafi rejimini kolayca devireceği izlenimini vermemiştir. İktidarda Kaddafi'nin mi yoksa muhalif güçlerin mi olacağı belli olmadığı için kimi zaman Kaddafi'nin, kimi zaman da muhaliflerin lehine değişen gelişmelere göre Rus söylevleri de farklılık göstermiştir.

ABD ve koalisyon güçlerinin⁸⁰ askeri ve siyasi desteklerini muhaliflerden yana koymasından sonra, tüm dengeler Kaddafi aleyhine gelişmiş ve NATO bombardımanları ile askeri güç elde eden muhalif gruplar, iç savaşa dönüşen kanlı Arap Baharı'nda iktidarı ele geçirmişlerdir. Bu süreçte, Rusya'nın Libya politikası tutarsız ve çelişkiler ile dolu olmuştur.

Örneğin Rusya ile ikili ilişkilerine güvenen Kaddafi rejimi 26 Nisan 2011'de "Rusya'yı, NATO'nun sürdürdüğü askeri operasyonu ele almak için Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin acil toplantısını yapma girişiminde bulunmaya..."⁸¹ çağırmıştır. Libya'nın bu diplomatik çağırısına Medvedev, Güvenlik Konseyi'nde Libya ile ilgili bir toplantıyı planladıklarını belirterek cevap vermiştir.⁸² Diğer taraftan, Mart ayında Güvenlik Konseyi'nin Libya hava sahasının uçuşlara kapatılmasına ve muhaliflerin korunmasına yönelik yabancı ülke koalisyonunun askeri operasyon uygulamasına ilişkin kararı oylanırken Rusya'nın Brezilya, Çin, Almanya ve Hindistan ile birlikte çekimser kalması askeri operasyona yol açmış ve Kaddafi rejiminin çöküşünü hızlandırmıştır.

Rusya Dışişleri Bakanı Temmuz 2011'de Washington ziyaretinde yeni Libya'da

⁷⁹ United Nations, Security Council, S/RES/1506 (2003), (12 September 2003), Resolution 1506 (2003) Adopted by the Security Council at its 4820th meeting (Part II), on 12 September 2003, erişim tarihi 16 Temmuz 2012, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N03/498/81/PDF/N0349881.pdf?OpenElement>

⁸⁰ Libya olayında, NATO'nun ismen devreye sokulmadığını ama isim değiştirerek "koalisyon güçleri" olarak tanımlanan askeri örgütlenmenin NATO üyesi ülkeler tarafından yapıldığı görülmektedir.

⁸¹ Rusya'nın Sesi, "Dmitriy Medvedev Libya sorununu ele almak amacıyla Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi toplantısını çağırma girişiminde bulunmayı planlamıyor", 27.04.2011, erişim tarihi 20 Temmuz 2012, <http://turkish.ruvr.ru/2011/04/27/49515862.html>

⁸² Ibid.

Kaddafi'ye ihtiyaç olmadığını açıklarken,⁸³ Libya'nın Moskova Büyükelçisi Amir el-Garip, Rusya ve Libya Dışişleri Bakanlarının Temmuz 2011'de Moskova'da gerçekleşen görüşmelerinde Kaddafi'nin görevden uzaklaştırılmasını Rusya'nın desteklemediğini sanmaktaydı. Çünkü Rusya o zamana kadar Batılı ülkelerin aksine, muhalefetin Ulusal Konseyini yasal iktidar organı olarak tanımadığını belirterek sadece ihtilaf halindeki taraflardan biri olduğunu sayıyordu.⁸⁴ Bu durum ise Rusya'nın kendisine destek verdiğini zanneden Kaddafi rejimini ümitlendiriyordu. Oysa Rusya, daha bir ay geçmeden BMGK'nin 1973 sayılı kararına⁸⁵ uyararak Libya'ya yaptırım uygulamaya karar vermiştir.⁸⁶ Rusya'nın Libya'yı yalnız bırakmasından sonra, Kaddafi rejimini diplomatik olarak sadece Venezüella devlet başkanı Hugo Rafael Chávez Frías desteklemiştir.⁸⁷

5. NEO-RUSYA'NIN SURİYE ARAP BAHARI'NDAKİ ROLÜ

Tek parti ve dikta rejimine sahip Suriye, Rusya ile ideolojik bir bütünlük içinde olmamıştır. Suriye, model olarak Rusya'yı örnek almış olsaydı, demokratik seçimlerin yapıldığı ve çok partili siyasi hayatın yaşandığı bir ülke konumunda olacaktı. Oysa oligarşik, totaliter ve baskıcı idari yapısını sürdüren Suriye, ABD tarafından şer üçgenine dâhil edildiğinde⁸⁸ bölgede sadece İran, Türkiye ve Rusya'dan destek görmüştür.

Suriye, 14 Şubat 2005 El-Hariri suikastı ile uluslararası sistemden büyük baskı görmüş ve bu baskılar doğrultusunda Lübnan'dan çekilerek bölgesel imtiyazını kaybetmiştir. Mısır ve Ürdün'ün aksine İsrail ile barış yapamamış ve Golan'ın işgali nedeniyle İsrail ile savaş durumunda olmuştur. Suriye, bazı Batılı ülkeler ile ilişkilerini geliştirse de Rusya ile olan dostluğuna büyük önem vermiştir.

Hafız Esad'ın ölümünden Arap Baharı'na kadar da geçen süre içinde, Suriye-Türkiye ilişkileri iyileşme göstermiş ve ikili ilişkiler AKP hükümeti zamanında en üst seviyeye çıkmıştır. Arap Baharı'nın Suriye'de başladığı ve Esad rejiminin şiddete başvurduğu, Türkiye'nin de bundan emin olduğu andan itibaren Suriye-Türkiye işbirliği tamamen bozulmuştur. Arap Baharı'nın Suriye ayağında demokratik bek-

⁸³ Rusya'nın Sesi, "Rusya Dışişleri bakanı Vaşington'da yaptığı açıklamasında yeni Libya'da Muammer Kaddafi'nin yeri olmadığına işaret etti", 13.7.2011, erişim tarihi 20 Temmuz 2012, <http://turkish.ruvr.ru/2011/07/13/53153008.html>

⁸⁴ Rusya'nın Sesi, "Rusya ve Libya Dışişleri bakanlarının Moskova'daki görüşmelerinde Kaddafi'nin iktidardan uzaklaşması sorununun sözü olmayacak", 20.07.2011, erişim tarihi 20 Temmuz 2012, <http://turkish.ruvr.ru/2011/07/20/53460976.html>

⁸⁵ United Nations, Security Council, S/RES/1973 (2011), (17 March 2011) Resolution 1973 (2011) Adopted by the Security Council at its 6498th meeting, on 17 March 2011, erişim tarihi 20 Temmuz 2012, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N11/268/39/PDF/N1126839.pdf?OpenElement>

⁸⁶ Rusya'nın Sesi, "Rusya, Libya'ya karşı yaptırımlar uyguladı", 12.08.2011, erişim tarihi 20 Temmuz 2012, <http://turkish.ruvr.ru/2011/08/12/54566720.html>; Rusya'nın Sesi, "Dmitriy Medvedev Libya'ya karşı yaptırımların uygulanmasını öngören kararnameyi imzaladı", 12.08.2011, erişim tarihi 20 Temmuz 2012, <http://turkish.ruvr.ru/2011/08/12/54546481.html>

⁸⁷ Rusya'nın Sesi, "Venezüella cumhurbaşkanı Çaves, «savaş arkadaşı» Muammer Kaddafi'ye zafer kazanma dileklerinde bulundu», 6.08.2011, erişim tarihi 20 Temmuz 2012, <http://turkish.ruvr.ru/2011/08/06/54280730.html>

⁸⁸ BBC News, "US expands 'axis of evil'", 6 May 2002, erişim tarihi 20 Temmuz 2012, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/1971852.stm>

lentiler ve rejim değişikliğinin çabuk gerçekleşeceği ümidi yerini bir iç savaşa bırakmıştır. Süreç Esad rejiminin muhaliflere karşı kanlı müdahaleleri ile devam etmektedir. Suriye ve Türkiye arasında bir savaş beklentisine dönüşen Suriye Arap Baharı'nda, eylemlerin başladığı günden bugüne binlerce kişi ölmüş, yaralanmış, maddi ve manevi zarara uğrayan Suriye vatandaşları ya ülke içi veya ülke dışı göçlere maruz kalmışlardır. İç barıştan kopuk ve sivil kargaşanın yaşandığı Suriye'de Esad rejimi, uluslararası baskılara rağmen ülkenin demokratikleştirilmesine katkı sağlayacağı yerde, muhalif güçleri askeri şiddetle susturmaya ve yok etmeye çalışmıştır. Bu olay, Annan planı çerçevesinde BM gözlemcilerinin gözü önünde gerçekleşmiştir.

Burada önemli olan, Esad rejiminin yüksek oranda gücünü Rusya'dan ve kısmen de Çin'den almış olmasıdır. Neo-Rusya'nın Suriye konusunda Birleşmiş Milletler nezdinde takip ettiği dış politika, Esad rejimini uyguladığı şiddet politikasını arttırma konusunda cesaretlendirmiştir.

Uluslararası sistemde İran gibi izole edilmiş ve şer üçgeni ülkesi olarak tanımlanmış olan Suriye, İsrail tarafından da tehdit altında bulunmaktadır. Lübnan'da Hizbullah'a verdiği destek ve yardım ile bölgede İsrail'e karşı askeri bir denge oluşturmak iddiasında olan Suriye, son yıllarda İsrail ile doğrudan bir çatışmadan veya çatışmaları tırmandırmaktan kaçınmıştır.

Örneğin Mayıs⁸⁹ ve Haziran⁹⁰ 2011'de, 1961 Arap-İsrail savaşı sırasında İsrail tarafından işgal edilen ve 1981'de ise Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi kararlarına⁹¹ rağmen İsrail tarafından tek taraflı olarak ilhak edilen Golan Tepeleri'nin işgalini protesto etmek için sınırda toplanan bir gurup Suriye vatandaşına İsrail askerleri ateş açmıştır. İsrail'in sergilediği bu tutumu BM kınamış Suriye ise sadece diplomatik bir tepki vermiştir.⁹² Suriye, 2007 yılında İsrail hava saldırısı ile imha edilen ve "nükleer" olduğu söylenen tesisinin vurulmasına da aynı şekilde diplomatik tepki ile karşılık vermiştir.⁹³

⁸⁹ Daily Mail, "16 dead, dozens injured as violence erupts along Israel's borders with Syria", 16 May 2011, erişim tarihi 20 Temmuz 2012, <http://www.dailymail.co.uk/news/article-1387322/Violence-Israels-borders-Syria-Nakba-Day-16-dead-dozens-injured.html>

⁹⁰ Allyn Fisher-Ilan, "Israeli forces kill six protesters : Syrian TV", Reuters, Jun 5, 2011, erişim tarihi 20 Temmuz 2012, <http://www.reuters.com/article/2011/06/05/us-palestinians-israel-violence-idUSTRE7540NV20110605>

⁹¹ United Nations, Security Council, S/RES/242 (1967), (22 November 1967), Resolution 242 (1967) Adopted by the Security Council on November 22, 1967, erişim tarihi 20 Temmuz 2012, [http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/242\(1967\);](http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/242(1967);) United Nations, Security Council, S/RES/497 (1981), (17 December 1981), Resolution 497 (1981) Adopted by the Security Council on December 17, 1981, erişim tarihi 20 Temmuz 2012, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/418/84/IMG/NR041884.pdf?OpenElement>

⁹² United Nations News Center, " Condemning killing of Golan Heights protesters, UN rights chief calls for inquiries", 7 June 2011, erişim tarihi 20 Temmuz 2012, <http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=38642&Cr=syria&Cr1>

⁹³ BBC, "IAEA: Syria site bombed by Israel 'was likely nuclear'", 24 May 2011, erişim tarihi 20 Temmuz 2012, <http://www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-13530945>

Suriye, İsrail askeri uçaklarının sınır ihlallerinde bile her türlü çatışmadan kaçınırken, Türk Hava Kuvvetlerine ait F4-E Fantom keşif uçağı Suriye tarafından, Suriye'nin kendi egemenliğini koruduğı savı ile 22 Haziran 2012 tarihinde düşürülmüştür.⁹⁴ Olay sonrasında Çin⁹⁵ olayın diplomatik yollar ile çözümüne yönelik açıklamalar yaparken, Rus diplomasisi ise, Suriye hava sisteminin denenmek istendiğini⁹⁶ ve bunun da bir rastlantı olmadığını ileri sürmüştür.⁹⁷

Rusya'nın Suriye'ye verdiği destek Rusya'nın Akdeniz ve Orta Doğu bölgesindeki çıkarlarından almaktadır. Batı tarafından dışlanarak yalnız kalan Suriye'deki anti-demokratik rejimin varlığı Rusya'nın çıkarlarının devamını sağlaması açısından önemli görülmektedir. Aksi takdirde, demokratikleşecek ve Batı ile bütünleşecek bir Suriye'nin Rusya'ya vereceğı önem azalacak ve eski bir Fransız sömürgesi olan Suriye'nin Batı ile ilişkileri gelişecektir. Bu açıdan ele alındığında, Suriye'deki demokratikleşme hareketleri ve ileride Batı ile bütünleşmesi hem İsrail'i hem de Rusya'yı tedirgin etmektedir. Çünkü demokratikleşen bir Suriye, İsrail için bir tehdit olarak algılanmayacak ve İsrail'i su rezervlerine sahip Golan Tepe'lerindeki işgaline son vererek geri çekilme baskısı ile karşı karşıya bırakabilecektir. Diğer taraftan, İsrail, Esad rejiminin dağılması durumunda Suriye'nin elinde bulundurduğu ileri sürülen kimyasal silahların Hizbullah'a geçmesini engellemek amacıyla Suriye'yi vurabileceğini sıklıkla gündeme getirmektedir.⁹⁸

Rusya'nın Suriye'deki çıkarları sadece lojistik destek aldığı ve askeri personelini konuşlandığı Tartus deniz üssünden kaynaklanmamaktadır. Rusya gayri resmi olarak Tartus deniz üssünü bırakabileceğini açıklamıştır.⁹⁹ Rusya, ikili antlaşmalarından aldığı ekonomik ve ticari güçle Güney Kıbrıs, Orta Doğu'daki diğer Arap ülkeleri ve hatta Türkiye ile askeri gemilerine lojistik destek veren antlaşmalar yapabilir.

Rusya için sadece liman ve askeri lojistik destek antlaşmaları önemli değildir. Bölge aktörü olarak uluslararası sistemde boşa kalan Suriye üzerinden kendi çıkar ve çıkar tanımlamalarına ilişkin mesaj verebilmesi de önemlidir. Rusya için Suriye'deki Arap Baharı, üzerinde bir denge politikasının kurulacağı "satranç alanı" veya diğer uluslararası aktörlere seslenebileceğı bir "arena" olarak kullanılmaktadır. Rusya'nın

⁹⁴ Rusya'nın Sesi, "Suriye Türk uçağı ile ilgili olayı yorumladı", 24.06.2012, erişim tarihi 20 Temmuz 2012, http://turkish.ruvr.ru/2012_06_24/Suriye-Turk-uchagi-ile-ilgili-olayi-yorumladi/ ; CNN Türk, "Türk savaş uçağı Suriye karasularında düştü", 22.06.2012, erişim tarihi 20 Temmuz 2012, <http://www.cnnturk.com/2012/turkiye/06/22/turk.savas.ucagi.suriye.karasularinda.dustu/666139.0/index.htm>

⁹⁵ Rusya'nın Sesi, "Pekin Türk fantom uçağı olayı ile ilgili tutumunu açıkladı", 25.06.2012, erişim tarihi 20 Temmuz 2012, http://turkish.ruvr.ru/2012_06_25/Pekin-Turk-Fantom-ucagi-olayi-ile-ilgili-tutumunu-acikladi/

⁹⁶ Rusya'nın Sesi, "Suriye hava savunma sistemi ne amaçla deniyor?", 25.06.2012, erişim tarihi 21 Temmuz 2012, http://turkish.ruvr.ru/2012_06_25/Suriye-hava-savunma/

⁹⁷ Rusya'nın Sesi, "Fantom uçağının son uçuşunun sırrı", 27.06.2012, erişim tarihi 21 Temmuz 2012, http://turkish.ruvr.ru/2012_06_27/Turk-uchagi/

⁹⁸ Donald Macintyre, "Israeli forces could intervene in Syria over chemical weapons", The Independent, 23 July 2012, erişim tarihi 24 Temmuz 2012, <http://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/israeli-forces-could-intervene-in-syria-over-chemical-weapons-7965155.html>

⁹⁹ Rusya'nın Sesi, "Rusya Tartus'taki deniz üssünü bırakabilir", 28.07.2012, erişim tarihi 28 Temmuz 2012, http://turkish.ruvr.ru/2012_07_28/Rusya-Tartus-ussu/

lojistik destek açısından bir sıkıntısı bulunmamaktadır. Kuzey-Baltık ve Karadeniz filolarına ait Rus savaş gemileri rahatlıkla Süveyş Kanalı ve Cebelitarık öncesi jeopolitik önemi olan Güney Kıbrıs Rum Yönetimi limanlarından lojistik destek¹⁰⁰ almakta ve uluslararası sular olarak kabul edilen İstanbul ve Çanakkale boğazlarından geçiş üstünlüğü ile Türkiye üzerinden seyir hakkına sahip bulunmaktadır.¹⁰¹

Rusya'nın Suriye'yi desteklemesinin nedenlerinden biri de ikili arasındaki ekonomik ilişkilerden kaynaklanmaktadır. Rusya'nın Akdeniz'deki son kalesi olarak takdim edilen Suriye Rusya'nın Akdeniz'de sayılı pazarları içinde yer almaktadır.

Esas itibariyle, Tartus deniz üssünü Rusya'ya tahsis etmekle Suriye, uluslararası sistemde veto yetkisi olan ve günümüzde dünyaya doğal gaz ve petrol satarak gerçekleştirdiği ekonomik ve ticari atılımlarla büyüyen güçlü bir ülkeden destek almaktadır.

Treisman'a göre, Rusya'nın Esad rejimini desteklemedeki ısrarının nedeni yeni-lediği ve 600 personelini bulundurduğu Tartus deniz üssünü bırakıp gitmeyi bir onur meselesi olarak saymasıdır. Diğer taraftan, Rusya'nın sınırlı da olsa Suriye ile önemli miktarda ticari ilişkisi vardır. Rusya'nın Suriye ile yaptığı silah satış sözleşmelerinin toplam değeri 5 milyar dolar civarındadır. İran'a uygulanan uluslararası yaptırımlara bağlı olarak 13 milyar dolar civarında ve iptal edilen Libya sözleşmeleri dolayısıyla da 4,5 milyar dolar civarında iş hacmini kaybeden Rusya savunma sanayisi olumsuz etkilenmiştir. Silah ihracatının yanı sıra, Rusya son yıllarda altyapı, enerji ve turizm alanlarında Suriye'de 20 milyar dolar civarında yatırım yapmıştır.¹⁰²

Günümüzde Rusya'nın Bağımsız Devletler Topluluğu lideri, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, Şanghay İşbirliği Örgütü, G-8 ve son olarak da Dünya Ticaret Örgütü üyesi ve dünya enerji sektöründe petrol ve doğal gaz üreticisi küresel bir aktör olduğu unutulmamalıdır. Bu yüzden, Rusya'nın, Esad rejimine verdiği desteğin Suriye ile olan sınırlı ticaret hacmi ve bir deniz üssünden dolayı olduğu düşünülmemelidir.

Esad rejimini destekleyen Rusya, ABD ve Batı ülkelerinin geliştirdiği politikalara karşı alternatif politikalar üretme çabası içindedir. Esas itibariyle, Arap Baharı'nın Suriye'de uzun bir sürede ve kanlı bir şekilde gerçekleşiyor olmasının temel nedeni, Suriye'nin Rusya ve ABD/Batı arasında bir "temsili savaş"¹⁰³ mecrasına dönüşmüş olmasındandır. Bu bağlamda, Rusya'nın Suriye krizinde ağırlıklı bir rol oynamak istemesinin nedeni ise Sovyetler Birliği döneminin aksine uluslararası sistem içinde ideolojik ve askeri bir güç olarak değil, kapitalist sistemin bir par-

¹⁰⁰ Sarah Fenwick, Cyprusnewsreport.com , "Russian Warship Docks in Limassol Port En Route to Syria" , 16/07/2012, erişim tarihi 20 Temmuz 2012, <http://www.cypusnewsreport.com/?q=node/5936>

¹⁰¹ Rusya'nın Sesi, "Rus gemileri Akdeniz'de", 11.07.2012, erişim tarihi 20 Temmuz 2012, http://turkish.ruvr.ru/2012_07_11/rus-gemileri-akdenizde/

¹⁰² Daniel Treisman, "Why Russia protects Syria's Assad", CNN, February 3, 2012, erişim tarihi 20 Temmuz 2012, <http://edition.cnn.com/2012/02/02/opinion/treisman-russia-syria/index.html>; Yagil Beinglass-Daniel Brode, "Russia's syrian Power Play", The New York Times, January 30, 2012, erişim tarihi 22 Temmuz 2012, http://www.nytimes.com/2012/01/31/opinion/russias-syrian-power-play.html?_r=1

¹⁰³ "Войны по доверенности"

çası olarak ekonomik ve ticari boyutta etkin olmak istemesidir. Bir bakıma Rusya, Putin'in "Yeni Dünya Düzeni"nin "tek kutuplu" olmasına karşı çıktığı 2007 deklarasyonunu, Suriye olayı üzerinden somutlaştırarak bu söylevin sadece retorikten ibaret olmadığını, aksine Neo-Rusya'nın "reel politika" konsepti olduğunu vurgulama fırsatı bulmuştur.

Diğer taraftan, Akdeniz ve Orta Doğu'da Batılı güçler ile birlikte, "Büyük Güç" olarak tanımlanmak isteyen Rusya bu gücünü vurgulamak için Orta Doğu ülkeleri ile ilişkilerini üst noktaya çıkarma gayreti çaba sarf etmektedir.¹⁰⁴ Ticari ve siyasi açıdan bir güç olma çabası içinde olan Rusya, ikili ilişkilerinin tarihte en üst seviyelerde bulunduğu Türkiye'nin Suriye dış politikasına da karşı çıkmaktadır. Suriye ve Türkiye arasındaki çatışmada Suriye'ye güç vermektedir. Diğer bir ifadeyle, Türkiye ve Suriye arasında tırmanan çatışmanın nedenleri arasında Türkiye'nin Suriye'de muhalif güçlere destek vermesi, toplantılarını koordine etmesinin dışında, Suriye'ye güç veren Rusya faktörü de yer almaktadır.

Rusya bir yandan Esad rejimine destek verirken diğer taraftan ise uluslararası alanda Batı'yı eleştiren ve çözüm üreten aktör ülke görevini üstlenmektedir. Bu tutumuyla Rusya, uluslararası diğer aktörlerin tepkilerini de dikkate almadığını göstermektedir. Rusya, Suriye'deki şiddeti ve yapılan katliamları eleştirirken, bu eleştirisinin rejimin değişmesi ve Suriye'ye bir müdahale yapılması gerektiği anlamına gelmediğini vurgulamakta ve muhaliflerin Esad rejimine yaptığı saldırıları da kınamaktadır.¹⁰⁵

Örneğin, Temmuz ayında Huma'da yapılan katliamlar ile ilgili olarak Rusya, Suriye'nin Lübnan'a benzememesi için burada görev yapan BM temsilcilerinin görev sürelerinin uzatılması konusunda destek vermiştir. Diğer taraftan Rusya, Suriye politikasında kırmızı çizgileri olduğunu ve bu kırmızı çizgilerin aşılamayacağını belirtmiştir.¹⁰⁶ Rusya, Esad rejimine zaman kazandıran Annan planını desteklemiştir. Annan planına rağmen, Suriye'deki çatışma ve katliamların devam etmesinden dolayı istifaya eden Kofi Annan'ın istifası¹⁰⁷ Rusya tarafından üzüntü ile karşılanmıştır¹⁰⁸ ve Rusya Batı ülkelerini Suriye muhalefeti ile birlikte eleştirmiştir.¹⁰⁹

Yevgeniy Satanovski, Rusya'nın Sesi radyosuna verdiği demeçte Rusya'nın temel düşüncelerini açık bir şekilde ortaya koyarak, Suriye konusunda Batılı ülkeleri eleştirmiştir.

¹⁰⁴ Rusya'nın Sesi, "Putin Orta Doğu turuna çıkıyor", 24.06.2012, erişim tarihi 29 Temmuz 2012, http://turkish.ruvr.ru/2012_06_24/Putin-Orta-Dogu-turuna-chikiyor/

¹⁰⁵ Rusya'nın Sesi, "Halep ateş altında", 28.07.2012, erişim tarihi 29 Temmuz 2012, http://turkish.ruvr.ru/2012_07_28/Halep-atesh-altinda/

¹⁰⁶ Rusya'nın Sesi, "Rusya'nın Gündeminde Suriye'deki toplu katliamlar var", 14.07.2012, erişim tarihi 29 Temmuz 2012, http://turkish.ruvr.ru/2012_07_14/Rusyanin-gundeminde-suriyedeki-toplu-katliam-var/

¹⁰⁷ Rusya'nın Sesi, "Rusya ve Türkiye Annan'ın istifasını yorumladı", 3.08.2012, erişim tarihi 03 Ağustos 2012, http://turkish.ruvr.ru/2012_08_03/Vladimir-Putin-ve-Turkiye-Annanin-istifasini-yorumladi/

¹⁰⁸ Rusya'nın sesi, "Annan görevinden ayrıldı, BM misyonu devam etmeli", 3.08.2012, erişim tarihi 03 Ağustos 2012, http://turkish.ruvr.ru/2012_08_03/Annan-gorevinden-ayrildi/

¹⁰⁹ Rusya'nın Sesi, "Rusya Dışişleri Bakanlığı, Batı ve Suriye muhalefeti eleştirdi", 3.08.2012, erişim tarihi 03 Ağustos 2012, http://turkish.ruvr.ru/2012_08_03/RDB-Bati-ve-Suriye-muhalefeti-elestirdi/

Satanovski'ye göre;

“Kofi Annan, çözülemeyecek problemi çözmeye çalıştı. Suriye’de iç savaş Arap Birliği’nin bazı üyelerinin desteği ile geliyor. Bu ülkeler Suriye’de iç savaşı organize ederek sponsorluk yapıyor, savaşçıları eğitiyorlar. Yüz milyonlarca dolar ve binlerce savaşçı sayesinde sürdürülen bu iç savaş bir arabulucu tarafından durdurulamaz. Rusya ve Çin gerçekten Kofi Annan’a yardım etmeye çalıştılar. Arabuluculuğun başarıyla sonuçlanması, çıkarlarımıza uygun gelirdi. Batılı ülkeler ise Kofi Annan’ı desteklediklerini iddia ederken gerçekte bu doğrultuda hiçbir şey yapmadılar...”¹¹⁰

Satanovski'nin bu açıklamaları esas itibariyle Rusya'nın Suriye politikasının gayri resmi olarak seslendirilmesidir. Rusya uluslararası konjonktüre uygun olarak verdiği siyasi demeçler ile kendisini çözüm üreten ülke konumunda tutmaya çalışmaktadır. Bir taraftan, Suriye'deki sıkıntılara dikkat çekmek için Aeroflot'un Suriye'ye yaptığı uçuşlar durdurulurken,¹¹¹ diğer taraftan ise bu durumla çelişen açıklamalar yapılmaktadır. Örneğin, Rusya'nın, Tartus deniz üssünü bırakmayacağını açıklamasından¹¹² kısa bir süre sonra, Tartus deniz üssünü bırakılabileceği¹¹³ doğrultusunda açıklama yapılmıştır. Suriye'ye helikopter ve silah sattığı bilinen¹¹⁴ Rusya, silah satışı askıya aldığı belirtilirken¹¹⁵, yine aynı günlerde 11 savaş gemisini bölgeye göndereceğini açıklayarak Suriye'ye karşı yapılacak olası askeri bir müdahaleye karşı Esad rejiminin yanında olduğunu beyan etmiştir.¹¹⁶

Bir taraftan Rus donanmasının Akdeniz'de sürekli kalmayacağı vurgulanırken¹¹⁷, varlığı ve devamlılığı da inkâr edilmemektedir. Rusya Esad rejimine askeri destek vermekle

¹¹⁰ Rusya'nın sesi, “Annan görevinden ayrıldı, BM misyonu devam etmeli”, 3.08.2012, erişim tarihi 03 Ağustos 2012, http://turkish.ruvr.ru/2012_08_03/Annan-gorevinden-ayrildi/

¹¹¹ Rusya Sesi, “Rusya Havayolu Şirket ‘Aeroflot’ Şam’a Uçuşu Durdurdu”, 23.07.2012, erişim tarihi 03 Ağustos 2012, http://turkish.ruvr.ru/2012_07_23/Rusya-Havayolu-shirketi-aeroflot-shama-Uchushu-Durdurdu/

¹¹² Rusya'nın Sesi, “Rusya, Tartus'taki üssünden vazgeçmiyor”, 26.07.2012, erişim tarihi 03 Ağustos 2012, http://turkish.ruvr.ru/2012_07_26/Rusya-Tartus-shehrindeki-ussunu-elinde-tutmayi-dushunuyor/

¹¹³ Rusya'nın Sesi, “Rusya Tartus'taki deniz üssünü bırakabilir”, 28.07.2012, erişim tarihi 03 Ağustos 2012, http://turkish.ruvr.ru/2012_07_28/Rusya-Tartus-ussu/

¹¹⁴ Roland Oliphant- Tuth Sherlock- Adrian Blomfield, “Syria : Russia sends back ship loaded with helicopters”, The Telegraph, 21 Jun 2012, erişim tarihi 03 Ağustos 2012, <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/middleeast/syria/9347826/Syria-Russia-sends-back-ship-loaded-with-helicopters.html>; Le Point.fr, “Syrie: Annan discute en Iran, des navires russes en route pour Tartous”, 10/07/2012, erişim tarihi 03 Ağustos 2012, http://www.lepoint.fr/monde/syrie-annan-discute-en-iran-des-navires-russes-en-route-pour-tartous-10-07-2012-1483763_24.php; LE MATINDZ, “La Russie achemine 60 tonnes d’armes pour la Syrie”, 14/01/2012, erişim tarihi 03 Ağustos 2012, <http://www.lematindz.net/news/7004-la-russie-achemine-60-tonnes-darmes-pour-la-syrie.html>

¹¹⁵ The Australian, News : “Russia suspends arms sales to Syria”, July 10, 2012, erişim tarihi 03 Ağustos 2012, <http://www.theaustralian.com.au/news/world/kofi-annan-talks-in-syria-candid/story-e6frg6so-1226422003191>

¹¹⁶ Andrew E. Kramer, “Russia sending Warships on Maneuvers Near Syria”, The New York times, July 10, 2012, erişim tarihi 03 Ağustos 2012, <http://www.nytimes.com/2012/07/11/world/middleeast/russia-sends-warships-on-maneuvers-near-syria.html>

¹¹⁷ Rusya'nın Sesi, “Rus donanması Akdeniz’de sürekli kalmayacak”, 28.07.2012, erişim tarihi 03 Ağustos 2012, http://turkish.ruvr.ru/2012_07_28/Rus-donanmasi-Akdenizde-kalmayacak/

birlikte, bu politikasını kamufle etmeye çalışmakta ve sadece diplomatik destek veriyor görünmektedir. Bu çelişkilerden dolayı, Rusya'nın Akdeniz'de seyreden gemilerinin

Tartus deniz üssüne ulaşacağı açıklanırken¹¹⁸, aynı gün yapılan farklı bir açıklamada ise, Rus donanmasına ait gemilerin Tartus'a uğramayacağı belirtilmektedir.¹¹⁹

Suriye'de bir iç savaş sürerken ve Esad rejiminin ayakta kalmak için “düşman devlet” ilan ettiği Türkiye'ye karşı PKK terör örgütünü kullandığı resmen telaffuz edilirken Rusya, bölge barışına zarar veren Suriye'yi, İran ve Çin gibi diplomatik koruma altına almış bulunmaktadır. Bu bağlamda, 3 Ağustos 2012 tarihinde BM Genel Kurul'unda alınan ve Suriye hükümetinden ağır ateşli silahlar kullanmasına son vermesini ve ordu kuvvetlerinin şehirlerden çekilmesini talep eden GA/11266 sayılı karara¹²⁰ Rusya karşı çıkmıştır.¹²¹ Bunun yanı sıra Bağımsız Devletler Topluluğu üyesi devletlerin bazıları Rusya'ya destek vermek amacıyla oylamaya katılmamışlar ya da çekimser kalmışlardır.¹²²

6. SONUÇ

Arap Baharı olarak adlandırılan süreç uluslararası yaklaşımlarda iki ana düzlemde ele alınmaktadır. Bazı yaklaşımlarda sürecin uluslararası sistemin başat aktörleri tarafından yukarıdan aşağıya dayatıldığı var sayılırken, diğer yaklaşımlarda ise domino etkisi diye nitelenen aşağıdan yukarıya doğru gelişen bir hareket olduğu değerlendirilmektedir. Bu özelliği ile Arap Baharının neden olduğu rejim ve hükümet değişiklikleri uzun yıllardan beri baskıcı liderler altında, demokrasiden uzak yaşayan Arap halkları üzerinde bir umut doğurmuştur. Ancak süreç boyunca demokratikleşme çabaları zorlaşmış ve baskıcı liderlerin mevcut statükoyu korumak için iç dinamiklerin savunma mekanizmalarını harekete geçirmesiyle birçok ülkede Arap Baharı bir kaosa dönüşmüştür. Otoriter rejimlerin bu kitlesel hareketlere tepki vermesiyle çatışmalar bir iç savaşa dönüşmüştür.

¹¹⁸ Rusya'nın Sesi, “Rus gemileri Suriye'nin Tartus limanına ulaşacak”, 3.08.2012, erişim tarihi 03 Ağustos 2012, http://turkish.ruvr.ru/2012_08_03/Rus-gemileri-Suriyenin-Tartus-limanina-ulashacak/

¹¹⁹ Rusya'nın Sesi, “Rusya Deniz Kuvvetlerine ait gemiler Suriye'nin Tartus şehrine uğramayacak”, 3.08.2012, erişim tarihi 03 Ağustos 2012, http://turkish.ruvr.ru/2012_08_03/rus-gemileri-tartusa-ugramayacak/

¹²⁰ United Nations General Assembly, GA/11266, “General Assembly, in resolution, demands all in Syria ‘immediately and visibly’ commit to ending violence that Secretary-General says is ripping country apart”, 3 August 2012, erişim tarihi 04 Ağustos 2012, <http://www.un.org/News/Press/docs/2012/ga11266.doc.htm>

¹²¹ Rusya'nın Sesi, “Rusya BM'nin Suriye kararını kınıyor”, 4.08.2012, erişim tarihi 04 Ağustos 2012, http://turkish.ruvr.ru/2012_08_04/Rusya-BMnin-Suriye-kararini-kiniyor/

¹²² Karara karşı çıkan diğer ülkeler arasında; Belarus, Bolivya, Çin, Küba, Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti, İran, Myanmar, Nikaragua, Suriye, Venezuela ve Zimbabve bulunmaktadır. Çekimser kalan ülkeler ise Cezayir, Angola, Antigua ve Barbuda, Ermenistan, Burundi, Ekvator, Eritre, Fiji, Ermenistan, Kazakistan, Kırgızistan, Lao Demokratik Halk Cumhuriyeti, Lübnan, Lesoto, Madagaskar, Mali, Namibya, Nepal, Pakistan, Saint Lucia, Saint Vincent ve Grenadinler, Samoa, Sierra Leone, Solomon Adaları, Sri Lanka, Surinam, Uganda, Tanzanya ve Vietnam bulunmaktadır. Oylamaya katılmayan ülkeler ise: Kamboçya, Kongo, Demokratik Kongo Halk Cumhuriyeti, Dominika, Ekvatorial Gine, Etiyopya, Gambiya, Kiribati, Malavi, Filipinler, Güney Sudan, Svaziland, Tacikistan, Türkmenistan, Tuvalu, Özbekistan ve Yemen'dir.

Rusya diplomatik düzlemde “güvercin” bir görünüm altında Suriye’deki çatışmayı tırmandırıcı yönde davranırken, Esad rejimi ile Özgür Suriye Ordusu arasında devam eden “temsili savaş”ta Esad rejimini Batı’ya ve Türkiye’ye karşı askeri açıdan da desteklemektedir. Bu yönüyle Rusya Suriye’de Gürcistan’da takip ettiği politikanın tam aksi yönde bir politika takip etmektedir. Rusya,, 2008 yılında çıkan Güney Ossetya savaşında Gürcistan’ın üniter devlet yapısını bozan bir yaklaşım sergilerken, Suriye’de Esad rejiminin dağılmasını hoş görmemektedir. Öte yandan Rusya’nın güç gösterileri sadece Akdeniz havzası ile de sınırlı değildir. Rusya hava savunma ve saldırı füzeleriyle donatılmış olan Gümrü askeri üssündeki personel sayısını iki katına çıkararak Kafkasya bölgesinde de etkinliğini artırmaktadır.¹²³

ABD ile silahlanma yarışını devam ettiren Rusya’nın, deniz gücünü üstün nükleer vuruş gücüne sahip güçlü füzeler¹²⁴ ile geliştirme çabası da uluslararası sistemde oyun kurucu bir aktör olma isteminin somut örneğini oluşturmaktadır. İsrail ve Kıbrıs Rum Yönetimi dâhil olmak üzere, Akdeniz ve Orta Doğu bölgesindeki her ülke ile birebir ilişkileri olan Rusya’nın, Suriye politikasındaki tutumu ve Esad rejimini destekleyerek Batı’ya karşı bir koz olarak kullanmasındaki rahatlığı, Batı’nın Suriye’yi yıllarca tecrit ederek Rusya’ya daha yakın olmasını sağlama-sından ileri gelmektedir.

Rusya’nın Suriye’de iç savaşa dönüşen Arap Baharı’nda etkin bir şekilde yer almak istemesinin nedeni uluslararası sistemde yalnız kalan Suriye’nin durumunu kendi lehinde kullanma çabasıdır. Rusya, Suriye üzerinden Batı’ya mesaj vererek, uluslararası sistemin sorunlarında çözüm üreten bir aktör konumunda olduğunu vurgulamaya çalışmaktadır. Suriye krizinin uzamasının diğer önemli nedeni ise, Libya örneğinde olduğu gibi bir Koalisyon Gücü’nün oluşmaması ve daha ziyade askeri amaçlı bir müdahalenin Türkiye tarafından başlatılmasının istenmesidir.

Türkiye’nin Suriye’ye muhtemel bir müdahalesinde Rusya ve Türkiye’nin diplomatik alanda karşı karşıya gelmesi olası görülmektedir. Libya örneğinde olduğu gibi BM’lerin “bypass” edilerek belli sayıdaki “koalisyon güçleri” ile yapılacak askeri müdahalede Rusya’nın Suriye “oyun”a müdahil olma ya da engelleme gücü elinden alınacaktır. Böylelikle, oluşacak yeni statükoya Rusya’nın Irak örneğinde olduğu gibi onay vermesi temin edilecek ve Rusya’nın yeni Suriye devletinin yapılanmasında yer alması söz konusu olacaktır. Müdahale durumunda, Rusya’yı karşılarına almak istemeyen Batılı güçlerin ve Suriye’de oluşacak yeni yönetimin Rusya’nın Tartus üssüne kısa ve orta vadede izin vermesi söz konusu olabilir.

Kısaca, Suriye krizinin çözümündeki gecikmeyi Rus diplomasisinin tarihsel emperyal davranış rolüne endekslmek veya onun bir ürünü olduğu söylemek mümkündür. Putin’in karizmatik liderliği altındaki Neo-Rusya’nın Suriye’deki tutumu bir lider egosunun 21. yüzyıl dünya politikalarında ve uluslararası kurumlarda söz sahibi olma veya karar mekanizmalarında yer alma talep ve arzusu olarak da tanımlanabilir.

¹²³ Anadolu Ajansı, “Ermenistan’daki Rus üssüne takviye”, 19 Haziran 2012, erişim tarihi 04 Ağustos 2012, <http://www.aa.com.tr/tr/s/59164--ermenistan-daki-rus-ussune-takviye>

¹²⁴ Rusya’nın Sesi, “Rusya Deniz Kuvvetleri’nin yeni füzesi”, 28.07.2012, , erişim tarihi 04 Ağustos 2012, http://turkish.ru/2012_07_28/Rusya-Deniz-Kuvvetlerinin-yeni-fuzesi/

KAYNAKÇA

Algérie Presse Service , “Accostage au port d’Oran du navire russe “VictorLeonov”, 24 Octobre 2011, erişim tarihi 17 Temmuz 2012, <http://www.aps.dz/Accostage-au-port-d-Oran-du-navire.html>

Ambassade de la Fédération de Russie en République Algérienne Démocratique et Populaire, “Relations russes en Algérie”, erişim tarihi 10 Temmuz 2012, http://www.algerie.mid.ru/otnosh_fr.html

Ambrose, Stephen E. - Brinkley, Douglas G. Rise to Globalism, 8th revised Edition, New York : Penguin Books, 1997.

Anadolu Ajansı,” Ermenistan’daki Rus üssüne takviye”, 19 Haziran 2012, , erişim tarihi 04 Ağustos 2012, <http://www.aa.com.tr/tr/s/59164--ermenistan-daki-rus-ussune-takviye>

Babalı, Tuncay. “Yüksek Petrol Fiyatları Dünya Ekonomisi İçin Yeni Bir Petrol Şoku Mu?”, Tükiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, erişim tarihi 10 Temmuz 2012, http://www.mfa.gov.tr/yuksek-petrol-fiyatlari-dunya-ekonomisi-icin-yeni-bir-petrol-soku-mu_.tr.mfa

Beinglass, Yagil - Brode, Daniel. “Russia’s syrian Power Play”, The New York Times, January 30, 2012, erişim tarihi 22 Temmuz 2012, http://www.nytimes.com/2012/01/31/opinion/russias-syrian-power-play.html?_r=1

Bignel, Paul. “Secret memos expose link between oil firms and invasion of Iraq”, The Independent, Tuesday 19 April 2011, erişim tarihi 10 Temmuz 2012, <http://www.independent.co.uk/news/uk/politics/secret-memos-expose-link-between-oil-firms-and-invasion-of-iraq-2269610.html>

BBC News, “US expands ‘axis of evil’”, 6 May 2002, erişim tarihi 20 Temmuz 2012, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/1971852.stm>

BBC, “IAEA: Syria site bombed by Israel ‘was likely nuclear’, 24 May 2011, erişim tarihi 20 Temmuz 2012, <http://www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-13530945>

BBC-Türkçe, “Mısır’da mahkeme parlamentonun feshedilmesini istiyor”, 15 Haziran 2012, erişim tarihi 20 Temmuz 2012, http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2012/06/120614_egypt_update.shtml

BBC Türkçe, “Rusya DTÖ anlaşmasını onayladı”, 10 Temmuz 2012, erişim tarihi 13 Temmuz 2012, http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2012/07/120710_russia_wto.shtml

BBC-Türkçe, “ Mısır’da Anayasa Mahkemesi Mursı’nın çağrısını değerlendiriyor”,09 Temmuz 2012, erişim tarihi 20 Temmuz 2012, http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2012/07/120709_egypt_court.shtml

BBC-Türkçe, “Mısır: Mahkeme Mursi’nin emrini bozdu”, 10 Temmuz 2012, erişim tarihi 20 Temmuz 2012, http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2012/07/120710_egypt_parliament_update_2.shtml

Bloomberg, “Energy & Oil Prices”, 23.07.2012, erişim tarihi 23 Temmuz 2012, <http://www.bloomberg.com/energy/>

CNN Türk, “Türk savaş uçağı Suriye karasularında düştü”, 22.06.2012, erişim tarihi 20 Temmuz 2012, <http://www.cnnturk.com/2012/turkiye/06/22/turk.savas.ucagi.suriye.karasularinda.dustu/666139.0/index.htm>

Daily Mail, “16 dead, dozens injured as violence erupts along Israel’s borders with Syria”, 16 May 2011, erişim tarihi 20 Temmuz 2012, <http://www.dailymail.co.uk/news/article-1387322/Violence-Israels-borders-Syria-Nakba-Day-16-dead-dozens-injured.html>

Ertekin, Bülend Aydın. Amerikan’ın Küreselleşen Hâkimiyeti ve Saldırı Planı, İstanbul: IQ, 2005.

Euronews, “Mısır Cumhurbaşkanı Muhammed Mursi yemin etti”, 30 Haziran 2012, erişim tarihi 20 Temmuz 2012, <http://tr.euronews.com/2012/06/30/misir-cumhurbaskani-muhammed-mursi-yemin-etti/>

Famagusta Gazetta, Jun 05, 2011, erişim tarihi 10 Temmuz 2012, <http://famagusta-gazette.com/president-cyprus-and-russia-relations-at-their-best-standing-ever-p12136-69.htm>

Fenwick, Sarah. Cyprusnewsreport.com , “Russian Warship Docks inLimassol Port En Route to Syria”, 16/07/2012, erişim tarihi 20 Temmuz 2012, <http://www.cyprusnewsreport.com/?q=node/5936>

Fisher-Ilan, Allyn. “Israeli forces kill six protesters : Syrian TV”, Reuters, Jun 5, 2011, erişim tarihi 20 Temmuz 2012, <http://www.reuters.com/article/2011/06/05/us-palestinians-israel-violence-idUSTRE7540NV20110605>

Goldstein, Joshua S. - Pevehouse, Jon C. International Relations, Ninth Edition, New York: Pearson, 2011.

Haberus, “Türkiye, Rus gazına 418, İran gazına 423 dolar ödedi”, 28 Mart 2012, erişim tarihi 20 Temmuz 2012, <http://haberrus.com/economics/2012/03/28/turkiye-rus-gazina-418-iran-gazina-423-dolar-odedi.html>

Kandaurov, Sergei. “Russian Arms Exports to Greece, Cyprus and Turkey”, Moscow Defence Brief, No.2, 2002, erişim tarihi 8 Temmuz 2012, <http://mdb.cast.ru/mdb/2-2001/at/raegct/>

Kramer, Andrew E. “Russia sending Warships on Maneuvers Near Syria”, The New York times, July 10, 2012, erişim tarihi 03 Ağustos 2012, <http://www.nytimes.com/2012/07/11/world/middleeast/russia-sends-warships-on-maneuvers-near-syria.html/>

LE MATINDZ, “La Russie achemine 60 tonnes d’armes pour la Syrie”, 14/01/2012, erişim tarihi 03 Ağustos 2012, <http://www.lematindz.net/news/7004-la-russie-achemine-60-tonnes-darmes-pour-la-syrie.html>

Le Point.fr, «Syrie: Annan discute en Iran, des navires russes en route pour Tartous», 10/07/2012, erişim tarihi 03 Ağustos 2012, http://www.lepoint.fr/monde/syrie-annan-discute-en-iran-des-navires-russes-en-route-pour-tartous-10-07-2012-1483763_24.php

Macintyre, Donald. “Israeli forces could intervene in Syria over chemical weapons”, The Independent, 23 July 2012, erişim tarihi 24 Temmuz 2012, <http://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/israeli-forces-could-intervene-in-syria-over-chemical-weapons-7965155.html>

North Atlantic Treaty Organization (NATO), “Founding Act”, 27 May, 1997, erişim tarihi 11 Temmuz 2012, http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_25468.htm

ntvmsnbc, “Rus basını Erdoğan görüşmesine kilitlendi”, 18 Temmuz 2012, erişim tarihi 18 Temmuz 2012, <http://www.ntvmsnbc.com/id/25367328/>

Oğan, Sinan. “Mavi Akım Projesi: Bir Enerji Stratejisi ve Stratejisizliği Örneği”, Stradigma.com, Ağustos 2003 | Sayı 7, erişim tarihi 4 Temmuz 2012, http://www.stradigma.com/turkce/agustos2003/08_2003_04.pdf

Oğan, Sinan. “Mavi Akım: Türk-Rus İlişkilerinde Mavi Bağımlılık”, Türksam, 02 Ocak 2006, erişim tarihi 4 Temmuz 2012, <http://www.turksam.org/tr/a627.html>

Oliphant T, Roland – Sherlock, Tuth - Blomfield, Adrian. “ Syria : russia sends back ship loaded with helicopters”, The Telegraph, 21 Jun 2012, erişim tarihi 03 Ağustos 2012, <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/middleeast/syria/9347826/Syria-Russia-sends-back-ship-loaded-with-helicopters.html>

Petrol-İş, “Petrol Sektöründe Gelişmeler: Kaynak Savaşları ile Belirlenen Güncel ve Yapısal Eğilimler”, Ağustos 2011, erişim tarihi 10 Temmuz 2012, <http://petrol-is.org.tr/sites/default/files/petrol-sektoru-08-2011.pdf>

Powell, Colin L. “Remarks at the World Economic Forum”, Davos, Switzerland, U.S.Department of State Archive, January 26, 2003, erişim tarihi, 12 Temmuz 2012, <http://2001-2009.state.gov/secretary/former/powell/remarks/2003/16869.htm>

Pszczel, Robert. “NATO-Rusya ilişkileri: SSCB’den 20 yıl sonra” , NATO Review, erişim tarihi 12 Temmuz 2012, http://www.nato.int/docu/review/2011/NATO_Russia/lessons-optimism/TR/index.htm

Reuters, “Putin says Russia threatened by ‘Unipolar World’”, Nov 5, 2007, erişim tarihi 10 Temmuz 2012, <http://in.reuters.com/article/2007/11/04/idINIndia-30329020071104>

Ridgwell, Henry. “Düşen Petrol Fiyatları Rus Ekonomisini Zorluyor”, Amerika’nın Sesi, 23.06.2012, erişim tarihi 11 Temmuz 2012, <http://www.amerikaninsesi.com/content/dusen-petrol-fiyatlari-rus-ekonomisini-zorluyor/1246391.html>

RT, “Russia and China veto UN resolution on Syria”, 05 October 2011, erişim tarihi 10 Temmuz 2012, <http://rt.com/news/russia-resolution-syria-members-081/>

Rusya’nın Sesi, -”Rusya, Libya devriminin 40.yıldönümü törenleriyle ilgili etkinliklere katılmak üzere Devlet Duması başkanı Boris Grizlov’un yönetimindeki heyeti Libya’ya gönderdi”, 01.09.2009, erişim tarihi 15 Temmuz 2012, <http://turkish.ruvr.ru/2009/09/01/1161288.html>

—”Dmitriy Medvedev Libya sorununu ele almak amacıyla Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi toplantısını çağırmak girişiminde bulunmayı planlamıyor”, 27.04.2011, erişim tarihi 20 Temmuz 2012, <http://turkish.ruvr.ru/2011/04/27/49515862.html>

—”Rusya Dışişleri bakanı Vaşington’da yaptığı açıklamasında yeni Libya’da Muammer Kaddafi’nin yeri olmadığına işaret etti”, 13.7.2011, erişim tarihi 20 Temmuz 2012, <http://turkish.ruvr.ru/2011/07/13/53153008.html>

—”Dmitriy Medvedev Libya’ya karşı yaptırımların uygulanmasını öngören kararnameyi imzaladı”, 12.08.2011, erişim tarihi 20 Temmuz 2012, <http://turkish.ruvr.ru/2011/08/12/54546481.html>

—”Arap İlbaharı ve Batı”, 31.03.2012, erişim tarihi 21 Temmuz 2012, http://turkish.ruvr.ru/2012_03_31/70218492/

—”Petrol fiyatının 300 dolara çıkması olası mı?”, 06.04.2011, erişim tarihi 23 Temmuz 2012, <http://turkish.ruvr.ru/2011/04/06/48546450.html>

—”NATO füze savunma konusunda Rusya ile işbirliğine bağlıdır”, 21.05.2012, erişim tarihi 12 Temmuz 2012, http://turkish.ruvr.ru/2012_05_21/NATO-PRO/

—”Suriye Türk uçağı ile ilgili olayı yorumladı”, 24.06.2012, erişim tarihi 20 Temmuz 2012, http://turkish.ruvr.ru/2012_06_24/Suriye-Turk-uchagi-ile-ilgili-olayi-yorumladi/

—”Putin Orta Doğu turuna çıkıyor”, 24.06.2012, erişim tarihi 29 Temmuz 2012, http://turkish.ruvr.ru/2012_06_24/Putin-Orta-Dogu-turuna-chikiyor/

—”Pekin Türk fantom uçağı olayı ile ilgili tutumunu açıkladı”, 25.06.2012, erişim tarihi 20 Temmuz 2012, http://turkish.ruvr.ru/2012_06_25/Pekin-Turk-Fantom-ucagi-olayi-ile-ilgili-tutumunu-acikladi/

—”Suriye hava savunma sistemi ne amaçla deniyor?”, 25.06.2012, erişim tarihi 21 Temmuz 2012, http://turkish.ruvr.ru/2012_06_25/Suriye-hava-savunma/

—”Fantom uçağının son uçuşunun sırrı”, 27.06.2012, erişim tarihi 21 Temmuz 2012, http://turkish.ruvr.ru/2012_06_27/Turk-uchagi/

—”RF Devlet Başkan'ndan Mısır'ın yeni Cumhurbaşkanı'na tebrikler, 25.06.2012, erişim tarihi 21 Temmuz 2012, http://turkish.ruvr.ru/2012_06_25/RF-Devlet-Baskanindan-Misirin-yeni-Cumhurbaskanina-tebrikler/

—»LUKoil Irak'ta yeni ortak seçebilir»,28.05.2012, erişim tarihi 11 Temmuz 2012, http://turkish.ruvr.ru/2012_05_28/LUKoil-Irakta-yeni-ortak-secebilir/

—”Rusya'da geliştirilmiş kıtalararası balistik füze prototipinin denemeleri başarıyla gerçekleştirildi”, 29.05.2012, erişim tarihi 12 Temmuz 2012, http://turkish.ruvr.ru/2012_05_29/Rusyada-fuze-denemeleri/

—”Füzesavar sistemi sorunu-şimdilik çözümsüz”, 20.06.2012, erişim tarihi 12 Temmuz 2012, http://turkish.ruvr.ru/2012_06_20/Fuzesavar-sistemi-sorunu-simdilik-cozumsuz/

—”Dmitriy Medvedev Asya Pasifik Ekonomi Topluluğunun Zirvesine hazırlık toplantısı yapmak için Vladivostok kentine gidiyor”, 29.06.2011, erişim tarihi 01 Temmuz 2012, <http://turkish.ruvr.ru/2011/06/29/52543352.html>

—”Rusya ve Mısır Dışişleri bakanları bugün Moskova'da görüşmelerde bulunacak”, 28.12.2011, erişim tarihi 20 Temmuz 2012, <http://turkish.ruvr.ru/2011/12/28/63030971.html>

—”Putin NATO'dan garantiler istedi”, 02.06.2012, erişim tarihi 10 Temmuz 2012, http://turkish.ruvr.ru/2012_06_02/Putin-NATOdan-garantiler-istedi/

—”Rusya'nın Tartus'taki üssü kalabilir”, 17.04.2012, erişim tarihi 6 Temmuz 2012, http://turkish.ruvr.ru/2012_04_17/72067844/

—”Erdoğan, Moskova'ya geliyor”, 11.07.2012, erişim tarihi 12 Temmuz 2012, http://turkish.ruvr.ru/2012_07_11/Erdogan-Suriye-sorununu-gorushmek-ichin-Moskovaya-geliyor/

—”Rusya Federasyonu ve Türkiye, Gaz anlaşmasını Görüşecek”, 13.07.2012, erişim tarihi 20 Temmuz 2012, http://turkish.ruvr.ru/2012_07_13/rusya-turkiye-gaz-gorusme/

—”Erdoğan, Moskova'da hava savunma sistemlerini de görüşecek”, 18.07.2012, erişim tarihi 18 Temmuz 2012, http://turkish.ruvr.ru/2012_07_18/Erdogan-Moskovada-hava-savunma-sistemlerini-de-gorushecek/

—”Rusya ve Türkiye, Suriye konusunda yakınlaşma zemini buldu”, 18.07.2012, erişim tarihi 18 Temmuz 2012, http://turkish.ruvr.ru/2012_07_18/Rusya-ve-Turkiye-Suriye-konusunda-yakinlashma-zemini-buldu/

—”Türk Şirketi Rusya’da General Motors için yedek parçalar üretecek”, 19.06.2012, erişim tarihi 20 Temmuz 2012, http://turkish.ruvr.ru/2012_06_19/Turk-shirketi-Rusyada-General-Motors-ichin-yedek-parchalar-uretecek/

—»Rusya silahlı kuvvetleri geliştirilmiş S-500 füze sistemiyle donatılacak», 02.07.2012, erişim tarihi 12 Temmuz 2012, http://turkish.ruvr.ru/2012_07_02/S-500-savunma-sistemi/

—”Rusya’nın Gündeminde Suriye’deki toplu katliamlar var”, 14.07.2012, erişim tarihi 29 Temmuz 2012, http://turkish.ruvr.ru/2012_07_14/Rusyanin-gundeminde-suriyedeki-toplu-katliam-var/

—”Rus gemileri Akdeniz’de”, 11.07.2012, erişim tarihi 20 Temmuz 2012, http://turkish.ruvr.ru/2012_07_11/rus-gemileri-akdenizde/

—”100 milyar dolara varan ticaret hacmi fırsatı”, 18.07.2012, erişim tarihi 20 Temmuz 2012, http://turkish.ruvr.ru/2012_07_18/100-milyar-dolara-varan-tarihacim/

—”Türkiye ve Rusya ortaklığına devam”, 20.07.2012, erişim tarihi 20 Temmuz 2012, http://turkish.ruvr.ru/2012_07_20/Turkiye-Russiya-ortaklik/

—”Türkiye’ye geçen yıl 3 milyon ton buğday ihraç edildi”, 20.07.2012, erişim tarihi 20 Temmuz 2012, http://turkish.ruvr.ru/2012_07_20/Turkiyeye-gecen-yil-3-molyon-ton-bugday-ihrac-edildi/

—”Rusya ve Libya Dışişleri bakanlarının Moskova’daki görüşmelerinde Kaddafi’nin iktidardan uzaklaşması sorununun sözü olmayacak”, 20.07.2011, erişim tarihi 20 Temmuz 2012, <http://turkish.ruvr.ru/2011/07/20/53460976.html>

—”Kıbrıs Dışişleri bakanı Rusya’yı ziyaret edecek”, 20.07.2012, erişim tarihi 21 Temmuz 2012, http://turkish.ruvr.ru/2012_07_20/Kibris-Disisleri-bakani-Rusya-yi-ziyaret-edecek/

—”Mısır’da büyük çaplı doğalgaz yatağı”, 21.07.2012, erişim tarihi 22 Temmuz 2012, http://turkish.ruvr.ru/2012_07_21/Misirda-buyuk-chapli-dogalgaz-yatagi/

—”Rusya 23 Ağustos’tan itibaren DTÖ’ne resmen üye. Ne değişecek?”, 23.07.2012, erişim tarihi 23 Temmuz 2012, http://turkish.ruvr.ru/2012_07_23/Rusya-23-Agustostan- itibaren-DTO-resmen-uye-Ne-degishecek/

—”Lavrov, Batı’nın Suriye muhalefetini teşvikini terörün doğrudan aklanması olarak tanımladı”, 25.07.2012, , erişim tarihi 25 Temmuz 2012, http://turkish.ruvr.ru/2012_07_25/Lavrov-Suriye-muhalefetini-tesvikini-terorun-dogrudan-aklan-masi/

—”Erdoğan’dan Putin’e: Şangay’a alın, Avrupa’dan vazgeçelim», 26.07.2012, erişim tarihi 26 Temmuz 2012, http://turkish.ruvr.ru/2012_07_26/82959324/

—”Halep ateş altında”, 28.07.2012, erişim tarihi 29 Temmuz 2012, http://turkish.ruvr.ru/2012_07_28/Halep-atesh-altinda/

—”Rusya Tartus'taki deniz üssünü bırakabilir”, 28.07.2012, erişim tarihi 28 Temmuz 2012, http://turkish.ruvr.ru/2012_07_28/Rusya-Tartus-ussu/

—”Rusya Deniz Kuvvetleri'nin yeni füzesi”, 28.07.2012, , erişim tarihi 04 Ağustos 2012, http://turkish.ruvr.ru/2012_07_28/Rusya-Deniz-Kuvvetlerinin-yeni-fuzesi/

—”Venezüella cumhurbaşkanı Çaves, «savaş arkadaşı» Muammer Kaddafi'ye zafer kazanma dileklerinde bulundu», 06.08.2011, erişim tarihi 20 Temmuz 2012, <http://turkish.ruvr.ru/2011/08/06/54280730.html>

—”Rusya, Libya'ya karşı yaptırımlar uyguladı”, 12.08.2011, erişim tarihi 20 Temmuz 2012, <http://turkish.ruvr.ru/2011/08/12/54566720.html>

—”Rusya ve Türkiye Annan'ın istifasını yorumladı”, 03.08.2012, erişim tarihi 03 Ağustos 2012, http://turkish.ruvr.ru/2012_08_03/Vladimir-Putin-ve-Turkiye-Annanin-istifasini-yorumladi/

—”Annan görevinden ayrıldı, BM misyonu devam etmeli”, 3.08.2012, erişim tarihi 03 Ağustos 2012, http://turkish.ruvr.ru/2012_08_03/Annan-gorevinden-ayrildi/

—”Rusya Dışişleri Bakanlığı, Batı ve Suriye muhalefetini eleştirdi”, 3.08.2012, erişim tarihi 03 Ağustos 2012, http://turkish.ruvr.ru/2012_08_03/RDB-Bati-ve-Suriye-muhalefetini-elestirdi/

—”Annan görevinden ayrıldı, BM misyonu devam etmeli”, 3.08.2012, erişim tarihi 03 Ağustos 2012, http://turkish.ruvr.ru/2012_08_03/Annan-gorevinden-ayrildi/

—”Rusya Havayolu Şirket ‘Aeroflot’ Şam'a Uçuşu Durdurdu”, 23.07.2012, erişim tarihi 03 Ağustos 2012, http://turkish.ruvr.ru/2012_07_23/Rusya-Havayolu-shirketi-aeroflot-shama-Uchushu-Durdurdu/

—”Rusya, Tartus'taki üssünden vazgeçmiyor”, 26.07.2012, erişim tarihi 03 Ağustos 2012, http://turkish.ruvr.ru/2012_07_26/Rusya-Tartus-shehrindeki-ussunu-elinde-tutmayi-dushunuyor/

—”Rusya Tartus'taki deniz üssünü bırakabilir”, 28.07.2012, erişim tarihi 03 Ağustos 2012, http://turkish.ruvr.ru/2012_07_28/Rusya-Tartus-ussu/

—”Rus donanması Akdeniz'de sürekli kalmayacak”, 28.07.2012, erişim tarihi 03 Ağustos 2012, http://turkish.ruvr.ru/2012_07_28/Rus-donanmasi-Akdenizde-kalmayacak/

—”Rus gemileri Suriye'nin Tartus limanına ulaşacak”, 03.08.2012, erişim tarihi 03 Ağustos 2012, http://turkish.ruvr.ru/2012_08_03/Rus-gemileri-Suriyenin-Tartus-limanina-ulashacak/

—”Rusya Deniz Kuvvtlerine ait gemiler Suriye’nin Tartus şehrine uğramayacak”, 03.08.2012, erişim tarihi 03 Ağustos 2012, http://turkish.ruvr.ru/2012_08_03/rus-gemileri-tartusa-ugramayacak/

—”Rusya BM’nin Suriye kararını kınıyor”, 04.08.2012, erişim tarihi 04 Ağustos 2012, http://turkish.ruvr.ru/2012_08_04/Rusya-BMnin-Suriye-kararini-kiniyor

Sabah, “Boşnaklar şerefleri için savaştı”, 21 Ekim 2010, erişim tarihi 12 Temmuz 2012, http://www.sabah.com.tr/fotohaber/dunya/bosnaklar_serefleri_icin_savas-ti/24051

Spencer, Richard. “Russia and China veto UN resolution on Syria”, The Telegraph, 04 Feb 2012, erişim tarihi 10 Temmuz 2012, <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/middleeast/syria/9061622/Russia-and-China-veto-UN-resolution-on-Syria.html>

The Australian, News : “Russia suspends arms sales to Syria”, July 10, 2012, erişim tarihi 03 Ağustos 2012, <http://www.theaustralian.com.au/news/world/kofi-annans-talks-in-syria-candid/story-e6frg6so-1226422003191>

The Guardian, “Russia and China veto UN resolution against Syrian regime”, Wednesday, 5 October 2011, erişim tarihi 10 Temmuz 2012, <http://www.guardian.co.uk/world/2011/oct/05/russia-china-veto-syria-resolution>

The Guardian, “ Syria resolution vetoed by Russia and China at United Nations”, 4 February 2012, erişim tarihi 11 Temmuz 2012, <http://www.guardian.co.uk/world/2012/feb/04/assad-obama-resign-un-resolution>

The Oil Drum, “Discussions About Energy and our Future”, January 29, 2011, erişim tarihi 21 Temmuz 2012, <http://www.theoil Drum.com/node/7425>

The Shanghai Cooperation Organisation, erişim tarihi 18 Temmuz 2012, <http://www.sectesco.org/EN/>

Treisman, Daniel. “Why Russia protects Syria’s Assad”, CNN, February 3, 2012, erişim tarihi 20 Temmuz 2012, <http://edition.cnn.com/2012/02/02/opinion/treisman-russia-syria/index.html>

TRT-Haber, “Mısır’da Resmi Seçim Sonuçları Açıklandı”, 21 Ocak 2012, erişim tarihi 20 Temmuz 2012, <http://www.trthaber.com/haber/dunya/misirda-resmi-se-cim-sonuclari-aciklandi-25223.html>

TRT-Haber, “Mısır’da Parlamento Seçimi Geçersiz”, 14 Haziran 2012, erişim tarihi 20 Temmuz 2012, <http://www.trthaber.com/haber/dunya/misirda-parlamento-secimi-gecersiz-44902.html>

Türk-Yunan İlişkileri / Turkish Greek Relations, “1997 S-300 Füzelерinin Kıbrıs'a Yerleştirilmesi Bunalımı”, 06 Mayıs 2012, erişim tarihi 11 Temmuz 2012, http://www.turkishgreek.org/index.php?option=com_content&view=article&id=117:1997-s-300-fuezelerinin-kbrsa-yerletirilmesi-bunalm&catid=55:karilikli-algilamalar&Itemid=73

United Nations, Security Council, S/RES/1973 (2011), (17 March 2011) Resolution 1973 (2011) Adopted by the Security Council at its 6498th meeting, on 17 March 2011, erişim tarihi 20 Temmuz 2012, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N11/268/39/PDF/N1126839.pdf?OpenElement>

United Nations, Security Council, S/RES/242 (1967), (22 November 1967), Resolution 242 (1967) Adopted by the Security Council on November 22, 1967, erişim tarihi 20 Temmuz 2012, [http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/242\(1967\)](http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/242(1967))

United Nations, Security Council, S/RES/497 (1981), (17 December 1981), Resolution 497 (1981) Adopted by the Security Council on December 17, 1981, erişim tarihi 20 Temmuz 2012, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/418/84/IMG/NR041884.pdf?OpenElement>

United Nations, Security Council, S/RES/1506 (2003), (12 September 2003) , Resolution 1506 (2003) Adopted by the Security Council at its 4820th meeting (Part II), on 12 September 2003, erişim tarihi 16 Temmuz 2012, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N03/498/81/PDF/N0349881.pdf?OpenElement>

UN News Center, “ Condemning killing of Golan Heights protesters, UN rights chief calls for inquiries”, 7 June 2011, erişim tarihi 20 Temmuz 2012, <http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=38642&Cr=syria&Cr1>

United Nations General Assembly, GA/11266, “General Assembly, in resolution, demands all in Syria ‘immediately and visibly’ commit to ending violence that Secretary-General says is ripping country apart”, 3 August 2012, erişim tarihi 04 Ağustos 2012, <http://www.un.org/News/Press/docs/2012/ga11266.doc.htm>

United Nations News Center, “Russia and China veto draft Security Council resolution on Syria”, 4 October 2011, erişim tarihi 10 Temmuz 2012, <http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=39935#.UH1KF5Uxrnq>

United Nations, Press Release SG/SM/6854, “Secretary-general pleased by president Clerides’ decision not to deploy S-300 missiles on Cyprus”, 30 December 1998, erişim tarihi 10 Temmuz 2012, http://www.fas.org/news/cyprus/19981230_sgsm6854.html

United Nations, Security Council, S/RES/1217(1998), 22 December 1998, erişim tarihi 11 Temmuz 2012, [http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1217\(1998\)](http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1217(1998))

United Nations, Security Council, S/RES/1218(1998), 22 December 1998 , erişim tarihi 11 Temmuz 2012, [http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1218\(1998\)](http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1218(1998))

United Nations, Security Council, S/RES/1284 (1999), RESOLUTION 1284 (1999) Adopted by the Security Council at its 4084th meeting, on 17 December 1999, erişim tarihi 5 Temmuz 2012, <http://www.un.org/Depts/unscom/Keyresolutions/sres99-1284.htm>

United Nations, Security Council, S/RES/1441 (2002), Resolution 1441 (2002) Adopted by the Security Council at its 4644th meeting, on 8 November 2002, erişim tarihi 5 Temmuz 2012, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N02/682/26/PDF/N0268226.pdf?OpenElement>

United Nations, Security Council, SC/10534, Security Council,6710th Meeting (PM), 31 January 2012, erişim tarihi 10 Temmuz 2012, <http://www.un.org/News/Press/docs/2012/sc10534.doc.htm>

United Nations, Security Council, SC/10536, Security Council 6711th Meeting, 4 February 2012, erişim tarihi 10 Temmuz 2012, <http://www.un.org/News/Press/docs/2012/sc10536.doc.htm>

Vodinov, Shemsey. “EU-Russia relations Will Be Tested Through Bosnia Pain”, March 2010, Eurasia Critic, erişim tarihi 10 Temmuz 2012, <http://www.eurasiacritic.com/articles/eu-russia-relations-will-be-tested-through-bosnia-pain>

Wietz, Richard. “Growing Pains”, The Journal of International Security Affairs, Fall 2009, Number 17, erişim tarihi 10 Temmuz 2012, <http://www.securityaffairs.org/issues/2009/17/weitz.php>

Westlake, Adam . “Russian Prime Minster Medvedev visits Kuril Islands,Japan’s Northern Territories”, The Japan Daily Press, July 3, 2012, erişim tarihi 4 Temmuz 2012, <http://japandailypress.com/russian-prime-minster-medvedev-visits-kuril-islands-japans-northern-territories-035832>

World Trade Organization, “Accessions : Russian Federation”, erişim tarihi 13 Temmuz 2012, http://www.wto.org/english/thewto_e/acc_e/a1_russie_e.htm

**Joseph S. Nye, *The Future of Power* (New York: Public Affairs, 2011)
320 sayfa. ISBN: 978-1586488918**

Emine AKÇADAĞ

1990’da yazdığı “Liderliğe Mecbur: Amerikan Gücünün Değişen Doğası” (Bound to Lead: The Changing Nature of American Power) ile yumuşak güç kavramını literatüre kazandıran ve 2004’te kaleme aldığı “Yumuşak Güç: Dünya Siyasetinde Başarının Yolu” (The Means to Success in World Politics) kitabı ile bu kavramı daha da kapsamlaştıran Harvard Üniversitesi Kennedy School of Government’in eski dekanı, ünlü siyaset bilimci Joseph Nye’in “Gücün Geleceği” başlıklı bu son kitabı yine güç kavramını ele almaktadır.

Güç Çeşitleri başlıklı ilk bölümde Nye, öncelikle uluslararası ilişkilerde güç kavramının tanımı üzerinde durmakta ve gücün iki şekilde tanımlanabileceğini belirtmektedir: güç kaynakları bakımından (nüfus, toprak, doğal kaynaklar, ekonomi, askerî kuvvet gibi somut ve ölçülebilir unsurlara dayalı) ve elde edilen davranış bakımından (değişime hükmetmek, gündemi oluşturmak ve tercihleri şekillendirmek gibi gücün yansımaları sonucu ortaya çıkan sonuçlara dayalı).

Daha sonra yazar sırasıyla askeri güç, ekonomik güç ve yumuşak gücü alt başlıklar halinde ayrı ayrı irdelemektedir. Güç kavramının bir anlamda özdeşleştirildiği askeri güce, günümüzde nükleer caydırıcılık, yüksek maliyet, uluslararası normlar gibi faktörlerden ötürü daha az başvurulur olduğunu, savaşların da devletler arası olmaktan çıkarak asimetrik boyut kazandığını ifade etmektedir. Bununla birlikte askeri gücün devlet politikalarının şekillenmesinde önemli bir unsur olmaya devam edeceğinin de altını çizmektedir.

Güç kavramının ekonomiden bağımsız düşünülmemeyeceğini belirten Nye, bir ülkenin sahip olduğu ekonomik kaynakların onun sert ve yumuşak gücüne de etki edeceğini (yaptırımlar, kalkınma yardımları, hibeler vs.) vurgulamaktadır. Bununla birlikte devletler arasındaki karşılıklı bağımlılığın göz ardı edilmesi mümkün değildir. Örneğin, Çin en fazla Amerikan doları rezervine sahip ülke olarak ABD’yi bu dolarları elden çıkarmakla tehdit edebilir. Ancak bu durumda ABD Çin’den ithalatı durduracağından kendisi de bu durumdan zarar görecektir.

Realistler tarafından çoğu zaman göz ardı edilen yumuşak gücü yazar, bir ülkenin uluslararası siyasette istediği sonuçlara onu örnek alan, refah seviyesine ve fırsatlarına özenen ülkelerin kendisini izlemesiyle ulaşması şeklinde özetlemektedir. Yumuşak güç kavramının sadece devletleri değil, kurumları, uluslar arası örgütleri ve hatta bireyleri de ilgilendirdiğini ifade edilmektedir. Yumuşak gücün kaynaklarına, nasıl işlediğine ve kamu diplomasisiyle ilişkisine değinen Nye, bu bağlamda Çin ve ABD’yi karşılaştırmaktadır.

Güç Kaymaları: Gücün Yayılması ve El Değiştirmesi başlıklı ikinci bölümde, günümüz bilgi çağında gücün eskiden olduğu gibi bir ülkeden diğerine geçmek yerine dağılarak yayılması konu alınmaktadır. *Gücün Yayılması ve Siber Güç* başlığı altında gücün doğasını değiştiren unsurun, bilginin üretilmesini, işlenmesini,

ulaşılabilirliğini ve iletilbilirliğini kolaylaştıran ve hızlandıran bilgi devrimi ele alınmakta, bireyden bireye (e-posta yoluyla), bireyden topluma (bloglar, Twitter vs. yoluyla), toplumdaki bireye (Wikipedia ve benzerleri yoluyla) ve toplumdaki topluma (sohbet odaları, Facebook, LinkedIn ve benzerleri yoluyla) iletişim kanallarına vurgu yapılmaktadır. Bilgi devriminin ortaya çıkardığı siber güç kavramını tanımlayan ve önemini ortaya koyan yazar, siber uzaydaki oyuncuları üç kategoride incelemektedir: devletler, gelişmiş yapılanmalara sahip devlet dışı güçler ve kısıtlı yapılanmalara sahip bireysel aktörler.

Gücün El Değiştirmesi başlıklı alt bölümde ise Nye, temel olarak ABD'nin güç kaybı tartışmalarını ele almaktadır. Uluslararası ilişkilerde güç kaynakları dikkate alındığında ABD'nin sahip olduğu hegemonyayı yitirmeye başladığı ve Çin'in ise ona rakip olacak şekilde yükseldiği görüşlerine değinen yazar, bu konuya açıklık getirmek için güç kaynaklarının dağılımını incelemektedir. Gerek sert gerekse yumuşak güç kaynaklarının önemli bölümünü elinde bulunduran ABD'nin yanı sıra Avrupa, Japonya, BRIC ülkeleri Rusya, Hindistan, Brezilya ve Çin de bu bağlamda ele alınmış ve bu ülkelerin hiçbirinin küresel bazda Amerika'ya rakip olamayacağı öne sürülmüştür. Yazar, ABD'nin dünya olaylarını etkileme gücünün azalmasını toplumdaki kültürel çatışmalar, göç, siyaset kurumlarındaki sorunlar, ekonominin durağanlaşması gibi içsel sebeplere dayandırmaktadır. Ancak ABD'nin mutlak düşüş sürecinde olmadığını, kültürel ve ekonomik gücünde azalma görülse dahi gelecekte hiçbir ülkenin tek başına Amerika'dan üstün olamayacağını değerlendirilmektedir.

Kitabın *Politikalar* başlıklı son bölümünde yazar, ABD'nin mevcut olanaklarını dışa dönük bir güç haline dönüştürebilmesi için yapacağı reformları akıllı stratejilerle harmanlaması gerektiğini ileri sürmektedir. Bu çerçevede de uluslararası ilişkiler literatüründe yeni bir kavram olan akıllı gücü ele almaktadır. Nye, akıllı gücün amacının gücü en yüksek düzeye çıkarmak veya hegemonyayı devam ettirmek olmadığını, güç kaynaklarını başarılı stratejilerle harmanlamanın yollarını bulmak olduğunu ifade etmektedir. Bu tür bir akıllı strateji beş temel soruyu yanıtlayabilmektedir:

1. Seçilen hedefler ya da elde edilmek istenen sonuçlar nelerdir? İstenilen her şeyin elde edilmesi mümkün olmayacağına göre al/ver pazarlıklarını şekillendirecek önceliklerin önceden saptanması gerekmektedir.
2. Eldeki olanaklar nelerdir ve bu olanaklardan hangi bağlamlarda yararlanılabilir? Olanakların esaslı bir envanterinin yapılması ve bu olanakların ne zaman kullanılacakları ve kullanıldıklarında, farklı durumları nasıl değiştirebileceklerini öngörmek de gerekir.
3. Etkilemeye çalışılan hedefin konumu ve tercihleri nelerdir? Hedefin düşün-cesi, algısı, değişime açıklığı gibi unsurların bilinmesi büyük önem taşımaktadır.
4. Başarı olasılığı en yüksek olan güç kullanım tarzı hangisidir? Hangi durumda sert hangi durumda yumuşak güç unsurlarının devreye sokulacağı, bunların ayrı ayrı mı yoksa birlikte mi kullanılacağı iyi değerlendirilmelidir.

5. Başarı şansı nedir? Mutlak başarıya körü körüne inanmak veya aşırı iyimser tutumlar büyük hezimetleri beraberinde getirebileceğinden başarı olasılığını hesaplamak ihtiyatlı davranmak gerekmektedir.

Akabinde yazar farklı devletlerin çeşitli dönemlerdeki akıllı güç stratejilerine ve yukarıda belirtilen beş temel soru çerçevesinde ABD'nin akıllı güç inşa süresine değinmektedir.

Sonuç kısmında ise ABD'nin önemli güç kaynaklarına sahip olduğu, ancak günümüz sorunlarının çözümünün devletler arası işbirliğini ve uluslararası kurumların çabaları ile koordinasyonunu gerektirdiği vurgulanmaktadır. Tek başına sert veya yumuşak gücün bu sorunları çözmeye yeterli olamayacağı dünya düzeninin uzun vadeli evrilmesi sürecini dikkate alan bir akıllı güç stratejisinin geliştirilmesi gerektiği belirtilmektedir. Nye'a göre 21.yüzyılın ilk yarısında "Amerika Sonrası Dünya" mümkün görünmemektedir, fakat ABD'nin "Diğerlerinin Yükseldiği Dünya" kavramına, gerek devletler arası, gerekse devlet dışı güçler bağlamında kendini alıştırmayı ve bu doğrultuda stratejiler geliştirmesi gerekmektedir.

Doran Acemoglu & James Robinson, *Why Nations Fail? The Origins of Power, Prosperity and Poverty*, (New York: Crown Publishing, 2012), 546 sayfa, ISBN: 9780307719218

M. Süheyb AYZAZ

M.I.T. ekonomisti İstanbul doğumlu Daron Acemoglu ve Harvard Üniversitesi siyaset bilimcisi James Robinson'un "Neden ülkeler başarısız olur?" (Why nations fail ?) adlı kitabı "Neden bazı ülkeler zengin iken diğerleri fakirdir?" sorusuna cevap vermek üzere ortaya çıkmış ve konuya yeni bir bakış açısı getirmiştir. Ünlü İskoç ekonomist Adam Smith'in "Ulusların Zenginliği" adlı kitabından bu yana sorula gelmiş bu soruya birçok akademisyen kafa yormuş ve üzerinde sayısız teori geliştirilmiştir. "Neden ülkeler başarısız olur?" adlı kitapta, Acemoglu ve Robinson bu soruya saf ekonomik denklemler kullanarak veya siyaset bilimi teorileri üzerinden gitmek yerine, konuyu tarihsel örnekler ve tarihsel bir süreç içerisinde inceleyip analiz etmeye çalışmaktadır. Yazarlar, medeniyetlerin veya toplumların tarih boyunca geçirdikleri önemli kritik zaman ve olayların ileride nasıl sosyoekonomik veya siyasi farklılıklar oluşturup bu faktörlerin ileride ülke zenginliğine nasıl etki ettiğini incelemektedir.

Acemoglu ve Robinson'un çıkış noktası olan "Ülkeler neden başarısız olur?" sorusu sadece neden bazı ülkelerin diğerlerinden daha zengin olduğunu değil, ayrıca neden bazı ülkelerin zengin olamadıklarının da açıklanmasına yardımcı olmaktadır. Kitapta özellikle son beş yüzyıllık bir tarihi süreç içinde konu irdelenmiş ve ülke zenginliklerini açıklayan eski teorilerin yetersiz kalmasına binaen yeni bir kuram oluşturulmaya çalışılmaktadır. Yazarların temel savı kitapta belirtildiği şekliyle "bir ülkenin zengin veya fakir olmasını sağlayan kritik faktörün ekonomik kurumlar olmasına rağmen; bir ülkenin bu kurumlarını oluşturan şey siyaset ve siyasi kurumlardır." Bu noktadan hareket eden yazarlar, birbiriyle bağlantılı giden ekonomik ve siyasi kurumların birbirlerini nasıl etkileyip bir ülkenin kaderini değiştirdiğini analiz ederek hangi tip siyasi kurumların nasıl bir ekonomik sistemi oluşturduğunu ve bu sistemin nasıl sürdürüle geldiğini ortaya koymaktadır.

Kitabın ilk bölümünde konunun tarihsel bir bakış açısıyla izleniyor olmasının getirdiği gereksinimle ilk olarak 16. yüzyılda Avrupalı devletlerin Amerikkitasındaki koloni hareketlerinden günümüze kadar bu kıtadaki kolonileşme ve kolonilerin geçirdiği bazı önemli evreler anlatılmaktadır. Farklı devletlerin kıta üzerindeki farklı yöntem ve sistemlerinin bu koloniler ve sonrasında oluşturdukları ülkeler arasında hangi farklılıkların nasıl oluştuğuna bakılmaktadır. Bu farklılıklar içinde tarihsel açıdan incelenen ilk örnek ise Amerika Birleşik Devletler ile Meksika arasında bölünmüş olan "Nogales" şehri ve bu şehrin iki yakası Nogales-Arizona (ABD) ve Nogales-Sonora (Meksika) arasındaki farklılıklar ve bunların nedenleridir. Farklılıkların sebeplerini araştırmak adına ise akademik bir çalışma sisteminin mirası olan daha önceki teorilerin doğruluğu ve bu örnekteki farklılıkları ne kadar açıklayabildikleri test edilmektedir.

İkinci bölümde ise ülkelerin neden ve nasıl zenginleştiklerini ve bu süreçte yaşanan farklılıklarını ortaya koyan üç temel teori ele alınmaktadır. İncelenen bu üç teori; coğrafi farklılık hipotezi, kültür hipotezi ve cehalet hipotezidir. Her bir hipotez belirli ölçüde ülkelerin zenginlik farklılıklarını açıklıyor olsa bile, bu hipotezler birden çok farklı tarihsel örnekler için (Kuzey-Güney Kore, ABD-Latin Amerika ülkeleri gibi) tam ve kapsamlı bir açıklama yapılabilmemesinde yetersiz kalmaktadır. Bu da kitapta belirtildiği gibi daha farklı bir kavram ve teori oluşturmayı gerektirmektedir.

Temel üç hipotezin hepsine birden anti-tez olarak örnek verilebilen Kuzey-Güney Kore farklılığı 2. Dünya Savaşı'ndan sonra ayrılan bir toplumun 50 yıllık kısa bir dönem içerisinde nasıl farklılaşıp ayrışabileceğinin en dramatik ve canlı örneklerinden biridir. Bu örnek üzerinden yola çıkılarak yapılan analizin sonucunda savaş öncesine kadar tek toplum olan bu iki devletin şu anki ekonomik ve refah seviyelerindeki farklılığın kaynağının ekonomik ve siyasi kurumlar olduğu tespit edilmektedir. Sonrasında ise yazarlar, Kuzey-Güney Kore modelinden ortaya çıkan “kapsayıcı” ve “çıkarıcı” ekonomik ve siyasi kurum hipotezi genelleştirilip tüm tarihsel örnekleri açıklayabildiği vurgulamaktadır.

Acemoğlu ve Robinson, ülkelerin zengin veya fakir olmasını belirleyen ekonomik kurumları iki gruba ayırmaktadır; “kapsayıcı” (inclusive) ve “çıkarıcı” (extractive). “Kapsayıcı” (inclusive) ekonomik kurumlar genel anlamda, tüm insanların ekonomik aktivitelere serbest ve istedikleri bir şekilde katılabilmelerini sağlayan, özel mülkiyeti sağlayıp destekleyen, insanların ticaret yapabilmelerini sağlayan kamu hizmetlerinin olduğu ve insanların yeni iş ve kariyer edinebilmesine olanak sağlayan bir kurum sistemidir. “Çıkarıcı” (extractive) ekonomik kurumlar ise; belirli bir grubun, diğerlerinin gelir ve zenginliğini kendisi için çıkarıp kendine katan, insanların ekonomik aktivitelerinde özgür olmadıkları, özel mülkiyet ve ticaretin kısıtlı veya serbest olmadığı, ticaret için gerekli kamu hizmetlerinin var olmadığı bir sistemdir.

Acemoğlu ve Robinson'a göre iki şekilde gruplaşan ekonomik kurumların varlığını ve devamlılığını ülkenin siyasi kurumlarının yapısı oluşturmaktadır. Kitapta “toplumun kendini yönetecek kuralları seçmesinin yöntemi” olarak tanımlanmış olan siyaset, kurum yapısı olarak da “kapsayıcı” ve “çıkarıcı” şeklinde ikiye ayrılmaktadır.

“Kapsayıcı” siyasi kurumlar; çoğulcu bir yapıya sahip, merkezîyetçi bir anlayış içinde olan demokratik bir kurum yapısı öngörmektedir. “Çıkarıcı” siyasi kurumlar ise; belirli bir kişi veya “elit” tabir edilen grup tarafından desteklenip, onların çıkarları doğrultusunda çalışan ve topluma hiçbir şekilde söz hakkı vermeyen veya oldukça kısıtlı şekilde söz hakkı vermiş olan bir sistem olarak tanımlanmıştır.

Bu tasniflerin ardından “Neden ülkeler her zaman refah düzeyini arttırmaya yoluna girmez ?” sorusu sorularak hangi siyasi sistemin hangi ekonomik sistemi benimseyeceği ve onu devam ettireceğinin cevabı aranmaktadır. Sonuç olarak ortaya çıkan şudur ki; hem ekonomik kurumların hem de siyasi kurumların “kapsayıcı” ve “çıkarıcı” şeklinde ayrılmasının sebebi ise “çıkarıcı” bir ekonomik sistemin

yine “çıkarıcı” bir siyasi yapıyla destekleniyor olması ve “kapsayıcı” ekonomik kurumların ise istisnalar hariç her zaman “kapsayıcı” siyasi kurumlar ile birlikte var olmasıdır. Her çeşit siyasi sistem kendine en çok yarar getirecek olan ekonomik sistemi desteklemekte veya o yönde bir eğilimi olmaktadır. Ancak bu şekilde siyasi sistemler hem kendi refah ve zenginlik düzeyini devam ettiriyor hem de kendi siyasi sisteminin devamlılığını korumuş oluyor.

Amerika Birleşik Devletleri gibi “kapsayıcı” siyasi sistemlere sahip ülkelerin oluşturdukları “kapsayıcı” ekonomik kurumların olması, bu tür ülkelerin zenginliklerinin ve refahlarının ana sebebi olarak görülmektedir. Karşıt örnek olarak ise Demokratik Kongo Cumhuriyeti (D.K.C) misal olarak gösterilmektedir. Şuan dahi “çıkarıcı” siyasi sisteme sahip D.K.C’de 16. yüzyıl sömürgecilik hareketleri ile kurulan sistem günümüze kadar devam etmiş, siyasi yapısını korumuş ve bu sistemin getirisi olan “çıkarıcı” ekonomik düzen ise hala devam etmiştir. 1960’da bağımsızlığa kavuşup demokratik bir cumhuriyet diye tabir edilmesine rağmen, D.K.C ne siyasi ne de ekonomik sisteminin değişmemesi nedeniyle hala fakir bir ülke konumunda bulunmaktadır.

Bu tanım ve örneklerin sonrasında “çıkarıcı” siyasi düzeni olup ekonomik başarı göstermiş ülkeler yok mudur sorusu akla gelmektedir. Bu soruya istisnalar hariç “hayır” cevabının verilmesindeki en büyük etken ise “yaratıcı yıkım” (creative destruction) olgusudur. “Yaratıcı yıkım” her bir ekonomik gelişme ve atlama, bir önceki hâkim ekonomik gücü elinde bulunduran grubun elindeki gücü yıkıp ekonomik gücü başka grubun eline vermesidir. Endüstri devrimi öncesinde tarımla uğraşan grubun ekonomik gücünün devrim sonrası sanayi ile uğraşan kesime geçmesi yaratıcı yıkıma bir örnek olarak verilebilir. Kitaba göre “yaratıcı yıkım” korkusuna rağmen sadece iki şekilde, “çıkarıcı” siyasi sistemde ekonomik büyüme olabilmektedir; “elit” kesimin ancak kendilerinin kontrol ettikleri yüksek verimli ekonomik aktiviteler yapmaları (SSCB’nin 1928-1970 arası dönemi gibi) veya “çıkarıcı” siyasi sistemin “kapsayıcı” ekonomik sistem oluşturması (Güney Kore’nin 1961-1992 arasındaki askeri yönetimli sistemi gibi).

Kitabın daha sonraki bölümlerinde 10. yüzyıl Roma’dan günümüzdeki Özbekistan ve Zimbabwe’ye kadar birçok ülke ve olayın detaylı analizi yapılmış ve neden zengin veya fakir oldukları, hangi tip siyasi ve ekonomik sisteme sahip oldukları ile ilişkilendirilmiştir. Örnek olarak İngiltere’nin birçok konuda benzer olduğu Fransa ve İspanya’dan farklı olarak nasıl “kapsayıcı” siyasi ve ekonomi düzeni daha önce elde ettiği, SSCB’nin “çıkarıcı” sistem altında nasıl büyüme gösterdiği gibi tarihsel süreç içerisinde farklılık göstermiş olan ülkeleri ve bu ülkelerin nasıl başarı gösterdikleri anlatılmıştır. Sonuç olarak ise kitaptaki örnek ve tarihsel bakış açısı içerisinde zenginlik farklılıklarının “kapsayıcı” ve “çıkarıcı” ekonomik ve siyasi sistemlerinin sonucu olduğu savını desteklemek üzere irdelenip işlenmektedir.

Daron Acemoğlu ve James Robinson’un kapsamlı ve yeni bir savla ortaya çıkan kitabında yazarların gerektiği kadar vurgulamadıkları bazı noktalar bulunmaktadır. İlk olarak ortaya konan tezin temelini oluşturan “kapsayıcı” ve “çıkarıcı” siyasi ve ekonomik sistemler ve bunun bahsi kitabın çok fazla yerinde tekrar tekrar

işleniyor olması ve bu konuda kendini oldukça fazla yineliyor olması okurlar için sıkıcı olabilmekte. Ayrıca kitap “kapsayıcı” sistemler anlatılırken eğitim ve teknolojinin önemi konusuna değiniyor olmasına rağmen eğitim konusuna gereken kadar önem vermediği görülmekte. Burada Çin örneği verilmiş olmasına rağmen, ne yazık ki Çin ve Hindistan gibi eğitime büyük önem veren ve “çıkarıcı” siyasi sistem içinde büyük gelişmeler sağlayıp büyüyen ülkelerden fazla ve detaylı şekilde bahsedilmeyip, bu konun dikkatlice analiz edilmediği görülmektedir. Ancak, kitapta olmamasına rağmen yazarlardan Daron Acemoğlu bir röportajında Çin’in sahip olduğu büyümenin “sürdürülebilir” olmadığını söylemektedir.

Ele aldığı konuyu tarihsel süreç ve örneklerle açıklayan kitaba dönük bir eleştiri olarak nitelendirilebilecek bir başka husus ise bazen konu ile ilgisiz ve gereksiz fazla tarihsel detaylara yer verilmesidir. Vandal Kralı’nın evliliğinin bozup eski karısını göndermek için kulak ve burnunu kesmesi veya 10-12. yüzyıllar arasındaki Venedik-Roma İmparatorluğu ve Aksum-Etiyopya arasında kitaptaki tezle ilgisinin az olduğu bir karşılaştırma yapılması gibi birçok ülke için ilintisiz ve yazarların tezini desteklemeyen olayların anlatılması kitaba hikaye tadı katsa da okuru kitabın ana konusundan uzaklaştırmaktadır.

Ayrıca kitapta İngiltere’nin gereğinden fazla övüldüğü dikkatlerden kaçmamaktadır. Tüm ülkelerden önce “kapsayıcı” siyasi ve ekonomik sisteme geçmiş olan İngiltere’nin, kitapta anlatıldığı şekliyle ve yazarların savundukları teze göre şu anda dünyadaki en zengin ve müreffeh toplum olması gerekirdi. Ama ne yazık ki İngiltere şuanda birçok İskandinav ülkesi, Almanya ve ABD gibi ülkelerin refah anlamında gerisinde olmakla birlikte, finansal kriz ve sahtekârlığın yaşandığı, negatif büyüme hızına sahip bir ülkedir. Bir başka örnek olarak her ikisi de İngiliz sömürgesi olan Mısır ve Hindistan vakalarıdır. Kitapta Mısır’ın sert Osmanlı “çıkarıcı” siyasi sistemi dolayısıyla fakir kaldığı, ancak özellikle İngiltere’nin bu ülkeyi işgal edip sömürgeci güç olarak yerleşmesiyle Mısır’ın “kapsayıcı” sisteme geçtiği vurgulanmaktadır. Eğer öyleyse, kaçınılmaz olarak akla Mısır’ın 1882 yılında İngiltere tarafından işgalinden bu yana bu ülkenin neden ekonomik bir gelişme göstermediği sorusu gelmektedir. Buna karşılık aynen İngiltere sömürgesinde uzun yıllar kalmış olan Hindistan’ın eğitime verdiği önem sayesinde son yıllardaki ekonomik gelişimi göz önüne alınırsa bu örneklerin kitaptaki tezin iyi savunucuları olmadıkları ve daha önce bahsedildiği gibi eğitim konusunun gereği kadar çalışılıp tartışılmadığı anlaşılmaktadır.

Değinen bu eleştirilere rağmen kitap, genel anlamda ele aldığı konuyu iyi bir şekilde işlemekle birlikte sunduğu tarihsel perspektifle ve birbirinden farklı örneklerle okuyucuyu doyurmaktadır. Acemoğlu ve Robinson’un kitabı, “Neden bazı ülkeler zenginken diğerleri fakir?” sorusuna bir cevap arayan ve bu konu üzerinde çalışan veya meraklı olan herkesin okuması gereken bir eser.

BİLGE ADAMLAR STRATEJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ

Türk tarihi incelendiğinde geçmişteki başarıların arkasında iyi yetişmiş bilge adamların bulunduğu görülmektedir. Ancak günümüzde olayların çok boyutlu olarak gelişmesi ve sorunların karmaşıklaşması, birkaç bilge kişinin veya aydının gelişmeleri zamanında ve doğru olarak algılamasını ve alternatif politikalar üretmesini zorlaştırmaktadır. Gelişmelerin yakından takip edilmesi, gelecekle ilgili gerçekçi öngörülerin yapılabilmesi ve doğru politikalar üretilebilmesi için farklı disiplinlere ve görüşlere sahip bilge adamlar ile genç ve dinamik araştırmacıların, esnek organizasyonlar içinde sinerji sağlayacak şekilde bir araya getirilmesi gerekmektedir.

Dünya'daki ve yurt içindeki gelişmeleri takip ederek geleceğe yönelik öngörülerde bulunmak; Türkiye'nin ikili ve çok taraflı uluslararası ilişkilerine ve güvenlik stratejilerine, yurt içindeki siyasi, ekonomik, teknolojik, çevresel ve sosyo-kültürel problemlerine yönelik bilimsel araştırmalar yapmak; karar alıcılara milli menfaatler doğrultusunda gerçekçi, dinamik çözüm önerileri, karar seçenekleri ve politikalar sunmak amacıyla Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi (BILGESAM) kurulmuştur. BILGESAM'ın vizyonu, amacı, hedefleri, çalışma yöntemi, temel nitelikleri, teşkilatı ve yayınları <http://www.bilgesam.org/tr> web sitesinde sunulmaktadır.

BİLGE STRATEJİ DERGİSİ

Bilge Strateji; hakemli ve bağımsız bir dergidir. Bilge Strateji, Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi (BİLGESAM) tarafından yayınlanmaktadır. Yayın politikası ve bilimsel kriterler, bağımsız editörler ve Yayın Kurulu'na tespit edilmiştir.

Alanında Türkçe ve İngilizce makaleleri yayınlar. Güz ve Bahar dönemlerinde olmak üzere yılda iki kez yayınlanmaktadır. Bilge Strateji, uluslararası ilişkiler başta olmak üzere tüm sosyal bilimler konularında makaleler içerir.

Bilge Strateji'nin temel amacı sosyal bilimler alanlarındaki farklı düşünen yazarların fikirlerinden oluşan sinerji ile yurt içi ve yurt dışında sosyal bilimler literatürüne katkıda bulunabilmektir. Özellikle, sunacağı farklı bilimsel düşüncelerle Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasi, ekonomik, çevresel ve sosyo-kültürel problemlerine çözüm üretebilmektir.

YAZARLARA BİLGİ NOTU

1. Bilge Strateji Dergisi ulusal hakemli bir dergidir. Bilge Strateji Dergisi'nde yayınlanmak üzere gönderilen makale daha önce herhangi bir yerde yayınlanmamış olmalıdır.
2. Yazarlardan gelen makaleler alanında yetkin iki hakeme gönderilir. Hakemlerden rapor alınır ve rapora göre yazarlara geri dönüş yapılır. Yazarın hakemlerin raporları doğrultusunda ilgili düzeltme, değişiklik ve eklemeleri yapması durumunda makaleler yayınlanır. Makalenin yayınlanması konusunda hakemlerden biri olumsuz diğeri olumlu değerlendirme verirse, makale üçüncü bir hakeme gönderilir. Üçünü hakemin verdiği değerlendirmeye göre makalenin yayınlanmasına karar verilir.
3. Makale dili Türkçe veya İngilizce olmalıdır.
4. Makale; yazım stili, anlatımda akışkanlık, dilin doğru kullanımı, yazının planlaması, dipnotlar ile yazı arasındaki uyum, dipnotlardaki bilgilerin eksiksiz ve doğru olması, dipnotların yeterliliği, yazı ile ilgili yeterli kaynağın kullanılıp kullanılmadığı, çalışmanın bilim dünyasına katkısı, orijinalliği, yazarın iddialarını savunmadaki yeterliliği, yazının derinliği ve kalitesi gibi noktalarda tutarlı olmalıdır.
5. Makalelerin uzunluğunda alt sınırın 4000 kelime, üst sınırın ise 15000 kelimedenden uzun olmaması tavsiye edilir. Kitap inceleme çalışmaları ise 1500-2000 kelime arasında olmalıdır.
6. Makale ile birlikte 80-110 kelimeyi aşmayan özeti (Türkçe ve İngilizce olarak) ve yazar hakkında 5-6 satırlık bilgi notu da gönderilmelidir.
7. Makale, Times New Roman formatında 11 puntoda ve 1,15 satır aralığında yazılmalıdır. Dipnotlar için Times New Roman formatında 10 punto kullanılmalıdır.
8. Makalenin başlığı Türkçe ve İngilizce olarak metne uygun kısa ve açık ifadeli olmalı; başlık ve alt başlıklar kalın harflerle yazılmalıdır.
9. Ana başlıklar ve alt başlıklar rakamlarla numaralandırılmalıdır. Ana başlıklar büyük harflerle yazılmalıdır. Takip eden alt başlıklar ise, kelimelerin ilk harfleri büyük diğerküçük olacak şekilde düzenlenmelidir.

1. ANA BAŞLIK

1.1. Alt Başlık

1.1.1. Alt Başlığın Bölümü

10. Alıntılama Chicago Manual of Style sistemi kullanılmalıdır. Ayrıntılı bilgi için bakınız. http://www.chicagomanualofstyle.org/tools_citationguide.html.

Örnek:

- Kitabın dipnot olarak gösterimi;

Michael Pollan, *The Omnivore's Dilemma: A Natural History of Four Meals* (New York: Penguin, 2006), 99–100.

Pollan, *Omnivore's Dilemma*, 89.

- Kitap içindeki bölümün dipnot olarak gösterimi;

John D. Kelly, "Seeing Red: Mao Fetishism, Pax Americana, and the Moral Economy of War," in *Anthropology and Global Counterinsurgency*, ed. John D. Kelly et al. (Chicago: University of Chicago Press, 2010), 77.

Kelly, "Seeing Red," 81–82.

- Akademik dergi makalesinin dipnot olarak gösterimi;

Joshua I. Weinstein, "The Market in Plato's Republic," *Classical Philology* 104 (2009): 440.

Weinstein, "Plato's Republic," 452–53.

- İnternette alınmış dipnotun gösterimi;

Fatih Özbay, "Türkiye-Rusya İlişkilerinde Üçüncü Dönem," 11.05.2010, erişim tarihi 08.11.2010, http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=677:turkiye-rusya-iliskilerinde-ucuncu-donem&catid=104:analizler-rusya&Itemid=136.

- Kaynakça gösterimi;

Pollan, Michael. *The Omnivore's Dilemma: A Natural History of Four Meals*. New York: Penguin, 2006.

Weinstein, Joshua I. "The Market in Plato's Republic." *Classical Philology* 104 (2009): 439–58.

McDonald's Corporation. "McDonald's Happy Meal Toy Safety Facts." Accessed July 19, 2008. <http://www.mcdonalds.com/corp/about/factsheets.html>.

11. Makale Teslim Şekli: Makaleler bilgesam@bilgesam.org adresine Bilge Strateji dergisinde yayınlanmak üzere gönderildiği belirtilerek yazar iletişim bilgileriyle birlikte gönderilmelidir. Bu süreçte, makalelerle ilgili yapılması gereken değişiklik ve düzeltmeler yazarlara bildirilecektir. Makalenin değişiklik yapılmış hali, bildirim tarihinden en geç iki hafta sonra yukarıda belirtilen e-posta adresine tekrar gönderilmelidir.

12. Daha fazla bilgi edinmek için www.bilgestrategy.com adresine bakınız.

SUBMISSION GUIDELINES

1. The Wise Strategy Journal is a nationally refereed journal. Articles submitted for publication in the Wise Strategy Journal must not ever have been previously published in any other publication.
2. Articles must be written in Turkish or English.
3. Submitted articles are viewed by two competent referees, who are renowned experts in their field. The authors are then given feedback according to the reviews given by these selected referees. Articles are published pending that the author makes the required corrections, changes, and additions to the article per the suggestions of the referees' review. In the case that referees submit contradicting reviews about the article, the article in question is then sent for review to a third referee. The ultimate publication of the article is lastly determined by the review given by the third referee.
4. Meticulous attention should be paid to the following criteria: writing style, academic accuracy, correct language usage, organized and cohesive writing, appropriate and adequate use of footnotes, and relevant and sufficient use of resources. Studies should exhibit originality, depth, and quality in their contribution to the science world.
5. Articles should not be less than 4,000 words. Although the number of words at maximum is not limited, it is recommended not to exceed 15,000 words. The number of words for book reviews should be between 1500-2000 words.
6. A summary of the article and a short biography of the writer (both not exceeding 100 words, in either Turkish or English) ought to be sent with the article.
7. The article must be written in 11-point Times New Roman font and 1.5 line spacing. Footnotes must also be written in Times New Roman font, size 10.
8. The article's title must be short, appropriate, and clearly expressed; headings and sub-headings should be marked in bold.
9. Headings and sub-headings ought to be numbered, as exhibited in the example below. Headings must be written in all capital letters. For the subsequent sub-headings, the first letter of the first word must be capitalized while the following letters are lower-cased.

1. MAIN HEADING

1.1. Sub Heading

1.1.1. A Brief Chapter Under Sub-Heading

10. For the use of citations, the system of the Chicago Manual of Style ought to be used. For further details, please see http://www.chicagomanualofstyle.org/tools_citationguide.html.

- For a book;

Michael Pollan, *The Omnivore's Dilemma: A Natural History of Four Meals* (New York: Penguin, 2006), 99–100.

Pollan, *Omnivore's Dilemma*, 89.

Pollan, Michael. *The Omnivore's Dilemma: A Natural History of Four Meals*. New York: Penguin, 2006.

- For a chapter or other part of a book;

John D. Kelly, "Seeing Red: Mao Fetishism, Pax Americana, and the Moral Economy of War," in *Anthropology and Global Counterinsurgency*, ed. John D. Kelly et al. (Chicago: University of Chicago Press, 2010), 77.

Kelly, "Seeing Red," 81–82.

Kelly, John D. "Seeing Red: Mao Fetishism, Pax Americana, and the Moral Economy of War." In *Anthropology and Global Counterinsurgency*, edited by John D. Kelly, Beatrice Jauregui, Sean T. Mitchell, and Jeremy Walton, 67–83. Chicago: University of Chicago Press, 2010.

- For a journal article;

Joshua I. Weinstein, "The Market in Plato's Republic," *Classical Philology* 104 (2009): 440.

Weinstein, "Plato's Republic," 452–53.

Weinstein, Joshua I. "The Market in Plato's Republic." *Classical Philology* 104 (2009): 439–58.

- For a website;

"McDonald's Happy Meal Toy Safety Facts," McDonald's Corporation, accessed July 19, 2008, <http://www.mcdonalds.com/corp/about/factsheets.html>.

"McDonald's Happy."

"McDonald's Happy Meal Toy Safety Facts." McDonald's Corporation. Accessed July 19, 2008. <http://www.mcdonalds.com/corp/about/factsheets.html>.

11. Article Submission: Articles to be published in the *Wise Strategy Journal* must be sent to bilgesam@bilgesam.org. Within the e-mail, the proposed article should be attached, together with a brief statement requesting the article's inclusion in the *Wise Strategy Journal*. Brief (100 words) biographical information about the writer should also be included.

The submission process will include notifying the writer of changes and corrections to the article that have been suggested by the selected referees. Authors must then re-send the final amendments to the article to the above email address no later than two (2) weeks, or 15 days, after the date when they were given the appropriate feedback.

12. For further information, please see <http://www.bilgestrateji.com/eng>